

Jog

történeti szemle

2017
3. szám

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

VIII. HUNGAROLÓGIAI KONGRESSZUS A NYELVI-NEMZETISÉGI KÉRDÉS JOGI SZABÁLYOZÁSA MAGYARORSZÁGON SZIMPÓZIUM

A TARTALOMBÓL

Hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint?

A latin és a magyar jogi terminológia a XIX. század közepéig

Az ausztráliai magyar diaszpóra a 20. században

Zrínyiek testamentuma – Egy példa nélküli „ex tunc” hatály és „Zrínyi Szigeti veszedelem” című eposza

Együtt élő nyelvek és kisebbségi nyelvű oktatás a Kárpát-medencében – Problématérkép-vázlat

Egy új nemzeti kódex szükségessége: megjegyzések a polgári jogi kodifikáció történetéhez

Jog és irodalom határán: A magyar jogi szaknyelv és az irodalmi nyelv kapcsolata a 19. században – Jókai nyomán

Magyar jogi kifejezések az Árpád-kori királyi oklevelekben

Jogi alapfogalmak a magyar népnyelvben és tükröződésük a népi jogtudatban az 1939–1948 közötti népi jogéletkutatás forrásanyaga alapján

A magyar börtönügyi (büntetés-végrehajtási) szakterminológia kialakulása

A nemzetiségi törvény kétes öröksége – adalékok a dualizmus kori magyar nyelvjoghoz

A vérszerződés tradicionális szimbolikája (és annak megjelenése egyes Árpád-kori hatalmi jelvényeinken)

A király nélküli királyság

„Csak anyanyelvemen lehetek igazán én.” – Magyar diákok a romániai oktatásban

TARTALOM

ELŐSZÓ	1
VÍZKELETY Mariann – Nyelvi-nemzetiségi kérdés jogi szabályozása Magyarországon című szimpóziumán	1
ANDRÁSSY György – Hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint?	4
BÉLI Gábor – A latin és a magyar jogi terminológia a XIX. század közepéig	12
DOMANICZKY Endre – Az ausztráliai magyar diaszpóra a 20. században	18
FALUS Orsolya, KIRÁLY Lajos, KOBOLKA István, SASVÁRI Gábor – Zrínyiek testamentuma – Egy példa nélküli „ex tunc” hatály és „Zrínyi Szigeti veszedelem” című eposza	25
GERENCSÉR Balázs Szabolcs – Együtt élő nyelvek és kisebbségi nyelvű oktatás a Kárpát-medencében – Problématérkép-vázlat	40
HOMOKI-NAGY Mária – Egy új nemzeti kódex szükségessége: megjegyzések a polgári jogi kodifikáció történetéhez	45
KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina – Jog és irodalom határán: A magyar jogi szaknyelv és az irodalmi nyelv kapcsolata a 19. században – Jókai nyomán	49
LÁSZLÓ Balázs – Magyar jogi kifejezések az Árpád-kori királyi oklevelekben	55
MEZEY Barna – A magyar büntetőjogi (büntetés-végrehajtási) szakterminológia kialakulása	61
NAGY Janka Teodóra – Jogi alapfogalmak a magyar népnyelvben és tükröződésük a népi jogtudatban az 1939–1948 közötti népi jogéletkutatás forrásanyaga alapján	64
NAGY Noémi – A nemzetiségi törvény kétes öröksége – adalékok a dualizmus kori magyar nyelvjoghöz	70
SZÁDECZKY-KARDOSS Irma – A vérszerződés tradicionális szimbolikája (és annak megjelenése egyes Árpád-kori hatalmi jelvényeinken)	74
TAKÁCS Péter – A király nélküli királyság	80
NAGY Éva – „Csak anyanyelvemen lehetek igazán én.” – Magyar diákok a romániai oktatásban	89

*A címlapon: A Pécsi Tudományegyetem 650. évfordulójára készített szobor
Nagy Lajos királyról és Vilmos pécsi püspökről.*

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna),
Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor,
Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stípta István, Dr. Szabó Béla

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna
Szerkesztő: Dr. Losonczy Eszter

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518
ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke,
a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatástörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna
Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

ELŐSZÓ

A Jogtörténeti Szemlének ez a különszáma a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus egyik jogi szimpóziumának anyagát adja közre. Hungarológiai Világkongresszust ötévente rendeznek, az előadók között gyakran feltűnnek a magyar szellemi élet kiválóságai, neves írók, költők, professzorok, de képviseltetik magukat a fiatalabb generációk, s a világ minden tájáról a magyar nyelvvél, irodalommal, történelemmel, kultúrával foglalkozó külföldi szakemberek is.

A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusra 2016 augusztusában, Pécssett került sor a Nemzetközi Magyarásgtudományi Társaság és a Pécsi Tudományegyetem szervezésében. A kongresszuson 483 előadó vett részt négy kontinensről és mintegy 500 előadással. A kongresszus egyik különlegessége az volt, hogy ez alkalommal vettek részt először a munkájában jogászok, illetve a jogtudomány művelői: a Kongresszus 41 szimpóziuma közül kettő a jogtudományt reprezentálta.

A nyelvi-nemzetiségi kérdés jogi szabályozása Magyarországon c. jogi szimpóziumon 18 előadás hangzott el, A migráció jogi aspektusai és társadalmi, kulturális hatásai c. szimpóziumon pedig hat. A két szimpózium közös szakmai megnyitó előadását Vízkelety Mariann, az Igazságügyi Minisztérium államtitkára tartotta.

A Jogtörténeti Szemle e különszáma az elsőként említett jogi szimpózium előadásaiból készített tanulmányokat foglalja magában. Jóllehet a nagy sikerű szimpózium zárásakor minden résztvevő egyetértett abban, hogy a

szimpózium anyagát meg kellene jelentetni és mindenki ígéretet is tett arra, hogy elkészíti és benyújtja tanulmányát, különféle érthető okoknál fogva ez néhány esetben elmaradt. Helyet kapott ugyanakkor e számban egy olyan előadás, amely egy „árván maradt” és általunk befogadott szimpózium keretében hangzott el: úgy gondoltuk, e gesztussal jelezzük, hogy szívesen fogadtuk az egyébként szintén nagyon érdekes „vendégelőadásokat” is.

A nyelvi-nemzetiségi kérdés jogi szabályozása Magyarországon c. jogi szimpózium előadásai gyakorlatilag átfogták az ország egész történetét, s erre tekintettel az előadások kronológiai sorrendben hangzottak el. Mivel úgy éreztük, ezen az elrendezésen most sem kell változtatnunk, a kötetben a tanulmányok is e sorrendben követik egymást.

A szimpózium anyagának kiadását az Igazságügyi Minisztérium, a Pécsi Tudományegyetem, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, valamint a Nemzetközi Magyarásgtudományi Társaság támogatta. A támogatásért abban a reményben mondunk köszönetet, hogy támogatóink jó ügyet karoltak fel.

Pécs, 2017. október

Andrássy György
a szimpózium elnöke

Béli Gábor
a szimpózium társelnöke,
szerkesztő

Vízkelety Mariann igazságügyi kapcsolatokért felelős államtitkár megnyitó beszéde a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson

Tisztelt Professzor Urak, Hölgyek!
Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Hadd kezdjem előadásom egy provokatív kérdéssel: mit keres a hungarológiai konferencián az Igazságügyi Minisztérium, mint a jogalkotásért felelős minisztérium államtitkára? Miért gondolhatták úgy a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus szervezői, hogy a tanácskozások történetében most először a programba két jogi szimpóziumot is beiktassanak?

A következő néhány percben erre a kérdésre keresem a választ. (Remélem, nem fogok úgy jární, mint az a műkritikus, aki megfejteni vélte, mire gondolt Arany János

Vízkelety Mariann

Nyelvi-nemzetiségi kérdés jogi szabályozása Magyarországon című szimpóziumán

egyik költeményében, amire a költő az anekdota szerint így válaszolt: „Gondolta a fene...”. De fordítsuk komolyra a szót!)

A nyelvhasználat ma a jogi szabályozás tárgya a nemzeti jogokban, a nemzetközi és az uniós jogban egyaránt. A nyelv és a jog találkozása azonban viszonylag új keletű fejlemény.

A nyelv, az emberi nyelvek az emberi lét, az emberi civilizáció *elengedhetetlen része*. A nyelvi kérdés már az emberiség hajnalán felmerült. Erre utal a bábéli torony és zürzavar ősi, bibliai elbeszélése. A Biblia szerint kezdetben az emberiség egy nyelven beszélt. Majd az ember gögijét a Teremtő úgy akarta letörni, hogy összezavarta a torony építőinek nyelvét. Az emberiség eladdig egyetlen nagy családja különböző nyelvekre, népekre, ma úgy mondanánk identitásokra töredezett. Ez ebben az értelmezésben a szembenállás, a meg nem értés, a viszály forrásaként jelenik meg. A nyelv tehát itt elsődleges szereplő: a nyelvek születése megelőzi a népek, nemzetek születését. Ma is úgy gondoljuk, hogy nyelvében él a nemzet: ha elenyészik egy nyelv, többnyire vele süllyed el a nép is, amelyik beszélt. A történelem sok ilyen eseményt látott. Hol vannak a magasan fejlett etruszkok? Vagy az egykor hatalmas avarok nyelve? – kérdezhetnénk.

A közös nyelv álma azonban nem veszett el. Évezredek óta minden birodalom megpróbálta egységesíteni a nyelvet, legalább a közös államigazgatás céljaira. A Római Birodalom Jézus korában nagyrészt görögül beszélt: ez volt a kultúra és a kereskedelem közvetítő nyelve, míg a politika és jog, valamint az államigazgatás nyelve a latin lett. A latin Európa nyugati felén fáziskéséssel, csak már a Nyugatrómai Birodalom 476-ban bekövetkezett bukása után vált a nyugati kereszténység és az utódállamok *közvetítő nyelv*évé. Hegemoniáját a latin nyelv az újkor kezdetéig nagyjából megőrizte. Ezt a helyzetet azonban senkinek nem jutott eszébe a jogban kodifikálni. Az ókori és középkori jogfejlődés általában is csak viszonylag kevés, szűk életviszonyra terjedt ki: polgári jog, büntetőjog, kánonjog és némi kezdetleges világi közjog voltak az ismert jogágak. Ez azonban nem maradt sokáig így. Nyugat-Európa vallási egységének megbomlása, a reformáció térnyerése 1517-től kezdődően e tekintetben is új helyzetet teremtett. A szuveréneket elkezdte érdekelni például alattvalóik vallása. Az 1555-ös augsburgi vallásbéke kimondta: akié a föld, azé a vallás „*cuius regio, eius religio*”.

Témánk szempontjából azonban fontosabb egy olyan esemény, ami ezt nem sokkal megelőzően Franciaországban történt, bár a kortársak szeme előtt rejtve maradt, vagy jelentéktelennek tűnt a vallási kérdéshez képest: 1539-ben I. Ferenc király kiadta a Villers-Cotterêts-i ediktumot (*Ordonnance de Villers-Cotterêts*). Ez mind jogtörténeti, mind nyelvtörténeti szempontból új korszak kezdete. A francia jogalkotás legrégebb, még hatályban lévő darabjait tartalmazza. Az ediktum 110. és 111. szakaszai a francia nyelvről szólnak, és ezeket soha senki nem helyezte hatályon kívül. Az uralkodó bölcsességére utal, hogy a latin helyébe a franciát teszi az ország hivatalos nyelvévé: a törvényhozás, a hivatalok, a hatóságok nyelve inntől kezdve immár a francia, azért, hogy az alattvalók jobban értsék, és részt tudjanak venni saját hivatalos ügyeik alakításában. A kisebb nyelvek felől nézve azonban integrált, mert a királyság területén létező többfajta nyelvet és nyelvjárást kezdte a francia felváltani, egységesíteni. Azonban minden fej-

lődés ellentmondásos: ma ezeket a kis nyelveket, mint a breton, az okcitan, a provanszál féltik, és megpróbálják feléleszteni. A francia nyelv utóbb világnyelvvé vált: a XIX. század közepén például az orosz cári udvar és arisztokrácia franciául beszélt, és még az angol és amerikai diplomaták is gyakran ezen a nyelven leveleztek egymással. Ma azonban a francia jogalkotó úgy érzi, hogy nyelve immár nem a latinnal, hanem más, a franciánál is elterjedtebb nyelvekkel szemben szorul védelemre. A XXI. század *közvetítő nyelve* az angol lett. Az angol túlsúlyától és jövevényszavainak túlbujánzásától tartanak ma a legtöbben. Eközben azonban maga az angol nyelv is sérülhet azáltal, hogy az elektronikus kommunikáció nyelvévé válik sokmillió nem anyanyelvű beszélő számára. Másik oldalról pedig nemzetközi szervezetek közvetítő nyelveként magát az angol nyelvet is általános leromlás fenyegeti.

A Villers-Cotterêts-i ediktumot azért említettem, mert mérföldkőnek tekinthető a nemzetállamok kialakulásának útján. Az újkori nemzetállamot és jogalkotóját polgárainak vallása helyett egyre inkább az kezdte érdekelni, vajon milyen nyelven beszélnek: és nemcsak a hivatalokban, hanem az iskolában, majd az utcán, végül egymás közt, otthonaikban. Az állami önrendelkezés fogalmának az utóbbi századokban részévé vált, hogy az állam meghatározza hivatalos nyelvét, amelyet általában alkotmányában is rögzít. Utóbb egyes országokban megjelenik az „államnyelv” kifejezés. A nyelv az egyén és a közösség önkifejeződésének legfontosabb eszköze, identitásának közvetítője: aki ezt uralja, az mindent uralni vél. A jogi szabályozás egyre inkább behatol ebbe a szellemi „intimszférába” is.

Vizsgáljuk meg a nemzeti kisebbségeket. Sajátos helyzetben vannak a nemzeti és etnikai kisebbségek, vagy – ahogyan az Alaptörvény nevezi őket – a nemzetiségek. A nemzetállamok kialakulásával szinte egyidős igény a részükről, hogy a többség részesítse védelemben az ő nyelvüket is, azaz minél szélesebb körben biztosítsa a kisebbségi nyelv használatának jogát. Amennyiben pedig úgy érzik, hogy erre a többségi nemzet nem hajlandó, akkor a nemzetközi jogalkotóhoz fordulnak védelemért. Ha nehezen és lassan is, de így nyer elismerést a XX. század második felében az a tétel, hogy a nemzeti kisebbségi kulturális és nyelvi jogok emberi jogok. S ekkor alakul ki Európában és a világban az egyezményeknek és fórumoknak az ezt garantálni hivatott rendszere.

Ezek között érdemes megemlíteni az ENSZ égisze alatt megszületett Polgári és Politikai Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, az Emberi Jogok Európai Egyezményét, a Nemzeti Kisebbségek védelméről szóló Keretegyezményt, valamint az előadás szempontjából kiemelkedő jelentőségű, a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját is. Ez utóbbi az egyetlen ugyanis, amely meghatározza a regionális vagy kisebbségi nyelvek fogalmát. Azt is kimondja ugyanakkor, hogy a bevándorlók nyelve nem tartozik a charta hatálya és az általa nyújtott jogi védelem alá. (A tényleges helyzet persze még számos dilemmát felvet, ha meggondoljuk, hogy a

bevándorló közösségek adott esetben nagyobb létszámúak, mint egy-egy őshonos kisebbség.)

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének nyelvi jogokat érintő dokumentumainak elemzésekor figyelembe kell venni, hogy az ENSZ olyan szervezet, amelynek nagyon ügyelnie kell, hogy az elképesztő nyelvi és nemzetiségi gazdagsággal, ugyanakkor nagy szavazóerővel rendelkező ázsiai és afrikai tagállamok szempontjai is érvényesüljenek, miközben az ENSZ legkevesbé sem törekszik tagjaival szemben erőszakos egységesítésre.

Fontos beszélni az Európai Unió és a nyelvi és kulturális sokszínűség viszonyáról. Az Európai Unió ismert mottója: „Egység a sokszínűségben”. A sokszínűség feltétele a nyelvi jogok nemzeti és nemzetközi szinten való érvényre juttatása. Az Európai Unióról szóló Szerződés (EUSZ) 4. cikk (2) bekezdése a tagállamok egyenlőségét és nemzeti, alkotmányos identitását egyszerre garantálja. Korábban identitásokról nem volt szó: az újdonságot a Lisszaboni Szerződéssel fogadták el a tagállamok. Ennek a kifejezője az uniós intézmények nyelvi rezsimje. A 450 ezer ember által beszélt máltai éppúgy hivatalos nyelve az uniónak, mint a kilencvenmillió német. (Más kérdés, hogy melyek a munkanyelvek. Egyes jogértelmezések szerint a BREXIT-tel az angol, a legelterjedtebb munkanyelv megszűnhet mint hivatalos nyelv az Unióban.)

Európa nemzeteinek lassan rá kell ébredniük, hogy a nyelvek fennmaradása, fejlesztése hozzájárul Európa közös kulturális örökségének megtartásához. Egyes szerzők – köztük a körünkben jelenlévő Andrassy professzor úr – rámutatnak arra, hogy a nyelvszabadság alapvető szabadságjog: minden egyéb emberi jogunk érvényesítésének alapja és feltétele, hiszen ezeket csak szavakkal, emberi kommunikációval tudjuk gyakorolni. A nyelvi jogok a Professzor úr szerint az emberi jogok katalógusának egyelőre még hiányzó láncszemei, és az Európai Uniót továbbra is adósság terheli e téren. Az Európai Unió integrációs modellje a személyek, az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlása előtti akadályok felszámolásában látja az integráció lényegét. Ez egyúttal egyfajta homogenizációs modell is, amelynek nem központi kérdése a nyelvi sokszínűség megőrzése.

Éppen emiatt a nyelvi sokszínűséget országokon belül kell előmozdítani. A nyelvi jogokat illetően a legfontosabb nemzeti jogforrást az alkotmányok jelentik. Az államok nyelvi jogokkal kapcsolatos megoldásai így értelemszerűen eltérnek egymástól, amint az egyes alkotmányos berendezkedések is különböznek.

Egyes államok magában az alkotmányban jelzik az adott ország nyelvi sokszínűségét, és kínálnak érdekes szervezeti megoldásokat (például Belgium, Svájc). Vannak olyan nemzeti alkotmányok is, amelyekben a nyelvi jogok kérdése egyáltalán nem jelenik meg: még akkor sem, ha egyébként az adott országban számottevő nyelvi kisebbségek élnek. Az európai alkotmányok általában szabályozzák azt is, hogy az államnak mi a hivatalos nyelve. A nyelv nem él önmagában, csak mással érintkezésbe lépve kap különös jelentőséget. A nyelvhasználat összefüggésben áll szinte valamennyi más joggal (pél-

dául oktatáshoz, művelődéshez való joggal, vallásszabadsággal, egyesülési joggal, névviseléshez való joggal, tisztességes eljáráshoz való joggal). Az alkotmányokon túl a közigazgatási jog és a különféle eljárásjogok szerepe lényeges a nyelvi jogok érvényre juttatása szempontjából. Az állam adminisztratív területi beosztása sok esetben döntő lehet: a nemzetközi jogi dokumentumok ugyanis jellemzően a nemzeti és etnikai kisebbségekhez tartozó személyek számarányához kötik, hogy egy adott településen vagy más területi-igazgatási egységben biztosítani kelljen bizonyos nyelvi jogokat, kétnyelvűséget a feliratokban, a hivatalokban, stb. A közigazgatási határok megváltoztatásával ezek a népességen belüli arányok is változtathatóak, a kisebbség számaránya a küszöbérték alá csökkenthető vagy éppen a fölé tornászható.

Ami anyanyelvünket illeti, a magyar nyelv sajátos helyzetben van. Egyrészt hivatalos, többségi nyelv egy nemzetállamban, hazánkban, Magyarországon. Egyúttal azonban milliók beszélnek anyanyelvként a szomszédos államokban és szerte a világban.

A Magyar Királyság területén egészen 1844-ig a latin volt a hivatalos nyelv, vagyis a törvényhozás, a törvénykezés és az államigazgatás nyelve. A latin késői továbbélése a német nyelvnek a Habsburg örökös tartományokban élvezett hegemoniájára adott reakció is volt. A nemzeti öntudatra ébredés magával hozta a nemzeti nyelv teljes egyenjogúságát – ám nem csak a magyarok számára. A Szent Korona által egyesített országrészek akkorra nyelvi szempontból már messze nem voltak egységesek. A nemzetiségek saját nyelvük használatának jogáért küzdöttek. A kiegyezés ebben is fordulópontot hozott. Az 1868-as nemzetiségi törvény értelmében minden nemzetiség a saját nyelvét használhatta a hivatalos eljárásokban, a bíróságokon anyanyelvükön képviselheték ügyüket.

Az akkori európai mércével mérten nagyvonalú, előremutató jogi kereteket elsöpörte az I. világháború. A párizsi békeszerződések nyomán a magyar nyelv kisebbségi helyzetbe került a Monarchia és a történelmi Magyar Királyság több utódállamában. A békeszerződések egyébként számos kisebbségvédelmi záradékot tartalmaztak. A két világháború közötti magyar állam számára azonban nem annyira ezek betartatása, mint inkább a határrevízió volt a prioritás. A II. világháború után tovább romlott a helyzet: az újabb párizsi békeszerződések már meg sem említik a nemzeti és nyelvi kisebbségek jogait. Kelet-Európában pedig a proletár internacionalizmus – elvben – az osztálytudat elsődlegességét vallotta az elhalásra ítélt nemzeti tudattal szemben. A gyakorlatban ugyanakkor Nicolae Ceaușescu, Gustav Husák vagy éppen Todor Zsivkov rendszerei elnyomó nacionalista önkényuralmi rendszerek is voltak.

Az öt évvel ezelőtt elfogadott Alaptörvény, a Nemzeti Hitvallásban – Európában egyedülálló módon – érték-ként határozza meg a magyar nyelv mellett a nemzetiségek nyelvét is:

„Vállaljuk, hogy örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját [...] ápoljuk és megóvjuk.”

Az Alaptörvény tehát a korábbi „nemzeti kisebbség” helyett az 1868-as törvényben szereplő „nemzetiség” fogalmához tér vissza és egyben kinyilvánítja, hogy „a velünk élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők.” A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény is kimondja: „Magyarország védelemben részesíti a nemzetiségeket, biztosítja saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát, kollektív részvételüket a közéletben, elősegíti a kulturális autonómiájuk megvalósulását, garantálja a valós közösségeik öngazdálkodáshoz, önkormányzatisághoz való jogát”. Lehetőség van például arra, hogy bármely hazai nemzetiséghez tartozó országgyűlési képviselő anyanyelvén szólaljon fel a törvényhozásban.

A globalizált világban bábeli zürzavar van. Világrend helyett egyes gondolkodók, mint Todorov, világméretű rendetlenségről beszélnek. Ebben a helyzetben mindenki identitását keresi. Az identitáshoz azonban nem bezárkózásra, hanem éppen dialógusra van szükség. Párbeszéd és önazonosság: e kettő dialektikájából születhet

egy újfajta rend. A közvetítés e bonyolult folyamatában nem nélkülözhető a jog: olyan nemzeti és nemzetközi jogalkotás, amely képes a nyelvi jogokat meghatározni, biztosítani és érvényesülésüket előmozdítani. Ennek egyetlen módja az, ha nem csupán a jogalkotásban, hanem a mindenkori állami szervezetrendszer egyedi döntéseiben is érvényesülnek a nyelvi jogok. Megfogalmazhatunk egy ennél általánosabb elvárást is: a mindenkori közigazgatás akkor tudja garantálni a nyelvi jogok, és általában az alapvető jogok érvényesülését, ha döntései egyúttal a nyelv szabályainak is alárendeltek. Alapvető tehát, hogy a jogalkalmazás is illeszkedjen a magyar nyelv szövetébe, nem csak a jogszabályok, de az azok alapján hozott döntések is legyenek közérthetőek, világosak, egyértelműek. Az Igazságügyi Minisztérium elkötelezett mindkét cél teljesítése mellett. Mert a nyelv a kultúra, az identitás része, sőt, teremtője is egyben. A jog pedig identitásunk, értékeink leképeződése kell, hogy legyen a nyelv eszközeivel.

E gondolatok jegyében kívánok mindannyiunknak eredményes szimpóziumot.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Andrássy György

Hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint?

1. Bevezetés

A nemzetiségi egyenjogúság tárgyában elfogadott 1868. évi XLIV. törvénycikkről kezdettől fogva eltérnek a vélemények, azt azonban ma már általában elismerik, hogy a törvény a maga korában előremutató volt. Ugyanakkor jó ideje uralkodik az a nézet, hogy a törvényt nem vagy csak alig hajtották végre. Ez a tanulmány új érvekkel erősíti meg azt a nézetet, hogy a törvény előremutató volt, ugyanakkor megkérdőjelezi a törvény végrehajtására vonatkozó uralkodó véleményt.

Az 1868. évi törvénycikk címe szerint a nemzetiségi egyenjogúságról szól, rendelkezései azonban szinte kizárólag „az országban divatozó különféle nyelvek” használatát, illetve hivatalos használatát szabályozták. Ez jól mutatja, hogy a közgondolkodásnak megfelelően – „nyelvében él a nemzet” – az egyes nemzetiségeket elsősorban nyelvükkel definiálták, valójában nyelvnemzetiségekként fogták fel őket.

A nyelv ma is előkelő helyet foglal el a különféle nemzet- illetve nemzetiségdefiníciókban, mindazonáltal ma már az olyan törvényeket, amelyek főleg nyelvi rendelkezésekből állnak, nyelvtörvényeknek nevezik. Sok országnak van nyelvtörvénye, s a nemzetközi jog is tartalmaz a nyelvhasználatra vonatkozó előírásokat. A nyelvi jogalkotás kiterjedtségét és fontosságát jelzi, hogy e jogalkotás eredményét, a nyelvekkel összefüggő joganyagot ma már gyakran meg is nevezik: nyelvjognak hívják, s így hívom én is.

A nyelvjog – ahogy én felfogom¹ – nem jogág, de egy sajátos jogterület, amely magában foglalja bizonyos nyelvi jogok elismerését, a hivatalos nyelv vagy nyelvek megnevezését, valamint a részletszabályok, köztük a törvényhozás, a kormányzati szervek, az igazságszolgáltatás, a közoktatási intézmények és az egyéb állami szervek nyelvhasználatára, s a hivatalos földrajzi és intézményi megnevezések nyelvére vonatkozó előírásokat. A nyelvjoghoz tartoznak az állampolgársággal, a kisebbségi vagy regionális nyelvekkel, ezek védelmével, a bevándorlók nyelveivel összefüggő előírások, az idegen nyelvek tanulására, tanítására és használatára, s a jelnyelvekre irányadó szabályok is. Ezek és a hasonló normák összessége alkotja az egyes államok nyelvjogát.

Mint említettem, a nyelvi jogalkotás nem merül ki az államok belső jogalkotásában: a nemzetközi jogalkotók is alkotnak ilyen tárgyú rendelkezéseket, s ily módon létezik nemzetközi nyelvjog is. Ebbe főleg két nagyobb normacsoport tartozik: egyfelől azok a szabályok, amelyek az

államok nyelvi jogalkotása és jogalkalmazása számára ír-
nak elő mintákat, másfelől pedig azok a szabályok, ame-
lyek a nemzetközi egyezmények hiteles vagy szerződési
nyelvére, nyelveire, valamint a nemzetközi szervezetek
hivatalos nyelvére, nyelveire, valamint munkanyelvére,
munkanyelveire vonatkoznak.

Van végül egy különleges, több tekintetben sui gene-
ris jog, az Európai Unió joga, s ezen belül szintén talál-
ni olyan szabályokat, amelyek egy sajátos nyelvjogot alkot-
nak: az Európai Unió nyelvjogát.

Az 1868. évi XLIV. törvénycikk ebbe az elnagyoltan
felvázolt nyelvjogba, illetve ennek kialakulástörténetébe
illeszkedik, s ezért ez a tanulmány a továbbiakban így
vizsgálja.²

2. A tetszés szerinti nyelvhasználat, avagy a nyelvszabadság elismerése

Az 1868. évi XLIV. törvénycikknek van egy kevés figye-
lemben részesülő alapállása: az, hogy csak „az országban
divatozó különféle nyelvek *hivatalos* (kiem. – A. Gy.)
használatára” vonatko-
zik, e nyelvek magán-
használatára nem, sőt a
magánhasználat szabá-
lyozásának lehetőségét
a törvény preambuluma
úgyszólván ki is zár-
ta, s ennek megfelelően
a törvény a magánéleti
nyelvhasználatra csak a
közélet és a magánélet
érintkezési pontjain tar-
talmaz rendelkezéseket,
s ezek is inkább csak ma-
gyarozó jellegűek.

Miért fontos a tör-
vénynek ez az alapál-
lása? Azért, mert ezzel
a törvény az országban
divatozó nyelvek ma-
gánhasználatát tetszés
szerintinek, azaz sza-
badnak ismerte el, más
szóval hallgatólagosan
elismert egy szabad-
ságjogot: a magánéleti
nyelvszabadságot. És
véleményem szerint ez
a törvény egyik nagy
erénye, előremutató vo-
nása. Ez a véleményem
persze némi magyará-
zatra szorul, hiszen a
nyelvszabadság ma sem
tartozik a széles körben ismert és elismert szabadságok
közé.

Hogy volt-e bármilyen hatása a törvény említett alap-
állására az 1831. évi belga alkotmánynak, nem tudom, az
viszont tény, hogy a belga alkotmánynak ugyanez volt az
alapállása; a belga alkotmány 23. cikke ugyanis így hang-
zott:

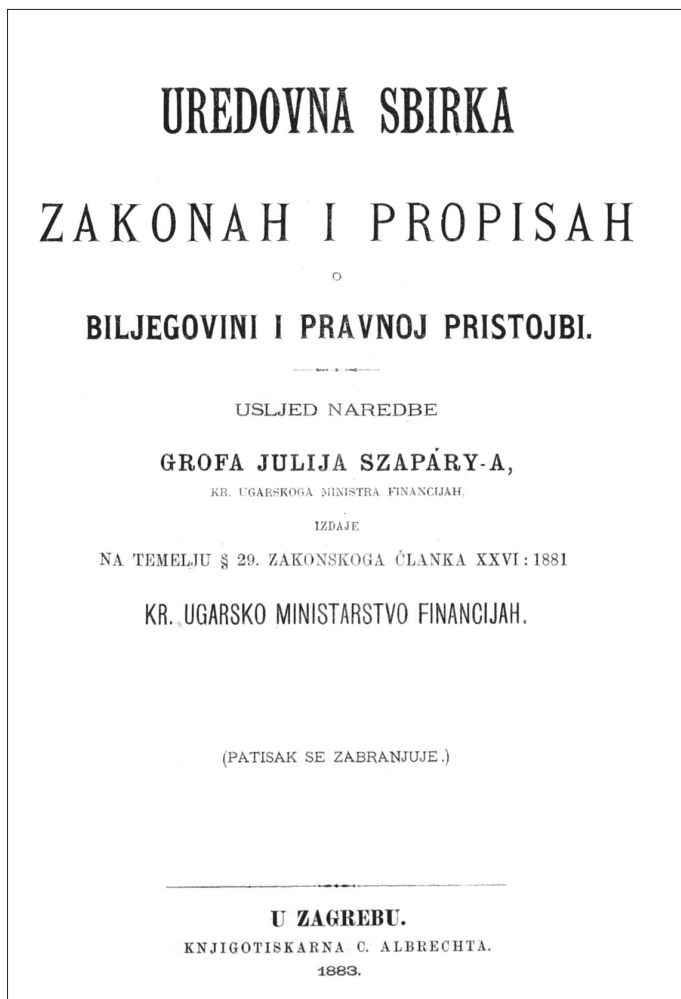
„Belgiumban a beszélt nyelvek használata tetszés sze-
rinti; a nyelvhasználatot csak törvény szabályozhatja,
és csak a hatósági aktusok és a bírósági ügyek tekin-
tetében.”³

Világosan látszik, hogy a hatósági és bírósági nyelv-
használat, illetve a hivatalos nyelvhasználat körén kívül
mind a belga, mind a magyar szabályozás a tetszés sze-
rinti nyelvhasználat talajára helyezkedett, vagyis elismert
egy korábban még felfedezetlen, ismeretlen szabadságot,
a nyelvszabadságot. Éppily világos azonban az is, hogy
sem a belga alkotmány, sem a magyar törvény nem neve-
sítette ezt a szabadságot.

Fölvethetné persze valaki, hogy valójában nem nyelv-
szabadságról, hanem csupán nyelvhasználati szabadságról
van itt szó, és ez így is van. Ám a nyelvhasználat szabad-
sága maga után vonja a nyelvszabadságot is. Ha ugyan-

is valaki körülményei
megváltozása folytán
már nem az anyanyelvét
használja, hanem egy
másik nyelvet – mert
például gyermekkorában
az anyanyelvétől eltérő
nyelvű vidékre került –, s
egy idő után már jobban
is beszéli, és szívesebben
is használja ezt a másik
nyelvet, mint az anya-
nyelvét, akkor aligha le-
het tőle elvitatni a jogot,
hogy már ezt a másik
nyelvet tekintse inkább
a saját nyelvének, azaz
nyelvet váltson. Ez pedig
már nem csupán a nyelv-
használat szabadsága,
hanem nyelvszabadság:
a nyelv magtartásának és
megváltoztatásának sza-
badsága. Olyan ez, mint
a vallásszabadság és a
vallás szabad gyakorlá-
sa. Vallásszabadságnak
szűkebb értelemben a
vallás megtartásának és
megváltoztatásának sza-
badságát, azaz a vallás
megválasztásának sza-
badságát nevezzük, a
tágabb értelemben fel-

fogott vallásszabadságba azonban már beleértjük a vallás
szabad gyakorlását is.

Mindehhez most már csak annyit, hogy a belga alkotmány szóban forgó rendelkezése ma is hatályban van (az alkotmány 30. cikkének szövegeként), s ez a tény önmagában is elegendő lenne annak a véleményemnek az alátámasztására, hogy a nyelvszabadságot komolyan kell venni.⁴ Vannak azonban más tények is, amelyek alátámasztják ezt a véleményt.

Az első világháború után létrehozott nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer általános anyagi joga szintén elismerte a nyelvszabadságot a következő rendelkezéssel:

„Egyetlen... állampolgár sem korlátozható egyetlen nyelv szabad használatában sem a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő vagy bármilyen természetű közzététel terén vagy a nyilvános gyűléseken.”⁵

A kisebbségvédelmi rendszer irodalmában e rendelkezést sokan félreértették külföldön és itthon egyaránt, többnyire úgy, hogy a nyelvi kisebbségekhez tartozó személyeknek a saját nyelvük használatához való jogaként fogták fel,⁶ holott a szövegből egyértelműen kitűnik, hogy ez nem egy kisebbségi jogot, hanem egy minden állampolgárt megillető jogot ismert el, mely nem csupán a saját nyelv, hanem bármely nyelv szabad használatára vonat-

kozott. Más szóval a rendelkezés egy szabadságjogot ismert el, a nyelvhasználat szabadságát – ahogy azt Buza László már 1930-ban megállapította⁷ –, s ezzel voltképpen elismerte a nyelvszabadságot is. Megjegyzem, a rendelkezést egy ismert mai kommentátor, Xabier Arzo szintén a nyelvszabadság elismeréseként fogja fel.⁸

A nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer általános anyagi joga, s benne az idézett rendelkezés 14 államot kötelezett, s ily módon a két világháború között immár 15 államban számított alapvető jognak a nyelvszabadság. Egyébiránt ez a rendelkezés is hatályban van még, igaz, már csak Ausztriában.⁹

Utalnom kell azonban három újabb fejleményre is. Az első az, hogy az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága kanadai panaszok nyomán 1993-ban kimondta, hogy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának a vélemény és a kifejezés szabadságát elismerő 19. cikke, s közelebbről a cikk (2) bekezdése magában foglalja az egyének „kifejezési szabadságát az általuk választott nyelven”.¹⁰ Ez ismét a nyelvszabadság elismerését jelenti, igaz, csak egy esetjogi véleményben, viszont a nemzetközi jog egyik legfontosabb okmányának alkalmazási körében és megerősítve a Bizottság Általános Magyarázatával is.¹¹

Gesetz-Sammlung

vom Jahre 1904.

Herausgegeben vom k. ung. Ministerium des Innern

(Redaktion des »Országos Törvénytár«.)

Hauptkommissionär: **Ludwig Toldi** Buchhändler.

(Budapest, II. Bezirk, Fő-utca 2.)

Budapest, 1904.

Pester Buchdruckerei-Aktiengesellschaft.

COLECTIUNEA LEGILORU

din anul 1868.

PUBLICATA

PRIN MINISTERIULU UNG. REG. DE JUSTITIA.

PEST'A, 1869.

S'A TIPARITU IN TIPOGRAFIA LUI ALESANDRU KOCSI.

A második fejlemény a Dél-Afrikai Köztársaság 1996-ban elfogadott alkotmányának 30. cikke, mely szerint „mindenkinek joga van ahhoz, hogy a választása szerinti nyelvet használja”.¹² Ez ismét a nyelvszabadság elismerése, s a rendelkezés szintén hatályban van.

A harmadik és talán legfontosabb fejlemény végül az, hogy a svájci alkotmány 18. cikke 1999 óta így hangzik: „A nyelvszabadság biztosított.”¹³ Ez ugyanis azt jelenti, hogy van már egy olyan ország, amelynek alkotmánya már néven nevezve is elismeri a nyelvszabadságot.

A mondottak tükrében a jogfejlődés iránya a nyelvszabadság mind szélesebb körű és egyre kifejezettebb elismerése felé mutat. Ebből következően az 1868. évi XLIV. törvénycikknek az az alapállása, hogy az országban divatozó nyelvek magánhasználatát tetszés szerintinek tekintette, s ezzel a világon az elsők között elismerte a nyelvszabadságot, rendkívül előremutató volt.

3. A hivatalos nyelvek száma

A törvény a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában született, viszont már 1. szakaszában kimondta, hogy „Magyarország államnyelve a magyar”, a további szakaszok némelyike pedig az állam hivatalos nyelveként említi a magyar nyelvet. E rendelkezések tükrében egyértelműnek látszik, hogy Magyarországnak egyetlen államnyelve, illetve egyetlen hivatalos nyelve volt: a magyar. Ez pedig éppenséggel nem a nemzetiségi egyenjogúság jele: az egyenjogúsághoz ugyanis az kellett volna, hogy a törvény államnyelvvé, illetve hivatalos nyelvvé nyilvánítsa az országban élő többi nemzetiség nyelvét is. Erre azonban akkortájt még nem igazán volt példa a világon,¹⁴ így nem kell különösebben csodálkoznunk azon, hogy a magyar törvényhozás a nemzetiségi egyenjogúság kérdésében „külön szabályok”¹⁵ megalkotásáról döntött: olyan szabályok megalkotásáról, amelyek különböznek az egyes nyelvek hivatalos használatát illetően, s a legfontosabb ilyen „külön szabály” szerint a magyar nemzetiség nyelve államnyelv, illetve hivatalos nyelv lett, a többi nemzetiségé pedig nem.

Érdemes azonban szemügyre vennünk a többi külön szabályt is. Ezek teljes áttekintésére e tanulmányban nincs tér, de talán néhány ilyen szabály kiemelése is elégséges bizonyos következtetések levonásához. Vegyük

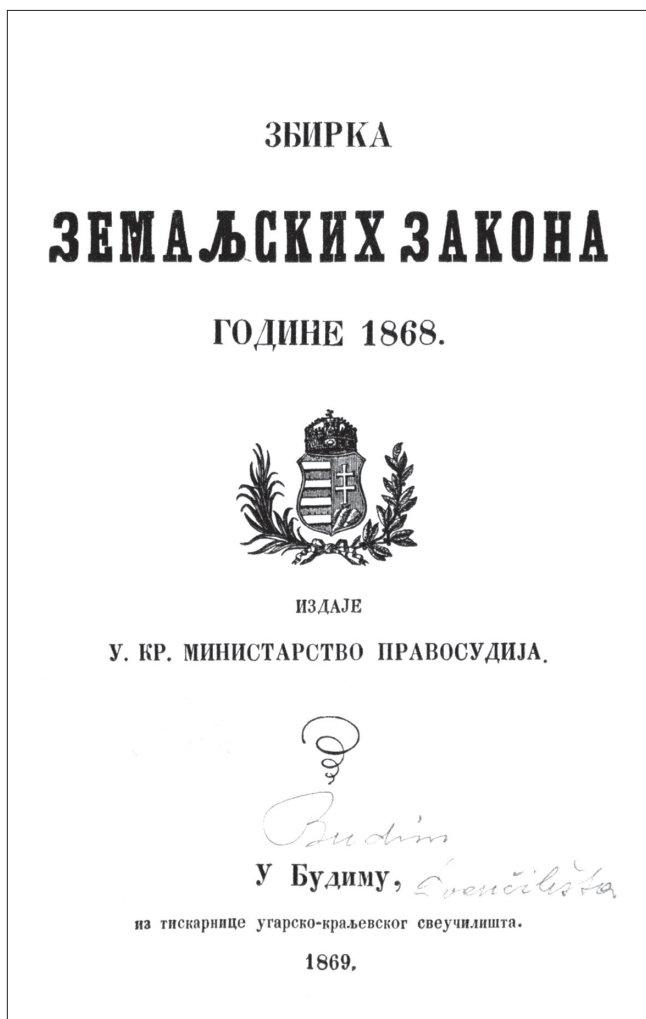
mindjárt azt az 1. szakaszban lefektetett szabályt, miszerint „a törvények magyar nyelven alkotottak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók”.

E szabály értelmében, ha csak az ún. országos nemzetiségekkel, tehát a magyar, német, horvát, román, szlovák, szerb és rutén nemzetiséggel számolunk, a magyar törvényhozás azt rendelte el, hogy az ország törvényeit az államnyelven kívül még további hat nyelven is közzé kell tenni hiteles fordításban. Ezzel pedig a magyar törvényhozás egy legkevesebb hétnyelvű jogrendszer létrehozását irányozta elő, s egyszersmind egy legkevesebb hétnyelvű jogalkalmazás lehetőségét teremtette meg; erre pedig ekkoriban csak az Osztrák–Magyar Monarchia másik államában, Ausztriában,¹⁶ s később is csak az Európai Gazdasági Közösségben, illetve az ebből létrejött

Európai Közösségben, majd Európai Unióban találni példát.¹⁷

De valóban egy legkevesebb hétnyelvű jogrendszer megteremtésére és működtetésére készült a magyar állam? Igen, és van egy erre utaló fontos jel már a törvények kihirdetéséről szóló 1868. évi III. törvénycikkben is; ennek 8. szakasza ugyanis így hangzott: „A ministerium gondoskodni fog, hogy minden törvény, kihirdetése után azonnal, a magyar korona országaiban divatozó nyelveken hiteles fordításokban is köztudomásra hozassék, s az illető törvényhatóságoknak megküldessék.”

Térjünk most vissza az 1868. évi XLIV. törvénycikk rendelkezéseire. A törvénycikk 2. szakasza értelmében a törvényhatóságokban a jegyzőkönyvvezetés nyelve a magyar mellett bármely más nemzetiség nyelve is lehetett a testületi vagy bizottsági tagok egyötödének kívánságára, a községekben pedig ez a szabály a jegyzőkönyvi nyelv mellett az ügykezelési nyelvre is vonatkozott (20. §). Ehhez kapcsolódott az a rendelkezés, miszerint az első fokú bíróságok a községek ügykezelési

nyelvén ítéleztek (7. §), s a magyar nyelven hozott másodfokú végzéseket, határozatokat és ítéleteket a 12. § értelmében kötelesek voltak a magyar mellett a felek által választott nyelven is kiállítani vagy kiadni (amennyiben e nyelv az első fokú bíróságnak ügykezelési, vagy a törvényhatóságnak valamelyik jegyzőkönyvi nyelve volt). Mindezeket csak megerősítette a törvény 6. és 20. szakasza; az előbbi előírta, hogy a törvényhatósági tisztviselőknek a községekkel, valamint a magánszervezetekkel és magánszemélyekkel való érintkezésükben lehetőleg ez utóbbiak nyelvét kellett használniuk, az utóbbi szerint pedig a községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezésükben kötelesek voltak azok nyelvét használni.

Nézzük most a közoktatást. Erről már az 1868. évi XXXVIII. tc. 58. szakasza kimondta, hogy „minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike”. Az 1868. évi XLIV tc. legfontosabb rendelkezését e tárgyban a 17. § tartalmazta: eszerint az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni kell arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általuk lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, ahol a magasabb akadémiai képzés kezdődik. A 19. § szerint az országos egyetemen az előadási nyelv a magyar; azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmi számára, amennyiben még nem állítottak, tanszékek állíttatnak. S hogy félreértés ne essék, a 26. § kimondta, hogy „valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak éppen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejükkel vagy társulás útján alsó, közép és felső tanodákat felállítani... Az ily módon létrejött művelődési és egyéb intézetek – az iskolák azonban a közoktatást szabályozó rendeletek megtartásával – az állam hasonló természetű és ugyanazon fokú intézeteivel egyenjogúak... A magán intézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg.”

A hivatalos nyelv fogalmának ugyan nem volt és ma sincs általános elfogadott definíciója, a törvények azonban eleve hivatalos irományok, s ily módon azok a nyelvek, amelyeken ezeket vagy ezek túlnyomó többségét kihirdetik és közzéteszik, fogalmi okoknál fogva hivatalos nyelveknek minősülnek, legalábbis a jogalkotás szférájában. És hasonlóképpen, a bíróságok is eleve hivatalos szervek, s így azok a nyelvek, amelyeket hivatalos minőségükben, eljárási nyelveikként használnak, fogalmi okoknál fogva hivatalos nyelvek, legalábbis az igazságszolgáltatás körében. Eleve hivatalos szervek továbbá a közigazgatási hatóságok és az önkormányzati szervek, következésképpen azok a nyelvek, amelyeket hivatalos működésük során eljárási nyelveikként használnak, fogalmilag hivatalos nyelveknek minősülnek, legalábbis a közigazgatás és az önkormányzati rendszer körében.

Nos, az 1868. évi XLIV. tc. mindezen hivatalos szférákban széleskörűen előírta vagy lehetővé tette a magyaron kívül minden más nemzetiség nyelvének hivatalos használatát. És nem úgy, hogy némely magyar törvényeket vagy ezek kivonatait kellett közzétenni minden más

nemzetiség nyelvén is, hanem minden törvényt, és pedig hiteles fordításban, és a bírósági, közigazgatási és önkormányzati nyelvhasználat körében sem úgy, hogy e szervek előtt használni lehet a magyaron kívül a többi nemzetiség nyelvét is, hanem oly módon, hogy e szerveknek eljárási nyelvekként kellett vagy lehetett használniuk e nyelveket. És e szabályok nyilvánvalóan egymásra épültek, egy logikus rendszert alkottak: ha ugyanis a törvények rendelkezésre állnak hét nyelven, nincs akadálya annak, hogy a bíróságok és a közigazgatási szervek alkalmazzák is őket mind a hét nyelven, és pedig eljárási nyelvekként. Ezek után teljesen egyértelmű, hogy a törvény ugyan főleg „külön szabályok” útján, de hivatalos nyelvi jogállással ruházta fel a magyaron kívül az országban élő minden más nemzetiség nyelvét is.

A közoktatás nyelvét egyes államok törvényei beleértik a hivatalos nyelv terjedelmébe, mások nem. Az azonban biztos, hogy a közoktatási intézmények nyelvhasználatára nem a magánéleti nyelvhasználat szférájához tartozik, s hogy szoros összefüggés van a közoktatás nyelvhasználatára, valamint a jogalkotás, a bírósági, a közigazgatási és az önkormányzati rendszer hivatalos nyelvhasználatára között, már csak azért is, mert az említett szervek hivatalnoki kara és tisztségét, mandátumát választás útján elnyerő személyi állománya is az oktatási rendszer közreműködésével újul meg időről időre. A legkevésbé sem véletlen tehát, hogy az egyes országokban a közoktatás nyelvei és a szűkebb értelemben vett hivatalos nyelvek azonosak, vagy nagyfokú megegyezést mutatnak. És így volt ez Magyarországon is: az 1868. évi XLIV. tc. – mint láttuk – nem egyszerűen azt írta elő, hogy az ország nem magyar nemzetiségű, illetve nem magyar nyelvű polgárainak gyermekei külön tantárgyként tanulhassák saját nyelvüket, hanem azt, hogy *a saját nyelvükön részesüljenek közoktatásban* alapfokon és középfokon egyaránt; s a törvény még csak kötelező tantárggyá sem tette a magyar nyelvet a nem magyar tannyelvű alapfokú iskolákban.

Mindezek után immár megállapítható, hogy a magyar törvényhozás az 1868. évi XLIV. törvénycikk és más törvények rendelkezéseivel, köztük számos „külön szabálylyal” valóban egy legkevesebb hétnyelvű jogrendszer, valamint egy legkevesebb hétnyelvű közoktatási rendszer kiépítését és működtetését irányozta elő. Ez pedig azt jelenti, hogy Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. értelmében nem egy államnyelve vagy hivatalos nyelve volt: a magyar, hanem legalább hét: a magyar, a német, a horvát, a szlovák, a román, a szerb és az orosz.

Összehasonlításképpen: az angol törvények már a 14. századtól kezdve kizárólagos nyelvvé tették az angolt a francia (mely a normannok nyomán honosodott meg) és részint a latin helyett a bíróságok szóbeli eljárásában, s a gimnáziumokban is az angol váltotta fel a franciát. Később a folyamat kiterjedt a hivatalos nyelvhasználat egyéb színtereire is, majd kiterjedt földrajzi értelemben is: Walesre, Skóciára és Írországra is. Franciaország 1539-től tért át fokozatosan a latin nyelv hivatalos használatáról a franciára, jóllehet ez idő tájt népességének még csak egy kis része volt francia ajkú. A 19. század

derekán aztán mind Nagy-Britanniában, mind Franciaországban bevezettek egy olyan közoktatási rendszert, amely csak egyetlen oktatási nyelvet ismert: Nagy-Britanniában az angolt, Franciaországban a franciát. Szó sem lehetett arról, hogy Nagy-Britanniában a walesiek, a skótok vagy az írek a saját nyelvükön részesüljenek közoktatásban, de még csak arról sem, hogy külön tantárgyként tanulhassák a saját nyelvüket. És hasonlóképp, Franciaországban sem tanulhattak a flamandok, bretonok, provanszálók, baszkok, korzikaiak és mások a saját nyelvükön a közoktatási intézményekben, s külön tantárgyként sem tanulhatták a saját nyelvüket. Ez a helyzet csak mintegy száz esztendő múltán kezdett szerényen, de egyértelműen az 1868. évi XLIV. tc. által is képviselt irány felé eltolódni.¹⁸

Mindazonáltal az 1868. évi XLIV tc. által biztosított nyelvi egyenjogúság sem volt teljes, és ez elégedetlenséget szült a nemzetiségiek, s még inkább a nemzetiségi politikusok körében. Ez az elégedetlenség, ha a fentiekben vázolt nagy-britanniai és franciaországi állapotokat tekintjük, nehezen érthető. Volt azonban az elégedetlenségnek néhány más oka is, köztük a régi, mintegy 800 évig fennállt magyar nyelv jog. E régi magyar nyelv jog értelmében Magyarországnak a latin volt a fő hivatalos nyelve, a magyar és a többi nemzetiség nyelve csak helyi-közzel volt hivatalos használatban. Ez pedig azt jelentette, hogy a fő hivatalos nyelv senkinek sem volt az anyanyelve, s így elvileg teljes nyelvi egyenjogúság volt az országban mintegy 800 éven át.

Az 1868. évi XLIV. törvény új módon próbálta elérni a nemzetiségi, illetve nyelvi egyenjogúságot: azzal, hogy az ország névadó, s egyben legnagyobb nemzetiségének a nyelvét tette hivatalos nyelvvé, az összes többi nemzetiség nyelvének hivatalos használatát pedig úgy szabályozta, hogy ezek a magyarhoz hasonló jogállást élvezzenek. Ez a megoldás azonban nem érte el az egyenjogúságnak azt a fokát, amelyet a korábbi, a történelmi magyar nyelv jog a latin hivatalos nyelvvel biztosított. Ezzel együtt Magyarországnak azért – mint láttuk – az 1868. évi XLIV. tc. rendelkezései, köztük „külön szabályai” értelmében nem csak egy hivatalos nyelve volt, a magyar, hanem legalább hét. De kiállja-e ez a

megállapítás a nemzetközi összehasonlítást is? Vegyünk néhány példát.

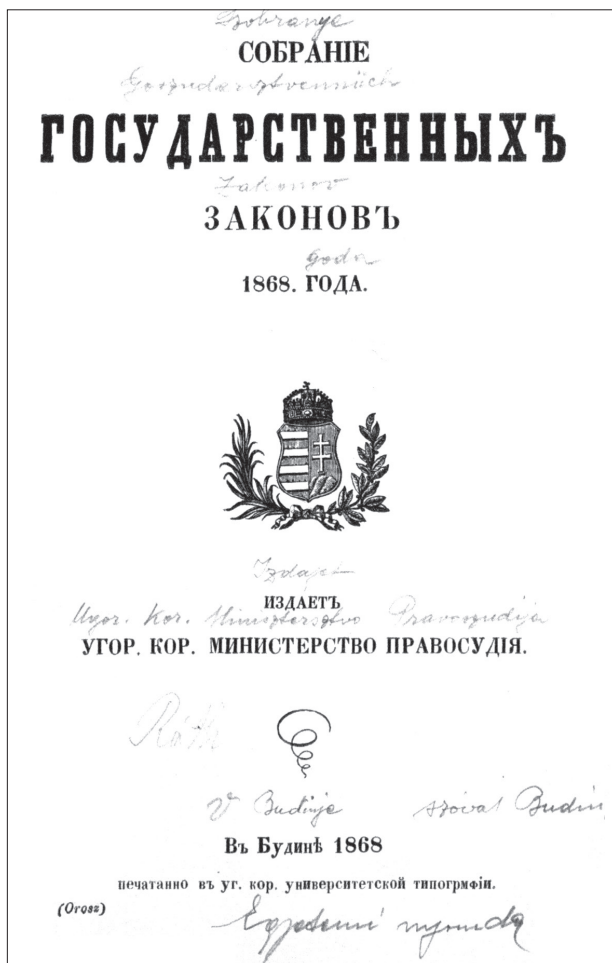
Belgiumban az alkotmány már 1831-ben elismerte a magánéleti nyelvszabadságot, a hivatalos nyelvről azonban hallgatott; erről egy korábbi rendelet szólt, éspedig úgy, hogy az ország hivatalos nyelve a francia.¹⁹ Csak hogy az ország lakosságának mintegy a fele flamand ajkú volt, akik sikraszálltak nyelvük egyenjogúsításáért, és ezt mintegy 130 év elteltével el is érték: néhány kisebb előírástól eltekintve teljesen megszűntek a vonatkozó „külön szabályok”.²⁰ Az első világháború után Németországtól Belgiumhoz csatolt terület lakosságának nyelve, a német idővel szintén hivatalos nyelv lett bizonyos külön szabályok szerint.²¹

Svájcban ma négy nemzeti nyelve és szövetségi szinten három hivatalos nyelve, valamint egy „részteljesen” hivatalos nyelve van; ez utóbbi a rétoromán. A szövetségi jogszabályok közzétételéről szóló törvény 14. cikke szerint a közzététel egyidejűleg történik a hivatalos nyelveken, németül, franciául és olaszul, a jogszabály (2) és (3) bekezdése ugyanakkor kivételeket, vagyis „külön szabályokat”

sorol fel; olyan kivételeket, amikor nem kötelező a jogszabályok közzététele mind a három hivatalos nyelven. A (4) bekezdés szerint viszont vannak joganyagok, amelyeket rétorománul is közzé kell tenni.²²

Finnország csak a 20. században lett önálló állam, korábban Svédország, majd Oroszország fennhatósága alatt állt. Az országnak 1922 óta két nemzeti nyelv van, a finn és a svéd, és a jogszabályokat e két nyelven kell közzétenni. Kivételek, vagyis „külön szabályok” a különféle bizottsági jelentések esetében vannak, ezeket elég csak finnül közzétenni egy svéd összefoglalóval, ám ha a minisztérium úgy véli, hogy a jelentés fontos a svéd nyelvű népesség számára is, akkor teljes egészében közzé kell tenni svédül is. Vannak ehhez hasonló fordított kivételek is; ugyancsak „külön szabály”, hogy a hadsereg vezénylési nyelve kizárólag a finn.²³ A számi nyelv használatáról külön törvény rendelkezik, mely szintén „külön szabályokat” és igen erős szabályokat tartalmaz e nyelv hivatalos használatát illetően.²⁴

Belgiumban, Svájcban és Finnországban tehát gyakorlatilag minden nemzetiség nyelve hivatalos nyelv, ám

az egyes hivatalos nyelvekre nem teljesen ugyanazok a szabályok, hanem bizonyos esetekben „külön szabályok” vonatkoznak. Éppen úgy, mint ahogy az 1868-as magyar törvény sem egyformán szabályozta a magyar és a többi nemzetiség nyelvének hivatalos használatát. E példák is alátámasztják tehát, hogy önmagában véve az a tény, hogy egy ország részben „külön szabályokkal” szabályozza hivatalos nyelveinek használatát, még nem kérdőjelezi meg e nyelvek hivatalos nyelvi mivoltát. Az eltérések persze a magyar törvényben még nagyobbak voltak; Belgiumban és Svájcban viszont egy hosszú jogfejlődési folyamat eredménye a mai szabályozás, és szemben Belgiummal, ahol a 19. században még csak két nyelv egyenjogúsítása volt napirenden, Svájcban pedig csak három, Magyarországon hét, sőt ennél is több.

De vajon nem voltak-e a magyar törvényben túl nagyok ezek az eltérések ahhoz, hogy a nem magyar nemzetiségek nyelvei is hivatalos nyelveknek és ne csupán „részlegesen” hivatalos nyelveknek minősüljenek, mint amilyen ma a rétoromán jogállása Svájcban és a németé Belgiumban? Nos, jelenleg nincsenek általánosan elfogadott mérővesszők egy ilyen kérdés eldöntéséhez, az azonban bizonyos, hogy az 1868. évi XLIV. tc. előírásai szerint a nem magyar nemzetiségek nyelvei erősebb hivatalos jogállást élveztek, mint az említett nyelvek a maguk államaiban ma. Ez pedig amellettszól, hogy a nem magyar nemzetiségek nyelvei nem „részlegesen hivatalos nyelvek”, hanem hivatalos nyelvek voltak. Ezt a megállapítást tovább erősíti a Dél-afrikai Köztársaság 1996-os alkotmánya, mely 6. cikkének (1) bekezdésében felsorolja az ország hivatalos nyelveit, szám szerint 11-et. A 6. cikk (2) és (3) bekezdése viszont így hangzik:

„Elismerve népünk hazai nyelveinek történelmileg csökkentett használatát és jogállását, az államnak gyakorlatias és pozitív intézkedéseket kell tennie e nyelvek jogállásának emelése és használatának elősegítése érdekében.

Az országos kormány és a tartományi kormányok bármely hivatalos nyelveket használhatják a kormányzás céljai érdekében, figyelembe véve a használatot, a gyakorlatiasságot, a költségeket, a regionális körülményeket és a népesség szükségleteinek és preferenciáinak egyensúlyát az ország egészében, illetve az érintett tartományban; de az országos kormánynak és minden egyes tartományi kormánynak legalább két hivatalos nyelvet kell használnia.”²⁵

Ebből kiviláglik, hogy sem az országos kormány, sem az egyes tartományi kormányok nem kötelesek mind a 11 hivatalos nyelvet használni: elegendő, ha csak kettőt használnak, s ezek kiválasztásában is van bizonyos mozgásterük. Dél-Afrika hivatalos nyelveinek használatára tehát szintén „külön szabályok” vonatkoznak, és úgy tűnik, e külön szabályok jóval nagyobb eltéréseket engednek az egyes nyelvek hivatalos használatában, mint amilyen eltéréseket a magyar törvény engedett egykor. S minthogy nem szokták kétségbe vonni, hogy Dél-Af-

rikának 11 hivatalos nyelve van, ez is azt erősíti, hogy Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. értelmében a magyaron kívül hivatalos nyelve volt a többi nemzetiség nyelve is.

A mondottak után már csak azon az alapon lehetne kétségbe vonni, hogy Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. értelmében legkevesebb 7 hivatalos nyelve volt, hogy maga a törvény ezt nem mondta ki. Ám ezen az alapon el kellene fogadnunk azt is, hogy az Egyesült Államoknak szövetségi szinten egyáltalán nincs hivatalos nyelve, hiszen az amerikai alkotmány hallgat e kérdéstről, s éppígy el kellene fogadnunk, hogy Magyarországnak sem volt hivatalos nyelve 1949 és 2010 között, minthogy az akkor hatályos alkotmány szintén hallgatott e kérdéstről. Ez azonban képtelenség lenne, hiszen az USA szövetségi törvényhozása, kormányzata és igazságszolgáltatása kizárólag angol nyelven működik, Magyarországon pedig magyarul működtek a megfelelő szervek 1949 és 2011 között. Az tehát, hogy egy nyelv hivatalos nyelv-e egy államban vagy sem, objektív ismérvek függvénye, s így van ez akkor is, ha a hivatalos nyelvnek még nincs általánosan elfogadott definíciója.

A fentiek szerint immár bizonyítottnak tekinthető, hogy az 1868. évi XLIV. tc. értelmében Magyarországnak nem egy, hanem legalább hét hivatalos nyelve volt. Ezért helyesebb lett volna, ha az 1868. évi XLIV. tc. nem azt mondta volna ki, hogy Magyarország államnyelve és hivatalos nyelve a magyar, hanem azt, hogy Magyarország első államnyelve és hivatalos nyelve a magyar, de államnyelve és hivatalos nyelve minden más nemzetiség, mindenekelőtt a német, horvát, szlovák, román, szerb és rutén nemzetiség nyelve is az e törvényben előírt módon. Ez felelt volna meg a törvény tényleges előírásainak.

4. A végrehajtás kérdése

Azzal az uralkodó véleménnyel, hogy az 1868. évi XLIV. törvénycikket nem vagy alig hajtották végre, a fő bajom az, hogy nem látok mellette elég érvet, bizonyítékot. Példaként a három szlovák középiskola bezárását szokták emlegetni, de más nemzetiségeknek is voltak középiskoláik, s ezeket nem zárták be; az érv tehát még az oktatás körében sem alapozza meg az állítást. Megjegyzem, egy szláv nyelvekkel és e nyelvek modern történetével foglalkozó oxfordi kutató szintén úgy véli, hogy a végrehajtás kérdése részletes adatok hiányában nyitott.²⁶

Magam e tárgyban kutatómunkára nem vállalkoztam, egyszerűen azonban az Országgyűlési Könyvtárban megkérdeztem, vannak-e állományukban 1868-tól kezdve nem magyar nyelvű kiadásai az Országgyűlés által alkotott törvényeknek. Néhány hónappal később az olvasóteremben egy kis kocsi várt, rajta úgy 25 könyv, s mint kiderült, ebből 16 ilyen kiadvány; ezek címlapját a jelen tanulmány mellékletként tartalmazza.²⁷

A nem magyar nyelvű joganyagok voltaképpen törvénygyűjtemények: egy-egy év magyarországi törvényeit tartalmazzák egy-egy nemzetiség nyelvén, 200–850 oldal terjedelemben. Hét évkönyv német, egy horvát

(ez csak egyetlen törvényt közöl 359 oldalon), négy szlovák, két román, egy szerb és egy orosz nyelvű. A kapcsolódó irodalom szerint is e hat további nyelven adták ki 1868-tól a törvényeket, 1881-től azonban megjelentették a törvényeket olaszul is.²⁸

Mindez persze még nem bizonyítja, hogy az 1868. évi XLIV. törvényeknek azt a rendelkezését, hogy „a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók”, maradéktalanul végrehajtották volna, az egész törvényt pedig még kevésbé. Az viszont tény, hogy volt végrehajtás, komoly mértékben és tartósan. A magam részéről csak azt nem értem, hogy ezek a tények hogyan kerülhették el ennyire a tudomány, s különösen a történettudomány figyelmét.

Jegyzetek

- 1 Andrassy György: *Nyelvi jogok*. Pécs, 1998, Pécsi Tudományegyetem, 1–2, valamint Andrassy György: A magyar nyelv jogállása, a kultúraszabadság és egyes emberi jogok területéhez kötöttsége. *JURA*, 2016. 1. sz. 5–6. o.
- 2 A törvény persze elsősorban a magyar nyelv jog fejlődéstörténetének része, a jelen tanulmány szempontjából viszont fontosabbak a tágabb jogtörténeti összefüggések, ezért a magyar nyelv jog más jogforrásaira és jellemzőire a továbbiakban csak helyileg-közvetlenül utalok. A magyar nyelv jog fejlődéséről részletesebben lásd Andrassy György: A magyar nyelv jogállása, a kultúraszabadság és egyes emberi jogok területéhez kötöttsége. *JURA*, 2016. 1. sz. 5–24.
- 3 <http://mjp.univ-perp.fr/constit/be 1831.htm>
- 4 Trócsányi László – Badó Attila (szerk.): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Budapest, 2005, KJK-KERSZÖV Kiadó, 118, valamint André Alen – Rusen Ergec: *A belga államszövetség az 1993. évi negyedik államreform után*. Budapest, 1994, JATE Alkotmányjogi tanszék, JATE Politológiai tanszék, Nagy és Trócsányi Ügyvédi Iroda, 11. o.
- 5 Vö. például a Lengyelország függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés 7. cikkének (3) bekezdésével, a Cseh-szlovákia függetlenségéről és a kisebbségek védelméről szóló szerződés 7. cikkének (3) bekezdésével és a trianoni békeszerződés 58. cikkének (3) bekezdésével. In Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Budapest, 1983, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 87, 91–92. és 104. o. A fordítást némileg pontosítottam a lengyel szerződés angol nyelvű szövege alapján.
- 6 Vö. például Inis Claude: *National Minorities: An International Problem*. New York, 1955, Greenwood Press Publishers, 18. o.; Patrick Thornberry: *International Law and the Rights of Minorities*. Oxford, 1991, Clarendon Press, 42–43. o.; Fernand de Varennes: *Language, Minorities and Human Rights*. Hague, 1996, Martinus Nijhoff, 26–27. o.; Francesco Capotorti: *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. United Nations, New York, 1979. 18–19; Szalayné Sándor Erzsébet: *A kisebbségvédelem nemzetközi jogi intézményrendszere a 20. században*. 89–90. és 92. o.
- 7 Buza László: *A kisebbségek jogi helyzete*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1930. 67. o.
- 8 Xabier Arzoz: The Nature of Language Rights. *JEMIE*, 6 (2007) 2 (by European Centre for Minority Issues) <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2007/2--2007--Arzoz.pdf> 26.
- 9 Trócsányi – Badó (szerk.): i. m. 105. o.
- 10 Ballantyne, Davidson, McIntyre v. Canada, 358/1989 és 385/1989, 11.3.

Gesetz-Sammlung

vom Jahre 1904.

Herausgegeben vom k. ung. Ministerium des Innern
(Redaktion des »Országos Törvénytár«.)

Hauptkommissionär: **Ludwig Toldi** Buchhändler.
(Budapest, II. Bezirk, Fő-térsz. 2.)

Budapest, 1904.
Pester Buchdruckerei-Aktiengesellschaft.

- 11 Vö. UN Human Rights Committee, General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities) 5.3. <http://www.refworld.org/docid/453883fc0.html>
- 12 https://www.google.hu/search?q=constitution+of+south+afrika+1996&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b&gfe_rd=cr&ei=xYqIWdbbCoqBX7iUGZg
- 13 <https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19995395/index.html>
- 14 Svájc mindenestre közel állt ehhez: az 1848-as svájci szövetségi alkotmány ugyanis kimondta, hogy „a Svájcban beszélt fő nyelvek, a német, a francia és az olasz a Konföderáció nemzeti nyelvei,” de nem tette hozzá, hogy e nyelvek egyben hivatalos nyelvek is. Ez némiképp meglepő, mert miután az idézett szöveget Vaud kanton küldöttei 1847-ben előterjesztették, a Tagsatzung az alábbi cikk-tervezetet hagyta jóvá: „A Svájci Konföderációban használt három fő nyelv hivatalos nyelvnek nyilvánítatik...” Ezzel együtt úgy tűnik, a nemzeti nyelvek hivatalos nyelveknek is minősültek. L. az 1848-as svájci alkotmány 109. cikkét, mely átkerült az 1874-es alkotmányba is, ez utóbbiban 116. cikként. Vö. <http://mjp.univ-perp.fr/constit/ch1848.htm> és <http://mjp.univ-perp.fr/constit/ch1874.htm> L. még: Bernard Cathomas: Rhaeto-Romansh in Switzerland up to 1940. In Sergij Vilfan – Gudmund Sandvik – Lode Wils (szerk.): *Ethnic Groups and Language Rights. Comparative Studies on Governments and Non-Dominant Ethnic Groups in Europe, 1850–1940*. New York UP, Dartmouth, 1993, Vol. III. 94–95. és 103–104. o.
- 15 A törvény preambuluma szerint a hon polgárainak egyenjogúsága „kizárólag az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve és csak annyiban eshetik külön szabályok (kiem. – A. Gy.) alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik”.

- ¹⁶ A részleteket I. Nagy Noémi: A hatalom nyelve és a nyelv hatalma. PhD értekezés, Pécs, 2015. 126–140. o. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/nagy-noemi/nagy-noemi-vedes-ertekezes.pdf>
- ¹⁷ Ld. az 1/58-as tanácsi rendeletet és ennek a közösség bővüléséből fakadó módosításait. A Közösség további bővítései nyomán persze az Európai Közösség, illetve az Európai Unió jogrendszere fokozatosan 23 nyelvűvé vált, s az érintett nyelvek közé tartozik a magyar is.
- ¹⁸ Erről részletesebben I. Nagy Noémi: i. m. 45–69. és 82–92. o.
- ¹⁹ André Alen – Rusen Ergec: i. m. 19. o.
- ²⁰ Uo. 9–14. o.
- ²¹ Uo. 13–14.
- ²² <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20031819/index.html>
- ²³ 423/2003 Language Act, 31. és 39. cikk <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2003/en20030423.pdf>
- ²⁴ <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20031086.pdf>
- ²⁵ https://www.google.hu/search?q=constitution+of+south+africa+1996&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b&gfe_rd=cr&ei=xYqIWdbbCoqBX7iUgZg
- ²⁶ Jan Felleler: Multilingual states and empires in the history of Europe: the Habsburg Monarchy. In Bernd Kortmann – Johan van der Auwera (eds.): *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*. Berlin – Boston, 2011, Mouton de Gruyter, 723–724. o. Vö. még Nagy Noémi: i. m. 164. o.
- ²⁷ A szerző köszönetét fejezi ki a szóban forgó anyagok összegyűjtéséért, egy róluk szóló tájékoztató elkészítéséért és a címlapokért dr. Varga Tímeának, az Országgyűlési Könyvtár jogi szakreferensének.
- ²⁸ Kiss Elemér (szerk.): *A Magyar Hivatalos Közlöny 150 éve*. Budapest, 1998, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 23. o.

Béli Gábor

A latin és a magyar jogi terminológia a XIX. század közepéig

III. Béla Froa asszony és Farkas nádorispán szerződéséről 1181-ben adott levelében rendelkezett a jelenlétén végbement aktusok írásba foglalásáról. E határozathoz köthető a királyi kancellária működésének kezdete.¹ A kancellária királyi levéladó tevékenysége a XIII. század elejétől vált rendszeressé. Ezzel együtt a hiteleshelyek (káptalanok és konventek), a nádor, az országbíró, majd a század végén a megyésispán, illetve vicéje és a négy megyei nemes bírótárs (a szolgabírók) hivatali kiadványai is megszorodtak. A XIV. század második évtizedétől a levéladók már tömegével bocsátottak ki okiratokat. Ennek következtében egyre, megörökített aktusra szabottan számos levéltípus jelent meg. A jogokat és kötelezettségeket megállapító rendelkezések, ügyletek, különféle peres vagy peren kívüli aktusok jogi lényegét állandósuló: hosszabb-rövidebb idő alatt kifejllesztett, majd tartalmában véglegesült formulák rögzítették, illetve hordozták.

1. A honi jogi terminológia kifejlődése

A levélszerkesztés alapos felkészülést, grammatikai, retorikai és jogi ismereteket követelt. A levéltípusok sokasodásával a szerkesztéséhez elvárt jogtudás megszerzését formuláriumok, mintagyűjtemények segítették. A XV. század végéig ismert formuláriumok közül a legrégebbi és egy-

ben a legjelentősebb az *Ars Notaria*, amit Kovachich Márton György tárt fel, és közölt 1799-ben a *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque regni Hungariae olim usati* című gyűjteményében *Anonymi ars notarialis formularia sub Ludovico I. rege Hungariae conscripta* megjelöléssel. A mű szerzőjét Bónis György a Zala megyéből származó Uzsai János egrí olvasókanonokkal, korábban a bolognai ultramontánok *baccalaureus* fokozatot szerzett rektorával azonosította, aki a jogkönyvet 1351-ben fejezte be.² Az *Ars Notaria* szerkesztője ebben a gyakorlati (hazai) jogtanításra szánt formuláriumban a levéladók szerint csoportosított mintákat – a típus változataival együtt közel kétszázat – úgy mutatta be, hogy ott, ahol fontosnak tartotta, rövid, két-három, olykor több pontba szedett, a szóban forgó jogintézmény alapismérvéit fejtegető magyarázatokkal szolgált, illetve megfelelő grammatikai szabályokra figyelmeztetett. A módszer a bolognai *ars dictandi* iskola hagyományát követte: a magiszter, miután lediktálta a mintát a tanulónak, ellenőrizte az elkészült levelet, szóban rámutatott a jogi problémára, sajátosságra, és erre tekintettel a szükséges formulázására. Az *Ars Notaria* szerkesztője különös figyelmet fordított a *jus scriptum* (az írott jog, azaz a kánonjog) szerint a helyes megoldások bemutatására is a hazai gyakorlattal szemben. Mivel az *Ars Notaria* a magyarországi szokásjog tankönyve volt (beleértve a provinciális, leegyszerűsített kánonjogot is), leendő kancelláriai, hiteleshelyi, városi, illetve megyei törvényszéki jegyzők képezésére szolgált segédeszközzül.³

Az *Ars Notaria* módszerét követte az 1460-1470 között keletkezett, kiadatlan, Bónis György részleges feldolgozásából ismert *Somogyvári Formuláskönyv*.⁴ A XV. századból fennmaradtak közül két további formulárium érdemel figyelmet, amiket Kovachich Márton az *Ars Notariával* együtt tett közzé. Az egyik a Nyírkállói Tamásnak tulajdonított formuláskönyv: *Thomae de Nyirkálló stylus cancellariae Mathiae I. regis Hung[ariae]*. Szerzője, ahogy későbbi kutatások kétséget kizáróan igazolták, Ma-

gyi János közjegyző volt. A formulárium 28 füzetet tartalmaz, amiből az 1476 és 1490 között keletkezett, első 25 Magyi, a maradék 3 pedig más, mások kézírata. Utóbbiak 1491, 1493 körül, illetve után íródtak. A füzeteket később kötötték egybe. Helyes sorrendjüket Fitz József állapította meg.⁵ A másik, *Cancellariae et curiae Mathiae I. Corvini regis Hungariae* címmel ellátott formulagyűjtemény II. Ulászló és II. Lajos alatt íródott, a királyi levelek mintáinak *intitulatio*jában azonban a levéladó minden esetben I. Mátyás.⁶

A formuláskönyvek, megjegyezve, hogy számos mintatár készült, készülhetett a XIII. század eleje óta, a hivatali gyakorlatnak megfelelően tipikus levélsablonokat tartalmaztak, nem egy esetben eredeti leveleket, illetve eredetiek felhasználásával készült változatokat, amiket, részint vagy teljesen anonimizált személy, helység, egyéb földrajzi nevek, illetve ünnepek jelölései töltöttek ki. Személy és más neveken kívül magyar szavak csak nagyritkán kerültek bele a textusokba. A jogintézmények, jogi fogalmak, magyarázatok, szokásjogi hivatkozások pedig kivétel nélkül a levéladási gyakorlat által kiérlelt és átörökített, a hivatali praxisban meggyökeresedett terminológia szerint szerepeltek. Az imént említett két XV. század végi, illetve XVI. század eleji formulárium azért különleges, mert az újabb keletűnek az előzéklapjára két betegség gyógyítására vonatkozó receptet jegyeztek fel magyarul. A zömmel Magyi János kézírataiból összeállított formuláskönyvhöz pedig, főként az utolsó három füzetben, több magyar nyelvű glosszát is csatoltak, amik többnyire szavak magyar megfelelői.⁷

2. Latin és magyar jogi terminológia

A XVI. század elejéig a per szóban folyt. A felek vagy képviselőik a bíró előtt nyilatkoztak. A perbeli cselekmények, elsősorban a bizonyításhoz elvárt eljárások, határjárás, becslés stb., az elrendelő parancs szerint a helyszínén, tanúk (rendszerint szomszédok, határosok, más megyebeliek) jelenlétében ment végbe. Az eljárás bíróságok (királyi ember, hites tanúbizonyosság: káptalan vagy

konvent teljes jogú kiküldöttje) az eljárás minden mozzanatáról, a jelenlévők tényállításairól, tiltakozásairól, intéseiről szóban tettek jelentést, és ennek alapján állított ki oklevelet a bíró által megkeresett hiteleshely. A per során a fél által bemutatott, bizonyítékul szolgáló oklevelet felolvasták, lényegét megmagyarázták. Az eljárás bíró széke nyilvánosságán hirdette ki az ítéletet, amiről utóbb levelet adott. A felek szerződésüket okiratkiallító szerv előtt „vallották be”, mondták fel lekötelezésük lényegét avégre, hogy hiteles pecséttel megerősített levél bizonyosságával igazolják annak törvényes létrejöttét, illetve arra az esetre, ha a szerződő fél vagy harmadik személy megtámadná a szerződést, vagy ha a szerződő fél szerződésszegést valósítana meg, bíró előtt kétséget kizáróan bizonyíthatóan. A kiállított oklevél az aktus, a jogcselekmény lényegét megfelelő formulába sűrítette, ami a dolog lényegéből fakadóan és okszerűen egyezett a szóban tett nyilatkozatokkal.

Az intézményesült formula a kialakult szokás és gyakorlat szerint rögzítette az ügy, ügylet érdemét jogi tartalmának megfelelően. A latin mellett és azzal együtt élt és létezett a beszélt nyelvi, a magyar jogi terminológia. Kialakulásában a „tanult” jogi fogalmi megfelelők kétség kívül szerepet játszottak. A latin terminológia a „jogi jelenségek” adekvát megfelelőjét a gyakorlat tényeiből kiszűrve állandósította. A köznyelvi magyart a latin megfelelő nemegyszer a jelentést egyediesítő konstrukcióval adta vissza, és ágyazta a jogi nyelvezetbe, ami aztán a magyar beszélt nyelvbe is behozta a jelentésbeli többletet.

A *serviens regis* vagy *regalis*, vagyis a jogállást jelölő „királyi szolgál”, a ma is használatos vegyes alakban: királyi *serviens* a kancelláriai levéladási gyakorlat termékeként jelent meg és állandósult. 1212-ben Sela fia Farkas és unokája, Kozma fia Jakab azzal panaszkodott a pécsváradi apátot, Hysist, hogy minden birtokaikból és javaikból Hétfény faluban kifosztotta őket, mondván, hogy egyházának jobbágysai. „*Ad hoc Farcasius et Jacobus responderunt, quod liberi et servientes regis essent, nec aliquo servitio ecclesie tenerentur, et per multos sue cognationis liberos et servientes regis id se probaturos asserebant [...]*” (Erre Farkas és Jakab azt felelték, hogy szabadok és királyi szolgák, és nem tartoznak semmilyen szolgálattal az egyháznak, és azt mondták, hogy számos szabad rokonukkal

és királyi szolgálattal fogják ezt igazolni.). A levél a panaszlók nyilatkozatának megfelelően rögzítette jogállásukat: *liberi et servientes regis*. Hogy ezt körülírással vagy a magyar megfelelővel adták meg, nem lehet megállapítani, mindenestre a státus azonosítása a panaszosok nyilatkozata alapján a később általánosan alkalmazott „*serviens regis*” névvel történt.⁸ Az első felbukkanást követően II. Andrásnak 1217-ben Orosz és fivérei felszabadtásáról adott levelében szerepel ismét a jogállás megfelelője: „[...] *precipimus, regia statuentes auctoritate [...] aurea et perpetua perfrui libertate, et inter seruietes regis annumerari perpetuo*” (megparancsoltuk királyi tekintéllyel rendelkezvén, hogy élvezzenek arany és örök szabadságot, és számláltassanak örökre a király szolgálói közé).⁹

Más jogi fogalmak kiforrása is hasonlóképpen történt. Egyet kiemelve, a XIV. század első harmadában jelent meg a perhalasztás egyik módozatának állandósult megjelölése, a *prorogatio ob* vagy *propter prioritatem terminis*. 1323. szeptember 21-én kelt Hermány nembeli Lampert országbírónak az a levele, amivel „*propter termini prioritatem*” (határidő koraisága miatt) november 8-ára halasztotta Prebard perét István ellen „*ad peremptoriam responsionem faciendam*” (haladéktalan válaszadásra), miután szeptember 15-én megjelent előtte az alperes embere, aki „*terminum assumpsit*” (vállalta a határnapot).¹⁰

A bíró abban az esetben halasztotta a pert *ob prioritatem terminis*, ha az alperes a kitűzött (utolsó) határnapra egyszerű küldöttet (*missus*) menesztett. A *missus* már pusztán megjelenésével világossá tette, hogy alperes meg kíván jelenni a bíró előtt, elismerve annak illetékességét. Nyilván, a küldött tudatta is, hogy a rendelkezésre álló idő rövidsége miatt küldője még nem készült fel a feleletadásra, vagyis azt, hogy korai a terminus a perbebo-csátkozáshoz. Az efféle halasztás megkülönböztetésére intézményesült megnevezés jól kivehetően a szokásos, a *missus* által felhozott szóbeli mentegetésből formálódott ki. Az *Ars Notaria* 37. számmal jelölt kommentárja szerint alperes nem volt köteles az első határnapon „*ügyvéd közbejöttével*” megjelenni, viszont a második (a halasztással megjelölt) terminuson a felek vagy személyesen, vagy prókátoraik által tartoztak bíró elé állni. Ha pedig már az első határnapon alperes ügyvédjének megjelenését követelné a bíró – folytatta a magyarázó –, akkor „*nem igazságos, hanem hamis és fondorlatos*”.¹¹ A magyarázatból világosan kiderül, hogy alperes küldötte, csak arra volt hivatott, hogy „vállalja a határnapot”, és a határidő koraiságára hivatkozzon. Ezt nem kellett semmivel sem megokolni, mint ahogy korábban Hajnik Imre feltételezte. A *missus*nak egyébre nem volt joga, küldője nevében más nyilatkozatot nem tehetett. A *prorogatio ob prioritatem terminis* az alperes kedvezménye volt.¹²

3. Magyar nyelvű iratok

A Magyarországon XVI. századig oklevelet az arra hivatott szervek, a városokat és a szász egyetemet kivéve, csak latinul adtak, magyarul viszont egyik sem. Erről Galeotto Marzio is megemlékezett anekdotás könyvének

28. fejezetében: „(mondom, a keresztények közül) egyedül Magyarországon írnak kizárólag latinul, ugyanis a magyarok nyelve nem egykönnyen írható. Mert a hangsúlyok és a kiejtés legkisebb változtatásával, módosításával megváltozik a szó értelme”. Ennek alátámasztására azután az „u” hangot hozta fel, amiből – mint megjegyezte – négy van, ha minden változatát meg kellene jelölni.¹³ Könyvecskéjének 17. fejezetében azt is feljegyezte Galeotto, hogy a magyarok „*legyenek akár nemesek, akár parasztok, többnyire egyezőképpen használják a szavakat, és teljesen ugyanúgy beszélnek, mert ugyanaz a kifejezés, ugyanazok az elnevezések, egyezők a hangsúlyok mindenütt*”.¹⁴

Galeotto Marzio elsőként citált megállapításából Kardos Tibor okkal jutott arra, hogy „a magyar írásbeliség és evvel együtt az írott irodalom akadálya a magyar nyelv volt”, és „csak a humanizmussal egyesült reformáció tudta véglegesen legyűrni az írásbeliség akadályait”.¹⁵ Ami Galeotto másik megfigyelését illeti, magától értetődően, az érvényes volt a beszélt nyelvi jogi terminológiára is.

Az első magyar nyelven írt, jogi szempontból értékelhető levelek magánokiratok voltak. Csáki Benedek magyar nyelvű végrendelete Adorján várában, 1490. december 21-én, Vér András saját kezű menedéklevele, amivel Erdőhegyi Balázs 100 forint tartozásából 20 forint megfizetését igazolta, 1493-ban kelt.¹⁶ Korvin János hercegnek két saját kézzel írt magyar nyelvű levele maradt fenn. Az egyik Varasdon, 1498. november 1-jén kelt, amivel Enyingi Török Imrének ígérte, hogy ha másként nem, saját pénzén váltja ki zálogból Debrecent, a másik, 1502-ből származó négysoros írás valószínűleg Perényi Imrének szólt.¹⁷

A XVI. században a „küldött”, vagyis magánlevelek (*litterae missiles*) mellett egyre több magyar nyelvű magánokirat keletkezett. Ezek pénzkölcsönről adott, tartozást elismerő, megfizetett tartozásról szóló menedék-, valamint záloglevelek, amiket a hiteleshelyen bevallott ügyletekről felvett ún. bevalláslevelek (*litterae fassionales*) formáit és formuláit követve írtak, mint mások mellett abból a záloglevélből is kitetszik, amivel Lőrincfalvi Zsuzsanna tanúsította, hogy Uki Ferenc jobbágyának, bizonyos Locu Mihálynak egy pusztahelyet és egy rétet adott zálogba:

Anno 1658 Die 7 August.

En Leörincz falvay Susanna Az Nehay Nemzetes es Vitezlő Besseny Estvan Ur Csaszar es Koronas Kiraly Urunk eő fölsige Beszprimy fő kapitányanak megh hagiót eözvegye Vallom ez levelemnek rendiben hagi En el mulhatatlan szüksegemet s leg kivaltkipen Nadasdi Boldiszar Uramnal livin Petroczy jobagvom zalogban annak ki valtasaert kinszeritettem el zalogositanom Petroczon livő Bohar Estvan pusza helet Locu Mihálnak zalogba adnom az kastilhoz valo retemel Egiüt Negven Magyar forinban, ugi mint Uki Ferencz Uram eő kgm [kegyelme] jobagyanak Illýen kondicioval, hogy migh En vagi az en megh maradikom le nem tesziük ezen megh nevezet Uki Ferencz Uram jobagianak avagi megh maradikianak a Negyven magyar forintot

mind adigh szabadon birhassa ezen folyul megh nevezet puszta helemet, ritivel egiut, le rovan penigh az o negven forintyat minden porpatvar nelkul vissza tartozik bocsanany valameli nap s valameli oraban le teszik az o Pinzit Ennekem vagi az en maradikinnak. Ennek nagioib bizony sagara es megh erositisire attam ez levelemet kezem irasaval s pocsetemel megh erositvin. Kolt Pinjen

Idem qui supra N.¹⁸

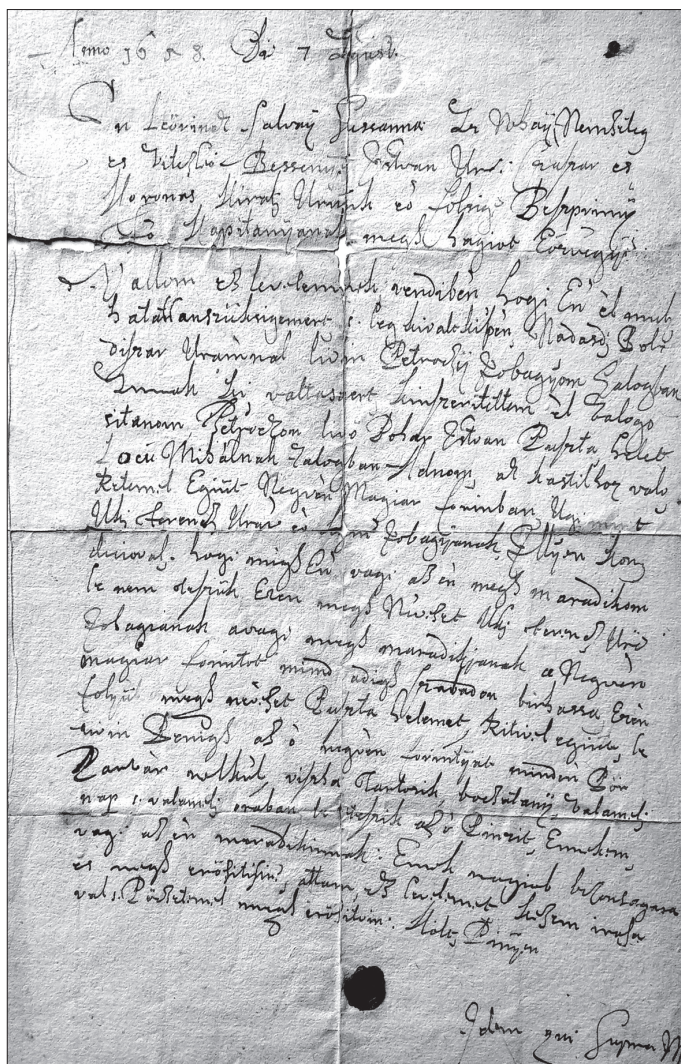
A városok levéladási gyakorlatában a latint lassan háttérbe szorítva már a XIV. században feltűnnek a német nyelvű levelek. 1361. január 21-én Gaizel Miklós soproni bíró és az esküdtek németül adott levelükben tanúsították, hogy Péter polgártársuknak a városban lévő háza, szőleje és földje tehermentes. Sopron város hatóságának újabb német nyelvű, 1376. szeptember 11-én kelt levele a város részéről 40 magyar dénárfont kölcsön felvételét igazolta. Kőszeg város első ismert német nyelvű irata nem sokkal később, 1382. január 24-én íródott.¹⁹

Magyar nyelvű városi kiadványok a XVI. századtól maradtak fenn. Ezek közül a jogi terminológiára figyelemmel a státútumokat kiemelve, Kolozsvár 1560-ban, Miskolc 1573-ban, Nagybánya 1579-ben, Debrecen 1586-ban, Máramarossziget 1596-ban, Győr 1602-ben, Szatmár város 1607-ben, Szombathely 1608-ban, Kassa 1617-ben foglalt írásba először magyar nyelven szabályrendeletet.²⁰ Ismert Máramarosszigetnek egy 13 cím alá rendezett, számos pontba szedett, 1548-ból származó státútuma is, ami – a bevezető szerint – „mostan esmét 1569. esztendőben újítatott meg, Szegedi Albert deáktól, scholamestertől 17. Januarii”. Eredetije viszont nincs meg, ekként nem lehet kétséget kizáróan megállapítani, hogy ennek, illetve megújításának a nyelve magyar volt-e, vagy pedig később írták át.²¹ A magyarul feljegyzett megyei státútumok sorát Abaúj megye 1578. évi végzése nyitja, amit Szabolcs 1593-ban, Szatmár, Sopron és Vas 1597-ben, Sáros 1605-ben, Hont 1610-ben, Trencsén 1615-ben, Nyitra 1616-ban, Torna 1617-ben, Zemplén 1620-ban hozott rendszabásai követnek.²²

4. A jog állandósága – állandósult jogintézmények

A XIII. század elején jelentek meg először az adásvétel biztosítékaként a bevalláslevelekben a szavatossági formulák. A fehérvári káptalan 1232-ben adott levelet a Szolnok nembeli Balad fia Mihály és a veszprémi káptalan szerződéséről. Mihály, miután bevallotta, hogy 50 márkáért idegenítette el a Kinusberény birtokban lévő földjét a veszprémi káptalant képviselő Balázs udvarispánnak, „[...] *assumpsit [...], quod si aliquis pro eadem terra*

contra capitulum Wespri-miense litem moverit, ipse vel heredes sui tenentur expedire” (vállalta, hogy ha valaki a föld végett a veszprémi káptalan ellen pert indítana, maga és örökösei tartozzanak megvédeni).²³ A szavatosságvállalás lényegét az esztergomi káptalannak egyrésztől Becse fia Dénes ispán és fia Lukács, másrésztől a Pál veszprémi püspök fivére, Armai Benedek ispán közt bizonyos Berény föld és nyolc emberfő iránt létrejött adásvételét megörökítő, 1266-ban kelt levele fejtette ki: „[...] úgy a mondott Dénes ispán, mint fia, Lukács vállalták és kötelezték magukat előttünk, hogy ha nemzet-ségükből vagy idegenek közül bárki az előbb említett Benedek ispánt vagy örököseit a mondott Berény föld vagy annak haszonvételei okán perelni vagy egyébként zavarni próbálná, Benedek ispánt és örököseit minden per-lőtől és háborgatótól tartozzanak megoltalmazni

és megvédeni tulajdon fíradozásukkal és költségeikkel, úgy, hogy e Dénes ispán és fia, Lukács és örökösei tartozzanak magukra venni a per terhét, és Benedek ispán és fiai és fiainak fiai örvendjenek békés birtoklásnak, tulajdonnak és uralomnak, és Berény föld birtoka és minden haszonvétele megmaradván Benedek ispánnál és örököseinél, Dénes ispán vagy fia, előbb mondott Lukács és összes és minden egyes örököseik ezt, per esetére, akár saját pénzüikkel tegyék, akár más birtok által, amit Dénes ispán vagy fia vagy örököseik adnak, Benedek ispánt és fiait és fiainak örököseit védjék meg minden pertől és zaklatás-

tól, Berény föld mindig Benedek ispánnál és örökösainél megmaradván. Amikor ezt többször mondott Dénes ispán és fia, Lukács Benedek ispán jelenlétében megígérték, a maga és fiai nevében az ígéretet vette, vagy az efféle ígéretet elfogadta, és ők, mint kifejtettük, minden előre bocsátottat fenntartva, maguk és örökösük által ünnepélyesen kötelezettséget vállaltak”.²⁴ Röviden, a szavatos arra vállalt kötelezettséget, hogy elhárít minden akadályt a jogszerzés útjából, és ha perben, tulajdon fáradozásaival (*suis propriis laboribus*) nem tudná ezt megvalósítani, akkor költségeivel (*suis propriis expensis*) védi meg a jogszerzőt, tehát vagy pénzzel kártalanítja, vagy másik ingatlant ad tulajdonába. Ugyanígy szavatos a tulajdonos zálogadós a zálogbirtokos hitelezőnek, illetve a bérbeadó a bérlőnek, hogy lejáratig megvédi a dolog birtokában és hasznai szedésében. I. Lajos 1343. május 20-án kelt, Tomaji László és Töreki Miklós közt létrejött zálogkölcsonról adott levelében a szavatosságvállalási formula a szokásos: „[...] *usque tempus redemptionis sue eundem Nicolaum teneatur in eodem molendino et vinea contra quoslibet conservare propriis laboribus suis et expensis*”.²⁵ Ugyanez a bevett formulája a kapornaki konvent 1457. november 15-i Egervölgyi János egy jobbágytelek és két hold szántó zálogba adásról felvett levelének: „*in dominio earundem infra tempus redemptionis contra quoslibet impetiores tenere et conservare suis propriis laboribus et expensis*”.²⁶ A szavatosságvállalási formula az idők során változatlan maradt. Ezt igazolja

Bátsmegyei László XVII. század végéről származó saját kezű záloglevele is:

En Batsmegyei Laszlo adom tudasara mindeneknek es vallom ezen levelemnek rendiben Hogy en Petroczon Vasvármegyében levő pusztá helemnek (: mellyet az elot Skrinar nevő jobágy birt:) haszontalan voltat latvan es annak az arra közelebb való es hasznossab jozagot szerezny akarvan, Attam minden hoza tartozando pertinenciajaval es igazsagaval ugy mint földjeivel egy szoval azon jussal az mint en birtam ugyan ott Petroczon lakozo Loczu Balasnak es Gyermekének huszon ött forintban egy forintot husz garas-

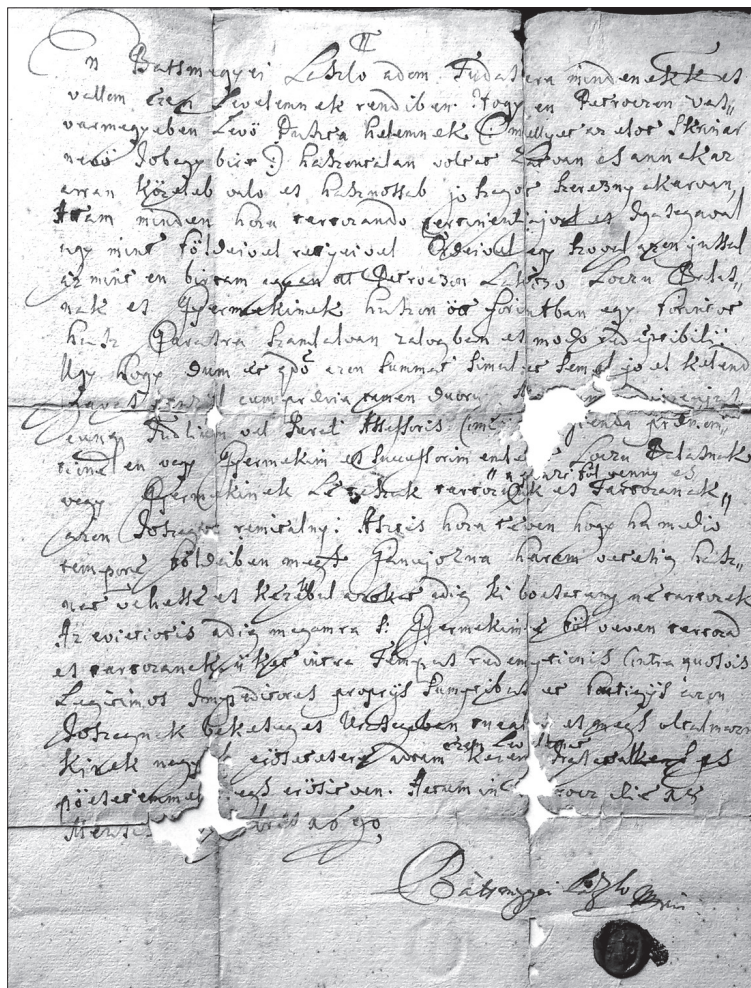
ban szamlalvan zalogban es modo redemptionabili ugy hogy dum et q[uod]dammodo azon summat simul et semel jo el kelendő tavasz --- cum praevia tamen duorum --- cujuscunque iudlium vel jurati assessoris --- fienda praemonitione en vagy gyermekim es successorim eml[itett] Loczu Balásznak vagy gyermekinek leteszik tartoznak es tartozanak föl venny es azon jozagot remitalnyi. Aszt is hoza teven hogy ha medio tempore földjeiben meg ganozjna három vetesig hasznot vehesse es kezekbul azokat adig ki bocsatany ne tartozzék. Az evictiot is adig magamra s gyermekimre föl veven tartozom es tartozanak üket intra tempus redemptionis contra quosvis legitimos impeditores propriis sumptibus et fatigys ezen jozagnak bekesseges urasagaban tueal[ni] es megh oltalmazny. Kinek nagy[obb] erőtesere adom ezen levelemet kezem irasaval[?] es pöcsetemmel [m]egh erősitetven. Actum in [Petr]ocz die 18 Mensis --- embris 1690

Bátsmegyei Laszlo ²⁷

A levél sérülései ellenére kivehető, hogy a tulajdonos háttározatlan időre adta zálogba ingatlanát, aminek megváltásához megyei tisztt, szolgabíró vagy esküdt közreműködéséről rendelkezett, akinek a feladata a megváltás végetti intést tanúsítása volt, hozzáteve, hogy ekkor már minden megyében működtek szolgabírói székek, amik kisebb vagyoni értékű nyilvánvaló adóssági és zálog ügyekben jártak el. Mivel a tulajdonos arra az esetre, ha a zálogbirtokos

megtrágyázná, és ezzel hasznot hajtóbbá tenné a zálogos ingatlant, a megváltás után további három évig engedélyezte a birtoklást és használatot, a megyei tisztt közbenjárása e tény megállapítására is kiterjedt.

1698. április 15-én kelt Rákóczy Júliának, gróf Ferdinand Gobert Asperimont feleségének magyar nyelvű záloglevele, amivel Ecsed várát és a hozzátartozó uradalmat ötvenezer forintért 10 évre adta zálogba Bánffy György erdélyi kormányzóknak. Ebben a szavatosságvállalás szintén a szokásos módon történt: „[...] magamra es két ágon lévő gyermekeimre posteritássimra es törvényes successorimra veszem az szokott es törvényes evictiot is,

úgy, hogy méltóságos gróf Bánffy György uramat, gyermekeit, maradékait legatariussit, cessionariussit mindnyájan azon ecsedi jószágoknak békeséges birodalmában minden törvényes háborgatók, prókátorok és actorok ellen magunk tulajdon költségünkkel megoltalmazzuk és megtartjuk. Hogyha pediglen nem akarnók, vagy nem lehetne, vagy semmiképpen nem is gondolnánk vele, úgy szabad legyen gubernátor uramnak és övéinek más annyit érő akarholott találandó javainkból, akár micsoda bírák és ország törvénytevői által magoknak teljes és egész satisfactiót tenni és tétetni, mindennemű törvénybeli remediumokat és törvények megállásának idejét innen kirekesztvén”.²⁸

Kassics Ignác először 1832-ben kiadott, majd további kiadásokat is megért formulagyűjteménye ingatlan adásvételének bizonyosságára a latin mellett magyarul is közölte a megfelelő levéltípust, amiben a példák szerinti régi formula köszön vissza: „ha a nevezett Jószág iránt idővel valamely háborgatók, vagy Perlekedők támodnának, az Evictiónak, vagyis szovatosságnak, védelmezésnek, oltalomnak és elégtételnek terhét magunkra, és maradékainkra válallyuk”, azután az ingatlan zálogba adásáról felveendő levél mintájában: „A törvényes Evictiót (szavatosságot) magamra, és successorimra felvállalom, és annak nagyobb erejére, s bátorságára ugyan csak ezen Nemes Vármegyében fekvő N. Jószágomat különös zálogul lekötöm, s kinevezem oly formában: hogyha sokszor tisztelt Úr valami úton módon ezen Levelben foglalt Jószágatul elesne, a vagy a miatt pénzében valamely csonkúlást szenvedni kéntelenítettnek; tehát hogy ezen esetben a nevezett Jószágombul magának elégtételt szerezhessen,

magamat és successorimat ezzel lekötelezem”.²⁹ Ami a „különös zálogul” történt lekötelezést illeti, ugyancsak régtől bevett. Egy esetet kiragadva, amikor Losonci László és fivére, István a sági konvent 1469. június 21-i levele szerint 800 aranyforintért zálogba adták Kolozs és Torda megyei birtokaikat Rédei János alvajdának és Demjéni Lászlónak, arra az esetre, ha *propriis suis laboribus et expensis* nem akarnák vagy tudnák megvédeni hitelezőket a zálogos ingatlanokban, arra kötelezték magukat, hogy három Nógrád megyei birtokukat „*sub praemisso titulo pignoris*” (az előrebocsátott zálog címén) engedik át a visszaváltás idejéig, azt is hozzátéve, hogy e kötelemük biztosítására a legsúlyosabb szerződési büntetést, hatalom bajon bukást (*succubitus duelli facti potentialis*) kötötték ki, ami azt jelentette, hogy teljes vagyonukkal tartoznak helytállni.³⁰

Ahogy Kassics magyar nyelvű mintái, illetve, Lőrincfalvi Zsuzsanna 1658. augusztus 7-i, Bátsmegyei Lászlónak a szakadás miatt hónapra pontosan meg nem határozható, valamikor 1690. szeptember, november vagy december 18-án adott, valamint Rákóczy Júlia 1698. április 15-i záloglevele is több-kevesebb latin szövegelemmel vegyes. Ez a XVI. század óta hátramaradt iratok közös sajátja, ideértve a magyar nyelvű megyei közgyűlési, illetve a XVIII. századtól a büntetőügyekről felvett, valamint a városi jegyzőkönyveket. Ez a latin elemekkel vegyes szerkesztésmód arról győz meg, hogy a latin terminológia a magyar megfelelővel együtt és azzal szerves egységben alakult, formálódott, és olyan jogi fogalom, szóhasználat, aminek nem lett volna magyar párja, voltaképpen nem létezett.

Jegyzetek

- Fejérpataky László: *III. Béla király oklevelei*. Budapest, 1900, 29. p.; Fejérpataky László: *A királyi kancellária az Árpádok korában*. Budapest, 1885, MTA, 30–36. p.; Szentpétery Imre: *Magyar oklevéltan*. Budapest, 1930, 61, 73. p.; Béli Gábor: *Árpád-kori törvényeink*. Jura, 2000, 1–2, 37. p.
- Bónis György: *Uzsai János Ars Notariája*. *Filológiai Közöny*, 1961, 257–260. p. Bónis György: *Középkori jogunk elemei*. Budapest, 1972, KJK, 30–33. p.
- Bónis: *Uzsai ...i. m. 232–239. p.*; Bónis György: *Az Ars Notaria mint retorikai és jogi tankönyv*. *Filológiai Közöny*, 1963, 231, 233, 241–242. p.; Bónis György: *Magyi János formuláskönyve és a gyakorlati jogtanítás*. In Csizmadia Andor (szerk.): *Jubileumi tanulmányok a pécsi egyetem történetéből*. Pécs, 1967, PTE ÁJK, II. 226, 244–245. p.; Bónis: *Középkori ...i. m. 143, 159. p.*; Béli Gábor: *Városi szokásjog az Ars Notaria alapján*. Pécs, 2014, Publikon, 8–11. p.; Béli Gábor: *Bírói gyakorlat a 16. század elején*. In Máthé Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede*. Budapest, 2014, NKE, 251. p.
- Bónis: *Középkori ...i. m. 193, 214–215. p.*
- R. Kiss István: *Maghi János közjegyző írta a Nyírkállói Tamásnak tulajdonított formulás könyvet*. *Századok*, 1928, 946–949. p.; Asztalos Miklós: *Megkerült az úgynevezett Nyírkállói-kódex*. *Századok*, 1929, 105–107. p.; Fitz József: *A Nyírkállói-kódex genetikus leírása*. *Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából*, 6–7. szám, 1931–1932, 14–17, 22–28. p.; Fitz József: *Pótlás a Nyírkállói-kódex leírásához*. *Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából*, pótlás a 7. számhoz, 1931–1932, 1–2. p.; Bónis: *Magyi ...i. m. 229–238. p.*
- Klemm Antal: *A pécsi Nyírkállói-kódex magyar glosszái*. *Pannonia*, 2. füzet, 1937, 264. p.

⁷ Klemm: i. m. 265–269. p.

⁸ Wenzel Gusztáv (szerk.): *Árpádok új okmánytár I–XII*. Pest, Budapest, 1860–1874, VI. 355. p.; a továbbiakban: ÁÚO.

⁹ ÁÚO XI. 141. p.

¹⁰ Nagy Imre, Nagy Iván, (...) Véghely Dezső (szerk.): *A Zichy és Vásonkeői gróf Zichy család idős ágának okmánytára I–XII*. Pest, 1871–1874, Budapest, 1878–1931, I. 240. p.

¹¹ Kovachich, Martinus Georgius: *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque regni Hungariae olim usati*. I. *Anonymi ars notarialis formularia sub Ludovico I. rege Hungariae conscripta*. Pesthini, MDCCXCIX, 24–25. p.

¹² Hajnik Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt*. Budapest, 1899, MTA, 239–240. p.; Béli: *Városi ...i. m. 95–98. p.*

¹³ Juhász, Ladislaus (ed.): *Galeottus Martius Narniensis, De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae ad ducem Iohannem ejus filium liber*. *Bibliotheca sriptorum medii recentisque aevorum*, sec. XV., Lipsiae, MCMXXIV., 27. p.

¹⁴ Juhász: i. m. 18. p.

¹⁵ Kardos Tibor: *Stílustanulmányok Mátyás király kancelláriájáról*. *Közlemények a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Könyvtárából*, 22. szám, 1933, 4. p.

¹⁶ Lampérth Géza: *A magyar levélírás kezdete*. *Századok*, 1918, 5. p.; Molnár József – Simon Györgyi: *Magyar nyelvemlékek*. 3. jav. és bőv., Budapest, 1980, Tankönyvkiadó, 124–125. p.

¹⁷ Lampérth: i. m. 6. p.; Molnár, Simon: i. m. 126–127. p.

¹⁸ Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Magyar Történeti Intézete VI. 101. sz.

- ¹⁹ Házi Jenő (kiad.): *Sopron Szabad Királyi Város története I. r. I. köt., Oklevelek 1162-től 1406-ig.* Sopron, 1921, 124, 171, 195. p.
- ²⁰ Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen (szerk.): *Corpus statutorum Hungariae municipalium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye I–V.* Budapest, 1890–1902, MTA Történelmi Bizottság, I. 185, II/2. 106, III. 564, 566, 573. p., V/2. 98. p., III. 577. p., V/2. 116. p., II. 156. p.; a továbbiakban: CS.
- ²¹ CS III. 551. p.
- ²² CS III. 17, 30, V/1. 58, 66, 69, II/1. 67, IV/1. 121, 139, 145, II/1. 115, 121. p.
- ²³ ÁÜO VI. 510. p.
- ²⁴ ÁÜO VIII. 155. p.
- ²⁵ Nagy Imre, Véghely Dezső, Nagy Gyula (szerk.): *Zala vármegye története, oklevéltár I-II.* Budapest, 1886, 1890, I. 413. p.; a továbbiakban: ZO.
- ²⁶ ZO II. 569. p.
- ²⁷ Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Magyar Történeti Intézete VI. 101. sz. (A levél egyes nyelvű része: ... *zalokban es visszaváltás módján úgy hogy míg és valami mód azon összeget együtt és egyszerre jo el kelendő tavasz - - - előzőleg mégis - - - akármelyik szolgabírónak vagy esküdtnék - - - miután megtörtént a megkínálás en vagy*

gyermekim es utódaim említett Loczu Balázsnak vagy gyermekinek leteszik tartoznak es tartozanak föl venny es azon jostagot visszadni. Aszt is hozza teven hogy ha időközben földelben meg ganajozna harom vetesig hasznot vehesse es kezekebul azokat adig ki bocsatany ne tartozzék. A szavatoságot is adig magamra s gyermekimre föl veven tartozom es tartozanak őket a visszaváltás ideje alatt bármely törvényes keresők ellen tulajdon költségeivel és fáradozásaival ezen jostagnak bekesseges urasagaban megvédeni es megh oltalmazny ...)

- ²⁸ Géresi Kálmán (szerk.): *A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család oklevéltára I–V.* Budapest, 1882–1897, Franklin-társulat, IV. 586. p.
- ²⁹ Kassics, de Kisfalud, Ignatius: *Praxis juridica civilis et stylare juris-tarum latino hungaricum, Pars II. De norma extra-processuali.* ed. tertia, Pestini, 1843, 141, 147. p.
- ³⁰ Iványi Béla (szerk.): *Oklevéltár a Tomaj nembeli Loconczy Bánffy család történetéhez I-II.* Budapest, 1908, 1928, II. 125. p. Béli Gábor: Undertaking of a Guarantee towards Contracting party int he Traditional Hungarian Law. In Béli Gábor, Duchoňová Diana, Fundárková Anna, Kajtár István, Peres Zsuzsanna (eds.): *Institutions of Legal History with special regard to the legal culture and history.* Bratislava, Pécs2011, , Publikon, 60–66. p.

Domaniczky Endre

Az ausztráliai magyar diaszpóra a 20. században

Az ausztráliai magyar diaszpóra létszáma és megoszlása kisebb figyelmet szokott kapni a többi angolszász országban kialakult közösséghez képest. Ennek fő oka a távolságban keresendő, de a diaszpóra egyéb jellegzetességei¹ ennek hatását felerősíthették. Az alábbiakban e közösség létrejöttének és összetételének legfontosabb jellemzőit mutatom be, utalva a térséggel foglalkozó korábbi magyar kutatók munkásságára is.

1. A szórványos bevándorlás kora

Az ausztráliai magyar diaszpóra kezdetei

Az első magyarok még a 19. század elején érkeztek a fiatal, akkoriban formálódó ausztrál gyarmatokra. Legkorábban egy fégyenc, Raphael Harris, akinek születési helyeként a Magyar Királyságot tüntették fel a korabeli iratok.² Az első szabad bevándorló, aki véglegesen le is telepedett Ausztráliában, Friedman Izsák volt. Ő sikeres kereskedőként több gyarmaton is megfordult, életútjának állomásai Sydney-hez, Hobarthez és Melbourne-hez egyaránt kötődnek.³

A 19. század első felében egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Ausztrália mezőgazdasági kilátásai kedvezőek, azonban az 1851-ben kitört victoriai aranyláz a kontinenst teljesen új pályára állította. Aranyat már korábban is találtak, de ekkora mennyiséget korábban még soha. Az aranyláz híre elérte az 1848–49-es magyar emigráci-

ót is, ahonnan többek útra keltek és szerencsét próbáltak. A néhány tucat egykori honvéd sorsa – a balszerencsés Mednyánszky Cézártól⁴ kezdve a folyamatosan kísérletező, majd végül hazatérő Vékey Zsigmondon⁵ át a sorsát elfogadó és véglegesen letelepedő Farkas Mártonig⁶ – különbözőképpen alakult. Az egykori honvédek sírjai az egyes államok – főleg Victoria és Új-Dél-Wales – temetőiben találhatóak, ezeket érdemes lenne minél teljesebben dokumentálni.

A dualizmus időszaka

Az 1867-es kiegyezést követően többek hazatértek Magyarországra, azonban az Osztrák–Magyar Monarchia időszakának gazdasági fellendülése új látogatókat is hozott Európából. A dualizmus időszakában is érkeztek – kis számban – bevándorlók, azonban megjelentek az állami⁷ és gazdasági élet reprezentánsai,⁸ és a közlekedési lehetőségek fejlődésével az utazók is megjelentek,⁹ akik jobb esetben látogatásaikról a későbbiekben valamilyen módon meg is emlékeztek. Az ausztrál források száma is gyarapodásnak indult ekkoriban, az újságcikkekből számos egyéni életpálya kirajzolódik, a statisztikai kimutatókban pedig az 1870 után a Monarchiából érkezettek száma és megoszlása is nyomon követhető.¹⁰

A két háború időszaka (1914–1945)

Az első világháború a kereskedelmi kapcsolatokat teljesen elvágta, a Monarchia 20. század elejére stabilizálódó térségbeli diplomáciai hálózata szétesett, az országban maradó osztrák–magyar állampolgárokra, illetve sok esetben a korábbi állampolgárokra is szigorú ellenőrzés és fogolytábor (internálás) várt.

Az I. világháborút követően megalkotott új bevándorlási szabályok a vesztes államokból érkezők bevándorlását tovább korlátozták.¹¹ Az újonnan létrejövő államokból¹² bevándorlók között viszont – más állampolgárságuként – valószínűleg magyarok is érkezhettek a kontinensre. Érkeztek néhányan más országokból is.¹³ Az 1920-as években továbbra is szórványos betelepülőkről beszélhetünk, néhány politikai emigráns mellett inkább gazdasági bevándorlókról, bár a gazdasági világválság kitörése után az elhelyezkedés itt is nehezebbé vált – és erről magyar nyelven is lehetett olvasni (Henrich Viktor). A távolba költözés veszélyeire Magyarországon többen is figyelmeztettek (Cholnoky Jenő, Donner Kornél), ugyanakkor a „kődbe vesző kontinens” vonzereje a kevés személyes élménybeszámolón erősen átütött (Kelen István, Henrich Viktor).

Az ország a béke és a nyugalom szigetének tűnhetett az egyre nyugtalanabb Európából tekintve, egyfajta biztonságos menedéknek, a

II. világháború előestéjén ezért is érkezhettek néhány tucat magyar menekült Sydney-be és Melbourne-be.¹⁴ A világháború alatt az ellenséges államok állampolgáira ismét szigorúbb ellenőrzés várt. A hadiállapot beállta a kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatokat is érintette, de a két háború között a függetlenné vált Magyarországnak nem volt lehetősége a Monarchia időszakában fennállt diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok újraépítésére, ezért a veszteségek – a korábbihoz képest – kevésbé voltak érzékenyek számára.

2. A tömeges bevándorlás kora

A közvetlenül a világháború kirobbanása előtt érkezők már egy új korszak nyitányát jelentették. A világháborús események, a japán agresszió nyomán a biztonsági szempontok felülírták a Fehér Ausztrália politikát.¹⁵ Az ausztrál kormány már a világháború kirobbanása előtt vállalta 15 ezer zsidó menekült befogadását, ez a program a háború utánra is áthúzódott. Ennek keretében 1949-ig közel 2 ezer magyarországi zsidó érkezett Ausztráliába. Ezt a humanista akciót a 20. század második felében több másik is követte, Ausztrália különös hangsúlyt fektetett szinte minden humanitárius katasztrófa során a menekültek megsegítésére és befogadására.¹⁶

A dipik

A nagy, üres kontinens benépesítését kezdetben a britek számára tartották fent. A II. világháborút követően azonban – az Egyesült Államok mintájára – az ausztrál kormány a bevándorlók szélesebb körének befogadása mellett döntött.¹⁷ A háborús pusztítás és a határváltozások miatt Európában összetorlódott menekültek közül

a kelet-európaiak számára Ausztrália is megnyitotta a kapukat. E hontalan (innen a név is: displaced person, magyarul dipi), táborokba összegyűjtött személyekhez Magyarországról a politikai helyzet romlásával többen csatlakoztak. Az 1947–1952 között nagyjából 170 ezer ember érkezett Ausztráliába, köztük nagyjából 14 ezer magyar. Ők voltak az első – az ausztráliai magyar diaszpóra nagyságát tekintve – jelentős létszámú csoport, amely a kontinensre érkezett. Az újonnan érkezettek, akiket kezdetben „új ausztráloknak” ne-

veztek, Ausztráliában is táborokban kerültek elhelyezésre,¹⁸ majd onnét az ország különböző részeibe küldték őket, mert a menekültek többségének a befogadás fejében kétéves munkaszerződést kellett aláírnia. Az európai szemmel szokatlan környezet ellenére a dipik nagy része gyorsan beilleszkedett az ausztrál társadalomba. A dipi-hullámmal érkezett magyarok szociológiai háttere ugyanolyan vegyes volt, mint Észak-Amerikába érkezett honfitársaiké, csakhogy itt egy pár ezer fős közösség nem bírt volna több különböző irányzatot hosszabb távon eltartani, ezért az első komolyabb törések a diaszpórában az 1956-os menekültekkel jelentek csak meg.

A „szabadságharcosok”

Az első tömeges magyar bevándorlóhullám sikeres akklimatizációja nagyban megkönnyítette az 1956-os menekültek ausztráliai befogadását és beilleszkedését. A magyar dipikről pár év alatt kedvező kép alakult ki, és ők minden korábbi személyes sérelmüket félretéve kezdettől fogva kiálltak a magyar forradalom, majd az ún. „szabadságharcos” menekültek befogadása mellett.¹⁹ Az ’56-osok iránti szimpátiát növelte a magyar forradalommal egy időben zajló melbourne-i olimpia is, ahol a magyar csapat sikeresen szerepelt. Az ausztrál sajtó a távolság ellenére

A magyar szabadságharcosok és a Dél-Ausztráliában új életet kezdő menekültek emléket őrző tábla az Adelaide-i Immigration Museum falán.

rendszeresen tudósított a szovjet túlerővel szembeni hősi ellenállásról, egy szabadságszerető nép küzdelméről. A bukást követően pedig, amikor Ausztrália egy befogadási kvótát állapított meg, amelyet lassan emelni kezdett, megleghangú cikkekben üdvözölték a „szabadságharcosok” érkezését.²⁰ Az 1956–1958 között érkező²¹ 56-os menekültek nagyjából 15 ezren voltak. Nemcsak a magyar diaszpóra, de az ausztrál társadalom is segítően fogadta őket. Rájuk már nem vonatkozott a kétéves munkaszerződés, a korábinál nyitottabb társadalomba könnyebben is illeszkedtek be. A könnyebb feltételek ellenére a magyar diaszpórán belül is növekedtek a feszültségek, hiszen az újonnan érkezők nézőpontja sok tekintetben eltért a korábban távozóktól, és maguk az ’56-osok is sokszor tűntek csalódottnak és a hazaköltözést fontolgatták, mint az az 1966 után készült diplomáciai jelentésekből kiolvasható.²² Összességében azonban e második tömeges hullám is sikerrel vette az akadályokat és megtalálta helyét a Dél Keresztje alatt.

A délvidékiek

Ausztrália a délvidéki magyarok kedvelt célállomása volt a 20. században. Az első fecskék közvetlenül a Monarchia feldarabolását követően, jugoszláv állampolgárként érkeztek. Elsősorban a Victoria északi, napsütötte csücskében telepedtek le, Mildurában, ahol a családnevek gyakran maig nyomon követhetőek. A tömeges bevándorlás azonban az 1950-es években kezdődött, s egészen az 1980-as évekig eltartott, majd még egy kisebb hullám következett a délszláv háborúk időszakában, amikor a már gyökeret eresztett ausztrál rokonok sok esetben segítettek az otthonról útnak indult magyarok újrakezdéséhez. A délvidéki magyarok saját maguk, illetve a környező délszláv népek tapasztalataira építhettek, a hírek sokszor csatárláncban terjedtek, az első fecskék pedig általában húzták maguk után a többieket. A mintegy három évtized alatt útra kelők közül 8–10 ezer magyar választotta új hazájának Ausztráliát.²³

A jóléti szocializmus emigránsai

A Kádár-rendszer kiépülését követően elsősorban a ’70-es évek második felétől egyre több fiatal próbált kijutni nyugatra. Az egyedül nekivágók közül többen színlelt házasságkötéssel, a fiatal párok a vasfüggöny különböző résein át, akár többéves tábori életet is kockáztatva. Nem feltétlenül Ausztráliába vágytak, többen csak valamely európai állomás közbejöttével, valamely ottani esemény hatására indultak tovább. Motivációjuk leggyakrabban a világlátás, a tiltott Nyugat megismerése volt, amely aztán az évek múltán különbözőképpen változott²⁴ Ausztráliába az 1970-es és 1980-as években nagyjából 5-8 ezer magyar érkezett.

A rendszerváltás kora (1989–2010)

1989 a nyugati magyar diaszpóra történetében mindenhol vízváltásnak számít, ugyanakkor nem feltétlenül éles szakaszhatár, hiszen a körülmények enyhülésével már az 1980-as évektől egyre többen látogattak haza, saját otthoni tapasztalatokkal rendelkeztek, ilyen szempontból a külföldön élők talán felkészültebbek voltak a változásokra, mint azok, akik benne éltek. Mindezek következtében a köztársaság kikiáltásakor sokan végiggondolták, hogy a hosszú idő után függetlenné váló Magyarországra visszaköltözzenek. Nem azonnali folyamatról volt szó, a döntés meghozatala a legtöbb esetben évekig eltartott, ezt tükrözi a statisztika is, amelyben nem is az 1991-es, hanem az 1996-os statisztikában látszik egy jelentősebb (nagyjából 2 ezer fős) csökkenés.

Az Ausztráliába irányuló kivándorlás Magyarországról az 1990-es években sem szűnt meg, mértéke viszont inkább csak a 2000-es éveket követően – a hosszú ideje folyamatos csökkenés lassulásából – olvasható ki. A legújabb mozgások – többek között a magyarországi kivándorlás 2006 utáni felgyorsulása, a kettős állampolgárság megadásának a kárpát-medencei magyarság kivándorlási hajlandóságát érintő hatása – csak évek múltán rajzolódhatnak majd ki. Annyi azonban már most is látható, hogy az ausztráliai magyar közösség gyorsan fogyatkozik, s a közeljövőben nem várható nagymértékű utánpótlása. Ez viszont érinteni fogja az évtizedek alatt kiépült magyar intézményrendszer egyes elemeit, és fel kell erősítse az anyaországnak a külföldi emlékek összegyűjtésére irányuló erőfeszítéseit.

3. A diaszpóra megoszlása és összetétele

Az ausztráliai magyar diaszpóra keretei térben és időben folyamatosan változtak és változnak. Bár a diaszpórának léteznek hagyományos központjai, a magyar közösség tagjai már a 19. század második felétől szétszóródva²⁵ élnek az egész kontinensen, a 20. század elejétől pedig az óceániai térségben is. Ennek ellenére az ausztráliai diaszpóra – ahogy az ausztrál társadalom is – nagymértékben urbanizált, a magyarok többsége város lakó.

A diaszpóra megoszlása

A helyi diaszpóra már a 19. század közepe óta alapvetően két központban kezdett kialakulni. Melbourne-ben, amelyet a 19. század közepi aranyláz helyezett el a térképen és Sydney-ben, amely a térség legkorábbi európai települése. Az ausztráliai magyar diaszpóra tehát kezdetől fogva kétközpontú, s e két egymásra utalt és egymással szoros kölcsönhatásban fejlődő metropolisz mellett mára, mint koncentrikus körökre fűzhetőek fel a magyarság létszáma szerint a nagyobb városok.²⁶ E megoszlás – a két metropolisz kivételével – a 20. század második felében érkező

tömeges bevándorlási hullámok nyomán alakult ki. E nagyobb közösségek mellett kisebb, pár száz vagy csupán pár tucat főből álló csoportok is kialakultak, de e kisebb központok általában néhány éves vagy évtizedes fénykort követően lehanyaglanak,²⁷ ahogy egy-egy generáció kiöregszik, vagy ahogy rokonok, ismerősök szétköltöznek.²⁸

Az ausztráliai magyar diaszpóra hullámai csak látszólag rakódtak egymásra, a homogénnek látszó külső réteg alatt számos kisebb csoport létezett és létezik.²⁹ Ezek sokszor külön szokásokkal, hagyományokkal és emlékhelyekkel bírnak, melyek az adott csoport, generáció eltűnésével feledésbe merülnek – ezért is fontos az emlékhelyek (például a sírok, épületek) dokumentálását elvégezni, mert ami egyszer a kollektív emlékezetből kiesik, a távol-ság miatt valószínűleg végérvényesen el fog tűnni.

A nyugati magyarságban az asszimiláció hagyományosan erős, a bevándorlók gyermekei (első generáció) a nyelv valamilyen szintű ismerete mellett már inkább a többségi nemzethez sorolják magukat. A várható élettartam meghosszabbodásával a nagyszülők bekapcsolódása az unokák nevelésébe a második generáció tekintetében örvendetes változást eredményezett, a nagyszülők többsége – különösen a kárpát-medencei kisebbségi sorból érkező családoknál, ahol a magyar nyelv megtartó erejének a család összetartása szempontjából is kiemelt szerepe van – az unokáknál próbálja bepótolni azt, amire a fiatalon, a beilleszkedés éveiben csak korlátozottan volt lehetősége. E második generációs magyarok száma azonban csekély, az újonnan érkezőknél pedig bár a nyelv továbbadására minden korábbinál nagyobb figyelmet fordítanak, a nyelv nem mint identitás meghatározója, hanem elsősorban érvényesülési eszköz (több nyelv – több lehetőség, több állampolgárság – több útlevél – több lehetőség) lesz a többségi társadalomban.

A magyar diaszpóra tehát mintegy másfél évszázados múltra tekinthet vissza elsősorban a két nagy metropoliszban. Az idők során szétszóródott, a bevándorlási hullámok szerint horizontálisan rétegződött, s nagyjából kétgenerációs identitással rendelkezik.

A diaszpóra összetétele

Az ausztráliai magyar diaszpóra létszámát tág keretek között adhatjuk csak meg. A számok nem csupán korszakonként, hanem a statisztikakészítés célja szerint is folyamatosan változnak. A II. világháború végéig legfeljebb pár száz fős magyar diaszpóráról beszélhetünk. A 20. század második felében jelentkező tömeges bevándorlási hullámok következtében a diaszpóra nagysága 30 ezer főre növekedett, és folyamatosan érkeztek magyar nemzetiségűek más államok útlevelével is.³⁰ Azt, hogy ki tartozik a magyar diaszpórába, itt a születés országa alapján határozzuk meg, és ahhoz vesszük hozzá részben még a második generációt, amely még több esetben erős kötődést mutat Magyarországra irányába is.

Az 1961-es ausztrál népszámlálás óta csökken a magyarok száma (legalábbis az első generációsoké), miközben tudjuk, hogy az átlagos családmodell itt 3-4 gyer-

mekkel számol. Tehát a 30 ezer ember szűk családjával számolva – illetve hozzászámolva a más útlevéllel érkezőket is – a magyar diaszpóra nagysága 80-120 ezer fő körül mozoghat (vagyis a szűk értelemben vett magyarok számának csökkenése ellenére a létszám egyelőre még növekszik). Ők azok, akik valamilyen módon kötődnek Magyarországhoz. E számnak azonban csupán mintegy tízedével lehet találkozni magyar közösségi színtereken, ők azok, akik a magyar egyesületi életben is részt vesznek. Ennél nagyobb rész az, amelyik ügyintézés szempontjából elérhető vagy megjelenik. A legnagyobb kört azonban valószínűleg a magyar állampolgársági törvény alapján lehetne meghúzni.³¹

Az ausztráliai magyar közösség a 21. században

Az ausztráliai magyar közösség előregedése évtizedek óta megfigyelhető. A tömeges emigráció korában kiépített intézményhálózat zsugorodása ugyanebbe az irányba mutat.³² Várhatóan az intézményhálózat leglátványosabb elemének számító magyar házak többségének sorsa is az eltűnés lesz majd, s elsősorban nem egy-egy generáció megfogyatkozása vagy eltűnése miatt. A magyar házak a mai tömegmédiá és kommunikációs lehetőségek előtti korban az identitás megőrzésének és az információk átadásának a színterei voltak. A tévé, a telefon, az internet, a szociális média, az utazások tömegessé válása Ausztráliát karnyújtásnyira hozta Magyarországhoz.³³ A magyar ház kapui egykor várfalként őrizték mindazt, amit az óhazából a távolba szakadt vándorok magukkal hozhattak. A bevándorlók gyermekeit azonban e falak a saját természetes közegüktől választanák el, ezért sem keresik e helyeket. Az újonnan érkezők pedig már Magyarországon is teljesen más kapcsolattartási módokban hittek. Mindezek miatt, ami valószínűleg hosszabb távon megmaradhat – ahogy ezt Észak-Amerikában is láthattuk – a templom és környezete, amely nemcsak a vallásos életnek, de az anyanyelv használata révén a kultúrának és néhány civil szervezetnek is otthont adhat.

Magyarországról nézve tehát hosszabb távon egy lassan csökkenő létszámú magyar diaszpórára és egy gyorsabban eltűnő intézményhálózatra kell számítanunk. A cél az lehet, hogy a legerősebb és a legjobban beágyazott intézmények a legtovább megmaradhassanak és működhessenek. Ehhez elsősorban a helyi közösség igényeit és szándékait kell felmérni és megismerni, és annak mentén cselekvési tervet készíteni.

4. A diaszpórakutatás egykor és most

Ausztráliáról magyar nyelven a 18. század végén jelentek meg az első tudósítások. Az első, helyi magyarokkal is foglalkozó beszámolók ausztráliai magyar emigránsok tollából születtek még a 19. század második felében. A 19. század végén több magyar is megfordult a térségben, közülük egyesek elsősorban úti élményeik megírására töre-

kedtek, mások később, visszaemlékezés formájában idézték fel emlékeiket. A 20. század első felében elkészültek az első tudományos művek, majd az emigrációs élet nehézségeit is bemutató ismeretterjesztő munkák is megjelentek. A 20. század elején már gyér számú diplomáciai forrás is rendelkezésre áll, de ezek nagyobb számban csak az 1960-as évek végétől készültek. A tömeges emigráció a rokoni, baráti kapcsolatok révén többek számára elérhetővé tette a távoli vidékek személyes felfedezését, ezek az élménybeszámolók az 1970-es és 1980-as években jelentek meg. Néhány tudományos munka is készült ekkoriban. A 20. század végén pedig népszerűvé váltak a magyar nyelvű – akár saját fejlesztésű, akár fordításban megjelenő – útikönyvek.

Térségbeli magyar utazók a 19–20. században

Az első, helyi magyarokat is megemléző beszámolókat még a kiegyezés előtt küldték haza távolba szakadt honfitársaink (Kempf József, Rochlitz Béla és Vékey Zsigmond). Vékey hazaköltözése után könyvet írt emigrációban töltött éveiről, ebben az ausztráliai élményeiről is megemlékezett (1885). Vadona János gyógyszerész Föld körüli utazása (1885–1889) során igyekezett a térségben élő minél több magyarral találkozni (*Öt világrészből*, 1893). Horthy Miklós 1892–94-es útja során szerzett élményeit élete alkonyán vetette csak papírra, de ebben Melbourne-ről, Sydney-ről és néhány helyi magyarról is megemlékezett. Gáspár Ferenc hajóorvosként járt a térségben (1886–1906 között), monumentális visszaemlékezései már a 20. század elején jelentek meg (*A Föld körül*, V. kötet).

A 20. század elején Gubányi Károly monografikus jellegűre sikerült élménybeszámolója (*Ausztrália*, 1913), illetve Vojnich Oszkár óceániai és ausztráliai utazásai (*A Csendes-óceán szigetvilága*, 1908) az első magyar nyelvű tudományos munkáknak tekinthetők.

A két világháború korában, amikor a kivándorlás előbb az elcsatolt területekről, majd a gazdasági válság következtében az anyaország területéről is megnövekedett, jelent meg előbb Henrich Viktor (*Ausztrália közelről*, 1938), illetve Donner Kornél (*Új-Zéland*, 1940) könyve, mindketten éveket éltek az adott térségben.

A II. világháborút követően a térségbeli diaszpóra számának növekedése a külügyi anyagok és a kinti magyarokról szóló – belső – jelentések számának emelkedéséhez vezetett (a térségbeli kivándorlásról már az I. világháborút megelőzően³⁴ is készült külügyi jelentés).³⁵ Az ötvenes években, a kapcsolatfelvétel előkészítésének margóján még kiadvány is megjelent Ausztrália és Új-Zéland gazdaságáról (1956). A konzuli, majd a diplomáciai kapcsolatfelvételt követően érkező főkonzulok, majd nagykövetek, illetve látogatóik egy része élményeit később megírta.³⁶ A rokoni és baráti látogatások nyomán ugyancsak több élménybeszámoló született,³⁷ de ez a műfaj a rendszerváltás után is népszerű maradt.³⁸

A megnövekedett számú emigráció összetételét a közösség egyes tagjai is vizsgálni kezdték, így Nagy Kázmér,

aki Ausztráliáról egy monografikus jellegű útikönyvet is készített (*Az én Ausztráliám*, 1976), illetve Kunz Egon, aki több évtizedes kutatásait végül magyar nyelven is közzétette (*Az ausztráliai magyarok*, 1997). A 20. század Kőrösi Csomája, Balázs Dénes tevékenysége külön kategóriába tartozik, ő több tudományos munkát és egy monografikus jellegű útikönyvet (*Ausztrália, Új-Zéland, Óceánia*, 1981) is készített a térségről, amelyben a magyarság megoszlásával, a diaszpóra történetével is részletesen foglalkozik.³⁹ A rendszerváltást követően több útikönyv is megjelent a régióról, köztük egy magyar kiadvány (Batár Zsolt Botond többkötetes műve Ausztráliáról és Új-Zélandról), amely a magyar vonatkozásokra is próbálja felhívni a figyelmet, de a kiadványok többsége idegen nyelven megjelent munkák fordításaként látott napvilágot.⁴⁰

Magyar állami kísérletek a 20. században

A kivándorlókkal – elsősorban a legnagyobb tömeget alkotó észak-amerikai kivándorlókkal – kapcsolatos ügyekkel az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában Magyarországon a Miniszterelnökség és a Belügyminisztérium foglalkozott.⁴¹ 1920 után a külföldi diaszpóra felmérésére, segítségére lassan egy teljes intézményhálózat épült ki, állami, félállami és civil szervezetekből. A kormányzat – bár erejét elsősorban az európai ügyek kötötték le – figyelemmel kísérte az ausztráliai térséget is, ahogy ez Nagy Iván (1898–1977) 1935-ben megjelent könyvéből kiderül, aki az Ausztráliában és Új-Zélandon akkoriban élő magyarok számát is részletesen összegyűjtötte.⁴²

A Monarchia időszakában a térségben létrehozott konzuli hálózatot az I. világháború elsöpörte, így a magyarokkal kapcsolatos információk csak közvetve juthattak el a kormányzathoz. Magyarország a II. világháborút követően először 1956-ban készült konzulátust felállítani Melbourne-ben, de ez a forradalom miatt lekerült a napirendről. A térségben egyre gyarapodó számú magyarságról elsősorban közvetett információkat sikerült szerezni a térségbe látogató magyar diplomaták és külkereskedelmi megbízottak jelentései, a Magyarok Világszövetségével kapcsolatot tartó emigránsok tudósításai, illetve a Sydney-ben működő csehszlovák főkonzulátus által küldött jelentések révén. Magyarország és Ausztrália között csak a forradalom tízéves évfordulóját követően enyhültek a feszültségek, a folyamat eredményeképpen 1968-ban főkonzulátus (Sydney), 1975-ben pedig nagykövetség (Canberra) nyitására került sor a déli kontinensen.⁴³ Mindkét misszió évtizedeken át élénken vett részt a küllhoni magyarság életében, s itt nemcsak a jelentőmunkára (tehát egyirányú információgyűjtésre), hanem kétoldali kapcsolat kiépítésére (kulturális, tudományos, kormányközi, oktatási, sport) is gondolhatunk. A szocializmus időszakában azonban a kormányzat a diaszpóra vonatkozásában megelégedett a konzuli szolgáltatások nyújtásával, aktív szerepvállalásra a legtöbb esetben csak egyedi esetekben, s akkor is elsősorban kulturális vagy oktatási vonatkozásban (előadó biztosítása, könyvadomány, zenekar vagy edző kiküldésének engedélyezése) került sor.

Aktívabb kormányzati szerepvállalásra a rendszerváltást követően – az alkotmánymódosítás nyomán – került sor. A kapcsolatok újraépítése több évet vett igénybe, ezalatt azonban nemcsak a diaszpóra és a külképviseletek között létesültek kommunikációs csatornák, hanem a diaszpóra és a magyar közéleti szereplők között is. A diaszpórával való kapcsolatok látszólag továbbra is konzuli munka mentén szerveződtek, vagyis elsősorban jogi-igazgatási jellegű ügyek intézésére koncentráltak. Magyarországon belül azonban a hazatelepülő, illetve rendszeresen hazalátogató egykori emigránsok meglátásai és élettapasztalatai beépültek a különböző koncepciókba és pártprogramokba. Az ezredforduló táján készült stratégiák már egy aktívabb nemzetpolitika megvalósítását vetítették előre. Ennek egyik fő eleme az állampolgárság megszerzésének megkönnyítése volt, később társult hozzá az előregedő nyugati magyarság szervezeteinek és intézményeinek támogatása, végül – a friss statisztikai adatok alapján – a külföldi magyarság értékeinek dokumentálása, lehetőség szerinti begyűjtése.

A diaszpórákutató újabb trendjei

A 20. század első felének aktív kormányzati nemzetpolitikáját a szocializmus időszakának óvatos információgyűjtése váltotta fel, majd a rendszerváltást követően a kormányzat ismét az aktív nemzetpolitika irányába mozdult el. A térségbeli kapcsolatok újraépítését, az igények (sokszor informális) megismerését követően 2010 után számos pályázat vált elérhetővé a térségbeli magyar szervezetek és intézmények számára. Korábban már kipróbált módszereket

is felelevenítettek (például magyarországi ösztöndíj biztosítása külföldi magyarok részére), de – több-kevesebb sikerrel – újakkal is próbálkoztak. Az eddigi eredmények alapján a legsikeresebbnek talán a Julianus- és a Mikes-program mutatkozik, de mindkét esetben a mennyiség helyett a minőségre kellene koncentrálni, hogy a valós értékeket sikerüljön megtalálni.⁴⁴ Mindezek alapján szükséges lenne a programok diplomáciai szempontok alapján történő újragondolása annak érdekében, hogy hosszú távon is eredményeket tudjon hozni Magyarország számára.

5. Összegzés

A fentiekben az ausztráliai magyar diaszpóra 20. századbeli mozgásait vizsgáltuk, s ennek mentén érintettük a diaszpóra kialakulását, kiterjedését, a magyar közösségek kontinensen való megoszlását és a jövőbeli fejlődés irányait. Külön vizsgáltuk a térségi diaszpóra kutatásának úttörőit és munkásságukat, ugyanis ezek az utazók előkészítették, illetve kiegészítették a térségbeli kormányzati munkát, illetve az ennek keretében gyűjtött információkat. A kormányzati diaszpórákutató hullámait áttekintve válik érthetővé, hogy a jelenlegi trend tulajdonképpen a 20. század elején megkezdett kormányzati munka történelmi tapasztalatok nyomán, illetve a nyugati magyar közösségek igényei szerint továbbfejlesztett verziója. A számos – régi és új – elemből álló intézkedéscsomag hatékonysága csak évek múlva ítéltető meg objektívan, ugyanakkor az már ma is látható, hogy egyes elemeinek, programjainak hosszútávú fenntartására – politikai szempontoktól függetlenül – szükség van.

A bonegillai tábor emlékhelyként megőrzött részlete Victoriában. Számos magyar itt kezdte meg ausztráliai életét. A tábor 1947–1971 között működött, ez idő alatt több mint 300 ezer menekültet fogadott. Többek között ide érkezett kisgyermekként az Űrge Laci, aki később Les Murray (1945–2017) néven Ausztrália egyik legismertebb sportkommentátora lett.

- ¹ Az ausztráliai diaszpóra alatt az ausztráliai és óceániai térségben élő magyarságot értjük. A diaszpóra – az észak-amerikaihoz vagy a nyugat-európaihoz képest kisméretű, az asszimilációs hatás jelentős, a témával foglalkozó kutatók száma pedig kevés. A nagy távolság miatt a térségről magyar nyelven megjelent írások nagy része elsősorban élménybeszámoló jellegű.
- ² Raphael Harris (1785–1832) 1829. 05. 11-én érkezett a York hajón a családjával Tasmaniába. A nyilvántartás szerint 1832. 12. 24-én New Norfolknál vízbe fulladt.
- ³ A valószínűsíthetően pesti születésű Friedman Izsák (1805–1870) 1833-ban érkezett Ausztráliába. Több mint négy évtizedig élt Ausztráliában, ahol sikeres kereskedőnek számított. Nagy családot alapított, amely szétszóródott egész Ausztráliában, illetve Új-Zélandon.
- ⁴ Az 1848/49-es szabadságharcban aktív szerepet vállaló Mednyánszky Cézár (1824–1857) előbb Franciaországba menekült, onnét 1853-ban Ausztráliába hajózott, hogy a victoriái aranymezőkön próbáljon szerencsét. Életrajzát részletesen feldolgozta: Sárközi György: *Mint oldott kéve*. Budapest, 2007, Helikon.
- ⁵ Vékey Zsigmond (1825–1889) 1852–1871 között élt Ausztráliában. Számtalan vállalkozásban részt vett, több könyvet írt angol és magyar nyelven, de az ausztrál és új-zélandi aranymezőkön szerzett tapasztalatai még hazatérése után is foglalkoztatták. Magyarországon az angol nyelvtanítás mellett aranymosással is foglalkozott (legalább egy ilyen tárgyú szabadalma ismert).
- ⁶ Farkas Márton (1820–1893) az aranymezőkön eltöltött évek után Melbourne-ben telepedett le, dohánykereskedelemmel foglalkozott. Utolsó lakóhelye máig áll a St Kilda Road-on, sírja pedig a carltoni temetőben található. Lásd bővebben Domaniczky Endre: Az ausztráliai történelmi magyar síremlékek jövője. In Béli Gábor – Korsósné Delacasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapjára*. Pécs, 2016, Publikon, 65–75.
- ⁷ A konzuli hálózat kiépülése. Lásd Domaniczky Endre: Magyarország konzuli és diplomáciai kapcsolatai Ausztráliával. *Jura*, 2017/1.
- ⁸ Ganz-képviselő, vezetőjére, Hausegger Árpádra, aki minden újonnan érkező magyart felkarolt. Lásd Gubányi Károly: *Ausztrália*. Budapest, 1913, Lampel, 232–233. és Sz. Weress Jolán: *Ausztrália közéről*. Budapest, 1938, Centrum, 41–42.
- ⁹ Korábban róluk kevés szó esett. Legfontosabbak a korszakból: Vadona János, Vojnich Oszkár, Horthy Miklós
- ¹⁰ Lásd Domaniczky Endre: *Ausztrália magyar szemmel. A fegyencleptől a jogállamig*. Budapest, 2017.
- ¹¹ Lásd Immigration Act 1920 (1920. évi 51. törvény). Ez az 1901-es bevándorlási törvényhez készült módosítás 1920. 12. 20-án lépett hatályba, és ettől számított öt éven keresztül megtiltotta „bármely személy [bevándorlását – D.E], aki a bevándorlási tisztviselő véleménye szerint német, osztrák-német, bolgár vagy magyar származású vagy nemzetiségű, illetve az ottmán-török fajhoz tartozik.” A törvény idézett passzusa felhatalmazást adott továbbá e szakasz öt éven túli hatályban tartására is, „ameddig a főkormányzó nyilatkozzal másképpen nem rendelkezik.” Magát az 1920. évi 51. törvényt az 1958-as bevándorlási törvény helyezte 1959. 06. 01-vel hatályon kívül. Vö. www.legislation.gov.au 2017. 08. 11-i állapot.
- ¹² Így többek között az ausztrál statisztikában már 1921-ben Jugoszláviaként jelzett délszláv államalakulatból. Vö. Ausztrál Statisztikai Hivatal 1921-es népszámlálási adatai. Kunz Egon adatait a muraközi magyarok 1920-as éveken indult kivándorlásáról saját konzuli tapasztalataim is megerősítik.
- ¹³ Kunz Egon több sikeres bevándorlót megemlít a könyvében. Lásd Kunz Egon: *Magyarok Ausztráliában*. Budapest, 1997, Teleki Alapítvány, 118–120.
- ¹⁴ Lásd bővebben Domaniczky Endre: *Ausztrália magyar szemmel...* 286–293.
- ¹⁵ Lásd még Domaniczky Endre: Az ’56-osok és a forradalom öröksége a csendes-óceáni térségben. *Jogtörténeti Szemle*, s. a.
- ¹⁶ Többek között így került sor 1956-ban a magyarok, az 1970-es években a vietnamiak, legutóbb az irakiak és a szírek befogadására is. Fontos azonban kiemelni, hogy az ausztrál bevándorlási politika legfőbb alapelve a biztonság, s ezt a humanitárius programok lebonyolítása során is maximálisan érvényre juttatják.
- ¹⁷ A változás mögött a Munkáspárt, s elsősorban a párt egyik tehetséges politikusa, Arthur Augustus Calwell (1896–1973) állt, aki 1945–1949 között állt az újonnan létrehozott Bevándorlásügyi Minisztérium élén.
- ¹⁸ Az országban szétszórott táborok közül a legnagyobb és leghosszabb ideig működő a Victoria északi részén található bonegilla-i tábor volt, amely a magyarok többségében mély nyomokat hagyott, ezért is javasoltuk több alkalommal egy emléktábla elhelyezését és egy emlékszoba kialakítását a helyi múzeumban.
- ¹⁹ Itt kell megemlíteni a Független Magyarország kiadójáról és szerkesztőjéről, Ausztrália és az ottani magyar diaszpóra nagytudású kutatójáról, Nagy Kázmérról (1920–1985), aki a forradalom napjaiban az újság angol nyelvű, ingyenes különszámait folyamatosan eljuttatta az ausztrál döntéshozókhöz, ezzel is próbálva őket naprakészen tájékoztatni. Pályafutásának rövid ismertetése: *Népszabadság*, 1985. 08. 27. 7.
- ²⁰ A szabadságharcos elnevezés Ausztráliában egyfajta brand-dé vált, az újságok kezdetben e névvel illették az újonnan érkezőket, s a fiatalok közül sokan megpróbálták az elvárásnak megfelelni. A konzuli munkám során végighallgatott – sokszor a menekült és leszármazóinak előadásában különbözőképpen hangzó – történetek is ezt a verziót látszanak alátámasztani. A „szabadságharcos” elnevezés magyar szempontból ugyanakkor szerencsésnek bizonyult, a magyar származásnak máig pozitív, szabadságszerető kicsengése van a kontinensen.
- ²¹ Míg a dipik még hajóval utaztak, s hónapokig tartott, amíg elérték Ausztráliát, addig az ’56-osok voltak az elsők, akik repülővel érkeztek, az első csoport röviddel a forradalom bukása után, 1956 december elején.
- ²² Lásd bővebben Domaniczky Endre: *Az ’56-osok és a forradalom öröksége...*
- ²³ A délvidéki magyarok – a konzuli tapasztalatok alapján – Jugoszlávia minden részéből érkeztek. Többnyire Bácskából és Bánátról, de a dél-baranyai falvakból, a Muraközéből, Dalmáciából, sőt Boszniából érkezőkkel is találkoztam.
- ²⁴ Nem ritkán erkölcsi színezetet is kapott, így az „elnyomás” vagy a „kommunizmus” előli meneküléssé vált.
- ²⁵ Ez a szétszóródás az egyik legfontosabb jellemző, amelyet az anyországnak konzuli szempontból át kell hidalnia. Itt csupán utalnánk rá, hogy a modern technika korában a külföldön élő magyarokat nem újabb és újabb képviselők nyitásával, hanem a közigazgatás és a választás elektronikussá tételével lehetne és kellene elérni.
- ²⁶ A 25-30 ezer fős magyar közösséggel bíró Sydneytől nagyjából 1000 km-es távolságban Brisbane (10 ezer körül) és a szintén 25-30 ezer fős magyar közösséggel bíró Melbourne-től nagyjából 900 km-es távolságban Adelaide (7 ezer körül), Sydneytől nagyjából 2200 km-es távolságban Auckland (2 ezer körül) és Melbourne-től 2700 km-es távolságban Perth (5 ezer körül) található. Lásd még Domaniczky Endre: A melbourne-i magyar diaszpóra történetének vázlata. *Külföldi Szemle*, 2016/2. 93–108.
- ²⁷ Az egyetlen kivételt talán az új-zélandi Christchurch jelenti, ahol a magyarok az 1940-es évektől erős közösséget hoztak létre, saját teltet vettek, és házat építettek. A város és a helyi magyar közösség jövője azonban a 2010-es és 2011-es földrengések nyomán teljesen kiszámíthatatlanná vált.
- ²⁸ Ilyen, aktív magyar közösségek által lakott hely volt a 20. század második felében Cooma (NSW), Broken Hill (NSW), Bendigo (VIC), Ballarat (VIC), Mildura (VIC), Coober Pedy (SA), Mt Isa (QLD). A 21. században is élő közösséggel bír például: Wollongong (NSW), Bundaberg (QLD), Cairns (QLD). A kisebb szövetségi állami fővárosokban, így például Hobartban, Darwinban vagy éppen az ausztrál fővárosban, Canberrában a magyarok az utóbbi évtizedek-

- ben pár száz fővel képviseltették magukat, viszont szervezett közösséget csak rövid időre vagy egyáltalán nem sikerült létrehozniuk.
- ²⁹ Hasonló a helyzet a civil szervezetekkel, ahogy korábban Észak-Amerikában, a nagyobb létszámú hullámok itt is létrehoztak jogi személyiséggel rendelkező civil szervezetek, illetve nagyobb, regionális szervezeteket. Ezek azonban csupán keretet jelentettek számos apróbb szervezet számára, amelyek működéséről viszont – a jogi személyiség hiánya miatt – a legjobb esetben is csak szóbeli beszámolókból tájékozódhatunk.
- ³⁰ Ez a tendencia egyébként ma is folytatódik, csak most már elsősorban nem a kárpát-medencei magyarok jönnek idegen útlevéllel, hanem a nyugat-európai államokból költöznek tovább pár évvel később eredetileg oda kivándorló magyarok
- ³¹ A jelenlegi szabályok szerint a térségben több mint százezer magyar útlevélre is jogosult személy lehet. Tekintettel arra, hogy ez a legtágabb kör, a magyar diaszpóra nagyságát a legkönnyebben a konzuli találkozások révén lehetne megvonni. Vagyis érdemes lenne az adatváltozásokat kötelező jelleggel a külképviseleti ügyintézők alkalmazásával a nyilvántartásokon átvezetni. A nyilvántartások pontosságának biztosítása segíthetne a külföldi magyarság mozgásának modellezésében, illetve a folyamatosan változó létszámok becslésében.
- ³² Sydney-ben és Adelaide-ben már az intézmények nagy része már eltűnt, Melbourne-ben, ahol viszonylag nagy volt az egyazon generációhoz tartozók száma, és ahol legnagyobb számban vannak jelen a magyarságukat minden körülmények között őrző délvidékiek, a folyamat lassabban zajlik, de pár éven belül ott is végbemegy majd.
- ³³ Az 1930-as években Henrich Viktor még hosszan eszelt a telefonos kommunikáció nehézségeit. SZ. WERESS 1938. 117–122. Ma az internetes telefonálással minimális költséggel napi szintű kapcsolatot tarthatunk fent.
- ³⁴ Lásd MNL K26 3288/1914/ME irat, a sydney-i főkonzul jelentése az ausztráliai és új-zélandi Monarchia-ellenes mozgalmakról. A jelentés a horvát nemzetiségűek Monarchia-ellenes szerveződéseiről tájékoztat Nyugat-Ausztráliában és Új-Zélandon.
- ³⁵ Vö. DOMANICZKY 2017.
- ³⁶ Lásd például Kázmér Zsigmond: *Excellencián innen és túl...* Budapest, 2002, Minerva; Gyürk István: *Lépj Tovább!* Budapest, 2013, Agroinform; Szántó Miklós: *Életutam hét rendszerváltáson át*. Bloomington, 2006, Indiana University; Balogh János: *Túrkevéztől Óceániáig*. Budapest, 2004, Nemzet Lap- és Könyvkiadó.

- ³⁷ Lásd például Fehér Klára – Nemes László: *Hozzál nekem kengurut*. Budapest, 1971, Táncsics–Művelt Nép; Szemes Piroska: *Ausztrália napfényben*. Budapest, 1975, Kossuth; Hámosi Tibor: *Riportlerláz*. Budapest, 1981, Sportpropaganda Vállalat.
- ³⁸ Lásd például Balogh Ernő – Stébel Éva: *Ausztrália*. Budapest, 2000, Vince; Vajta Gábor: *Idelent. Ausztrália egy bevándorolt szemszögéből*. Budapest, 2017, Noran Libro.
- ³⁹ Balázs Dénes térségbeli útjainak szervezésében és megvalósításában a helyi magyarok folyamatosan segítettek. A tőlük kapott információkat könyveiben rendszeresen közölte, a térségbeli magyar utazókat és munkáikat pedig a szerkesztésében megjelent lexikonban külön összegyűjtötte. Lásd bővebben Balázs Dénes: *Pápua Új-Guinea*. Budapest, 1976, Gondolat, *Ausztrália, Új-Zéland, Óceánia*. Budapest, 1981, Panoráma. *A kenyérfák árnyékában*. Budapest, 1987, Kossuth és *Magyar utazók lexikona*. Budapest, 1993, Panoráma.
- ⁴⁰ Lásd például National Geographic Traveler sorozatában Roff Martin Smith: *Ausztrália*. Budapest, 2009, Graphia, vagy az Útitárs-sorozatban magyarul is megjelent *Ausztrália*. Budapest, 2005, Panemex.
- ⁴¹ A közös külügyminisztériumba beérkező diplomáciai jelentések elsősorban összbirodalmi szempontokra fókuszáltak, bár a Magyarországot érintő jelentéseket másolatban a magyar kormány is megkapta.
- ⁴² Lásd Nagy Iván: *Öt világrész magyarsága*. Budapest, 1935, Magyar Szemle Társaság, 41–42, 74.
- ⁴³ A diplomáciai hálózat a tiszteletbeli konzuli intézmény magyar jogba történő újonnan bevezetésével 1989-től tovább bővült. Konzulátusok nyíltak Melbourne-ben (1989), Adelaide-ben, Brisbane-ben, Perth-ben, Wellingtonban (1991) és Auckland-ben (1997). 2009-ben a sydney-i magyar főkonzulátus bezárását követően a magyar kormány 2013-ban Melbourne-ben, 2017-ben Sydney-ben konzuli irodát nyitott, 2015-ben pedig új nagykövetség felállításáról döntött Wellingtonban.
- ⁴⁴ A programok gyenge pontja a szétszórt koordináció és csak a magyarországi szempontokra koncentrált szemléletmód. Az önállóan, a térségbeli magyar képviselő irányítása nélkül végzett kormányzati munka könnyen gyengítheti az ország pozícióját, ilyen távolságban pedig szükséges figyelembe venni, hogy tartós eredményeket elsősorban nem önerőből, hanem csak a többségi nemzettel együttműködésben lehet elérni.

Katonai módszerekkel kódolt információk a Szigeti veszedelem című eposzban

A Zrínyi Kutatócsoport elsőként 2015-ben, a *Polgári Szemle* 11. évfolyam 4–6. számában adta közzé az álláspontját, mely szerint a szigetvári hős dédunokája, a költő Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című eposzából az elsődleges jelentéstartalom mögött elrejtve további fontos, kódolt információk olvasható ki.¹ Az értekezésben ennek alapján felvetettük annak lehetőségét, hogy amennyiben igaz az, hogy Zrínyi 1566-ban, Szigetvár ostrománál oszmán hadizászlókat zsákmányolt, a magyar seregek katonai, hadi értelemben sem voltak vesztesek, annak ellenére, hogy néhány nappal azután a vár török kézre került. A költő Zrínyi ezt a lehetőséget azonban nem kizárólag hőskölteményében, a költői szabadság jogán veti fel, de egyenesen tényként közli kifejezetten hadtudományi munkájában, a *Vitéz hadnagyban* is, mégpedig a *Secretum*, vagyis titoktartás című résznél:²

Falus Orsolya – Király Lajos –
Kobolka István – Sasvári Gábor

Zrínyiek testamentuma

Egy példa nélküli „ex tunc” hatály és Zrínyi Szigeti veszedelem című eposza

„Térjünk a mi sententiánkra [...] Az őszám, Szigetben veszett Zrínyi Miklós, egyszer megcsaláték Ulama basától ilyen mesterséggel, mert szóval tartá Ulama bég mind addig, míg az maga hada a szorosból kitakarodék, azután osztán véletlenül reá üte, és nagy harc után megveré Zrínyi Miklóst; maga alatt a lovat megölék, csak alig jöhete elevenen maga is. Ennél többször soha ötöt meg nem verte a török. Továbbá tudni kell ezt a mesterséget, és nemcsak tudni, hanem cselekedni [...]”

Zrínyi Miklós Szigeti veszedelmének címképe. (Bécs, 1651.)

A *Szigeti veszedelem* című verses eposz, amely Szigetvár 1566. évi elesését idézi fel, először 1651 szeptemberében, Bécsben, a költő saját kiadásában jelent meg, az *Adriai tengernek Syrenaiia* című kötetben, mely Zrínyi lírai verseit is tartalmazta. A barokk eposz felépítése matematikailag is feszes, tervszerű: 15 énekből áll, melyek összesen 1566 négy soros + 2 kurzíván szedett, különleges versszakot tartalmaznak. Zrínyi minden versszakot megszámozott, kivéve a már említett kettőt. A megszámozott

versszakok száma a szigetvári ostrom évszámára, 1566-ra utal.

Ami az első énekből az esztéta, literátus számára Vergilius invokációjának felidézése, /"Arma virumque cano"³¹, azaz: „Fegyvert s vitézt éneklek”, az ebben az esetben had- és jogtörténeti aspektusból más értelmezési tartományt is hordoz. A „Mastan immár Mársnak hangasabb versével” megénekelt „Szigeti veszedelem” jelenthet tehát akár determinánsan katonai textust, titko-

sított információt is. A szerző a műben több helyen is monoalfabetikus, úgynevezett „Caesar” titkosítási rendszert használ, amely az abc egyszerű elcsúsztatásából áll, és ahol egy betű, egy adott másik betűnek feleltethető meg.⁴ A kódfejtő figyelmét a költő azzal hívja fel a műben használt katonai kód, Caesar-titkosítás alkalmazására, hogy az ilyen szövegrészeknél a közismert magyar kifejezés helyett annak latin megfelelőjét használja, mint például az eposz utolsó, kurzívval szedett versszakánál:

„Pars quinta

(Ötödik ének)[...]

71. Az mint lehetett is, készültem mindennel,
Vitéz szolgálaimmal, mindenmód fegyverrel;
Szorgos vigyázással és minden jó renddel;
Vége szerencsének de vagyon Istennél.
72. Irhatom bizonytalán aztot Fölségednek,
Hogy **provideáltam** Sziget szükségének.
Ha kézből maradást rendelt Isten ennek,
Ez tartja meg, az mely ir te Felségednek.”⁵

A fenti idézet részlet jellegzetessége mindenekelőtt az említett „provideáltam” kifejezés használata, amely megfelel az eposz titkosított üzenetet hordozó szövegrészeinek azonosítására vonatkozó feltételeknek. Az idézett részlet kódolt szöveg, méghozzá ugyan „Szorgos vigyázással”, de „jó renddel”, vagyis a Caesar-titkosítás, kódolt és dekódolt betűvel együtt tízes ábécé elcsúsztatással értelmezhető, a nagybetűkre vonatkozóan. A két nagy H betű kihagyásával, az Isten nagy I betűjét az ábécé első „A” – ként dekódolva – amit az ének elején egyébként már jelez – továbbá ezt a kódolt betűt a szó végére téve, amit itt jelez „Vége ... vagyon Istennél”, a betűket anagrammaként, sajátos félkörívben, diadém formában elrendezve az alábbi megfejtést kapjuk:

S	C
F	O
I	R
F	O
E	N
I	A

Az eposz mint a Zrínyiek testamentuma

A Zrínyi család férfiágon IV. Zrínyi János Antallal 1703. november 11-én kihalt. A költő Zrínyi Miklósnak sem volt biztosan hagyatékba lépő fiú örököse, amint azt 1662. április 6-án, Csáktornyan kelt végrendeletében maga is jelezte:

„Úr Isten az ő titkos és kifürkészhetetlen rendeléséből egészen a jelen időkhöz azt akarta, hogy ne maradjon fiú örökösünk, mégis lehetséges, hogyha isteni hatalmának úgy fog tetszeni, hogy a jövőben fiú örökösrel áld meg.”⁶

A végrendelet elkészítése után született meg Ádám utónevű gyermeke Bécsben 1662. november 24-én. Ek-

korra azonban már világossá vált, hogy a Zrínyi családot a Habsburg-ház nem tartja császárhűnek, amelyet később Zrínyi Péter hazaárulási pere és kivégzése tett nyilvánvalóvá. Az ország ráadásul hadszíntér volt, amely a végeken szolgálatot teljesítő katonacsalád számára nem nyújtott garanciát a túlélésre, a család nevének továbbvitelére. Az eposzt ezért a szerző biztos örökösök híján a magyar nemességnek a Szent Korona tagjainak ajánlotta:

„DEDICÁLOM EZT A MUNKÁMAT

magyar nemességnek,
adja Isten, hogy véremet
utolsó csöppig hasznossan
néki dedicalhassam”⁷

Zrínyi Miklós gróf Zrínyifalván, 1664. november 18. napján hunyt el. Nyilvánvalóan ismerte ennél fogva Werbőczy István jogkönyvét, a *Tripartitumot*, amely a korabeli magyar szokásjogot foglalta össze a jogalkalmazók részére.⁸ Ennek a jogkönyvnek mint írott jogforrásnak ismeretében érdemes megvizsgálni, hogy az eposzban kódolt ismereteket értelmezhetjük-e, mint a nemzet tagjaira hagyott „kiváltságos végrendeletet” (*testamenta privilegiata*). Szent István a királyság megalapításakor bevezette a magvaszakadt család adományozott birtokainak a koronára történő visszaháramlását, valamint a szerzett birtokról, ingókról való szabad rendelkezési jogot, amelybe beletartozott a halál esetére szóló szabad végrendeletkezés (*successio testamentaria*) is.⁹ A hagyaték, amelyet a szerző átadni kíván, egy olyan információ, amelyet ő maga ösétől, a várkapitány Zrínyi Miklóstól örökölt. Ezt a szerző pontosan meg is határozza a második énekben a Pars Secunda 60. versszakában:

„Akkor az nagy nevű Zrini Szigetvárban,
Maximiliantul röndölve kapitán
Volt, Horvátországban és többiben is bán, -
Ez az, kiről szólni fog én historiám.”

Az eposz keletkezésének idején már szokásjogként bevett, elfogadott jogintézmény volt a „kegyes végrendelet” (*testamentum pium*) mint a „kiváltságos végrendeletek” (*testamenta privilegiata*) egyik formája, amelyet az örökhagyó keresztényi buzgalomból jótékony célra, illetve a haza hasznára tett.¹⁰ Az ilyen végrendelet érvényességéhez az akkori szokásjog szerint elegendő volt, ha az örökhagyó a végrendeletet a saját kezével írja, illetve aláírja. A fentebb már idézett tizenötödik énekben a Pars Decima Quinta 108., utolsó versszakában ennek megfelelően Zrínyi nevét kellene olvasnunk, „*subscribálással*”, aláírásként. A sorkezdő „VNVIÖ” betűk a monoalfabetikus rendszer sajátosságai miatt, fordított „OIVNV” sorrendben valóban kiadhatják a Zrínyi nevet, az eredeti családi név írása szerint. A záró sor három „v” alliterációja megerősíti a Caesar-titkosítás használatának lehetőségét. A talán legismertebb Caesar-aforizma, a „*Veni, vidi, vici*”. A záró paratextusban az elvileg kódolt, titkosított „N” betűnél a „*Nem szánta éretted világi romlását;*” sor, sorkezdő „N”

betűjét valójában dekódolás nélkül használjuk, amelyet a megelőző sorban szereplő „!” (felkiáltójel) jelez.

O Z
I R
V I
N N
V I

Összefoglalva megállapítható, hogy az örökösnevezés a dedicatióban érvényesen megtörtént, majd az örökhagyó Zrínyi az utolsó strófában saját kezűleg alá is írta a végrendeletet, amelyet azután ő maga adott ki Bécsben.

A rendhagyó visszaható hatály az 1517. évi pozsonyi diétán

II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát 1711 májusában egyszerre zárta békeszerződésként és kiegyezésként a szatmári béke. Ennek számos eredményét azután az 1708-ban megkezdődő, majd megszakításokkal végül egészen 1715-ig tartó pozsonyi országgyűlés is megerősítette. A diétán megszavazott 136 törvénycikk részletes elemzése után megállapítható, hogy ezek nagy részében, szám szerint 48-ban úgynevezett „hatályban tartó” rendelkezéseket találunk, amelyekben leginkább az 1681. és 1687. évi országgyűlési határozatoknak, de korábbi jogforrások, így a *Hármaskönyv*, sőt, akár Mátyás király hatodik decretumának, vagy Ulászló második decretumának rendelkezéseit erősítik meg és tartják hatályban. 21 törvénycikk fogalmaz meg jövőbeli hatályt (*pro futuro*), 2 utólagos érvénytelenítést (*invalidatio*), míg természetesen többségük, 54 törvénycikk a kihirdetés pillanatától hatályba léptetőt (*ex nunc*). A fennmaradó 11 törvénycikk hatálya vegyes (*ex nunc*+hatályban tartó: 6; *ex nunc*+*pro futuro*: 3; hatályban tartó+*pro futuro*+*ex nunc*: 1, *ex nunc*, ami megengedi a visszaható hatályt / *ex tunc*/ is: 1):

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi I. törvénycikk	„Ő szent felségét VI. Károly római császárt, Magyarország s ennek kapcsolt részei királyává koronázzák”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „1681. s 1687. évi országgyűlési határozatoknak, valamint ezek értelmében, a régi törvényeknek, jogoknak és kiváltságoknak és így magának a Lipót-féle hitlevélnek megerősítése”
1715. évi II. törvénycikk	„az Ő császári s királyi szent felsége részéről, szerencsés megkoronáztatása idején, a karoknak s rendeknek adott királyi hitlevet az ország köztörvényeibe iktatják”	HATÁLYBAN TARTÁS	10.§ „elfogadtuk, helyeseltük, hitelesítettük és megerősítettük”
1715. évi III. törvénycikk	„bővebb kijelentés a királyi örökletes utódlás s uralkodás felől”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	2.§ „a hogyan a törvények használatát és értelmét a király s a karok közös egyetértéssel országgyűlésileg megállapítani fogják”
1715. évi IV. törvénycikk	„a most megkoronázott királyi felségnek tiszteletdíjat ajánlanak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„méltóztassék jóságos szívvvel s kegyesen elfogadni”
1715. évi V. törvénycikk	„Erdődi Pálffy Miklós grófit, Vöröskő örökös urát stb. az ország nádorispánjává választják”	HATÁLYBAN TARTÁS	4.§ „az 1681. évi első, s az ebben idézett és más e tárgyra nézve alkotott, és e helyütt megújított törvények és ez országgyűlés 33-ik cikkelyének rendszabásához képest, jóságosan megtartja”
1715. évi VI. törvénycikk	„a fenséges királyasszony Ő felségének tiszteletdíjat ajánlanak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „fogadni, s [...] hatályosan előmozdítani méltóztassék”
1715. évi VII. törvénycikk	„a felségsértés eseteiről”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „mostantól jövőre”
1715. évi VIII. törvénycikk	„a felkelésről és adózásról”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „az ekkorig erre nézve alkotott törvények értelmében, mostantól jövőre is”

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi IX. törvénycikk	„az eddig elkobzott javak jelen állapotukban maradjanak, a panaszkodó károsultakat azonban meg kell hallgatni s felségsértés vagy árulás bűnében a fiuk részei is elveszszenek”	HATÁLYBAN TARTÁS	preambulum „Az eddig végrehajtott elkobzásokat <i>mostani állapotukban kell hagyni</i> ”
1715. évi X. törvénycikk	„az újból visszaszerzett birtokok kimutatására felállítandó bizottságról”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „Hogy a jelen országgyűlés feloszlása után, [...] azonnal s késedelem nélkül”
1715. évi XI. törvénycikk	„a tizedek előbérletéről”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	3.§ „ <i>mostantól jövőre</i> megtartandó”
1715. évi XII. törvénycikk	„Ő szent felségének a váradi egyház javára kiadott kegyelmes elhatározásáért legalázatosabb köszönet mondanak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„ <i>köszönetet nyilvánítanak</i> ”
1715. évi XIII. törvénycikk	„a lengyel só használatát az alábbirt megyéknek megengedik”	HATÁLYBAN TARTÁS	preambulum „ <i>mint ezelőtt is</i> ”
1715. évi XIV. törvénycikk	„az országgyűlések tartásáról”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„ <i>mostantól jövőre</i> ”
1715. évi XV. törvénycikk	„az ország belsejében levő harminczadokról s a száraz vámokról”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC) HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „káros vámokat [...] <i>legközelebbi alkalommal</i> „ 3.§ „kamarai bíráskodást azonban, [...] <i>hagyják meg a maga folytonos gyakorlatában</i> ”
1715. évi XVI. törvénycikk	„a főpap urak szabad végrendelkezési képességéről”	HATÁLYBAN TARTÁS	5.§ „Ezentul pedig jövőre, az 1647. évi 17-ik törvénycikket, mint e helyütt <i>megújítottat</i> , szorosabban megtartsák”
1715. évi XVII. törvénycikk	„a kancellária hatóságáról s a bizottságok beszüntetéséről”	HATÁLYBAN TARTÁS	preambulum „ <i>az 1569. évi 38-ik t. cikkhez képest, jövőre is</i> ”
1715. évi XVIII. törvénycikk	„hogyan a magyar kamara az udvarival egyenjogú legyen s attól ne függjön”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	2.§ „ <i>mostantól jövőre</i> ”
1715. évi XIX. törvénycikk	„a halasztó s eltöltő parancsokról”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „ <i>mint ezelőtt, úgy ezután is</i> ”
1715. évi XX. törvénycikk	„a Bécsben, Ausztiában tartózkodó vagy elhaló magyarokról, a menyenyiben udvari vagy ausztriai joghatóság alatt vannak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	2.§ „ <i>ezenkívül</i> ”
1715. évi XXI. törvénycikk	„az ország főkapitányságáról”	HATÁLYBAN TARTÁS	„ <i>legyen továbbra is</i> ”
1715. évi XXII. törvénycikk	„a magyarországi főpostamesterről és postásairól”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „ <i>előbbi helyeiken meg kell hagynia</i> ”
1715. évi XXIII. törvénycikk	„a magyarokká befogadtottokról vagy honosítottokról”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	preambulum „ <i>a jövő országgyűlésre halaszszák</i> ”
1715. évi XXIV. törvénycikk	„a törvények javításáról s törvényeségek tartásáról”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	preambulum „ <i>mostantól jövőre</i> „
1715. évi XXV. törvénycikk	„a királyi fiscus eljárásáról”	HATÁLYBAN TARTÁS	preambulum „ <i>Hármaskönyv első részének 10. és 67. cizemei szerint</i> ”
1715. évi XXVI. törvénycikk	„a kir. fiscus örökösödéséről”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „ <i>továbbra is</i> ”

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi XXVII. törvénycikk /Zrínyi: Szigeti veszedelem 15. ének 27. versszak!/ 1715. évi XXVIII. törvénycikk	„a végrendeletekről”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC), DE MEGENGEDI A VISSZAHATÓ HATÁLYT IS (EX TUNC)	10. § „A végrendelet készítésének ez a módja pedig a mult esetekre nem kötelező, hanem csak a jövődéli végrendeleteknél foglal helyet s kötelez.”
1715. évi XXIX. törvénycikk	„Ama ügyek felszámolása, melyek az ítélőmesterek biráskodása alá s illetőségéhez tartoznak s nem tartoznak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1. § „mostantól jövőre”
1715. évi XXX. törvénycikk	„az országbiróról s annak ítélőmesteréről”	HATÁLYBAN TARTÁS	1. § „megujították s azok megtartását elrendelték”
1715. évi XXXI. törvénycikk	„a vallás dolgában megujítják az 1681-ik évi 25-ik és 26-ik s 1687-ik évi 21-ik törvénycikkeket”	HATÁLYBAN TARTÁS	preambulum „ezután is fenntartsák és így megujítottaknak és megerősítetteknek tekintsék”
1715. évi XXXII. törvénycikk	„a zsinat czimen tartott rózsashegyi gyűlést, tárgyalásaival és határozataival együtt, megsemmisítik”	UTÓLAGOS ÉRVÉNYTELENSÉG (INVALIDATIO)	1. § „egészben és örökre eltörölteknek, semmiseknek és nem létezőknek tartásuk és tekintésük”
1715. évi XXXIII. törvénycikk	„a mult mozgalmak alatt nyilvánosan vagy magánosan történt összes tárgyalásoknak és cselekvényeknek megsemmisítése”	UTÓLAGOS ÉRVÉNYTELENSÉG (INVALIDATIO)	1. § „semmiseknek, erőtleneknek, eltörölteknek tekintésük”
1715. évi XXXIV. törvénycikk	„a nádorispáni s egyszersmind helytartói hatalomról a javak adományozásában”	HATÁLYBAN TARTÁS	1. § „mostantól jövőre is”
1715. évi XXXV. törvénycikk	„a kunokról, jászokról és filiszteusokról”	HATÁLYBAN TARTÁS	1. § „meghagyják s megerősítik”
1715. évi XXXVI. törvénycikk	„a fél harminczadról s bizonyos sóvámról”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	„boldogabb időkre halasztották”
1715. évi XXXVII. törvénycikk	„a városokban a tisztviselők szabad választásáról, az 1647-iki 78-ik törvénycikk kiterjesztéséről és Sopron városának alul a jelen törvénycikk szövegében foglalt módozat szerint való kivételéről”	HATÁLYBAN TARTÁS HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	preambulum „háborítatlanul kell hagyni” 5. § „megengedni nem lesz köteles”
1715. évi XXXVIII. törvénycikk	„Buda, Pest, Esztergom, Székesfehérvár és Szeged városokról”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	„a szükséghez s az idők körülményeihez képest, reájok további figyelmet is fordít, s irántuk kegyelmét bizonyítani fogja”
1715. évi XXXIX. törvénycikk	„az ország szent koronája őrzésének helyéről s annak őrei választásáról”	HATÁLYBAN TARTÁS	1. § „megerősítették”
1715. évi XL. törvénycikk	„a határoknak a szomszéd tartományokkal való kiigazítására biztosokat neveznek”	HATÁLYBAN TARTÁS	preambulum „az 1681:23. s 1687:15. törvénycikkek megújításával”
1715. évi XLI. törvénycikk	„a Somogy és Baranya vármegyék s Szlavonország vitás határainak megvizsgálásáról s megállapításáról”	HATÁLYBAN TARTÁS	1. § „e helyütt megújított 1635. évi 19. és 20. törvénycikkek hasonlatosságára”
1715. évi XLII. törvénycikk	„a törökkel való békekötést és az ország egyéb ügyeit magyarok tárgyalják”	HATÁLYBAN TARTÁS	„megujítván az 1681-ik évi 4. t. czikkelyt”
1715. évi XLIII. törvénycikk	„a magyarországi főkapitányságoknak véghelyekre átvitelét kívánják”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	1. § „olyan eljárást fog követni”
1715. évi XLIV. törvénycikk	„a császári királyi katonaság kihágásairól és a károsultaknak e tekintetben adandó elégtételről”	HATÁLYBAN TARTÁS	6. § „az 1618. évi 26., s 1681. évi 20. t. czikkelyek módjára”

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi XLIV. törvénycikk	„a gräzti vagy stájer kamara birto- kában levő csáktornyai uradalom- ról, s a Zrinyi- és Frangepán-féle fiscális javakról”	HATÁLYBAN TARTÁS	„(mint más fiscális javakra nézve is) az ország tör- vényei, terhei és hatósága alatt kell állaniok”
1715. évi XLV. törvénycikk	„a tizenhárom szepesi város vissza- váltásáról”	HATÁLYBAN TARTÁS	„ismét megújítják s megerősítik”
1715. évi XLVI. törvénycikk	„Turóczmegye új pecsétje”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	3.§ „megye gyűlésén leendő előleges megtekintés s át- vizsgálás után”
1715. évi XLVII. törvénycikk	„az országgyűlési követek napidi- jairól”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„követeknek a napi díjakat megfizetni tartozza- nak.”
1715. évi XLVIII. törvénycikk	„a gonosztevőket szabadon bocsá- tóknek büntetéséről, s hogy csak a királyi felség adhasson halálra ítél- teknek kegyelmet”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „megújítván a második rész 12-ik címét s Má- tyás király hatodik decretumának 38-ik, s Ulászló második decretumának 19-ik cikkelyét s az 1655. évi 38., 1563. évi 41. törvénycikkeket”
1715. évi XLIX. törvénycikk	„bünbocsánat a szatmári megegye- zésben kitűzött határidőn belől ha- zatértek részére, s másoknak, kik arra a határidőre vissza nem tértek, száműzetése”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	2.§ „a jelen határozat erejével”
1715. évi L. törvénycikk	„az országgyűlésre követekké vá- lasztott harminczadosok elfoga- dása”	HATÁLYBAN TARTÁS	„az 1655. évi 61. t. cikkely példája szerint”
1715. évi LI. törvénycikk	„a kamat elvesztéséről, ha az hat- százalékon felül volna kikötve”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „mostantól jövőre”
1715. évi LII. törvénycikk	„a követelt és tartozott adósságok- ról, s kamatról és azok kifizetése módjáról”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	7.§ „nyilvánítják”
1715. évi LIII. törvénycikk	„az alább kijelölt felek között csa- lársággal, ravaszsággal, erőszak- kal s megfélemlítéssel eszközölt szerződéseknek, kötelezéseknek, beváltásoknak s jószágátengede- seknek érvénytelenségéről s az 1687. évi 13., s Mátyás harmadik decretuma 26. törvénycikkének megújításáról”	HATÁLYBAN TARTÁS	2. § „Megújítván ezenkívül e helyütt az 1687-ik évi 13-ik, s Mátyás király 3-ik decretumának 36-ik cikkelyét.”
1715. évi LIV. törvénycikk	„a hűségesek követeléseiről, me- lyeket a lázadók az adósoktól be- hajtottak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„azt is elrendelték”
1715. évi LV. törvénycikk	„az alábbirtottak ellen kihágást el- követőkre nézve eljárás és büntetés megállapítása”	HATÁLYBAN TARTÁS	„Ulászló első decretuma ezennel megújított 70-ik cikkének hasonlatosságára”
1715. évi LVI. törvénycikk	„a bányavárosokban létező kama- rai tisztek kihágásairól”	HATÁLYBAN TARTÁS	2.§ „a fennidézett 1647. évi 83. törvénycikk megúji- tását”
1715. évi LVII. törvénycikk	„az adóhátralékok elengedéséről s azok összehalmozásának elkerülé- séről, továbbá a pénztárosok szá- adásainak beköveteléséről s a vár- megyék összeírásáról”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	4.§ „az országgyűlés bevégezése után három havi idő alatt”

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi LVIII. törvénycikk	„az igazságszolgáltatás útját a pécsváradai apát részére megállapítják”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „Mátyás király hatodik decretumának 22-ik, s Ulászló első decretumának 59. cikkelye, s az 1647. évi 130. t. cikkelyek szerint”
1715. évi LIX. törvénycikk	„a katonai, közigazgatási s közigazdasági ügyekre vonatkozó rendszer kidolgozására bizottságot neveznek”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC) JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	1.§ „kineveztetnek” 3.§ „más biztosokat is ki fog nevezni”
1715. évi LX. törvénycikk	„a Magyarországon elpusztult egyházaknak kijavítását Ó legszentségesebb felsége magára vállalja”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „Szent László király könyve 8. fejezetének s az 1550. évi 13. t. cikkelynek meghagyása szerint”
1715. évi LXI. törvénycikk	„biztosokat neveznek az Unna és Kulpa közti földterület megvizsgálására, s elrendelik, hogy a zengi püspök urnak hónaponként nyolcz forintot fizessenek”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC) HATÁLYBAN TARTÁS	„biztosokká nevezik” 3.§ „ezentul is hónaponként nyolcz forintot fizessenek”
1715. évi LXII. törvénycikk	„megmagyarázzák az örökösödést a parasztok vagy paraszttelkeken tartózkodó nemesek örökös nélkül maradt hagyatékaiban; a győri káptalannak tégláégetőkemence építését megengedik s az ott, a pincze felett, épült házikók rendezését bizottsághoz utasítják”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC) HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „rendelik” 3.§ „háborítatlanul fenntartván”
1715. évi LXIII. törvénycikk	„az alábbi törvénycikkeknek pontosabb figyelemben tartásáról és minden szabad és királyi városra kiterjesztéséről”	HATÁLYBAN TARTÁS	7.§ „törvényes gyakorlatuk épen maradván”
1715. évi LXIV. törvénycikk	„az Amadé és Kerekes családok s más országlakók részéről a szomszéd tartományokban behajtandó adósságokra s követelésekre nézve alkotott cikkelyeket megújítják”	HATÁLYBAN TARTÁS	„az 1638. évi 35-ik, 1655:53., 1659:82. cikkelyeket,[...] megújítsák s megtartsák”
1715. évi LXV. törvénycikk	„Nyáry Zsigmond bárónak s érdek-társainak Scsavnyk birtokot illető követeléséről”	HATÁLYBAN TARTÁS	„az 1687. évi 7-ik törvénycikkben kijelentett módon”
1715. évi LXVI. törvénycikk	„Hranovicza mezőváros ügyében”	HATÁLYBAN TARTÁS	„ezentul is maradjon”
1715. évi LXVII. törvénycikk	„a Jókay örökösöknek és utódoknak a Maholányi örökösök elleni ügyében eljárási módot rendelnek”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „vizsgálja meg s végképen döntse el”
1715. évi LXVIII. törvénycikk	„az árvákról s azok gyámjairól és gondnokairól való intézkedés módja”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „mostantól jövőre”
1715. évi LXIX. törvénycikk	„az 1622:72-ik és 1625:59-ik törvénycikkek megújításáról s kiterjesztéséről; s a közös épületek késedelmes kijavítói elleni eljárás módjáról”	HATÁLYBAN TARTÁS HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC) HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC) HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „1622. évi 72-ik és 1625. évi 59-ik t. cikkekben kijelölt és kifejtett módozatot megújítsák s a szabad és királyi városokra is kiterjeszték” 3.§ „mostantól jövőre” 4.§ „az 1687:16. t. tc. módja szerint”

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi LXX. törvénycikk	„hogyan maradhassanak meg fekvőjóságaikban a jóságbirtokosok (ellent nem állván okleveleiknek a volt mozgalmak alatt közbejött elvesztése)”	HATÁLYBAN TARTÁS	2.§ „Mátyás király második decretumának 20-ik cikkelyét s az 1545. évi 38-ik t. cikkelyt <i>megújítják</i> ”
1715. évi LXXI. törvénycikk	„bármely vallásos szerzetbe lépő személyek örökrészének kiszakításáról”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „ <i>mostantól jövőre</i> ”
1715. évi LXXII. törvénycikk	„az osztrák s más szomszéd tartományok lakosainak adózásáról, kik Magyarországon telkeket birtokolnak”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	3.§ „mentül előbb, és pedig <i>az országgyűlés után azonnal</i> „
1715. évi LXXIII. törvénycikk	„a premontrei szabályozott kánonok rend és a jezsuita-rend atyáinak ülésjogáról”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „ <i>ezen országgyűlésre is meghívót nyertek</i> , [... de csupán addig, míg eme javadalmak birtokában vannak, a karok és rendek közt üléshez és szavazathoz bocsássák”
1715. évi LXXIV. törvénycikk	„a bozóki vár és uradalom felerészét illető peres ügyben”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „ <i>magának tartja fenn</i> ”
1715. évi LXXV. törvénycikk	„saját használatra a boroknak minden adó alól való mentességéről s kereskedés végett külső tartományokba leendő beviteléről, s az utlevelek méltányosabb kiadásáról”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC) HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „ <i>ezutánra méltányosabb elbánáshoz jussanak</i> ” 3.§ „ <i>miképp ekkorig meg volt engedve, úgy jövőre is megengedjék</i> ”
1715. évi LXXVI. törvénycikk	„a győri lakosoknak a követelt kilenczezer forint iránt elégtétel szolgáltatást ígérnek”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„ <i>Ő legszentségesebb felsége legkegyelmesebben méltóztatik nekik megfelelő elégteltet szolgáltatni</i> ”
1715. évi LXXVII. törvénycikk	„a szabad városok a közterhek kivetéséhez az odavaló ház- és telek-birtokos országlakókat vagy ezek embereit, annak idejében hívják meg, s a beszedett adókról évenként számot adni tartozzanak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „ <i>mostantól jövőre</i> ”
1715. évi LXXVIII. törvénycikk	„a Hurlli és Morelli-féle kihágásokra nézve Trencsén városának s más követelőknek elégtétel szolgáltatását ígérnek”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	„e tárgyban adandó előzetes értesítés mellett (s a dolog valóságának kiderítésével) <i>el fogja rendelkezni</i> ”
1715. évi LXXIX. törvénycikk	„a kézműves-társulatok hátrányos visszaéléseit eltörlik”	HATÁLYBAN TARTÁS	„ <i>az 1659. évi 71-ik t. cikkely megújításával</i> ”
1715. évi LXXX. törvénycikk	„a csáktornyai vár birtokosai s azok tisztjei közt egy részről, s más részről a muraközi nemesség s egyéb lakosok mint felek közt a hegyvámjog s tized dolgában felmerült kérdést, s nem kevésbbé a közterhek szabályozását, Zalamegye törvényszékére bizzák elintézés végett”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „ <i>az 1655. évi 37. t. cikkelylyel egyezően</i> ”
1715. évi LXXXI. törvénycikk	„Mosony vármegyének s a többieknek, melyek a török követségre költséget adtak, megelőző felszámolás mellett, költségeik megtérítését megígérnek”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	„ <i>megígéri gondoskodását arról, hogy e megyék igazságos elégteltet nyerjenek</i> ”

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi LXXXII. törvénycikk	„a Schemberger-féle házrész megvizsgálásáról és alkalmazásáról bizottság utján gondoskodnak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„azt is kegyelmesen elhatározta”
1715. évi LXXXIII. törvénycikk	„Győr városában gyógyszerár felállítását megengedik”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „legkegyelmesebben <i>elrendelni méltóztatott</i> ”
1715. évi LXXXIV. törvénycikk	„Ő legszentségesb felségének Bokros Éva báróné, özvegy Dujardné s néhai Eödönffi Susánna grófné részére adott jószágos rendeletéért köszönetet mondanak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„ez ékszereknek, úgy amaz, mint emez és a többi érdekelt vevők részéről való visszaadását morvavarsági örgrófsága királyi törvényszékének <i>megparancsolta</i> ”
1715. évi LXXXV. törvénycikk	„A Fánchy és Dersöffy családok folyamódásait bizottsági megvizsgálásra utasítják”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „jogaik megvizsgálását s részükre az attól függő, jog és igazság kiszolgáltatását a 10. t. cikkelyben felállított bizottsághoz <i>utasítják</i> ”
1715. évi LXXXVI. törvénycikk	„Somogy megyének Zala megyétől való elkülönzését törvénnyel elrendelik”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „ <i>ezentul</i> Zala vármegyétől semmi függésben se legyen”
1715. évi LXXXVII. törvénycikk	„a Máltai rend folyamódását a jövő országgyűlésére halasztják”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	„ <i>a jövő országgyűlésre halasztják</i> ”
1715. évi LXXXVIII. törvénycikk	„Szokolca városának, az előadott megkárosodás igaz voltának kitudása után, igazságszolgáltatást ígérnek”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	„ <i>s ha (mint mondva van) úgy találnák, hogy az adott szó ellenére gonosz szándékkal vitték el a követelt tárgyakat, s okozták a károkat: a sértetteknek igazságot kell szolgáltatni</i> ”
1715. évi LXXXIX. törvénycikk	„Trencsén városa kérésére az 1687-ik évi 16-ik törvénycikkt megújítják s annak foganosítására biztosokat neveznek”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„e czélra az 1687. évi 16-ik t. cikkelyt, Ő legszentségesebb felsége beleegyezésével, <i>megújítják</i> ”
1715. évi XC. törvénycikk	„a malomkövek árának igazságos megállapítására, bizottságot küldenek ki”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„igazságos és megfelelő számítás mellett <i>leszállítsák</i> ”
1715. évi XCI. törvénycikk	„a fölösleges harminczadokat a száraz vámokkal, eltörlők, s az ezentul fentartandókat megnevezik”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	65.§ „mindenütt az 1655. évi 100-ik t. cikkely értelmében leendő igazságos, egyenlő és az e czélra kiküldendő kamarai biztosok részvételével kidolgozandó <i>berendezésére a királyi ítélőútblát rendelik ki</i> ”
1715. évi XCII. törvénycikk	„Pozsega s a többi alábbi megyék visszakebelezését az eziránt kiküldendő bizottsághoz utasítják”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	1.§ „ <i>akképen fog intézkedni</i> ”
1715. évi XCIII. törvénycikk	„az országházának visszaadása”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„birtokába <i>visszaadják</i> ”
1715. évi XCIV. törvénycikk	„az erdők kivágása s lehéjazása esetében az alispánt nevezik bírónak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„alispánokat <i>nevezik bírónak</i> ”
1715. évi XCV. törvénycikk	„Pászto és Báth városok földesurai jogaikkal éljenek”	HATÁLYBAN TARTÁS	1.§ „ <i>jövőben is szabad legyen,</i>

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi XCVI. törvénycikk	„Svedlér, Szomolnok és Stosz Szepesmegyében, s Botzabánya, Liptóme gyében fekvő városoknak, továbbá Stefulto hontmegyei és Sárosmegyében létező Sóvár és Sóbánya faluknak, s még más helyeknek lakosai a megyék közadóterheit viselni tartozzanak”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „rendelték”
1715. évi XCVII. törvénycikk	„hogy a hegyvámot feljebb ne emeljék, a tizedelők kihágását megszüntessék s a világi és szerzetes személyek közt létrejött és létrejövendő szerződéseket megtartsák”	HATÁLYBAN TARTÁS HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC) HATÁLYBAN TARTÁS JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	1.§ „az 1655. évi 31-ik és az ebben hivatolt törvény-cikkek értelmében a hegyvám behajtásánál igazságos s országszerte már régen elfogadott mértéket alkalmazni tartozzanak és kötelesek legyenek” 2.§ „Szabad lesz továbbá” 3.§ „az ország eddig alkotott törvényei szerint továbbra is fentartsák” 5.§ „ha az erre kiküldendő bizottság előtt bebizonyítja, [...] Ő legszentségesebb felsége megigérte, hogy az igazságnak s méltányosságnak megfelelőleg fog határozni”
1715. évi XCVIII. törvénycikk	„a magyar kamara részéről a királyi városokra rovott és elengedni kért taksákról”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	1.§ „a szepesi igazgatóságtól nyert értesítés után, a hűkarok közbenjárását (országgyűlésen kívül is) különös tekintetbe veendi”
1715. évi XCIX. törvénycikk	„a külföldi kereskedőkről”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	3.§ „fognak függeni”
1715. évi C. törvénycikk	„néhai idősb Erdődy György gróf országbíró utódainak kellő elégtételt ígérnek”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	1.§ „a mennyiben a fentcímzett néhai grófnak utódai a boldogult gróf követelését az 1687. évi 11. t. czikkely alá vonni s a szerint elegendőleg bizonyítani tudják, nekik (a törvény rendjének épségben tartása mellett) jóságosan kellő elégtételt méltóztat szolgáltatni”
1715. évi CI. törvénycikk	„a szőkevény jobbágyok visszakövetelése s visszaadása iránt alkotott törvénycikkeket bővebben kifejtik”	HATÁLYBAN TARTÁS	3.§ „az 1556. évi 31. s 1659. évi 70. t. czikkben kifejezett s a szolgabíró utján világos adósságképen megveendő büntetés alá essék”
1715. évi CII. törvénycikk	„az alábbirt szerzetes rendeket Magyarországba s csatolt részeibe felveszik”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	3.§ „Mostantól jövőre”
1715. évi CIII. törvénycikk	„Meskó Jakab az ő feleségének szörnyen sértett jogát hogyan keresesse?”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	2.§ „elhatározták: hogy ezt a peres ügyet is [...] alapján felül kell vizsgálni”
1715. évi CIV. törvénycikk	„a diósgyőri vár és fekvőjóságok iránt Haller özvegy részére törvényes új vizsgálatot engednek”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	5.§ „felmentetteknek nyilvánítják”
1715. évi CV. törvénycikk	„az anyai jogát követelő Lónyai Kata folyamodásáról”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	2.§ „haladéktalanul döntsék el s jóságos végelintézés céljából Ő legszentségesb felségének legalázatosabban terjeszszék elő s mutassák be”

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi CVI. törvénycikk	„Csernakóczy Mihály fiának halála, s házának elhamvasztása s ebből következett károsodása és letartóztatása miatt eljárást rendelnek”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	1.§ „a jelen országgyűlés feloszlása után”
1715. évi CVII. törvénycikk	„Szeged városát az előbbi állapotba visszatérési jog alapján a királyi és szabad városokhoz sorozzák”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„régi jogába visszaállítása,
1715. évi CVIII. törvénycikk	„Debreczent is felveszik a királyi és szabad városok közé”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „beleegyeznek, hogy ugyanezt a Debreczen városát <i>újólag</i> Magyarország és kapcsolt részei többi városaihoz sorozzák „
1715. évi CIX. törvénycikk	„Szathmár és Németi mezővárosokat is a királyi és szabad városok számába sorozzák”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „a többi szabad és királyi városok gyülekezetébe együttesen, Szathmár-Németi nevezet alatt <i>befogadják</i> ”
1715. évi CX. törvénycikk	„néhai római szent birodalmi herceg Galanthai Eszterházy Pál urnak Fraknó örökös urának, egykoron Magyarország nádorispánjának örököseit az oklevelek s egyéb irományok átadása felől megnyugtatták”	HATÁLYBAN TARTÁS	2.§ „az 1613. évi 33. t. cikkben kifejezett módon s <i>feltetelek alatti</i> ”
1715. évi CXI. törvénycikk	„a karok és rendek Ő legszentségesb felségének köszönetet mondanak, hogy a mostani esztergomi érsek ur hivatalbeli utódait római szent birodalmi herceg méltóságával feldiszíteni méltóztatott”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„köszönetet mondanak”
1715. évi CXII. törvénycikk	„a Sztrecsen és Budetin uradalmakhoz tartozó bizonyos birtokok közt fenforgó határpernek felülvizsgálására s végleges elbírálására, bírákat vagyis biztosokat neveznek”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	2.§ „a jelen országgyűlés feloszlása után, <i>mielőbb</i> ”
1715. évi CXIII. törvénycikk	„a varasdi hadiparancsnokság birtokában levő földterületek visszaadása s más egyéb bizottságilag elintézendő vizsgálódások kiegyenlítése”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	1.§ „a <i>legközelebb szervezendő bizottság</i> [...] a helyszínére kimenvén, a varasdi parancsnokság áthelyezésének módját s alkalmát <i>találja ki</i> s Ő felségének, jóságos elhatározás végett, <i>terjeszse elő</i> ”
1715. évi CXIV. törvénycikk	„a báni hatalomról s a bán ur fizetéséről”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„beleegyezik abba, hogy[...]a <i>jelenlegi jóságos helybenhagyáshoz képest,</i> ”
1715. évi CXV. törvénycikk	„a Dalmát- Horvát- és Szlavonországok karai és rendei részéről a katonaság számára fizetni szokott segélyt elrendelik”	HATÁLYBAN TARTÁS	„ az 1681. évi 75. t. cikk tartalmához képest [...] <i>(az eddigi szokás szerint)</i> ”
1715. évi CXVI. törvénycikk	„hogyan a grätzi kamara a kötött egyességhez tartsa magát”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „ mit ekkorig elmulasztott, valósággal kifizetni tartozzék”
1715. évi CXVII. törvénycikk	„ökrök hajtásáról a buccarii kikötőn át”	HATÁLYBAN TARTÁS	„a melyet sok megelőző országgyűlés <i>czikkelyei engedélyeztek most sem kell gátolni</i> ”
1715. évi CXVIII. törvénycikk	„Alsó Szlavonia bekebelezését, felállítandó bizottság útján foganatosítani rendelik”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	„egy <i>legközelebb felállítandó bizottság</i> [...] <i>tanácskozzék s határozzon</i> ”
1715. évi CXIX. törvénycikk	„az országok s a szomszéd tartományok közt szabad kereskedés gyakorlásáról, s a bor behozatalának megengedéséről”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	„ <i>kijelentette gondoskodását arról</i> ”

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi CXX. törvénycikk	„Dalmát- Horvát- és Szlavonország ekkorig megerősített s más ezentul Ő felségétől megerősítendő szabályairól”	HATÁLYBAN TARTÁS	2.§ „az 1681. évi 66. t. cikkelylyel általánosan megerősítettek [...] szintén erőben s érvényben tartásák”
1715. évi CXXI. törvénycikk	„Horvát- és Szlavonországban a nyolczados törvényszékeknek s báni táblának évenkénti tartását elrendelik”	HATÁLYBAN TARTÁS	„az 1681. évi 28. s abban hivatolt cikkelyek megújításával”
1715. évi CXXII. törvénycikk	„a só, különösen tengeri só használatának megszerzéséről gabonával való becserélés utján”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	2.§ „a jelen országgyűlés bevégzése után azonnal bizottságot küldend ki, [...] rendelkezéseket fog tenni”
1715. évi CXXIII. törvénycikk	„Zágráb és Kőrös vármegyék főispáni hivataláról, továbbá az ítélőmesteri hivatalról, a panaszos perekről, ügyvédek visszahívásáról, s egyéb az alábbirt törvénycikkben felsorolt tárgyakról”	HATÁLYBAN TARTÁS JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	2.§ „elődeihez hasonlóan viselhesse, épségben maradván,” 6.§ „azt a törvényeknek a 24. t. cikkben kimondott általános átvizsgálására s rendezésére halasztják”
1715. évi CXXIV. törvénycikk	„a törvények s törvénykezési eljárás megvizsgálásáról s kijavításáról”	JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	„a legközelebbi országgyűlésen elő kell terjesztenni”
1715. évi CXXV. törvénycikk	„az 1687-ik évi 23-ik törvénycikket a vallás ügyéről ezennel is megújítják”	HATÁLYBAN TARTÁS	„az 1687. évi 23. t. cikkelyt megújítják s megerősítik”
1715. évi CXXVI. törvénycikk	„Zágráb városa s polgárai egymásközi viszályának megvizsgálásáról s elintézéséről, s jogai és kiváltságai használatának megerősítéséről”	HATÁLYBAN TARTÁS JÖVŐBELI HATÁLY (PRO FUTURO)	„jövőre is meg kell tartani” 2.§ „a bizottság jelentéstétele után, Ő szent felsége, királyi hatalmával kegyelmesen gondoskodni fog”
1715. évi CXXVII. törvénycikk	„alsó és felső Kőrös város egyesítéséről”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „biztosokká nevezik”
1715. évi CXXVIII. törvénycikk	„Zeng városa jogaiban megtartandó, az ellene elkövetett állítólagos sérelmekért orvoslást nyerjen, s Ő legszentségesb felsége udvarához, s az országgyűlésre és tartományi gyűlésekre követeket küldhessen”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „mostantól jövőre”
1715. évi CXXIX. törvénycikk	„a Liechtenstein hercegének több mint egy évszázad előtt magyar honfiakká történt befogadásáról, s az 1687:27. t. tc. értelmezéséről”	HATÁLYBAN TARTÁS	3.§ „az előbb jelzett 1687-ik évi 27-ik t. cikkelybe be kellett volna iktatni, s azért a jelen törvény erejével olybá veszik, mintha abba be lett volna iktatva”
1715. évi CXXX. törvénycikk	„Ferencz Jenő fejedelmet, savoyai herceg urat magyarrá fogadják”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „befogadták”
1715. évi CXXXI. törvénycikk	„főméltóságú s méltóságos Heister Szigbert grófot, mint magyar honfiut, a törvénybe iktatják s az ezer arany fizetése alul felmentik”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	1.§ „a jelen cikkelybe iktatják s kinyilatkoztatják”
1715. évi CXXXII. törvénycikk	„főméltóságú és méltóságos Folch Józsefet, római szent birodalmi cardónai grófot s annak testvérét, Antal erilli grófot s testvéreinek fiát moncaiói és ugyancsak erilli Lajos grófot magyarokul felveszik”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	2.§ „bevették”

Száma	Címe	Időbeli hatály jellege	Törvényhely; szövege
1715. évi CXXXIII. törvénycikk	„Fülöp hesseni tartomány grófot, darmstadtí fejedelem urat, s ezenkívül Schönborn Frigyes Károly, Hercules József Lajos, priei örgrófokat; Hamilton Jakab, Trautmannsdorff Zsigmond Lajos, Ulefeld Leo, Rofferano Jeromos örgrófokat, Stella Rókus, Seilem János Frigyes és Wratislav Ferencz Károly grófokat magyarokká fogadják”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	10.§ „bevették, s Magyarország igaz tagjaiul tartandóknak nyilvánították”
1715. évi CXXXIV. törvénycikk	„főméltóságú s méltóságos Breuner Miksa Lajos, Gronsfeldt János Ferencz gróf urakat, Cusani Jakab örgrófot, Montecucoli Hercules Pius, Welcsek Henrik Vilmos, Veterani Gyula, Buttler János Lajos és Huldenberg Dániel Erasmus szabad bárót hasonlóképpen magyarokká fogadják”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	8.§ „bevették s elfogadták”
1715. évi CXXXV. törvénycikk	„Weigler György Leonhard, Deblin Miksa Ferencz Xavér s testvérei Antal Ferencz és Ferencz Libor báró urakat, Freyenfels János Kristófot, Imbseni János Tivadar, Vilmos és Konrád testvéreivel, Kellem Antal Henriket, Tinti Bertalant, Füllgraff János Herbaldot, Fürstenpusch Rüdiger Gosvint, Bartalotti Keresztelő Jánost, Ketten János Mihályt s testvérét Jánost, Jakabot, Zuanna Manfréd Keresztelő Jánost ugyancsak Jakab testvéreivel, Tollheimb József Domonkost, Venier Bernardin Felixet, Renaud Ferencz Józsefet, Liebenberg Károlyt, Langlet Fülöpöt, Jaquet János Ferenczet, Dujardin szintén János Ferenczet, Calisius Fülöpöt, Lulier János Ferenczet, Conti Antalt, Cörver Ferencz Donátot, Oudaille Károly Hubertet, Pfeffershoven János György és Nándort, Ádám, néhai Lindenheimbi Lochner Károly fiát, Hochburg János Domonkost és János Józsefet, és Leebengangi Gaun János Pált, másik Keresztelő János és Antal Józsefet szintén magyarokká fogadják”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	27.§ „bevették”
1715. évi CXXXVI. törvénycikk	„Campmiller Zacharias Mariophilust András testvéreivel, Quarienti Kristóf Ignácot, szintén testvéreivel Ottó Józseffel, Öttl Antal Józsefet, hasonlóképpen János és Miklós Antal testvéreivel, Románus Antalt, Schick Frigyes Györgyöt, Hack János Henriket, Dizenti Lőrincz Mihály Bonifácot, Vilderik József Zsigmondot és Károlyt meg ezek fivéreit, néhai Poncz János Zsigmond fiait és örököseit, továbbá Schmidlin János Joakim Sándort, Rakenfels Mátyás Lipótot, Nolten Jánost, Paumgarten Bálintot, Schilson János Mihályt, Zennegg György Kristófot, Neffzer János Jakabot, Enzing Jánost, Cheslern Leonárdot, Stegner Mátyást és Passardi János Péter urakat ugyancsak magyarokká beveszik”	HATÁLY A KELETKEZÉS PILLANATÁTÓL (EX NUNC)	23.§ „felvették s befogadták”

Ez utóbbi, a XXVII. tc. a végrendeletek formai érvényességi kelleit szabályozza. A törvénycikk 5.§-a így rendelkezik:

„5. § A mely előre bocsátott ünnepélyességek azonban a kiváltságos végrendeletekben, úgymint a kegyes hagyományoknál, a katonai, a szülők és gyermekek közt, s a döghalál idején alkotandó végrendeleteknél nem szükségesek, hanem elegendők a végrendelkezők saját kezével irt s aláírt vagy két tanu előtt tett szóbeli végrendeletek is.”¹¹

A 10. § meglepő módon lehetővé teszi visszaható hatály alkalmazását is a végrendeletek érvényességi kellei tekintetében, amely nemcsak ennek a jogi lehetőségnek a ritkasága miatt érdekes, hanem a szabályozás tárgya szempontjából is szokatlan:

„10. § A végrendelet készítésének ez a módja pedig a mult esetekre nem kötelező, hanem csak a jövődöbeli végrendeleteknél foglal helyet s kötelez.”¹²

A Szigeti veszedelemnek a szerző által 1651-ben történő első megjelenése után 64 évvel, az 1715. évi pozsonyi diétán, tehát ilyen rendhagyó módon visszaható hatály megengedésével formailag is érvényessé tették azt a testamen-

tumot, amelyet Zrínyi az eposzában kódolva a magyar nemességre mint a Szentkorona tagjaira hagyományozott: Magyarország szuverén, győztes hatalom, amely nem ismeri el sem az Oszmán-, sem a Habsburg-ház uralmát.

A jogalkotók mint Zrínyi leszármazottai és örökösei Egy nemesi összeesküvés elmélete

Felmerül a kérdés, hogy szándékos volt-e a jogalkotók munkája. Mindenekelőtt szükséges megvizsgálunk, hogy a magyar nemesség részéről kik vettek részt a kodifikációban. Erre vonatkozóan a legutolsó, számozatlan törvénycikk, a „Befejezés” 5., utolsó szakasza nyújt információt:

„5. § Továbbá a midőn a tekintetes és nagyságos urak: Erdődi Pálffy Miklós gróf, a kunok birája, az aranygyapjas rend vitéze, mondott Magyarországunk nádorispánja s királyi helytartónk; csábrági Koháry István gróf, országbiránk, ugyancsak erdődi Pálffy János gróf, előbb nevezett Dalmát-, Horvát- és Szlavonországaink bánja; keresztiszeghi Csáky Zsigmond gróf, magyarországi királyi főtárnokmester, czoborszentmihályi Czobor Márk, főajtónálló; galanthai Eszterházy Mihály, a római szent birodalom hercege, főudvarnok; németújvári Batthyány Ferencz, örökös ispán, főpohárnok; ipolykéri Kéry János gróf, főlovász; trákostyáni Draskovich János gróf, főkamrás; vásonkeői Zichy Péter gróf, főasztalnokmestereink, s fennevezett erdődi Pálffy Miklós gróf, pozsonyi gróf s mások igen sokan annyiszor említett Magyarországunk főispánságait s főtisztviselőit viselték.”

Pálffy Miklós nádorispán, aki Zrínyihez hasonlóan maga is az aranygyapjas rend tagja volt és unokatestvére, Pálffy Pál, aki Zrínyi utódja a horvát báni tisztségben, családi kapcsolatban álltak a Zrínyiekkel. Dersffy Miklós és Batthyány Zsófia leánya, Dersffy Zsófia, ugyanis Pálffy Péterhez ment nőül.¹³ A Németújvári hercegi és grófi Batthyány család egyik ősanja viszont a szigetvári hős, Zrínyi Miklós leánya, Zrínyi Dorottya volt, aki III. Batthyány Boldizsár humanista, törökverő, főasztalnokmesterhez ment feleségül 1566 januárjában.¹⁴

A nemesség ebben az időben a nemzeti és vérségi összetartozást az aktuális történelmi események, a levert szabadságharc hatására különösképpen számon tartotta és ápolta. Mivel a *Szigeti veszedelemben* a költő Zrínyi matematikai alapú katonai kódot használt, felmerül a kérdés, hogy a kodifikátorok ismerték-e ezt, illetve matematikai alapon rejtették-e el maguk is titkos információt a törvénycikkben a kései örökösük részére. A válasz megrendítő: a végrendeletekről szóló törvénycikk, amely a kegyes végrendelet formai érvényességi kellékeit szabályozza visszaható hatályt is megengedve, az 1715. évi XXVII. tc. A *Szigeti veszedelem* tizenötödik énekében a *Pars Decima Quinta* 27. versszaka így szól:

„Elesett, meglüvém mennyei küvemmel,
S elhagytam véle eget örökséggel.
Elhatta az eget ő, de kevélységgel
Most is zörgölődik nagy vakmerőséggel.”¹⁵

Az eposzban kódolt testamentumot tehát ily módon visszaható hatály alkalmazásának megengedésével érvényes kegyes végrendeletként erősítették meg. A Habsburg elnyomással kifinomult, jogi módszerrel szálltak szembe, tudván, hogy 1715-ben ugyan erre még nincs lehetőség, azonban mégis remélve, hogy jön majd időszak, amikor a Magyar Szent Korona ismét függetlenné válik.

Jegyzetek

- ¹ Falus Orsolya, Király Lajos, Kobolka István, Sasvári Gábor, A „Szigeti veszedelem”, mint titkosított szöveg-intrmediáció: A „Zrínyi-kód”. *Polgári Szemle*, 2015, 11/4–6, 142–153. p.
- ² Perjés Géza, Rohonyi Gábor, Tóth Gyula (szerk.): *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái*. Budapest, 1976, Zrínyi Katonai Kiadó, 184. p.
- ³ Vergilius: *Aeneis, I. könyv* (ford. Kartal Zsuzsa) Budapest, 1995, Eötvös Kiadó.
- ⁴ Liptai Kálmán: *Kriptográfia*. Eger, 2011, Eszterházy Károly Főiskola, Matematikai és Informatikai Intézet, 9–12. p.
- ⁵ Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Budapest, 1997, Zrínyi Kiadó.
- ⁶ Bene Sándor, Hausner Gábor (szerk.): *Zrínyi Miklós válogatott levelei*. Budapest, 1997, Balassi Kiadó, 185. p.
- ⁷ Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Budapest, 1997, Zrínyi Katonai Kiadó.
- ⁸ Béli Gábor: *Magyar Jogtörténet: A tradicionális jog*. Budapest–Pécs, 2009, Dialóg Campus Kiadó, 28–29. p.
- ⁹ Degre Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Pécs, 2009, IDResearch/Publikon Kiadó – PTE ÁJK, 160. p.

¹⁰ Béli: *i.m.* 138. p.

¹¹ *Magyar törvénytár, 1657–1740. évi törvénycikk* (ford. Tóth Lőrinc). Budapest, 1900, 459. p.

¹² Uo. 449. p.

¹³ Ifj. Reiszig Ede: A Pálffyak. In Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monográfiája): A Magyar Korona országai történetének földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyának, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája*. Budapest, 2004, Apollo Irodalmi Társaság, Digitális kiadás, Arcanum Adatbázis Kft., <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0017/28.html> (letöltve 2016. 03. 16.)

¹⁴ <http://genealogy.euweb.cz/hung/batth1.html#F> (letöltve 2016. 04. 29.)

¹⁵ Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*. Budapest, 1997, Zrínyi Katonai Kiadó.

Gerencsér Balázs Szabolcs

Együtt élő nyelvek és kisebbségi nyelvű oktatás a Kárpát-medencében

Problématérkép-vázlat

1. Oktatás – kisebbségek – nyelv kapcsolata

Ha egy Európa-térképen egymásra vetítenénk az államok mai határait, az itt használt nyelveket és a különböző kisebbségek elhelyezkedését, alig találunk olyan szakaszt, ahol e három egybeesik. Annál több átfedést láthatunk viszont, amely e három kérdés szoros kapcsolatát jelzi – nemcsak földrajzi értelemben. A különböző nyelvek együttélését szabályozó jogi eszközök és a kisebbségvédelmi mechanizmusok is sok közös metszésponttal rendelkeznek. E tanulmányban egy ilyen metszésponttal rendelkezem: a kisebbségi nyelvű oktatással foglalkozom. Arra keresem a választ, hogy a nemzetközi dokumentumokban megteremtett kötelezettségek monitoringja hogyan igazodik a nyelvvédelem és kisebbségvédelem mára kialakult sokszereplős modelljéhez, és a sok csatornán beszerzett információk milyen közös halmazokat mutatnak elsősorban a határon túli magyar közösségek oktatáshoz való hozzáféréseben.

A kisebbségi identitás és így az állam domináns nyelvtől eltérő anyanyelv megőrzésének feltétele két pilléren nyugszik. Az egyik a nyelv mint identitásközvetítő közeg szabad használatának megteremtése, a másik pedig az identitásközvetítő eszközök továbbadásának lehetősége. Ez utóbbi legjelentősebb területe pedig az oktatás, amely már az iskolát megelőzően kezdődik, és a felsőoktatáson túl a felnőttképzés és a munkaerő-piaci felkészítésben is tart.

Mindezek fényében nem véletlen, hogy a nemzetközi szerződések és dokumentumok az oktatásra külön hangsúlyt fektetnek. A 47/135 sz. ENSZ közgyűlési határozat 4. cikkében (3. és 4. bekezdések) felhívja az államokat az anyanyelv tanulásának és az anyanyelven történő oktatásnak a szükségességére (teaching in/of minority language). Továbbá a közösség történelmének, hagyományainak, nyelvének és kultúrájának megtartását hangsúlyozza. Azt, hogy a nemzetközi szervezet nemcsak az oktatás tényének kötelezettségét említi, hanem tulajdonképpen az oktatás tartalmi kérdéseibe is beavatkozik, láthatjuk az Európa Tanács két kisebbségvédelmi szerződésében is. A Nemzeti Kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény (továbbiakban: Keretegyezmény) 12, 13, 14. cikkei foglalkoznak oktatási kérdéssel, míg a Regionális vagy Kisebbségi nyelvek Európai Chartája (továbbiakban: Nyelvi charta) 8. cikke

rendezi ezt a kérdést. A továbbiakban e két dokumentumba foglalt oktatási jogokra vonatkozó rendelkezések érvényesülését vizsgálom.¹

2. Honnan hova, avagy a kisebbségi/nyelvi oktatási jogok fejlődésének iránya

Mielőtt a hatályos szabályozás végrehajtásának eredményeire rátérünk, érdemes egy pillantást vetni arra az ívre, amelyen a régiókra és az itt élő kisebbségekre vonatkozó nemzetközi oktatásszabályozás végigment az elmúlt száz évben.

A multilaterális szabályok a XX. század első felében keletjellegűek voltak, amelyek így sokféle értelmezést és egymástól gyökeresen eltérő alkalmazást tettek lehetővé. Az első világháborút lezáró szerződések külön rendelkeztek a kisebbségekről – hol részletesebben, hol felületesebben. Különösen igaz ez a Kárpát-medence akkor újonnan alakult államaira, ahol a tényleges határok nem követték az etnikai határokat, így minden állam egyszerre szembesült a nemzeti kisebbségek megjelenésével és problematikájával.

Az Ausztriával, Csehszlovákiával és a Szerb–Horvát–Szlovén (SHS) Királysággal 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben, Romániával pedig 1919. december 9-én Párizsban kötöttek a szövetséges hatalmak olyan egyezményt, amelyeknek kifejezetten kisebbségi vonatkozású rendelkezései is voltak, hasonlóan a Magyarországgal Trianonban, 1920. június 4-én megkötött békeszerződéshez. Ennek az öt szerződésnek a kisebbségekre vonatkozó szabályai sok közös vonást tartalmaznak. A kisebbségi szerződések, azaz a Csehszlovákiával, Romániával és az SHS Királysággal kötött szerződések az alábbi területeken tartalmaztak számunkra most fontos rendelkezéseket:

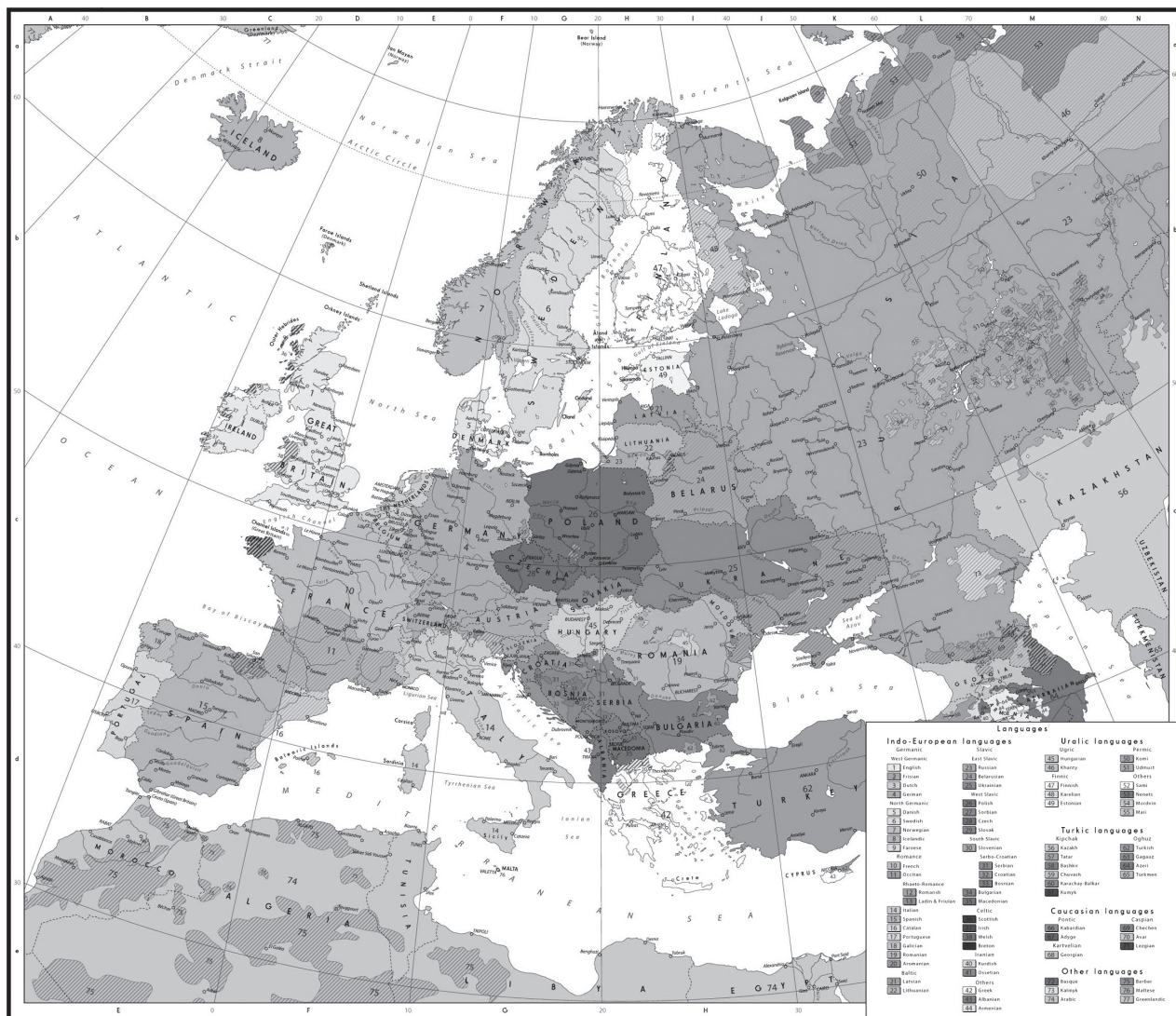
- Általános jogegyenlőségi klauzula²
- Élethez és szabadsághoz való jog³
- Nyelvi jogok⁴
- Lelkiismereti- és val+ásszabadság⁵
- Állampolgársági jogok⁶
- Intézmény-alapítási jogok⁷
- Oktatási jogok⁸
- Vallási és oktatási autonómia.⁹

A vizsgált szerződések többnyire szerkezetükben is hasonlóak. Az államokra rótt kötelezettségek is azonos rendben követik egymást, egy-egy kivételtől eltekintve azonos szöveggel.

A nyelvi rendelkezések alapvetően egységes szövegezésűek. A aint-germaini szerződésekben két bekezdés szól e tárgykörrel: az első a magánviszonyokra vonatkozik, a második a közjogi viszonyokat rendezi. Az előbbi, magánviszonyok körében kiemelték a magán- vagy üzleti forgalom (lásd szerződések joga), illetve a vallási élet és a sajtó útján való nyelvhasználatot.

A közjogi viszonyok általános egyenlőség tételéhez képest más alapról indulnak ki. Ha az eljárásjogokat te-

Languages of Europe

kintjük, a szövegben kulcsfogalomként megjelenő „*megfelelő könnyítés*” (adequate facilities) a bíróságok előtti nyelvhasználatra vonatkozik (tehát polgári és büntető egyaránt; a közigazgatási eljárást illetően csak a közigazgatási ügyek bírósági felülvizsgálatát lehet érteni a szövegek szerint). Fontos azonban megjegyezni, hogy a nemzetközi dokumentumok mind a szóbeli, mind az írásbeli nyelvhasználatot kiemelik. (Ez utóbbi például a mai hatályos eljárásjogokban alig valósul meg a Kárpát-medencében.)

Az oktatásra vonatkozó szabályok szinte teljesen egységes szövegezéssel kerültek minden vizsgált szerződésbe.¹⁰ Megállapíthatjuk, hogy a „megfelelő könnyítés” szövegezés olyan tág keretet adott, amely lehetővé tette az azonos szöveg minden országra történő alkalmazhatóságát. Érdekes viszont, hogy az egységes szabályozással az egyes államok belső jogrendjében eltérő gyakorlat keletkezett, amely a mai napig nagy különbségeket mutat, ahogy később látni fogjuk. A vizsgált országok a húszas években sorra meg is hozták azokat a belső szabályokat, amelyek törvényi (vagy alacsonyabb) szinten rendezték a nemzetiségi jogi, a nyelvhasználat és ezeken belül is az anyanyelvű oktatás kérdését.

A nemzetközi szerződések talán legfontosabb tapasztalata az, hogy a nemzetközi jog elég korán elismerte a kisebbségi jogokat és azon belül is mind a nyelvi, mind az oktatási jogokat. A 90-es években kialakult és mai nap is alkalmazott szabályozásnak tehát közvetlen pozitív jogi előzményeiről beszélhetünk. A század végére megszülető Európa tanácsi szerződések részletkérdésekre is kiterjedő tartalma azonban jól mutatja, hogy a nemzetközi dokumentumrendszer mára egyre inkább a kikényszeríthetőség és a direkt szabályozást preferálja.

A Kárpát-medence államainak országjelentéseiből kirajzolódó problématerkép

A 90-es években – összefüggésben a Szovjetunió felbomlásával – megszülető kisebbségvédelmi nemzetközi szabályozás – nyugodtan állíthatjuk, hogy – kulcsszerepet játszott a régió stabilitásának megőrzésében. Mind a már hivatkozott Keretegyezmény, mind pedig a Nyelvi char-

ta nemcsak hogy elismeri a kisebbségi oktatási jogokat, hanem kötelezettséget is telepít az állam részére. Előbb láttuk, hogy a nemzetközi fórum- és dokumentumrendszer a XX. század folyamán milyen fundamentális szerepet töltött be. Mindezek szerepe ma sem kérdőjelezhető meg. Kérdés viszont az, hogy a múlt század „klasszikus” állam–nemzetközi szervezet kétpólusú viszonyrendszer fenntartható-e a mai globális és kifejezetten sokpólusú világban? Ha viszont más szereplők is megjelennek a kisebbségvédelmi együttműködésben (mint például civilek vagy a tudományos élet képviselői), megvan-e már az ő helyük és szerepük?

Az alábbiakban nyolc közép-európai ország tekintetében folytattam kutatást, amely során azt vettem össze, hogy a benyújtott országjelentések és a szakértői vélemények milyen problémás területeket emelnek ki, és ezek mutatnak-e hasonlóságot a szakirodalomban található kérdésekkel.

A közép-európai államok méretének, lakosságának és nemzetiségi összetételének változékonysága mellett érdekes hasonlóságokat is találunk. Ha a 2015-ös népességi statisztikát megnézzük, kevés kivétellel megállapítható, hogy a Kárpát-medencei országok kisebbségei közül (súlyozva és a földrajzi sajátosságokat is figyelembe véve) *legnagyobb számban magyarok és romák* találhatóak. További észrevételt is tehetünk a népességszám alakulása tekintetében: jellemzően a nemzeti közösségek (nyelvi népcsoportok) száma évről-évre fogy, a roma közösség lélekszáma emelkedik. A statisztikát alakítja továbbá, hogy az országjelentések többször hivatkoznak népszámlálási adatokra, amelyekben egyértelmű, hogy a nemzetiségi nyelv anyanyelvi (azaz első helyen való) használatát többen jelölik meg, mint magát a nemzetiséghez való tartozást. Ez a magyar nemzeti közösségek tekintetében is szinte kivétel nélkül minden országban észlelhető. Ennek egyik magyarázatát sokan abban látják, hogy a legtöbb országban a romák inkább magyar anyanyelvüként veszik számításba magukat.

Ha nemzetközi kötelezettségek immár, a korábbi 20. század eleji szövegekhez képest jelentősen konkrétabbak a Nyelvi Charta harmadik része, amely az egyes nyelvhasználati kiemelt területeket tartalmazza, az oktatásügy-

gyel kezdődik. A szerződés széles skálán tesz lehetőséget a részes államok számára, hogy saját képükre formálják a kötelezettségvállalásokat. Az oktatásügy így az iskola-előkészítő oktatástól a felsőoktatásig illetve felnőttképzés felnőttoktatás és továbbképzésnyelvéig terjed. A Keretegyezmény pedig más megközelítésből: az oktatás tartalma felől közelít.

Mindkét egyezmény végrehajtásának fontos eleme a független testület (szakértői vagy tanácsadó bizottság) által készített elemzés, amely (felül-) értékeli az egyes országjelentéseket, és további forrásokat is igénybe vehet, valamint közvetlenül egyeztetet a nemzetiségek képviselőivel. Mint látni fogjuk, a vizsgálat során bizonyossá vált, hogy éppen az lesz kulcskérdés, hogy elérnek-e az adekvát információk a tanácsadó testületekhez, és így valós képet kap-e az ET?

Ha az egyes országokra kiadott vélemények és a Miniszteri Bizottság ajánlásait időbeli összehasonlítás alá vetjük, látható, hogy mára *már nem elsősorban a jogi keretek kidolgozottsága* a kérdés, hanem sokszor a *jogon túli támogató, finansziális, egyeztető, együttműködő, vagy éppen a többségi társadalmat érzékenyítő és a béke-s együttélés felé törekvő ajánlások fogalmazódnak meg.* A következőkben megpróbálom összegezni a fent említett ET dokumentumok (országjelentések, vélemények, ajánlások) közös megállapításait. Más szavakkal: csokorba szedem azokat a közös témákat (vagy problémás területeket), amelyeket az Európa Tanács a Kárpát-medencei régióban lát.

a) Az elsőként kiemelendő kérdés a régióban a *roma fiatalok oktatása*. Az ET is érzékeli, hogy a roma közösséget nem lehet pusztán nyelvi kisebbségként kezelni, mert egyrészt sok helyen nem is az (mert például a többség vagy egy másik kisebbség nyelvét beszélik), másrészt a többi kisebbségtől teljesen eltérő oktatási igényeket fogalmaznak meg. A roma oktatásban elsődlegesen az integrációra törekvés jelenik meg és csak másodlagos a nyelvi jelleg. (Amikor a romák valamelyik kisebbségi nyelvet beszélnek, akkor már kettős: integrációs és nyelvi kérdés merül fel.) Ezzel szemben a többi nyelvi népcsoport legtöbb esetben éppen az önállóságot igényli. A két célcsoport igényeit és az arra adott válaszokat a jelenlegi gyakorlat is kellő távol-

	SK	UA	RO	SRB	HR	SI	AU	HU
Az ország mérete (km ²) ¹¹	49 035	603 550	238 391	77 474	56 594	20 273	83 879	93 011
Teljes népesség ¹²	5 421 349	44 429 471	19 870 647	7 176 794	4 225 316	2 062 874	8 576 261	9 855 571
Magyar kisebbség száma ¹³	458 467	159 297	1 227 623	253 899	14 048	6 243	25 884	-
Roma kisebbség száma	105 738	47 587	621 573	147 604	16 975	8 500	4 348	315 583
A 3 legnagyobb kisebbség népességszám alapján (%)	magyar (8,5), roma (2), cseh (0,6), rutén (0,6)	orosz (17,3), belorusz (0,6), moldáv (0,5)	magyar (6,1), roma (3), ukrán (0,2)	magyar (3,5), roma (2), bosnyák (2)	szerb (4,3), olasz (0,4), roma (0,4)	szerb (2), horvát (1,8) ... olasz (0,1)	magyar (7,8), horvát (5,9), szlovén (5,4)	roma (3,2), német (1,8), szlovák és román (0,36)

ság- és mértéktartással veti össze, hiszen nem felcserélhető/helyettesíthető elemekről beszélünk. A Keretegyezmény országjelentései részletesen számolnak be arról, hogy milyen oktatási programok, integrációs stratégiákat dolgoznak ki az államok. Megjegyzendő, hogy minden vizsgált országnak külön romastratégiája lett mára, amely jelentős részben foglalkozik oktatási kérdésekkel. Szlovákia és Románia is például a stratégiák ellenére arról számol be, hogy a romák oktatásba történő bevonása sok akadályba ütközik. Horvátországban például ez különösen nagy számot jelent: a Tanácsadó Bizottság véleménye egy 2014-es UNDP felmérésre hivatkozik, amely szerint a roma gyerekek 25%-a végzi csak el az általános iskolát.¹⁴ A szlovén oktatásban külön nyelvi kiegészítő és oktatási szaktanácsadókat alkalmaznak.¹⁵

b) Az országjelentések mind a *jogszabályi változásokra*, mind az állam által megtett intézkedésekre kitérnek. Jól látható, hogy 2010–13 között több országban is intézményi és törvényi változások történtek, új oktatási szabályozás született Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában és Magyarországon. Szlovákia bevezette a kisebbségi biztos intézményét, amely egy tanácsadó-érdekegyeztető szerv a szlovák döntéshozatal mellett. Érdemes megemlíteni, hogy a fenti hivatal mellett a Módszertani és Pedagógiai Központ Révkomáromban külön kihelyezett irodát nyitott, hogy a magyar többségű városokban együttműködjön a kisebbségi pedagógusokkal. A kezdeményezés érdemei mellett azért jól látható a visszatérő érzékeny kérdés: a szlovák nyelv védelme elsőbbséget élvez a kisebbségi nyelvvel szemben, hiszen az országjelentés is hangsúlyozza, hogy a központ egyik kiemelt célja a szlovák nyelv oktatásának biztosítása a kisebbségi területeken.¹⁶ A jelentés egyébként hangsúlyozza, hogy az ellenőrzések során már a szlovák állam igyekszik figyelembe venni az oktatási intézmény nyelvét.¹⁷ Ukrajna 2012-ben új nyelvtörvényt fogadott el, azonban ez egyre jobban az orosz nyelv dominanciáját hozta a többi kisebbségi nyelvvel szemben. A törvényt 2014 februárjában felfüggesztették, majd módosított tartalommal, immár a Nyelvi Charta kötelezettségeire koncentrálva újra alkalmazni kezdték. Ukrajnának az elmúlt évek bizonytalansága okán a jogi garanciák megerősítésére is kellett törekednie, ahogy a Keretegyezmény végrehajtására kiadott határozatában a Miniszteri Bizottság megállapította.¹⁸ Románia 2011-ben új oktatási törvényt fogadott el, amely immáron ténylegesen deklarálja a kisebbségi oktatás lehetőségét, így elsősorban a részletkérdéseken, támogatáson és adminisztratív terheken áll az alkalmazhatóság. Hasonlóan Magyarországon is, ahol a 2012-ben hatályba lépő alkotmányos reformot követően mind új nemzetiségi törvény, mind új köznevelési és felsőoktatási szabályozás született.

c) Az *oktatáshoz való hozzáférhetőség* a kisebbségek számára a régióban alapvetően biztosított. A jelentések, a szakértői bizottságok véleményei és a civil és érdekvédelmi szereplők véleménye még tovább pontosítják ezt a képet, és így jelentős különbségek rajzolódnak ki a régió országai között. A kisebbségi nyelvű vagy kétnyelvű iskolák működése például merőben eltérő értelmezést kap egyes országokban. Szlovákia a tanrendben 50-50%-ban

állította be a szlovák és kisebbségi nyelvű tanórákat, ezzel szemben Horvátország, amely differenciált oktatási modellt vezetett be, rendelkezik olyan iskolával, amely teljesen a kisebbség nyelvén működik. Olyan változatot is megfigyelhetünk például Szlovénia esetében, hogy ott vegyes iskolák vannak, ám sok kisebbségi személy van, aki magyarországi képzésben vesz részt. Fontos eleme a képzéshez való hozzáférésnek, hogy a nemzetiségi polgár tudjon a kisebbségi nyelvű képzés lehetőségéről, és például ott, ahol cenzushoz kötött a kisebbségi oktatás (pl. Szerbia, Ausztria), kérje ezt a lehetőséget. Ebben a helyi civil szereplők figyelemfelhívó szerepe felbecsülhetetlen jelentőségű. A működőképes kisebbségi iskolának három alapvető feltétele mutatkozik a jelentések alapján: legyen diák, tanár és tananyag. E három tényezőtől – természetesen – csak a tanárképzés és a tananyagfejlesztés része az egyezmények rendszerének. Szerbia az egyetlen a vizsgált országok közül, amely a kétnyelvű képzésekre beiratkozott diákok számának növekedését említi. A többi országban a népesség fogyásával együtt a tanulók száma is csökken.

d) A *képzés minőségéről* az állami jelentések kevésbé, inkább a szakértői összefoglalók tartalmaznak információt, amelyet a helyszínen szerzett tapasztalatokra alapoznak. Figyelemre méltó változás a két világháború közötti joganyaghoz képest, hogy a nemzetközi jog a 90-es évektől kezdve nem áll meg az oktatáshoz való hozzáférés szabályainak deklarálásánál, hanem továbbmegy a tartalmi kérdések felé, sőt állami kötelezettséget teremt e kérdésekben. Az összehasonlító vizsgálat eredményeképpen két tárgykört lehet kiemelni, amely a magyar nyelv oktatásának minőségét illeti: egyik a nyelv minőségének kérdése, másik a tankönyv kiadása. A kisebbségi nyelv bár élő nyelv, mégis tudatos nyelvhasználat nélkül talán jobban ki van téve sekélyesedésnek, archaizálódásnak vagy elvesztésnek. Aggasztó beszámolók érkeznek már több mint egy évtizede a Muravidékről, ahol a kisszámú magyar közösség erős nyelvvesztése érhető tetten. A jelentésből kitűnik az is, hogy a tanárok magyar nyelvismerete olyan gyenge, hogy több esetben nem is tudnak kisebbségi nyelven megfelelő színvonalon tanítani. Szlovéniában egyébként összesen 4 óvoda, 4 általános iskola és egy középiskola van a kicsivel több mint hatezer fős kisebbségre, nem csoda, hogy az oktatói utánpótlás kinevelése jelentős problémákkal küzd. Hasonló, de még nem olyan markáns figyelmeztetések érkeznek Kárpátaljáról, Várvidékről és Dél-Baranyából is. Az ukrán értékelésben lehetünk például figyelmesek arra, hogy az iskolák száma és ezzel együtt a képzés minősége is csökken – a helyi civilek tájékoztatása szerint.¹⁹

e) A *tanönyvkiadás* mind a nyolc vizsgált országban aktuális kérdés. Bár alapvetően minden országban elérhetőek kisebbségi nyelvű tankönyvek, mégsem egyértelműen egyszerű azok használata – bár elvileg jogszabályok garantálják a kisebbségi oktatás egyes kérdéseit. Két markáns példát érdemes itt kiemelni. Szerbia például jelentésében hosszan sorolja a kisebbségi nyelvű tankönyveket, azonban a jelentés értékeléséből kitűnik, hogy könyvkiadással kapcsolatos adminisztratív terhek annyira lassít-

ják a folyamatokat, hogy egy könyv szinte még sem tud jelenni arra a szemeszterre, amelyen felhasználnák, ezért inkább a régít vagy a szerb nyelvűt veszik. Szlovákiában elkészült ugyan magyar tankönyv, azonban 2015-ben az oktatási minisztérium elutasította, így az ténylegesen nem használható.²⁰

f) A *tanárképzés* minden régióban kihívásokkal küzd. Jellemzően van olyan felsőoktatási intézmény minden régióban, amely kisebbségi nyelvű tanárokat képez. Az alacsony lélekszámú kisebbség által lakott területeken (Szlovénia, Ausztria) létszámhiánnyal küzdenek, azonban a nagy lélekszámú Vajdaságban a képzési anyag hiányára és a tanárképzés elégtelenségére panaszkodnak a kisebbségi szereplők. A Nyelvi Charta Szakértői Bizottsága minden országot érintő véleményei nyomán például Szlovákiában új elem, hogy a tanárképzésben külön megjelenik a tolerancia oktatása (vagyis egyfajta „érzékenyítés”). Egy olyan elem van még e körben, amely kimondva-kimondatlanul megjelenik: ez a tanári pálya alacsony presztízse. A román jelentés ki is tér arra, hogy a szakiskolákban kevés magyar ajkú szakoktató van, aminek az oka, hogy a jó szakemberek előbb mennek a civil (vállalkozói) szférába, mint az iskolába tanítani. A tanári pálya egzisztenciális alulértékelése szinte minden vizsgált országban megfigyelhető – vagy legalábbis sejthető. A külföldön (értsd: a kisebbség anyaországában) képzett tanárok esetében a diplomák elismerése merülhet fel problémaként, amely a jelentések szerint a magyar nyelv esetében nem, de például a szerb–román kapcsolatokban korábban megjelent.

g) A fenti érzékenyek tekinthető oktatási területeken túl további nevesített problémákat viszont egyértelműen a helyi látogatások alkalmával tudnak megismerni az ET szakértői bizottságai. Ilyen a szlovák *centralizációs tendencia*, amely a területi igényeket egyre kevésbé figyelembe véve határozza meg országosan az oktatás szervezeti és tartalmi kérdéseit. A központilag szervezett ésszerűsítés és költségcsökkentés viszont nyilván a védtelenebb és kisebb lélekszámú nemzetiségek számára lesz különösen hátrányos. A régióra általában jellemző centralizációs folyamatok ellensúlyozására a helyi specialitások felismerése (valamilyen fokú decentralizáció) lenne továbbra is az orvosság. A *történelemoktatás* és az egyes többségi–kisebbségi szereplők közötti *együttműködés* szintén érzékeny kérdés, azonban láthatóan a nyelvi charta célzott beavatkozásának köszönhetően egyre több párbeszédről lehet hírt kapni, annak ellenére, hogy a jelentések értékelésében a tantervek elkészítésébe a kisebbségi civil szereplők bevonását továbbra is szorgalmazza az ET szinte minden vizsgált országban (különösen Ausztriában, Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában).

Összefoglalás

Az oktatásügy mára már nemcsak egy ország egyszerű belügye. A XX. század elejétől máig a multilaterális szerződések megmutatták, hogy a nemzetközi szervezetek elismerik és kifejezetten foglalkoznak oktatáshoz való joggal és szűkebben: a kisebbségek oktatásának kérdéseivel.

A kutatás legelején föltett kérdésre, miszerint helyes és elegendő információ hoz jut-e az Európa Tanács az egyes tagállamokat illetően, elsődlegesen nyugtázó választ adhatunk. Az a modell, amely alapján az ET Miniszteri Bizottsága végül állást foglal egy-egy ország kötelezettségteljesítése tekintetében, sok lábon áll. Maga az országjelentés műfaja is egy jól azonosítható képet mutat az országról, a benne felhozott vagy eltitkolt-elnagyolt adatok önmagukban is értékes információt hordoznak. A szakértői bizottságok terepen végzett látogatásai és találkozásai a kisebbségi civil szereplőkkel viszont az érme másik oldalának megismerésére is alkalmat adnak.

A kutatás során szerzett információk egyértelműen arra mutatnak, hogy a nyelvi közösségek, kisebbségek szervezetei összekötő hidat képeznek – úgyis mondhatjuk: kommunikációs csatornát jelentenek – a nemzetközi szervezet, az állam és a kisebbségi polgárok között. Ebben a szerepükben azonban szükséges figyelembe venniük azt a követelményt, hogy úgy kell a nemzetközi szervezet felé eljuttatni a releváns információkat, hogy azt a célzott közeg be is fogadja, meg is értse. Az ún. „árnyékjelentések” ebből a szempontból kiemelt figyelmet élveznek.

A fentiek túl azonban egyre több színvonalas kutatás foglalkozik a vizsgált területünkkel pedagógiai, módszertani és lingvisztikai szempontból is. A szakirodalom az iskolaválasztás és nyelvválasztás kérdései, az attitűdök és egy sor más empirikus, méréseken alapuló alap kutatás áll már most a rendelkezésünkre, amelyek befolyásolhatják az egyes régiók nyelvpolitikáját. Mindazonáltal a szakirodalom által vizsgált kérdések sokszor nem köszönnek vissza sem az országjelentésekben, sem az értékelésekben, még a nyelvstratégiákban is alig látszanak. Ez arra enged következtetnünk, hogy *nincs megfelelő információs csatorna a tudományos élet valamint a civil/politikai szereplők között*. A közeljövő egyik kitérési pontja véleményem szerint éppen a nem emocionális, hanem racionális tervezésben rejlik.

Összefoglalásul újra érdemes hangsúlyozni, hogy a fenti nemzetközi szerződéseknek a régió stabilitása tekintetében kulcsszerepük van, és az ésszerű nyelvpolitikák kialakítása lehet a célravezető megoldás továbbra is a soknyelvű Közép-Európa népeinek békés együttélésében.

Jegyzetek

¹ Térkép forrása: <https://1blomma.deviantart.com/art/Linguistic-map-of-Europe-396459429>

² Csehország 7. cikk (1); Románia 8. cikk (1); SHS Királyság 7. cikk (1).

³ Csehország 2. cikk (1); Románia 2. cikk (1); SHS Királyság 2. cikk (1).

⁴ Csehország 7. cikk (3-4); Románia 8. cikk (3-4); SHS Királyság 7. cikk (3-4).

⁵ Csehország 2. cikk (2), 7. cikk (2); Románia 2. cikk (2), 8. cikk (2); SHS Királyság 2. cikk (2), 7. cikk (2), 10. cikk.

⁶ Csehország 3-6. cikk; Románia 3-7. cikk; SHS Királyság 3-6. cikk.

⁷ Csehország 8. cikk; Románia 9. cikk; SHS Királyság 8. cikk.

⁸ Csehszlovákia 9. cikk; Románia 10. cikk; SHS Királyság 9. cikk.

⁹ Románia 11. cikk.

¹⁰ A különböző szerződéseken szereplő és ide vonatkozó szakaszok összeolvasását az alábbiakban végeztem el az angol eredeti szöveg felhasználásával. A zárójelbe behelyettesíthető a szerződő állam megnevezése. „[The state] will provide in the public educational system in towns and districts in which a considerable proportion of [the State’s] nationals of other than [majority] speech are residents *adequate facilities* for ensuring that the instruction shall be given to the children of such [State] nationals through the medium of their own language. This provision shall not prevent the [State] Government from making the teaching of the [majority] language obligatory.” Magyar hivatalos fordítás az 1921. évi XXXIII. törvénycikkkel kihirdetett békeszerződés 59. cikkében található: „Olyan városokban és kerületekben, ahol nem magyar nyelvű magyar állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a Magyar Kormány a közoktatásügy terén *megfelelő könnyítéseket* fog engedélyezni avégből, hogy ily magyar állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a Magyar Kor-

mányt abban, hogy a magyar nyelv oktatását az említett iskolákban is kötelezővé tegye.”

¹¹ Eurostat (2016)

¹² Eurostat (2016)

¹³ A szám adatok az adott ország által a Nyelvi Chartához vagy a Kisebbségi Keretegyezményhez fűzött legutóbbi országjelentésekből származnak.

¹⁴ Horváthországnak írt 4. vélemény a Keretegyezmény végrehajtásáról 68. bek. (2016. május 30. ACFC/OP/IV(2015)005)

¹⁵ Szlovénia 3. körös országjelentés a Keretegyezmény végrehajtásáról (ACFC/SR/III(2010)007. 67-68.p.)

¹⁶ Szlovákia negyedik körös jelentése a Nyelvi Charta végrehajtásáról. (MIN-LANG (2015) PR 5. 28.p.)

¹⁷ u.o. 30.p.

¹⁸ CM/ResCMN(2013)8

¹⁹ Ukrajnának írt harmadik vélemény a Keretegyezmény végrehajtásáról (ACFC/OP/III(2012)002. 31.p.)

²⁰ ECRML(2016)2, 17.

A magyar magánjog fejlődésének történeti elemzése során az utóbbi évek egyik leggyakrabban feltett kérdése, miért nem készült el az egységes magánjogi törvénykönyv. Miképpen lehetett Magyarországon a jogegységet biztosítani, ha a Kúria is csak a kialakult bírói joggyakorlatra tudott támaszkodni? Sokan tettek kísérletet arra, hogy választ találjanak erre a kérdésre, különösen annak ismeretében, hogy a magyar országgyűlés képviselőháza 1928-ban a *Magyar Magánjogi Törvényjavaslatok* végszavazására készült. Hosszú évtizedek jogi vitái és az I. világháború politikai eseményeinek lezárása után minden adott volt arra, hogy a polgári jog egységes szabályozását biztosító törvénykönyv elkészüljön. Mégsem ez történt. Az I. világháborút lezáró trianoni szerződés következményeként az ország területének jelentős részét a szomszéd államokhoz csatolták. Magyarországon senki nem gondolta, hogy ez végleges lesz, s ezzel magyarázható a képviselőház azon döntése, hogy a végszavazás előtt levették napirendről a magánjogi javaslatokat. Miután a szomszéd államoknak sem volt magánjogi törvénykönyve, joggal gondolhatta mindenki, hogy nemcsak Magyarországon, hanem az elcsatolt területeken is tovább él a régi magyar magánjogi rendszer, a bírói gyakorlat által fejlesztett szokásjog. Ha Magyarország új, egységes törvénykönyvet fogad el, akkor arra a határok túloldalán élő magyarok nem hivatkozhattak volna. Az elcsatolt területeknek magánjogi értelemben vett elszakadása is bekövetkezett volna. Így bár az egységes törvénykönyv javaslata elkészült, mégsem vált belőle törvény, továbbra is a magánjog egyes jogintézményeit szabályozó önálló törvények,¹ és a bírói joggyakorlat által érvényesített szokásjog uralta a magyar magánjogi viszonyokat. A magyar magánjogi kodifikáció történetét elemezve, ezért igaz az a szakirodalomban gyakran olvasható megállapítás, hogy Magyarországon sikertelen volt a magánjogi kodifikáció. Valójában a szokásjog és az ezt érvényesítő bírói gyakorlat határozta meg az egyes magánjogi intézmények fejlődését.

Homoki-Nagy Mária

Egy új nemzeti kódex szükségessége

Megjegyzések a polgári jogi kodifikáció történetéhez

Joggal vetődik fel a kérdés, miért nem született meg korábban egy törvénykönyv, hiszen több évtizedes jogalkotói munka után az országgyűlés asztalán volt az ún. 1828. évi Magyar Magánjogi Törvényjavaslatok. Milyen út vezetett a javaslatok elkészítéséig?

A szakirodalomban már Hunyadi Mátyás 1486-ban elkészült ún. nagyobb dekrétumát is bizonyos értelemben kodifikációnak tekintik – ez azonban csak az eljárásjogi szabályok bizonyos egységesítésére vonatkozik –, de a kodifikáció abban az értelemben, amikor legalább egy jogág átfogó, egységes, ellentmondásoktól mentes folyamatáról beszélünk, az valójában csak az 1791:67. törvénycikkkel felállított országgyűlési bizottságok munkájával vette kezdetét. A jogügyi bizottság feladatává tették a magánjogi javaslatok elkészítését, amely már önmagában jelezte, hogy eltérően más jogágaktól, a magánjog területén nem egységes tervezet kidolgozására készültek.²

Az ismert történelmi események miatt nem tűzték az országgyűlés napirendjére ezeket a munkákat, s majd az 1825:8. törvénnyel újból felállított bizottságok veszik elő a levéltár polcain porosodó korábbi munkákat, készítik el a módosított, bizonyos értelemben már indokolással is ellátott újabb tervezeteket, amelyeket nyomtatott formában 1830-ban kaptak meg a vármegyék.

A magyar magánjogi kodifikáció történetének elemzésénél, e ponton meg kell állnunk egy pillanatra. Törvényalkotóink előtt valójában nincs minta arra, hogyan készül-

jön el, mit tartalmazzon egy magánjogi törvénykönyv. Európában a felvilágosult uralkodók azok, akik saját birodalmuk, saját államuk egységesítése során ismerik fel annak jelentőségét, hogy a jogrendszer, s azonn belül az egyes jogterületeket is egységesíteni kell.³ Ennek szükségességét fedezik fel a magyar törvényalkotók is, de a magánjog területén Werbőczy István *Hármaskönyve* áll előttük példaként, az a törvényként használt jogkönyv, amely a magyar rendi magánjognak megváltoztathatatlannak tűnő sarkköve. Mind az 1795-re elkészült tervezet, mind pedig az 1830. évi változat a *Hármaskönyv* szerkezetét követi, s az évszázadok óta alakult bírói gyakorlatot tükrözi. Ez lesz a magyarázata annak, hogy amikor 1834 májusában az országgyűlés a kerületi ülés napirendjére tűzi a magánjogi javaslatok tárgyalását, akkor több követ, így Kölcsey Ferenc és különösen Deák Ferenc a javaslatok félre tételét és egy új rendszerben kidolgozott magánjogi törvénykönyv elkészítését sürgeti. „*Figyelemmel kell tehát lenni, hogy valahára már systema készüljön.*”⁴

Egyes vármegyei követutasítások is sürgették az egységes szerkezetű tervezet elkészítését, e kérések azonban eredménytelenek maradtak. Ezen a ponton érdemes utalni arra, milyen nyelven készítették el a tervezeteket, milyen nyelven adták meg a követutasításait a vármegyék, és milyen nyelven tanácskoztak 1832–1836. évi országgyűlésen a vármegyei követek. Ezt azért érdemes elemezni, mert a kodifikációs bizottságokat felállító országgyűlés fogadta el az 1790:XVI. törvénycikket, amely kimondta, hogy „*bármiféle ügyekre nézve idegen nyelv nem fog használtatni.*” De hozzátette, hogy „*a kormányzói ügyek most még latin nyelven lesznek tárgyalandók.*”⁵ Mindez azt jelentette, hogy II. József azon intézkedését, amely a német nyelvet tette hivatalossá Magyarországon, eltörölték, de kormányzati ügyekben a hivatalos nyelv továbbra is a latin maradt. Hiába vezették be a magyar nyelv oktatását,⁶ mind az országgyűlés, mind a kormányzat, mind pedig az igazságszolgáltatás nyelve a latin maradt. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy akár az országgyűlésen, akár a vármegyei közgyűlésein ne hangzottak volna el magyar felszólalások, vagy a fennmaradt törvénytörvényes iratok között ne találhatnánk magyar nyelvű tanúvallomásokat. A levéltári források bizonyítják, hogy a vármegyei egyre gyakrabban magyar nyelvű feliratokat küldenek a Helytartótanácsához, de ami ennél is fontosabb, a 19. század első évtizedeiben általánossá válik, hogy a sedrián magyar nyelven fogalmazzák a jegyzőkönyveket, magyar nyelven rögzítik a tanúvallomásokat, és az ítéleteket is magyar nyelven fogalmazzák meg. De mivel a törvényeinket ekkor még nem fordították le magyarra, a peres iratok között gyakran találkozunk olyan fél- és alperesi beadványokkal, ahol a követelés megfelelő indokolását latinul írja le az ügyvéd vagy az irni tudó peres fél.

A magyar nyelv használatát lehetővé tevő törvényi rendelkezés ugyanakkor a Curiának meghagyja azt a jogot, hogy ítéleteit továbbra is latin nyelven fogalmazzák meg.

Miután a törvényhozás nyelve továbbra is a latin maradt, a tervezetek is latinul készültek el. Mindehhez hozzájárul még az is, hogy a 18-19. század fordulójáig

ténylegesen nem beszélhetünk magyar nyelvű jogi szakirodalomról.

A hazai jogi szakirodalom első, magyar nyelven írt nagyobb lélegzetű munkája Nánásy Benjaminsnak a magyar öröklési jogról írt kétkötetes műve, amely 1798–1799-ben jelent meg. E munkát olvasva érthetjük meg, milyen nehéz volt a szerzőnek a megszokott, a római jog pontosan kimunkált dogmatikai fogalomrendszerét hűen követő magyar kifejezést, fogalmat találni. Nánásy 1798-ban jelentette meg a végrendeleti öröklésről⁷ szóló könyvét, amelyben még a „Testamentom” kifejezést használta, és egy évvel később a törvényes öröklés szabályait is összegyűjtötte.⁸ A kétkötetes munkában szinte a teljességre törekedett. Nem egyszerűen ismertette az öröklési jogi szabályokat, hanem a Werbőczy *Hármaskönyve* után megszületett törvényeket is belefoglalta munkájába, sőt ezeket saját maga latinról magyarra fordította. Miután az eredeti latin szöveget is közölte, olvasói könnyen leellenőrizhették, milyen magyar kifejezést alkalmazott a megszokott latin terminus technikus helyett. Amikor pedig valamely jogintézményt ismertet, előbb magyar nyelven alkotott fogalmat közöl, és ehhez zárójelben a mindennapok bírói joggyakorlatában alkalmazott latin kifejezést is hozzáfűzte. Az öröklés köréhez tartozó alapfogalmakat munkájának első, nagyobb terjedelmű részében adta meg, míg a törvényes öröklésről szóló második kötetben már tudottan vette ezeket. Tekintettel arra, hogy az öröklés szabályairól csak akkor lehet beszélni, ha annak alapját a személyi, családi és vagyoni viszonyokat is ismerjük, Nánásy magyar nyelvű fogalomalkotása, szinte a teljes magánjogot átfogta. A mai olvasó számára ezért tűnhetnek fontosabbnak a magyar nyelven megadott jogi fogalmak. „*A Józsiágon szoross értelemben értem azt, amelly az én birtokomban lehet. (...) Legszelesebb értelemben vévén Birtokomban, vagy Birodalmomban van az a jószág, a melyre én kezemet, vagy lábamat törvényesen reá, vagy bé-tehettem.*”⁹ Egy másik példa: „*Ingó Jószág az, a melyly vagy maga magától mozdul, mint a barmok (...) vagy a jószágnak omlásán kívül egy helyből más helybe mozdíthatatik.*”¹⁰

Nánásy talán túl korán írja meg magyar nyelven munkáját, s ezzel magyarázható, hogy a magyar jogi terminológia kialakításában az utókor kevésbé vette figyelembe az általa használt kifejezéseket.

Ez is oka lehet, hogy nincs sok követője Nánásynak, s a 19. század első felének ismert jogászai először latin nyelven írták meg munkáikat, s később azt valaki más fordította le magyarra, vagy maga a szerző készítette el a mű magyar nyelvű változatát. A legismertebbek közé tartozik Kelemen Imre, aki 1814-ben jelentette meg *Institutiones juris hungarici privati* című a magyar magánjog rendszerét bemutató négykötetes munkáját, amelyet 1822-ben Czövek István fordított le magyarra.¹¹ Czövek István nevéhez fűződik egy másik – a magyar magánjog fejlődését meghatározó és egyben Werbőczy *Hármaskönyvét* követő közel háromszáz év bírói gyakorlatát tükröző munkának a *Planum Tabularé*nak magyar nyelvre történő fordítása is.¹² Jelentős közérdeknek tartották a kortársak Czövek fordítói tevékenységét. Czövek István Kelemen Imre munkáját

fordítva alakította ki azt a gyakorlatot, hogy a magyarul megadott definíciókat követően zárójelben feltüntette a latin kifejezéseket. Így mindenki számára érthetővé vált, mit akart meghatározni. Jól bizonyítja ezt a gyakorlatot a következő példa: „*A testi dolgokat még ezenkívül, ha formájoknak és állapotjoknak épségben megmaradhatásokkal (salva forma et substantia) helyeiket megváltoztathatják ingóknak (mobiles) nevezhetjük.*”¹³ Ez a gyakorlat a reformkorban mindvégig megmarad, hogy aki magyar nyelven adja közre jogtudományi munkáját, ahol szükségesnek tartja, az egyes latin fogalmakat, kifejezéseket is az érthetőség kedvéért odailleszti.

A reformkor másik nagy jogásza *Szlemenics Pál* 1819-ben még latin nyelven írta meg a magyar magánjogról szóló kézikönyvét – „*Elementa juris hung. civilis privati*” –, amelyet már 1823-ban magyar nyelven – „*Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény*” – is közzétett.¹⁴ A debreceni jogakadémia híres tanárának, *Kövy Sándornak*¹⁵ a munkáját *Fogarasi János* fordította le „*Magyarhoni magános törvénytudomány elemei Kövy Sándor után*” címmel, és jelentette meg 1839-ben. Fogarasi gyakorló jogászként komoly nyelvészeti munkát is végzett. 1833-ban elkészítette a deák–magyar műszókönyvet¹⁶, majd pedig Czuczor Gergellyel együtt, annak halálát követően pedig már egyedül készítette el „*A magyar nyelv szótárát*”. Ez a munka lehetőséget teremtett arra, hogy egy-egy szó etimológiai elemzése mellett a magyar jogi műszavakat is megadja.

Az első magánjogi munkák megjelenése egybeesik a nyelvújítás időszakával, s az ennek keretei között kialakult álláspontok, eltérő vélemények megjelenése a jogászok körében is megfigyelhető.

Frank Ignác a kor egyik legkiemelkedőbb jogászának *Principia juris civilis hungarici* című munkája latin nyelven 1828-ban jelent meg, majd saját maga fordította le és adta közre némi átdolgozás után „*A közigazgatás törvénye Magyarhonban*” címmel, amely meghatározó szerepet töltött be nemcsak az egyetemi oktatásban, hanem a mindennapok gyakorlatában is. Frank munkásságát a szakirodalomban általában úgy jellemzik, hogy a történeti jogi iskola magyarországi követői közé tartozik, s egyben a magyar magánjogtudomány fejlődésében mintegy a híd szerepét tölti be Werbőczy és Grosschmid Béni között.¹⁷ Frank Ignác nem volt híve a kodifikációnak, sőt engesztelhetetlen harcot folytatott „*a kodifikáló jogalkotással szemben, amelyet a jog természetes fejlődésével ellentétes kísérletezésnek tartott.*”¹⁸ Magyar nyelven írt munkáiban a nyelvi konzervativizmus figyelhető meg. „*Sem Révai történeti és nyelvösszehasonlító írása, sem a nyelvújító mozgalom nem térítette el őt attól, hogy az írás fősabályai*

a szokás és a kiejtés és csak ezek után juthat kivételesen szerephez az etimológia.”¹⁹ Magyar nyelvű munkáiban a Verseghy Ferenc által kialakított írásmód figyelhető meg, ugyanakkor a latin fogalmakat egyedi módon fordította

magyarra. Ezen állítás bizonyítására elég most egy példát említeni. Az ingatlan jószágba tett beruházásokat „*a jószágba fordított költség*”-nek nevezte, és különbséget tett szükséges, hasznos és „*kéjelmes*” költség között.²⁰

Mindezek ismeretében nem csodálkozhatunk azon, hogy az első magánjogi tervezetek latin nyelven készültek, hiszen az az egy-két magyar nyelvű jogi munka, amely a 19. század első harmadában megjelent, nem tette lehetővé, hogy egy mindenki által elfogadott magyar jogi szaknyelven megírt tervezet kerüljön a vármegyék elé. Az 1830. évi tervezetek vármegyei tárgyalásakor viszont

már megfigyelhető, hogy néhány vármegye a tervezetekre adott észrevételeit magyarul fogalmazta meg. Ebből az következett, hogy a latin nyelvű szöveget, egymástól eltérő fogalmakkal, de tartalmában azonosan fordították le, ugyanakkor, amit nagyon fontosnak tartottak, ott a latin nyelvű szövegrészt is beidéztek.

Magyar nyelven adta meg észrevételeit *Somogy megye* közgyűlése, amelynek jegyzőkönyvében csak a magánjogi tervezetek egyes címeit adták meg latinul – így hivatkozva a kiküldött országgyűlési munkára – véleményüket viszont már teljesen magyar nyelven írták meg és küldték meg néhány más vármegye közgyűlése számára. Példaként szolgáljon a nádori adományra tett észrevétele a megyének. „*De Donatione Palatinali, ezen díszes Just, mellynek régtől fogva való gyakorlásában vagynak a Nádor Ispányok, minthogy belőle az országnak nem következik kára, hanem inkább a lakosokra származik könnyebbség, eltörölni kár lenne.*”²¹ Ugyanezt a gyakorlatot követte *Zala vármegye* is azzal a különbséggel, hogy részletesen indokolta, miért szükséges módosítani az előterjesztett javaslatokat, mi az a mindennapok gyakorlatában kialakult szokás, amit meg kell őrizni vagy éppen meg kell változtatni. Zala vármegye véleményét vagy annak egy részét feltételezhetően Deák Ferenc fogalmazta, így nemcsak Deák jogi műveltségére, de magyar nyelv ismeretére is támaszkodhattak azok, akik a magyar nyelv hivatalossá tételéért fáradoztak.²²

Heves és Külső Szolnok vármegye még a tervezet egyes fejezetcímeit is magyarul adta meg, s javaslatait magyarul továbbította részben más vármegyék közgyűlésének, részben a Helytartótanácsnak.²³

Nógrád megye szintén magyarul fogalmazta meg észrevételeit, de úgy, hogy a tervezet pontos szövegére tett módosító javaslatát ismét latinul szövegezte meg. Jó példa

Szlemenics Pál

(Kecskemét, 1783. január 22. – Pozsony, 1856. december 6.)

erre az adománybirtoknak királyi hozzájáruláshoz kötött elidegenítésére vonatkozó javaslata a megyének. „*A Donatio bár hatsak a még jövendőre támadható örökséget a Koronának ajándékozni is, a Nemesi Jussoktól el nem választhatván, minden kétség eltávoztatására javallja a Küldöttség nagyobb világosítás végett ezen §-us elejét ekképpen tenni: §1. Consensus Regis vim Donationis habet proinde etiam absque adnexione Juris Regii nobilitat.*”²⁴

E vármegyékkel ellentétben Esztergom vármegye latinul válaszolt a Helytartótanácsnak az országgyűlési tervezetekre.²⁵

Mindezek után érzékelhető, hogy bár a magánjogi kodifikáció szükségességét egyre többen ismerték fel, annak egyik legnagyobb akadálya azon túl, hogy a régi szokásjogi normákon nem kívántak túllépni, a magyar jogi nyelv hiánya volt.

A magánjogi kodifikáció másik nagy kérdése Magyarországon az volt, hogy milyen szerkezetben tárgyalják a magánjog szabályait. A jogtudományi munkák csekély száma e kérdésben nem tudott támpontot nyújtani. Miután e munkák jelentős része a bírói gyakorlatra támaszkodott az anyagi és a perjogi szabályokat együtt tárgyalták a szerzők, s gyakran az egyes pertípusok bemutatása adott lehetőséget számukra a konkrét anyagi jogi szabály ismertetésére. A perjogi szabályokat, a kereset típusait nem különítette el az anyagi jogi normáktól Kelemen Imre, s az ő mintájára Czövek István sem. Kelemen, Szlemenics ténylegesen pertípusokat tárgyal. Talán ez következett a Planum Tabulare szerkezetéből, ahol az első részben az eljárási szabályokat és pertípusokra vonatkozó döntvényeket gyűjtötték össze, s ezek alapján rendszereztek az anyagi normákra vonatkozó curiai döntvényeket.

Az 1795. és az 1830. évi magánjogi javaslatok szövegezői ténylegesen nem akartak eltérni a *Tripartitum*tól, nem akarták feladni a rendi magánjog legfőbb intézményeit, csak az évszázadok alatt a bírói gyakorlat által továbbfejlesztett magánjogi normákat kívánták egységbe foglalni. Ezért joggal vetődik fel a kérdés, milyen „systemára” utalt Deák 1834-ben? Mi volt az a rendszer, amit a 19. század első felében figyelembe vehettek törvényalkotóink? A gaiusi *Institutio*-rendszert, amely a meglévő joganyagot a személyek, dolgok és keresetek hármasságba csoportosította, jól ismerték hazánkban is. Ez is az egyik magyarázata annak, hogy a kevés számú jogtudományi munkák jelentős része a keresetekkel, az egyes pertípusokkal részletesen foglalkozik. Természetesen ismert volt az *Osztrák Polgári Törvénykönyvnek* (OPTK) a szerkezete is, amely alapjaiban az *Institutio*-rendszert követte, s amely rendszer – valljuk meg – a magyar rendi szokásjog szerkezetének is megfelelt. Az OPTK szerkezetét követte Kelemen Imre munkája során, amely a vagyonjog tárgyalásánál mutatható ki leginkább. Munkájának második könyvében előbb tárgyalja a dolog típusait, beszéli az ősi, az adomány és a szerzett birtokról, a nőket megillető javakról és az öröklési jogról, azaz mindarról, amit az OPTK *ius in rem* elnevezés alatt tárgyal, és csak ezt követi a *kontraktusokról*, az egyes szerződésekről szóló rész, amelyet *ius ad rem* címmel foglalt össze.

Az anyagi jogi szabályokat tekintve csak látszólag tér el ettől Szlemenics, aki munkájának harmadik kötetében foglalta össze „*a kötelezést szülő tetteket*”, azaz a mai szóhasználatnál a kötelmi jogot. Ezért vallják néhányan, hogy Szlemenics az első, aki szakít a gaiusi szerkezettel, mert a dologi jogtól teljesen elkülönítette a szerződésekre vonatkozó tanításait, sőt önálló negyedik kötetben tárgyalta a magyar perjogi szabályokat.²⁶ De Szlemenics az egyes kötelmi típusok bemutatását követően azonnal hozzákapcsolja a megfelelő keresetformákat is, ahogy az Kelemennél is látható.

Az 1848. évi áprilisi törvényekkel alapvetően megváltozott a magyar magánjog fejlődésének története. A kötött tulajdoni rendszer eltörlése – 1848:XV. tc, 1848:IX. tc. – szükségessé tette az önálló magánjogi törvénykönyvünk elkészítését. A XV. tc. ezt a minisztérium feladatává tette, de a szabadságharc idején ezt lehetetlenség volt elkészíteni. Főleg úgy, hogy a kodifikációhoz szükséges előmunkák sem álltak rendelkezésre. A szabadságharc leverését követően ugyan a bécsi udvar felkérte Frank Ignácot a munka elvégzésére, de ő ezt visszautasította. Nem is csodálkozhatunk ezen, hiszen nem volt a törvénykönyvalkotás híve, s bár a 19. század közepén már ő is szükségesnek tartotta az ősiség felszámolását, de csak fokozatos átalakulást javasolt azért, hogy az ősiséggel összefüggő más jogintézmények átalakítására is legyen idő. Ez a megoldás jobban illeszkedett volna a magyar magánjog belső fejlődéséhez, de a szabadságharc elvesztése ennek lehetőségét is megakadályozta.

A szabadságharc leverését követően végül 1853. május 1-én hatályba léptették Magyarországon az OPTK-t. Ezzel egy idegen jognak a receptiója valósult meg. Igazságtalanok lennénk, ha teljes egészében elutasítanánk ezt a megoldást, hiszen a polgári átalakulás szempontjából nélkülözhetetlen törvényeinket továbbra is fenntartották. De a német nyelv hivatalossá tételével a magyar nyelvű magánjogi kódex elkészítése háttérbe szorult.

Tóth Lőrincnek az ősiségi pátenis magyarázataként kiadott munkájára is az a jellemző, hogy ahol szükséges, a régi latin terminus technikusokat használja.²⁷

A helyzet az októberi diploma kiadását követően változik meg, amikor ismét a magyar lesz a hivatalos nyelv, hatályon kívül helyezik az OPTK-t, és Apponyi György összehívja az Országbírói Értekezletet. Bár szó sem esik kodifikációról, sőt egyesek a régi szokásjogi rendszer teljes visszaállítását kívánják, mégis a magyar nyelven folyó tárgyalások és az Ideiglenes Törvénykezési Szabályoknak magyar nyelven való megfogalmazása tekinthető annak a kiindulási pontnak, amely a magánjogi kodifikáció tényleges folyamatát elindítja.

Az osztrák-magyar közjogi kiegyezést követően természetes, hogy az első magánjogi résztervezetek is és az egyre nagyobb számban megszülető magánjogi munkák is magyar nyelven készülnek. A magánjogunk egységesítését szolgáló törvénykönyv szerkezetét azonban már a pandekta jogtudomány által kialakított ötös szerkezetben – személyek, dolgok, kötelek, családi jog, öröklési jog – képzelték el. Ez lett az általánosan elfogadott törvény-szerkesztési elv az 1900-ra elkészült első tervezetnél, és ez maradt meg az 1928-ban törvényvé nem vált, de a bírói gyakorlat által használt Magyar Magánjogi Javaslatoknál.

Jegyzetek

- ¹ A gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 1877: XX.tv.; a Házassági törvényről szóló 1894: XXXI. tv.; a jelzálogról szóló 1927: XXXV. tv.
- ² Homoki-Nagy Mária: *Az 1795. évi Magánjogi tervezetek*, JATE-Press, Szeged, 2004.
- ³ Carl Fridrich örgróf Badenben; Nagy Frigyes Poroszországban, amikor utasítást ad az Allgemeines Landrecht elkészítésére; Mária Terézia és II. József birodalom egységesítő politikájához is hozzáartozott a jogrendszer egységének megteremtése.
- ⁴ Kossuth Lajos: *Országgyűlési Tudósítások III.* (szerk.) Barta István, Akadémiai K., Budapest, 1949; Kölcsény Ferenc: *Országgyűlési Napokénti jegyzékek*, (szerk) Pajkossy Gábor, Universitas K., Budapest, 2002.; Kónyi Manó: *Deák Ferenc beszédei*, Budapest, 1903.
- ⁵ Magyar Törvénytár 1740-1835. évi törvények, Franklin K, Budapest, 1901.
- ⁶ 1790:XVI. tc. „a gymnasiumokon, akadémiákon és a magyar egyetemen a magyar nyelv- és írástan számára külön tanár fog beállíttatni.” 1792:VII.tc. „a magyar nyelv tanítása ez ország határai között ezentúl rendes tantárgy legyen...”
- ⁷ Nánásy Beniamin: *Testamentom a magyar országi törvények szerént*. Pest, Trattner Mátyas betűivel, 1798.
- ⁸ Nánásy Beniamin: *A magyar polgárnak törvény szerént való rendes örökösse*. Pest, Trattner, 1799.
- ⁹ Nánásy: 1798. 133.p
- ¹⁰ Nánásy 1798. 134.p
- ¹¹ Czövek István: *Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások*, Pest, 1822.v.ö. Bányka Imre: *Kelemen Imre 1744-1819*, In: Jogi professzorok emlékezete. A Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Kari szemináriumainak emlékeztetén. Sárkány Rt. Budapest, 1935.; Stipta István: *A magyar jogtörténettudomány kétszáz éve*, Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2015, 42-45.pp
- ¹² Mária Terézia feltételezhetően a jog egységesítése érdekében állított fel egy három tagú bizottságot a Curia döntvényeinek összegyűjtésére. Ez 1769-re készült el, melyet maga a Curia jóváhagyott és megküldte az uralkodónak. Erre a gyűjteményre ettől kezdve gyakran hivatkoztak bíróságaink. Czövek 1825-ben tette közzé a kétnyelvű változatát a gyűjteménynek, mellyel a magán- és perjogi magyar jogi szaknyelv kialakulásához is hozzájárult. Czövek István: *Planum Tabulare vagy a Királyi Curianak végzései*, Buda, 1825.; v.ö. Degré Alajos: *A Planum Tabulare keletkezésével kapcsolatos kérdések*. In: Degré Alajos: *Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. (szerk: Mezey Barna) Osiris, Budapest, 2004.
- ¹³ Czövek: 1822. 10.p
- ¹⁴ Stipta: 2015. 45-46. pp
- ¹⁵ Kövy Sándor: *Elementa jurisprudentiae hungaricae*, Sárospatak, 1814.
- ¹⁶ *Törvénytudományi Műszótár*, Magyar Tudós társaság, Pest, 1847, Előbeszéd VII.
- ¹⁷ Fürst László: *Frank Ignác*. In: Jogi professzorok emlékezete. A Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Kari szemináriumainak emlékeztetén. Sárkány Rt. Budapest, 1935. ; Horváth Pál: *Frank Ignác*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993.; Stipta: 66-67.pp
- ¹⁸ Fürst: 1935. 56.p
- ¹⁹ Fürst: 1935. 57.p
- ²⁰ Frank Ignác: *A Közigazság törvénye Magyarhonban I.* Buda, 1845, 195.p
- ²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (CSML) Szentes, IV.A.3. Közgyűlési iratok 1833. Somogy vármegye jegyzőkönyvi kivonata
- ²² CSML Szentes IV.A.3. Közgyűlési iratok 1833. 66. Zala vármegyének az országos kiküldöttségnek Rendszeres munkáira tett észrevételei; „Javítva változtatni” *Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai*, Zalai Gyűjtemény 49. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2000.; Homoki-Nagy Mária: *Deák és a reformkor magánjogi törvénytervezetei*, In: *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon* (szerk: Balogh Elemér – Sarnyai Csaba Máté), Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2004,
- ²³ CSML Szentes IV.A. 3. Közgyűlési iratok 1833. 66. Heves és Külső Szolnok javaslata; Ezt a gyakorlatot követte Győr vármegye is. CSML Szentes IV.A.3. Közgyűlési iratok 1832. 1151.
- ²⁴ CSML Szentes IV.A. 3. Közgyűlési iratok 1832. 1150 Nógrád vármegye által az igazság kiszolgáltatása tárgyában rendelt bizottságnak észrevételei
- ²⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Kancelláriai Levéltár A 96 Acta Diaetalia I.5. 10
- ²⁶ Szlemenics Pál: *Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény*, 1823.; v.ö. Stipta: 2015.46.p; Nánási László: *Szlemenics Pál (1783-1856)* In: *Magyar jogtudósok.III.* (szerk: Hamza Gábor) Bibliotheca Iuridica. ELTE ÁJK. Budapest, 2006. 32.p
- ²⁷ Tóth Lőrinc: *Az ősiségi és egyéb birtokviszonyokat rendező 1852. november 29-ki legf. nyiltparancs ismertetése és magyarázata 2.* Pest, 1854.

A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus a kultúra- és tudományköziség jegyében zajlott, aminek okán magam is a jog és az irodalom, pontosabban a jogtörténet és az irodalom határterületére kalandoztam.

A magyar jogi terminológia kialakulásával és kutatásával már sokan foglalkoztak (elég csak Kovács Ferenc alapvető munkájára utalni),¹ azonban most nem is ennek folyamatáról, hanem az irodalmi nyelv és a jogi szakszókincs közti kapcsolatról lesz szó néhány kiragadott példa alapján. Egészen pontosan azt vizsgálom, hogy jogi műszavak milyen összefüggésben jelennek meg Jókai Mór regényeiben. Nem csupán arra a sajátosságra kívánok rámutatni, hogy az író Jókai meglehetősen gyakran használ műveiben jogi terminusokat, hanem foglalkozom azzal is, milyen további szakmai vagy tudományos eredménnyel járhat, ha az ember jo-

Korsósné Delacasse Krisztina

Jog és irodalom határán

A magyar jogi szaknyelv és az irodalmi nyelv kapcsolata a 19. században – Jókai nyomán

gászként-jogtörténészként nemcsak szakirodalmat, hanem szépirodalmat is forgat.

Jókai Mór jogi tanulmányokat folytatott, az ügyvédi oklevelet is megszerezte, ebből kifolyólag nem is igazán furcsa, hogy szakmája szókincsét beleszötte műveibe. Még akkor sem, ha tudvalevő róla, hogy – a kötelező patvarián és jurátuskodáson kívül – szinte semmi időt nem töltött el

a pályán: prókátorként 1846-ban egy pert nyert ugyan, ám azután egyszer s mindenkorra félretette az ügyvédi diplomát, és kizárólag az irodalom felé fordult.² Ennek fényében valóban csodálatra méltó, hogy e kifejezésekkel nem csupán „művelt laikus” gyanánt dobálózik, hanem azokat későbbi műveiben is rendszerint helyesen, mi több, az általa ábrázolt kor jogrendjének megfelelően alkalmazza. Vannak természetesen olyan esetek is, amikor a szerző valamely szakkifejezést a jogi regiszterből kiemelve, más értelemben használ, mintegy metafora gyanánt. Ilyenre rálelni a jogtörténész számára igazi csemege, míg az átlagos olvasó valószínűleg átsiklik felettük, vagy netán értetlenkedve fogadja, mi szükség újabb idegen szavakra a regényben. Hiszen ez a jogi terminológia részint még mindig latin, de a magyar nyelvbe szervesen illeszkedő, annak nyelvtani szabályai alapján használt (például ragozott) szavakat, szófordulatokat jelent.

Jókai Mór szobra Révkomáromban

1. Nyelvi bravúr

A *Köszívű ember fiaiban* csodálkoztam rá először erre a nyelvi leleményességre, méghozzá „A kézfogó napja” című fejezetben, amikor Rideghváry Bence, vármegyei adminisztrátor az elhunyt Baradlay Kazimir végakarata szerint feleségül kívánja venni annak özvegyét: „Rideghváry úr apránként átesett porhüvelye külsejének átídomításán ez értekezés alatt. Fekete díszöltözetbe iktatta magát, s el lévén készülve ügyének levátájára, megindult szobájából a címerterembe, [...]”³

Az idézett részletben az adminisztrátor tehát házasságkötésre készül, ami nemcsak a tervezett frigy magánéleti és jogi jelentősége folytán lényeges, hanem egyúttal a megegyező celebritásainak színe előtt végbemenő, akár politikai jelentőséggel is bíró társasági esemény. A dolog ünneplését, fontosságát, továbbá azt, hogy itt most egy hosszabb folyamat kezdőpontjáról van szó, a regényíró egy olyan, a jogi szaknyelvből kölcsönzött kifejezéssel jelzi, ami napjainkban már magyarázatra szorul.

A *levata* a tradicionális jogban az ún. perfelvételt jelentette, vagyis a per megindulásával függ össze. Az ünnepélyes írásbeli per folyamán a per előkészületi szakaszában az idézésben kijelölt határnapon ugyanis a felperes vagy az ő képviselője megjelent a bíróság e célra szolgáló helyiségében, az ún. pertárban, és kérte a per felvételét. Amennyiben minden feltétel adott volt (a képviselő bemutatta ügyvédvalló levelét, a keresetlevélnek illetve a perbehí-

vó parancsnak a kézbesítéséről, továbbá az idézés megtörténtéről szóló kézbesítési jelentést), a bírósági jegyzőkönyvbe, voltaképpen annak fejrészeként feljegyezték a „*Levata est causa*” bevezető formulát, vagyis azt, hogy felvétellett valakinek a pere. Ezután szólították az alperest,

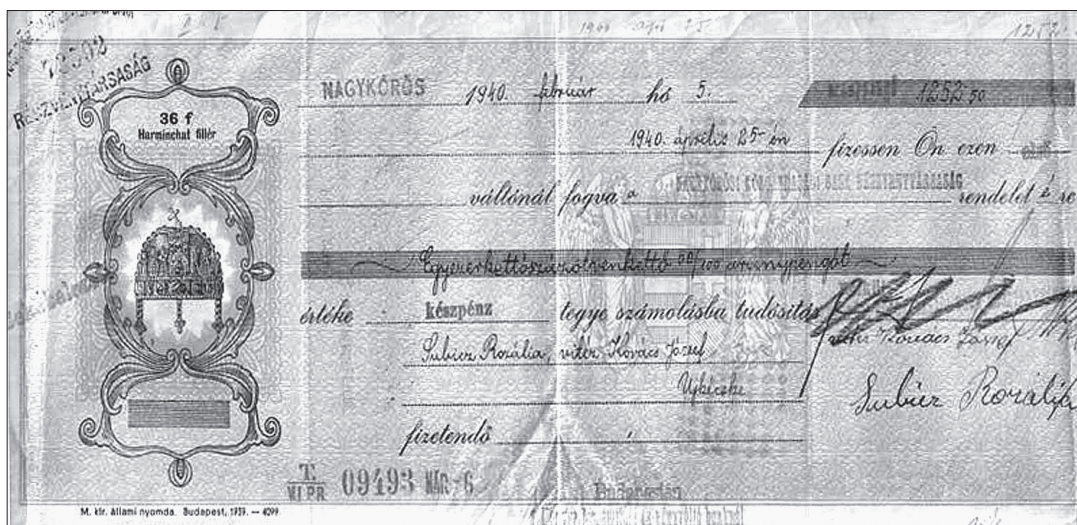
akinek az ottani megjelenését – akár szintén ügyvédje által – *comparatió*nak nevezték, s szintén a jegyzőkönyvbe foglalták. Ezzel a per egy következő, már a bíróság előtt zajló szakaszába lépett, bár még további perceselexményekre került sor, amire az ügy érdemi részére tértek. A perfelvétel, a *levata* jelentősége abban állt, hogy amennyiben a felperes azt elmulasztotta, ellene meg nem jelenés okán („*per non venit*”) olyan ítélet született, amellyel örök hallgatásra ítélték, vagyis arra, hogy az adott igényét bíróság előtt többé nem érvényesíthette az alperessel szemben.

Mint a fentiekből kitetszik, Jókai zseniális irodalmi eszközzel élt annak megjelenítésére, milyen komoly jelentősége van a gróf számára a hamarosan megkezdődő eseménynek. Ez annak fényében még inkább kifejező, hogy

néhány oldallal később az is kiderül, a hatalmas készülődés részéről hiábavalónak bizonyult, hiszen Baradlay Ödön és Lánghy Aranka a két házasulandó fél, az ő esküvőjükre gyűlt össze a vendégsereg, Rideghváry tehát hoppon maradt.

2. Az irodalmi példák felhasználása az oktatásban

Önmagában nem újdonság, ha valaki bármely tárgy tanítása során irodalmi példákkal él. Amellett azonban, hogy bizonyos jogintézmények magyarázatoként vagy illusztrálására gyönyörű, regényekből kiragadott eseteket lehet beágyazni, körülbelül másfél évtizede ennél merészebbet gondoltam. Úgy döntöttem, megér egy teljes szemesztert, egy önálló kurzust, hogy a hallgatókkal együtt dolgozzunk fel néhány kiválasztott regényt. Így indult el a „*Jogi esetek Jókai regényeiben*” című szabadon választható szeminárium, aminek egyik célja kimondottan az, hogy a jogtörténész szemszögéből elemezzünk egyes regénybeli történéseket. Nem arról van szó tehát – mint azt néhány jogász kolléga szintúgy teszi –, hogy hatályos jogszabályaink alapján göngyölítsük fel valamely, az irodalomból ismert esetet, hanem különös hangsúlyt fektetünk annak a

Váltó

meghatározására, milyen korban, hol, milyen környezetben, helyszínen játszódnak az események, és az ott, akkor, az adott személyi körre hatályos szabályokban keressük a megoldást.

A bőséges választékból a *Szegény gazdagok* váltóhamisítási ügyét idézem fel, s ezen keresztül mutatom be, mi mindent lehet feltárni jogtörténészként akár csak egy részlet alapján is.

„A másokra, a gyermekre nézve pedig egy borzasztó váddal áll elő unokabátyja. Egy váltót mutat elő negyvenezzer forintról, melyet a gyermek hamisított, néneje, Hátszegi báróné nevére. [...] A dolog nevetségesen hihetetlen, de így van, én láttam a váltót, mert bíróilag le van foglalva. Egészen a fiú keze írása, még testvérének aláírt nevében is jól felismerhető, melyet még csak nem is utánczott jól.”⁴

„A fiatalember kivallá, hogy a kérdéses váltóhamisítást csakugyan ő követte el; hanem egyúttal azt is, hogy erre őt Margari úr vette rá, és hogy az általa írt váltó eredetileg negyven forintról szólt, s így okvetlen valakinek másnak kellett abból negyvenezret csinálni. [...] Ez a körülmény nagyon kényes, megvallom – folytatta Monori –, mert ezáltal a fiatalembert terhelő vád nagyon megkönnyebbül, s annak nagyobb része eddig egészen mentes vállakra fog nehezülni; ő mint kiskorú, beszámítás alá kevésbé vehető[...]”⁵

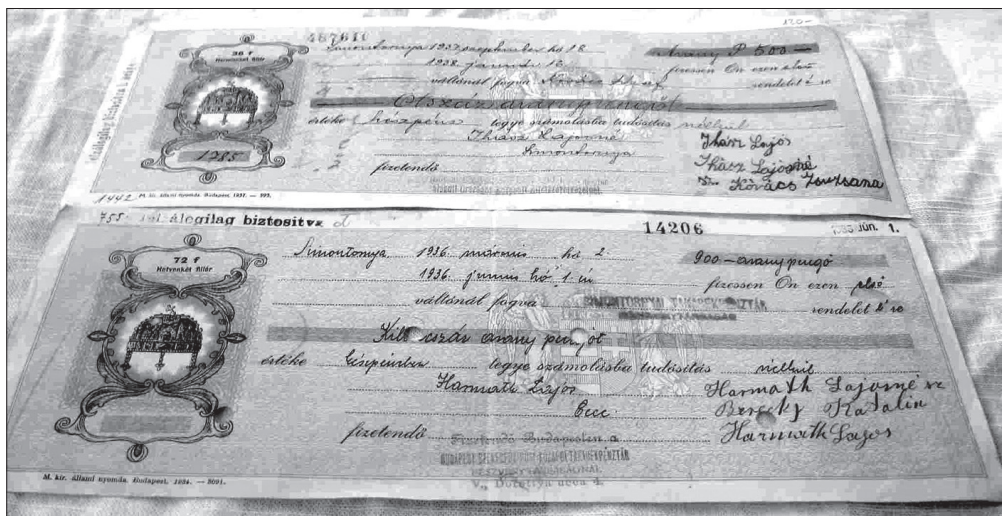
Az idézett ügyet több szempontból is érdemes megvizsgálni és magyarázni. Mindenekelőtt a váltó és a váltóhamisítás jelentése tisztázandó. Mivel a regény az 1830–40-es években játszódik, ezért már figyelembe lehet venni az 1840. évi XV. törvénycikket, a magyar váltótörvényt. Eszerint (1. §) a váltó „olgy oklevél, melly által kibocsátója magát a köztörvényieknel szigorúbb feltételek alatt kötelezi, hogy valamely meghatározott somma pénzt, bizonyos helyen és időben vagy maga fizetend, vagy annak más általi kifizetését eszközli.”

Bár a hamis váltó és a váltó meghamisítása kifejezések előfordulnak a jogszabály szövegében, de a törvény nem határozza meg pontosan, mit kell ezeken érteni. Ezt a hiányt is pótolja a váltótörvény módosításáról és kiegészítéséről szóló 1844:VI. tc., amely tartalmazza többek között a váltóhamisítás tényállását és az annak során követendő eljárást is (28. §). Büntető kódex híján (hiszen az 1843-as büntető törvénykönyv tervezetéről az országgyűlés két táblája nem tudott megállapodni) tehát magába a váltótörvénybe foglalták bele a váltóval kapcsolatos visszaélést mint önálló deliktumot.

A váltóhamisítást eszerint három elkövetési magatartással lehetett megvalósítani: hamis váltó készítésével, az eredetileg igaz váltó utólagos meghamisításával, illetve a hamis váltónak a felhasználásával. A tettes a törvénycikk szóhasználata szerint mint tolvaj volt büntetendő „minden okozott károknak és költségeknek [...] megtérítése mellett 8 évig terjedhető rabsággal”.

A regénybeli esetben a fiatalember (Lapussa Kálmán) az első fordulat szerint követte el a bűncselekményt, hiszen eleve hamis váltót állított ki a nővére nevében, az ő aláírását is hamisítva. A továbbiakból azonban az is kiderül, hogy az adott váltóval kapcsolatban nemcsak Kálmán, hanem más is gyanúba keveredett: valaki, aki az eredetileg negyven forintról szóló váltót negyvenezzerre írta át.

A váltó utólagos megmásítását az említett szakasz második fordulata határozta meg és kriminalizálta. Sajátos azonban az eset azért, mert szigorúan ragaszkodva a törvény szövegéhez abban az szerepel, hogy „valamely magában igaz váltót bármely részben meghamisít”, a regényben pedig a kérdéses váltó nyilvánvalóan nem volt „igaz váltó”, mert nem a kiállítóként feltüntetett személytől származott. Nem túlságosan elmélyülve e ponton a tényállás magyarázatában, elképzelhető, hogy a törvényalkotó szándéka valóban nem irányult arra az esetre, hogy az a magatartás büntetendő legyen, amellyel valaki a hamis váltót tovább hamisítja. (Talán egy ilyen „dupla csavar” már valóban csak az írói fantázia szüleménye, és a praxisban nem tűnt fel, mindenesetre ezt a kérdést később az 1878:V. tc sem cizellálta tovább. A Csemegi-kódex

Váltó

a váltóhamisítást mint a magánokirat-hamisítás súlyosabbán minősülő esetét rendelte büntetni, amelyet 403. §-ában akként határozott meg, hogy „öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő a magánokirat hamisítása, ha: 1. hamis váltó készítése, vagy a valódi váltó meghamisítása által követetik el”.)

Vélhetően azért sem lehetett gyakorlati jelentősége a problémának, mert az akár így, akár úgy hamis vagy meghamisított váltót általában felhasználták, hiszen végső soron e célból hamisítottak, s így önmagában már ez utóbbi (a törvény által meghatározott harmadik elkövetési magatartás) megalapozta az elkövető felelősségét. Bár a regénybeli eset e szempontból is sajtáságos, hiszen a váltóban feltüntetett összeg megsokszorozásának indoka sokkal inkább Kálmán (vagy Henriette) helyzetének súlyosbítása volt...

A regényből kiemelt ügy kapcsán még két további probléma merülhet fel.

Először is, mit kell érteni az alatt, hogy Kálmán „mint kiskorú beszámítás alá kevésbé vehető”? Másrészt mivel „a fiatallembert terhelő vád nagyon megkönnyebbül, s annak nagyobb része eddig egészen mentes vállakra fog nehezülni”, voltak-e részesek a Kálmán által végrehajtott váltóhamisítás elkövetésében, netán másik tettet kell majd felelősségre vonni?

A két kérdés egymással összefügg. Az elsőre válaszolva a belátási képesség hiánya tűnik kézenfekvőnek, hiszen öt gyermeknek nevezik és kiskorúnak, aki „beszámítás alá kevésbé vehető”. A gyereket a tradicionális jogban törvényes kora elérésétől tekintették vétőképesnek. Ennek határa a 16. századtól mindkét nem vonatkozásában a 12. életévben rögzült. A 18. század végén, a 19. század első felében a joggyakorlat és a kodifikációs tervezetek eme életkor alatt úgy tekintettek a gyermekre, mint aki nem rendelkezik a beszámításhoz szükséges belátási képességgel.⁶ Sőt, a 18. századi praxisban a beszámítási képesség korhatára még némiképp kitolódott, ti. a 14 év alatti személyt ritkán tekintettek büntethetőnek, rendszerint csak akkor, ha a cselekményt különös gonosszággal követte el.⁷ A teljes kor eléréséig (a 19. században ezt már

nagykorúságnak nevezték), tehát férfiaknál a 24. életév betöltéséig, magánjogi vonatkozásban a cselekvőképesség fokozatosan bővült, büntetőjogi szempontból azonban az ifjú csak 16–18 esztendő koráig minősült korlátozott beszámítási képességgel rendelkezőnek.⁸ Ez utóbbi esetben viszont büntethető volt, de fiatal korát enyhítő körülményként vették figyelembe a büntetés kiszabásánál. A regényből idézett párbeszéd folytatásából az tudható meg, hogy Kálmán a váltó kiállításának idején alig több mint 13 éves. Életkora ennél pontosabban nem derül ki, ez is csak akként, hogy Kengyelesy grófné „úgy tudja”. Mindebből két variáció is következik: ha a fiú még 14 év alatti, beszámítási képesség hiánya miatt nem vonható felelősségre, amennyiben azonban a grófné valamennyit tévedett az életkorral kapcsolatban, úgy igen, de a bíróság a büntetését enyhítheti.

Ahogy an előrebocsátottam, a második kérdés, a tetteség-részesség problematikája szintén attól függően oldható meg, hogy a fiú vétőképesnek tekinthető-e. Hogyha igen, akkor Margari, aki rávette a bűncselekményre, e vonatkozásban felbujtóként felel, hiszen felbujtó az, aki más bűncselekmény elkövetésére rábír. A gyakorlatban a felbujtó a tettel azonos büntetésre számíthatott. Hogyha azonban Kálmánnak nem volt beszámítási képessége, akkor Margari olyan valakit „vett rá”, használt fel a deliktum megvalósítására, aki felelősségre nem vonható, éppen ezért közvetett tettesként büntetendő a hamis váltó kiállításáért.

Mint e példa is mutatja, Jókai egy-egy „ügy” leírásánál jogászai szemszögből is viszonylag precíz leírást ad, és olyan szakkifejezéseket használ, amelyekből az eset akár utólagosan is megoldható. Az egyes regénybeli részletek értelmezése során a hallgatónak nem elég csupán ismerniük a jogtörténetet, hanem meg kell próbálniuk alkalmazni is a korabeli szabályokat, s ez újfajta szemléletet visz a tárgy oktatásába. Nem utolsósorban pedig úgy vélem, feltétlenül érdemes az egyetemi ifjúságot egy ilyen kurzus által arra is ösztönözni, hogy a jogi tanulmányaikban való elmélyülés mellett maradjanak nyitottak magyar irodalmunk, kultúránk egyéb területei iránt is.

3. Kutatói szempont

Amellett, hogy csodálom Jókai nyelvezetét és hogy jelen téma régóta segítőtársam a jogtörténeti oktatásban, az sem utolsó szempont, hogy bizony olykor a kutató is kaphat inspirációt a regényekből.

Mindig szívesen idézem fel tudniillik, hogy jelenlegi kutatási témámat közvetetten éppen az irodalomnak és Jókainak köszönhetem, egészen pontosan *Az elátkozott család* című regény egy részletének. Ennek egyik felsorolásában számos latin elnevezés szerepel, deliktumoké, amelyekkel fia ügyvédje megvádolta Kadarkuthy bárót: *larvatus, stellionatus, perduellio, blaszfémia, crimen laesae, actus majoris stb.*⁹ A többi – viszonylag egyszerűbben meghatározható – „vádponthoz” részletezését most mellőzve annyit érdemes megjegyezni, hogy többségük valóban olyan bűncselekmény megnevezése, amit a magyar jog egyértelműen és régtől fogva ismert, mint például felségárulás, felség sértés, istenkáromlás, hatalmaskodás, álorcásság. Azonban egyikkel, jelesül a *stellionatus*-szal kapcsolatban felmerült bennem a kérdés, mit takar pontosan, és vajon fel lehet-e lelteni a regény cselekményének idején jogforrásainkban is e deliktumot, vagy csupán az írói fantázia helyezi ezt a római jogból egyébként ismert intézményt a 18. század közepének magyar jogába? További kérdés, hogy vajon miért a latin néven szerepelteti a szerző a bűncselekményt az először folyóiratban, folytatásokban 1857-ben megjelent regényben? Volt-e már akkor magyar megfelelője a szónak, vagy sem, esetleg ismét mindössze művészi eszköz lehet a latin nyelv alkalmazása?

E kérdés vizsgálatánál nem kerülhető el bevezetéképpen abból kiindulni, hogy mit jelentett a jogász írásbeliség latinitása, és hogyan, mikor következett be ebben a fordulat. A kutatók közül többen rámutatnak arra, hogy mindamellett, hogy a klerikusok által alkalmazott latin terjedt el az oklevéladás, jogi írásbeliség terén, Magyarországon a környező népekhez képest sokáig szinte kizárólag ez is maradt a jog hivatalos nyelve. Néhányan azt is megkockáztatják, hogy mintegy ez is egyfajta „privilegiumnak” fogható fel a köznéphez képest, akikre a nemesi jog nem terjedt ki, a latin jogi szabályok nyelvére pedig, ha úgy tetszik, a nemesi nemzetnek megfelelő kiváltságos nyelvként,¹⁰ másrészt, a 16. századtól, a Habsburg-ház uralkodása idején, a némettel szemben mintegy „hazai” nyelvként tekintettek.

Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a magyar nyelvet ne használták volna bizonyos jogi aktusok során, például úriszéki perekben, sommás perekben, vagy a közjog terén főként a községi igazgatásban, a vármegyei közgyűléseken, esetenként statútumok alkotásakor is, néha akár a latinnal keverve, vegyítve. A nyelvhasználat ténylegessége tehát elvált a jogi szabályozástól, ami egyébként is viszonylag későn jelent meg. Az egységes terminológia létrejöttére irányuló igény azonban több okra is visszavezethetően viszonylag későn, a 18–19. század fordulóján jelentkezett.¹¹ Ez az az időszak, amikor a használt jogi szaknyelvben írásban is egyértelműen túlsúlyra jutott a magyar, s ez egyúttal azt is jelenti, hogy megfelelőket kerestek a korábbi latin szakszavakra, a latin nyelven megírt műveknek magyar fordításai, kiadásai készültek. Ezzel

nyilván nem kívánom azt állítani, hogy korábban ne lettek volna erre próbálkozások, példák. (Elég csak a két talán legnevezetesebbre, Veres Balázs 1565-ös *Tripartitum*-fordítására, vagy Kászoni János Kitionich-fordítására gondolni.) Mindazonáltal mára már meghaladott az a nézet, amelyik ezeket a 16–17. századi fordításokat tekintené a magyar jogi kifejezések megteremtésében kizárólagos úttörőnek. Hiszen kimutatható, hogy a jogintézmények differenciálódásával párhuzamosan saját magyar szakszókincs is kialakult, sőt tudjuk, hogy alapvető jogi műszavaink még a honfoglalást megelőző kor szókincséből valók, és bizonyos, a hivatalos írott nyelvhasználat során ellatinosodott jogi szakkifejezéseinknek is kimondottan magyar az eredete.¹²

A hazai nyelv komolyabb elterjedése a hivatalos életben szintén nagyjából az 1790-es évektől indult meg, majd megszülettek az ennek rögzítéséről szóló jogszabályok is. Az 1836. évi III. törvénycikk már kimondta a magyar nyelv elsőségét a – még két nyelven szerkesztett – törvények értelmezésében, használatát az igazságszolgáltatás felső szintjén is, és e folyamat betetőzéseként az 1844. évi II. tc. a magyart hivatalos nyelvvé tette.¹³

A jogtörténész kutató számára kiemelkedő fontosságú egy adott intézmény tanulmányozása során, hogy az azt jelölő kifejezés mikor és hogyan jelent meg a magyar jogban; arról nem is beszélve, hogy amennyiben ezek latin szavak, akkor vajon a mi jogrendünkben mit fedtek – hiszen a magyar szokásjog a római jogi értelmüktől eltérően alkalmazott számos *terminus technicus*.¹⁴ Vizsgálандó továbbá, hogy volt-e, s ha igen, milyen magyar megfelelőjük, illetve később, a magyar jogi szaknyelv kialakulása és térhódítása során hogyan fordították le őket. E fejlődést nyomon követve lehet bemutatni, milyen fogalmi átalakuláson mentek keresztül, amire a 19. században – jórészt a fenti jogszabályi változásoknak, másrészt a nyelvújításnak is köszönhetően, és nem utolsó sorban a kodifikációs folyamatok következtében – adott tartalommal, jelentéssel rögzültek. A fejlődésnek eme pontján – különösen bizonyos jogterületeken (például büntetőjog) – a törvény, a kódex maga határozott meg egyes fogalmakat (például törvényi tényállások). Korábban jogszabályaink gyakran csak használták a bevett és az adott korszakban mindenki által értett kifejezéseket, s emiatt nem definiáltak (például mindenki tudta, mit jelent a lopás, vagy ki a tolvaj).

Az átmenetet elsősorban – a 19. század elejéig szintén latin nyelvű – jogi magyarázatok, tankönyvekként használt gyűjtemények, illetve szakirodalmi művek jelentették. Egyes szótáraink, illetve jelentősebb munkák magyar fordításai is tudtak eligazításul szolgálni. Még a nem kifejezetten jogi szótárak is – például Pápai Páriz Ferenc első kiadásban 1708-ban megjelenő latin–magyar szótára – számtalan jogi kifejezést tartalmaztak.

A magyar nyelv hivatalos térhódításával párhuzamosan megindult az a folyamat, amelynek során a különböző tudományágak, így a jogtudomány terén is arra törekedtek, hogy a korábbi idegen kifejezéseket saját, magyar nyelvű szakkifejezésekkel váltsák fel. A 19. század elején, 1807-ben jelent meg a veszprémi, valamint a pesti törvényszavak gyűjteménye, 1843-ban pedig a Magyar Tudós Társa-

ság *Törvénytudományi műszótára*.¹⁵ Ez összhangban állt az 1827. évi XI. törvénycikk rendelkezésével, amely a hazai nyelv terjesztése mellett a tudományok és a művészet „minden nemében leendő kiművelésében” határozta meg az Akadémia feladatát. A *Törvénytudományi műszótár* összeállítói több munkát is alapul vettek a kötet elkészítéséhez, az előbb említett gyűjteményeken túl egyes magyar nyelven megjelent jogi műveket is.¹⁶ A szótár célja elsősorban az volt, hogy a meglévő jogi kifejezéseket összegyűjtse és közreadja avégett, hogy „a’ törvénytudományi osztály’ tudományágazatainak űzői, kedvelői, könnyebben láthassák együtt e’ gyűjteményben az eddig megkísértett magyar elnevezéseket ’s összehasonlításból kivessék, mellyik tudós találta el a’ kiteendőt szerencsésebben”, továbbá, hogy „kitessék: mi, hogyan, hányféleképp ’s kik által fejeztetett ki eddig; mert gyakran történt ’s történik maig, hogy némely író nem tudhatván a’ régebben készült, néha igen alkalmas műszót, helyette szükségből rozszabbat kezdett, ’s ez által a’ jobbnak ’s régibbnek dívatba jövését vagy akadályozta, vagy el is nyomta.”¹⁷ Mivel szerkesztői „előleges műszótárnak” szánták egy később készíten-dő nagyszótárhoz, nem tartalmazott útmutatást bármelyik kifejezés használatának helyessége felől, sőt, felszólította a magyar tudósokat, hogy levélben jelezzék, ha hiányt tapasztalnak, vagy netán valamelyik szó esetében a feltüntetettnél helyesebbet tudnának javasolni.¹⁸

E ponton visszatérve a regényből vett példára, látszik, hogy a törvénytudományi szótárban a fordítás még valóban nem volt stabil, a kiadványban feltüntetett szavak sok esetben nem gyökeresedtek meg a magyar jogi szaknyelvben. Ilyenek a *crimen stellionatus*-ra ajánlott megfelelők is: a szemfényvesztés bűne, illetve az álszerződés bűne.¹⁹ Pedig a műszótár összeállítása során felhasználták Szlemenics Pál „*Fenyítő törvénytudományi magyar törvény*”

című, 1836-ban megjelent könyvét (saját 1817-ben megjelentetett „*Elementa juris criminalis hungarici*” című munkájának magyar fordítását) is, amely a *stellionatus*-ra a csalfaság szót használta, és ezzel azonosként említette – a veszprémi, és a pesti törvényszavak gyűjteményére hivatkozva – a „világ-csalás” illetve „fortélyos csalás” kifejezéseket.²⁰ Az 1843. évi büntető javaslatban e bűncselekmény megnevezéseként egyszerűen „csalás” szerepelt. Ezek a változatok viszont nem kerültek be a *Törvénytudományi műszótár*-ba, noha ma már tudjuk, hogy közülük az utóbbi vált általánosan elfogadottá.²¹

Így Szlemenics tankönyvének 1872-es (bővített) kiadásában is így hangzott a magyarázat: „...*stellionatus* alatt a csalásnak mindazon neveit értjük, melyek törvényünkben külön elnevezésekkel nem bírnak.”²² A szóhasználat egységesítésében minden bizonnyal a büntetőjogi kodifikáció tette meg a döntő lépést, és fejthette ki a legnagyobb hatást: az 1878:V. törvénycikk XXXI. fejezete *A csalás* címet viselte.

Am az is látszik, hogy a latin kifejezések csak lassan koptak ki a használatból. Jókai, aki a 40-es években tanult jogot, és 1846-ban tette le az ügyvédi vizsgát, később, az említett regény 1857-es, majd 1858-as kiadása idején is szívesebben maradt az eredeti latin kifejezésnél, semmint a talán még épp csak rögzült magyar megfelelőnél, így nem csoda, ha az író tollára inkább a *stellionatus* kívánczolt.

Noha e rövid, elsősorban a kifejezések használatára koncentrált ismertetésem a jogintézmény vonatkozásában csak áttekintő jellegű, feltétlenül megjegyzendő, hogy teljes egészében nem azonosítható egymással a 18. században jogunkban megjelenő *stellionatus* és a 19. századi kodifikációban kiforró csalás fogalma. Ennek részletesebb kifejtését azonban más írásaimban tettem és teszem meg, pillanatnyi célom csupán az volt, hogy bemutassam, hogyan járulhat hozzá a szépirodalom szakmai kérdések felvetéséhez.

Jegyzetek

¹ Kovács Ferenc: *A magyar jogi terminológia kialakulása* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1964; a továbbiakban: Kovács F. 1964)

² Pallas Nagy Lexikona (Budapest 1893–1897), Jókai szócikk

³ Jókai Mór: *A kőszívű ember fiai* (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, 140. p. – I. rész, *A kézfogó napja* c. fejezet)

⁴ Jókai Mór: *Szegény gazdagok* (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, 221–222. p. – *Az aradi estélyek* c. fejezet; a továbbiakban: Jókai 1983)

⁵ Jókai 1983: i.m. 308. p. – *Margari úr* c. fejezet

⁶ Mezey Barna: *A kor kérdése a magyar büntetőjog történetében. A fiatalok bűnelkövetők történetéhez* (Rendészeti Szemle 2008/7–8. 25. p.)

⁷ Béli Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog* (Budapest – Pécs, Dialóg Campus, 2000, 157. p.)

⁸ Mezey: i.m. 24–25. p.

⁹ „A zugügyvéd felhordott ellene minden ráférhető vádat, bebizonyítá, hogy nincs elég esze, hogy larvatus, stellionatus, és perduellio bűneiben leledzik, hogy ateista és manicheus, hogy őrzöngő és nyavalyatorós, bevádolta blaszfémiaival, crimen laesaeval, actus majorissal, s egy időben csakugyan annyira vitte a dolgot, hogy az öregúr sequestrumot kapott, s először életében volt kénytelen elismerni, hogy ebben a játékban nincsen több aduttja.” Jókai Mór: *Az elátkozott család* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963, 203–204. p. – *A furcsa ember* c. fejezet)

¹⁰ Kovács F. 1964: i.m. 89. p.

¹¹ Kovács Mária: *A magyar jogi terminológia egységesülése a XVIII–XIX. század fordulóján* (Acta Hungarica 18, 2007, 145–146. p.; a továbbiakban Kovács M. 2007)

¹² Kovács F. 1964: i. m. 178. p.

¹³ Részletesebben ld. Nagy Noémi: *A nyelvhasználat szabályozása a 19. századi Magyarországon* = Varga Norbert (szerk.): *VI. Szegedi Jogtörténeti Napok – Báró Eötvös József születésének 200. évfordulója alkalmából* (Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Jogtörténeti Tanszék, 2014, 139–141. p.), illetve Nagy Noémi: *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma: Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében* (doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs, 2015) 148–159. p.

¹⁴ Gedeon Magdolna: *Latin terminusok a magyar jogi szaknyelv történetében* = Szabó Miklós (szerk.): *A jog nyelvi dimenziója* (Prudentia Iuris 31; Miskolc, Bibor kiadó, 2015, 214. p.)

¹⁵ *Veszprémi gyűjteménye a’ törvényeket érdeklő kifejezéseknek* (Veszprém, 1807), illetve *Pesti gyűjteménye a’ tisztelti Írásmód’ saját szavainak* (Pest, 1807). *Törvénytudományi műszótár* (Pest, Magyar Tudós Társaság 1843, VI. p.) <http://mek.oszk.hu/05200/05267/05267.pdf>

(letöltés: 2017. szeptember 4.) Az első helyen említett gyűjtemény vélhetőleg azonosítható Pápay Sámuel: *Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra és törvénykezésre valóalkalmaztatásáról az oda tartozó kifejezések gyűjteményével* (Veszprém, 1807) című művel. Ld. Kovács M. 2007: i.m. 147. p.

¹⁶ *Törvénytudományi műszótár*: i.m. VII. p

¹⁷ *Törvénytudományi műszótár*: i.m. IV–V. p.

¹⁸ *Törvénytudományi műszótár*: i.m. V. p.

¹⁹ *Törvénytudományi műszótár*: i.m. 101.

²⁰ Szlemenics Pál: *Fenyítő törvényszéki magyar törvény* (Buda, 1836, 137. p.)

²¹ Pedig akadémiai tagként maga Szlemenics is részt vett a Törvénytudományi műszótár összeállításában, noha a végső szerkesztést Perger János és Sztrokay Antal végezték. *Törvénytudományi műszótár*: i.m. VI., XI. p.

²² Szlemenics Pál: *Magyar fenyítő törvénykönyve* (Pest, Heckenast, 1872, 168. p.)

Prológus

Az Árpád-korból fennmaradt jogi jelentőségű források, a királyi oklevelek és a kialakulóban lévő állam működése során keletkező egyéb (például nádori, országbírói, káptalani) okleveles források nem csupán az állam és a társadalom működésének, a jelentősebb történelmi eseményeknek hiteles megismerési forrásai, de kultúrtörténeti jelentőségük is igen nagy.

Jóllehet, a korabeli hivatali írásbeliség – amelynek fejlődésében igen jelentős lépés volt a kancellára felállítása III. Béla korában – latin nyelvű volt, azonban az egyszerű emberek saját nemzetiségük nyelvét használták. A források tanúsága szerint a magyar anyanyelvűek mellett jelentős számban éltek az országban például német és szláv ajkúak. A latin a tanult értelmiség, lényegében a klérus nyelve volt, ezt igazolja az is, hogy a korból fennmaradt okleveleket – még akkor is, ha azok jogilag a királytól, a nádortól, az országbírótól (stb.) származtak, tehát az ő akaratukat, rendelkezésüket, ítéletüket tartalmazták – valamilyen egyházi tisztviselő vagy közeg foglalta írásba, ahogy ez jellemzően kiolvasható e dokumentumok záró rendelkezéseiből is, „*datum per manus*” (keze által adatott) megjelöléssel. A királyi okleveleket rendszerint kiadmányozó kancellár, illetve alkancellár kivétel nélkül egyházi tisztviselők, valamely jelentősebb prépostság viselői.

Latin nyelvezetük mellett ugyanakkor az Árpád-korból fennmaradt oklevelek a kevés korabeli magyar nyelvemlék egy részének hordozói. Az alábbiakban azt vizsgálom, hogy e nyelvemlékek, az Árpád-kori latin nyelvű oklevelekben található, mai magyar nyelvünkben is élő kifejezések milyen szövegek környezetben és milyen okból jelennek meg az egyes forrásokban, e kifejezések milyen jogi jelentőséggel bírhatnak, előfordulásuknak van-e bármilyen ésszerű magyarázata vagy az teljesen véletlenszerű.

Lelet

A konkrét okleveles források vizsgálata előtt pontosításra szorul a címben szereplő „királyi oklevél”, „Árpád-kor”, „magyar kifejezés” és „jogi kifejezés” fogalmak tartalma.

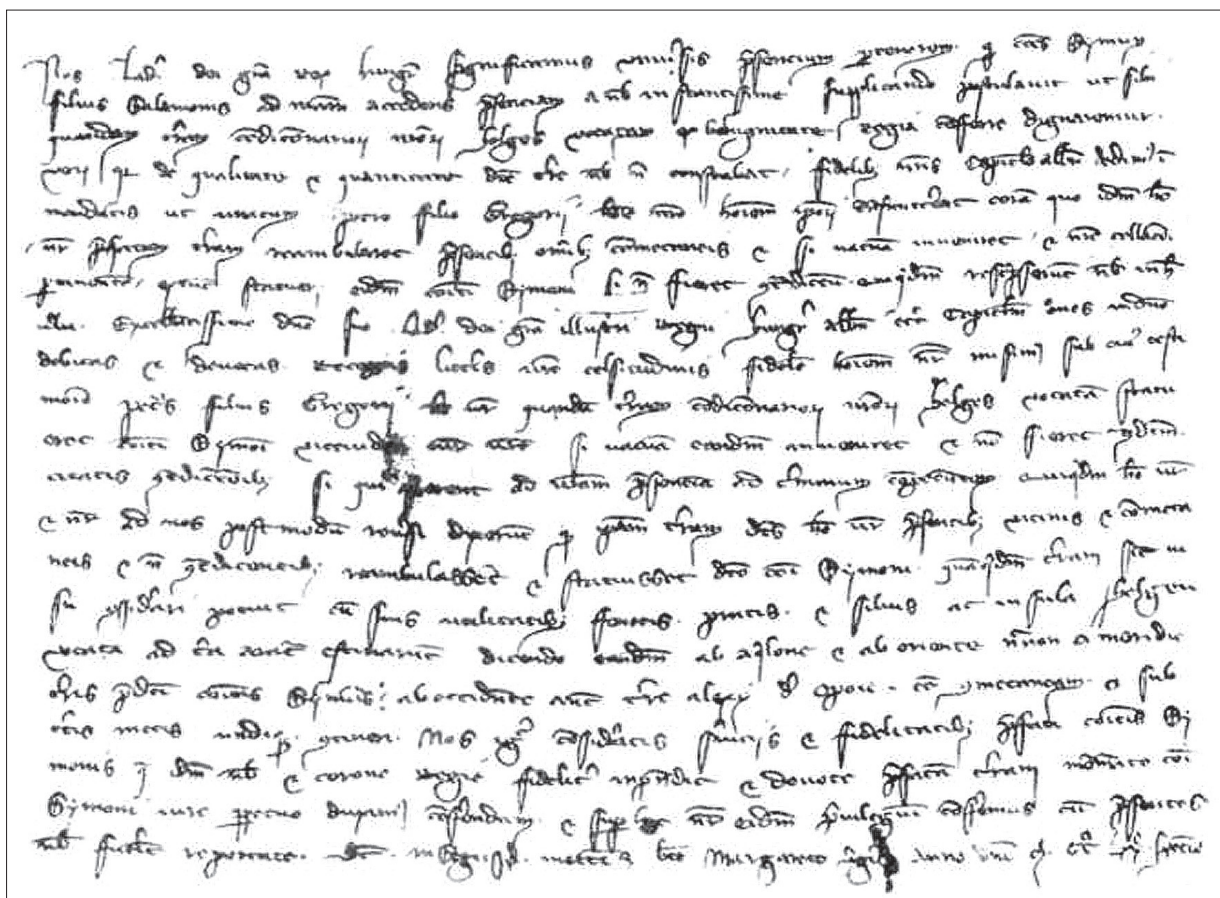
Amint arra az előbbiekben utaltam, a királyi oklevél természetesen nem azt jelenti, hogy a dokumentumot

László Balázs

Magyar jogi kifejezések az Árpád-kori királyi oklevelekben

maga az uralkodó készítette, írta volna, de még csak azt sem, hogy a forrás szóról szóra tartalmazná a monarcha valamely verbális akaratnyilvánítását. Bizonyosan kijelenthető, hogy az okleveleket nem a királyok vetették papírra, és nem is diktálták azokat. Ennek bizonyítéka lehet önmagában az a korabeli oklevélszerkesztésre vonatkozó ténymegállapítás is, miszerint egy-egy oklevél – a szó szoros értelmében vett – megrajzolása hosszadalmas folyamat volt, a konkrét tartalmat, a szóhasználatot pedig a drága alapanyag (többnyire valamilyen hártya) mennyisége, mérete is befolyásolhatta. Ennél is szembetűnőbb lehet azonban nagyobb számú oklevél tanulmányozása alapján, hogy azok szövegezésében mind az érdemi rendelkezés előtt (*invocatio, intitulatio, inscriptio, salutatio, arenga, promulgatio, narratio*¹), mind azt követően (*corroboratio, subscriptio, datum, series dignitatum, apprecatio*²) számos visszatérő formula található. Különösen igaz ez az úgynevezett *arenga* szövegekre, az oklevelek érdemi részének valamilyen általános filozófiai, teológiai vagy éppen jogi tartalmú gondolatot megfogalmazó bevezető elemére,³ amelynek terjedelme pedig egyetlen rövid mondatról akár az oklevél érdemi tartalmát is meghaladó hosszúságig terjedhet.

A királyi oklevelek tehát a király kifejezett akaratát – azaz lényegében a törvényt⁴ – rögzítő, a király akaratából írásba foglalt okleveles források. Az írásba foglalásra a XI–XII. században nyilvánvalóan akkor került sor, ha a királyi rendelkezés jelentősége indokolta – bizonyosan így volt ez a korszak úgynevezett dekrétumainak, törvénykönyveinek esetében. A fordulóponthoz 1181-ben érkezett el, amikor III. Béla a Marcell prépost felesége, Froa úrasszony és Farkas nádor szerződését megerősítő levelében így rendelkezett: „*negotium quodlibet in audientia celsitudinis mee discussum, scripti testimonio confirmatur*” (bármely, a felségem jelenlétében megtárgyalt ügy írás bizonyosságával erősítették meg).⁵ E rendelkezéssel a király lényegében a kancellária felállítását irányozta elő,

Högvész első oklevele (1277. július 20.), IV. (Kun) László a Somogy megyei Segesd királyi udvarhelyen keltett adománylevele.

és valóban, a XIII. század elejétől kezdődően jóval több királyi oklevél maradt az utókorra, mint az Árpád-kori királyság első két évszázadából. E forrásokban pedig gyakran meg is található a „datum per manus [...] aule nostre cancellarii” (adatott udvarunk kancellárjának keze által), illetve a „datum per manus [...] aule nostre vice-cancellarii” (adatott udvarunk alkancellárjának keze által) fordulat. Nem ritkán pedig maguk az oklevelek utalnak arra, hogy valamely jogosított személy vagy közösség a jogainak biztosítása, majdani igazolhatósága érdekében kérte (privilegiális) oklevél kiállítását.

A kifejtettekből már látható, hogy az Árpád-kori királyi oklevelek vizsgálata során túlnyomó többségben a XIII. században keletkezett forrásokra támaszkodhatunk, kisebb számban azonban rendelkezésre állnak korábbi dokumentumok is.

Ami a „magyar jogi kifejezések” megjelölést illeti, ennek mindkét jelzőjéhez némi szerzői pontosítás kívánkozik. Mivel jelen tanulmány – a szerző hivatásából adódóan – a választott vizsgálati tárgyat jogtörténeti és nem nyelvtudományi oldalról közelíti meg, a későbbiekben bemutatásra kerülő kifejezések kiválasztása nem az egyes szavak, szóalakok eredete szerint történik, azok között lehetnek és bizonyosan vannak is idegen nyelvekből átvett jövevényszavak (például a zsolozsma). Ez nyilvánvalóan következik az Árpád-kori Magyarország demográfiai viszonyaiból. Hogy mégis kiemelhetők ezek a kifejezések mint az Árpád-kori latin nyelvű oklevelek-

ben található magyar kifejezések, azt azzal magyarázhatjuk, hogy ezek a mai magyar nyelvben is előforduló és nyilvánvalóan nem a „klasszikus” latin nyelvből átvett szóalakok.

A vizsgált magyar kifejezések „jogi” jellege pedig nem akként értelmezendő, hogy jogi műszavakat, szakkifejezéseket találjunk a forrásokban, hanem olyan, a mindennapi életben használatos kifejezésekről van szó, amelyek az adott szöveggörnyezetben nyernek el valamilyen jogi tartalmat, jogi jelentőséget.

A „közönséges” nyelv

Arra, hogy a dolgozatban is vizsgált kifejezések az oklevelek latin nyelvezetéből kirínak, gyakran magukból az oklevelekből is következtethetünk, mivel azokat jellemzően a „vulgo” (*vulgo, vulgo*) vagy „vulgariter” szó előzi meg, amelynek jelentése: közönségesen.

Fontos kiemelni, hogy míg napjainkban a „közönséges” és különösen a „vulgáris” jelzőt gyakorta negatív töltetű kifejezésként használjuk, addig az Árpád-kori latin szövegekben ennek más jelentést kell tulajdonítanunk. Az azonos töre visszavezethető latin kifejezések közül például a „vulgare” igealak jelentése: közzé tesz, elterjeszt, elterjed; a „vulgus” főnév jelentése: tömeg, köznép; míg az „in vulgus” kifejezés magyar megfelelője: közönségesen, általában. Ennek megfelelően a fenti szóalakok az okle-

velekben az általuk jelzett kifejezések köznap, általános, széles körben ismert és alkalmazott jellegére utal.

További érdekesség, hogy míg a „vulgo”, „vulgarter” előtagokat az oklevelek olyan kifejezések előtt használják, amelyek a magyar nyelvben ma is előfordulnak, jóval ritkábban található ezen előtagok helyett a „hungarico” – például a veszprémi káptalan 1265-ből fennmaradt, az Ilia nemzetség tagjai közötti osztályról tanúskodó levelében⁶ – vagy a „hungarice” – például a zágrábi káptalan 1234. évi, a Budindol nevű birtok átengedéséről tanúskodó levelében⁷ – szóalak. Amikor pedig a felismerhető módon a latin és a magyar nyelvtől is különböző szóalakat közöl valamely oklevél, akkor azt legtöbbször ilyen jelző nélkül teszi, ritkán azonban meg is jelöli az idegen szóalak eredetét, mint a szentkereszti apát és a pesti Werner közötti per iratai közül fennmaradt évszám nélküli, de Wenzel Gusztáv közlése szerint vélhetően 1235 és 1241 között keletkezett levél⁸ szövegében, ahol a „Tristamchirchen” szóalak előtt a „teutonice” (németül) határozó áll.

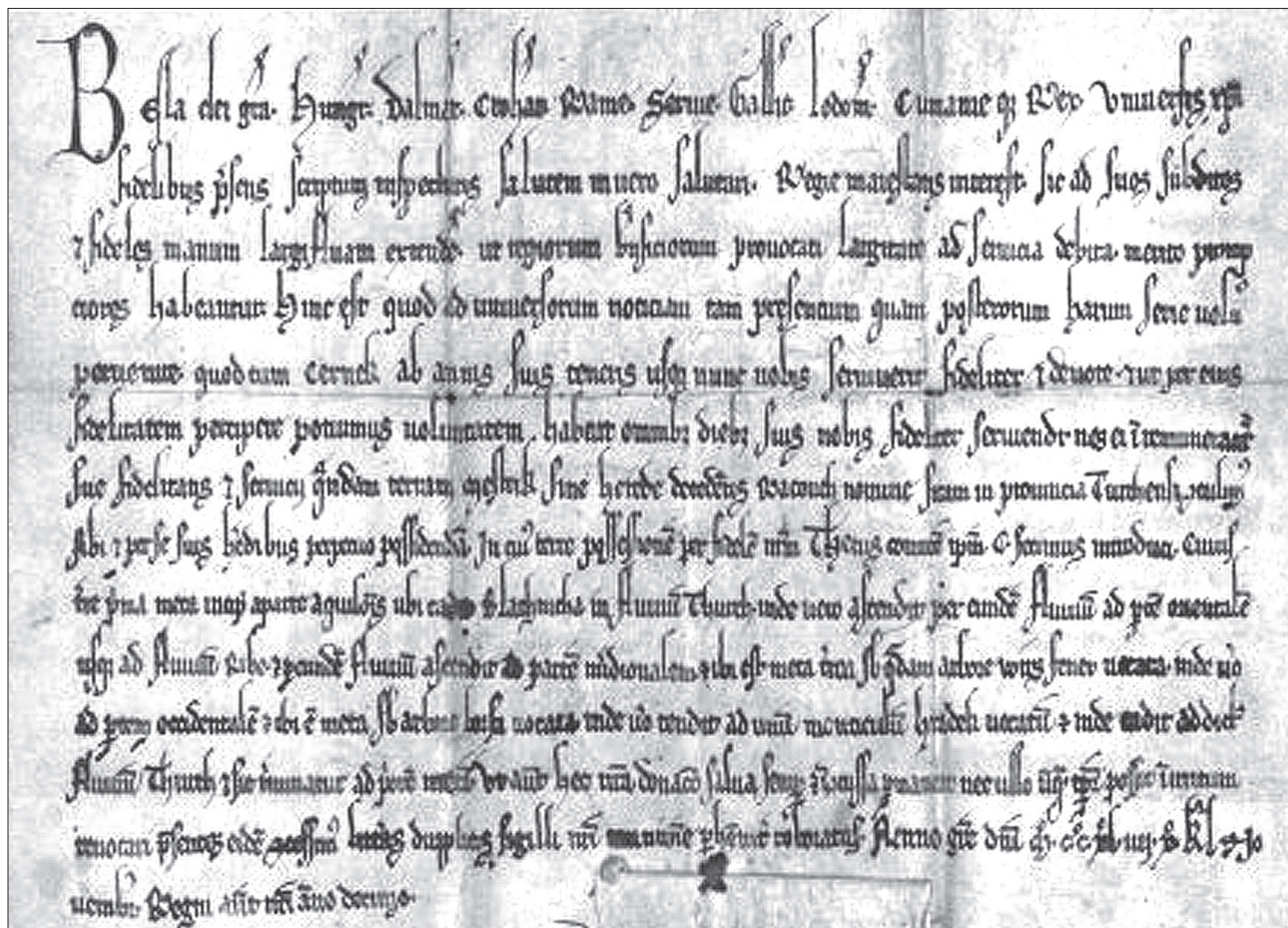
A fentiek alapján ha nem is kivétel nélküli bizonyossággal, de arra következtethetünk, hogy a korabeli oklevelek a közönséges (nyelv) alatt nem az ország egyes területein beszélt, a latintól különböző bármely nyelvet, hanem túlnyomórészt a magyar nyelvet értik (amelybe természetesen már ekkorra is beépülhettek német, szláv stb. eredetű szavak).

Kitekintés – tulajdonnevek

Az Árpád-kori (királyi és egyéb) oklevelekben talán leggyakrabban előforduló magyar kifejezescsoport jelen dolgozatban nem képezi alaposabb vizsgálat tárgyát, érdemes azonban röviden megemlíteni. Ezek a tulajdonnévként előforduló magyar kifejezések, amelyek jogi tartalommal nem bírnak. Ezek körében is különbséget tehetünk a személynévek, a településnevek és egyéb tulajdonnévi földrajzi nevek között.

A személynévek között – nyilván nem véletlenül – megtalálható több főnevünk és melléknevünk, például *Patkan, Vendig, Medve, Biqua, Curpás, Fekete* (1138), *Torkos* (1221), *Bathor* (1260), *Kesserew* (1300).⁹ Érdekesség, hogy ugyancsak személynévként szerepel 1236-ban a *Karachun*, illetve 1222-ben a *Huswet*, 1300-ban a *Husveit* szóalak,¹⁰ miközben az egyházi ünnepekre történő utalás – például dátumok meghatározásánál – mindig ezek latin megjelölésével történik. Látható, hogy e főnevekből és melléknevekből képzett személynéveket a forrásokban nem fordították latinra.

Számos mai magyar szóalakunk Árpád-kori létezésére és jelentésére következtethetünk az oklevelekben felbukkanó településnevekből is, mint például *Farkashalowhely* (1214), *Papteleke* (1230), *Assunluka* (1238), *Kutfew-Velgy* (1264), *Fivesuth* (1268), *Erdeufalva* (1279), *Nemet-Barati* (1281).¹¹ Hasonló a helyzet az egyéb tulajdonnévi föld-

Csernyik 1244. évi adománylevele IV. Béla királytól

rajzi nevek, például folyók, hegyek nevei körében: *Gyaparteto* (1222), *Mezítelenhegy* (1263), *Sebepatak* (1272), *Faashalom* (1283).¹²

A jogi jelentőségű kifejezések

Áttekintve az Árpád-korból fennmaradt királyi és részben egyéb okleveleket, az előbb írt kritériumoknak megfelelő jogi jelentőségű magyar kifejezéseket a szöveggörnyezetük-ből kiolvasható jogi jelentéstartalmuk szerint öt csoportba sorolom. A legnagyobb számban és változatos szóalakokkal előforduló magyar kifejezések a határjelek. A második és harmadik csoportba az adójellegű szolgáltatások és – előbbiek-től nem teljesen függetlenül – a mértékegységek tartoznak. A negyedik csoportot alkotják a különféle státuszok, tisztségek. Végül található néhány jogi jelentőséggel is bíró magyar kifejezést, amelyek az előbbi négy kategóriába nem sorolhatók, ezek alkotják az ötödik csoportot.

Határjelek

A telekhatárok megjelölésére szolgáló határjelek között találunk olyanokat, amelyek szóalakja kifejezetten utal tárgyának jellegére. II. András 1217-ből fennmaradt egyik birtokadományában szerepel a *hotar* (határ) szó, amelyet mint föld határa (meta terrae) azonosít a forrás, ugyanilyen jelentésű 1228-ban az *arukhatar* (árokhatár), majd III. András 1300. évi oklevelében a két tölgyfa által jelzett *ieghatar* (jegyhatár).¹³ A határjeleket jelölő szóalakok következő csoportja felé mutat a IV. László 1274. évi, anyja, Erzsébet királyné adományát megerősítő oklevelében található *hatarfüz* (határfüz) kifejezés.¹⁴

A határjelek ugyanis az oklevelek tanúsága szerint igen gyakran hosszabb életű fák, illetve ezekbe karcolt jelzések. Már 1158-ban, II. Gézának a vashegyi (pécsváradi) bencés kolostornak juttatott adományokról szóló levelében megtalálható a *kertwelfa*, amely növény későbbi forrásban (1228) mint *körtwelfa* szerepel.¹⁵ Szintén királyi oklevelekben találkozhatunk az alábbi határjelekkel: *almafa* (1225); *berkenye* (1279); *bikfa* (1255); *egurfa* (1269), később *egörfa* (1282); *fenufa* (1269); *gerthean* (1255), később *gyrtanfa* (1279), *giartianfa* (1280), majd *gyurtyan* (1300); *gyemeleuchfa* (1279); *harsfa* (1269); *mogol* (1249); *nyarfa* (1209); *racatia* (1217), később *ro-kathia* (1225), *requitye* (1228), *reketiabucur* (1247), *rak-atyafa* (1249), majd *rakata* (1263); *zylfa* (1209), később *silfa* (1228), *zilbukur* (1272), majd *scylfa* (1284); *siluafa* (1228); *zemerchefa* (1264), később *zemerceghfa* (1283), majd *zemeracz* (1284); *surowthwifa* (1228); illetőleg *tulg* (1181), később *thölf* (1228), *tulherdeu* (1228), *thul* (1231), majd *tölf* (1255).¹⁶

Érdekeséggé válhat, hogy a nem királyi oklevelekben további szóalakokat és néhány további fajt is találhatunk: *berekune* (1259), később *berkeny* (1283); *bicfa* (1236), később *byk* (1265); *chypkesfa* (1295), illetve *chypkefa* (1295); *egerfa* (1275); *feneufa* (1270); *fyz* (1228); *gemelchen* (1265); *gertanfa* (1259), később *gur-*

tanfa (1263), majd *gercian* (1295); *hars* (1282); *jegune* (1265), később *jegeny* (1295); *mogyol* (1233); *narfa* (1263), később *naarffa* (1295); *nirfa* (1259), később *nyirfa* (1288), majd *nyrfa* (1295); *reketyafa* (1255), később *reketiafa* (1263), *rekety* (1269), majd *rakatyahbukur* (1294); *szilbokor* (1222), később *szilfa* (1297); *zemerce* (1263), később *zemerch* (1270); *twlgy* (1251), később *tuulgfa* (1268), majd *tolgbocor* (1292); *vadkörtvel* (1274); illetőleg *verescharazth* (1218).¹⁷

A királyi oklevelekben leírt határjelek között további természeti jelenségeket találhatunk, ezek közül leggyakrabban a domborzati viszonyokra utaló szavak: *aruk* (árok, 1228), *kubalvan* (kőbálvány, 1228), *hygysheg* (hegység, 1255) *holm* (halom, 1272), *keozirth* (kőszirt, 1283),¹⁸ de találunk a természetes vizekre utaló kifejezéseket is: *for-ras* (forrás, 1249), *holostou* (1268).¹⁹ Nem királyi oklevelekben olyan további határjelek szerepelnek, mint *thelukarok* (telekárók, 1251), *dulew* (dülő, 1254), *halom* (1283) és *rev* (rév, 1294).²⁰

A határjelek jogi jelentőségét mi sem mutatja jobban, hogy azok rendjét, sértetlenségét a jogalkotó szankció kilátásba helyezésével rendeli védeni. A 2013-ig hatályban volt büntetőtörvény a földmérési jel megrongálását, valamint a határjelrongálást is büncselekményként szabályozta,²¹ hatályos jogunkban pedig a tulajdon elleni szabálysértés tényállása szolgálja ezek védelmét.²² A határjelek szerepe pedig – napjainkban és az Árpád-korra is érvényes módon – sokrétű és nyilvánvaló: a mindennapokban kijelölik, a vitás, peres ügyekben pedig bizonyítják a birtok (illetve tulajdon) területi határait, ezáltal az ingatlanhoz kapcsolódó jogosultságok és azt terhelő, illetve azon alapuló kötelezettségek terjedelmét, továbbá kijelölik a bírói (és más hatósági) területi joghatóság (illetékesség) határait.

A felsorolt határjelek egyfelől maradandó tereptárgyak és domborzati jelenségek, másfelől ezeket az oklevelet adó megpróbálja a lehető legpontosabban, egyedileg azonosítani. Garanciális jelentősége van ezért – például a fajok esetében – annak, hogy az oklevél nem egyszerűen valamely fáról (*arbor*) beszél, ugyanakkor nem is törekszik pontos, az átlagember által egyébként sem ismert latin fajmeghatározásra, hanem azt a megjelölést használja, ahogy azt az (érintett) emberek szokásosan – magyarul – nevezik.

Adójellegű szolgáltatások

Az adójellegű szolgáltatások körében az Árpád-kori királyi oklevelekben fellelhető és a mai magyar nyelvben is használatos egyik leggyakoribb kifejezés a zsolozsma. Ennek tartalmát a források részben meg is magyarázzák. Kálmán herceg a verőcei hospeseknek adott 1234. évi kiváltságlevelében úgy rendelkezik, hogy azok „sem a bának járó szolgáltatásokat, amit zsolozsmának neveznek, ne tartozzanak fizetni” (*nec victualia Bani, quae zolusmoa vocantur, dare teneantur*).²³ IV. Béla egyik 1269-ből fennmaradt oklevelében a zsolozsma már pontosabban, mint a bán elszállásolásával járó szolgáltatások összessége szere-

pel (*descensu Bani, vulgariter zulusma vocata*).²⁴ Ugyanez a szóalak és értelmezés szerepel IV. László 1275. évi kiváltságában, amelyben bizonyos Mihály fia István népeit mentesíti a szlavón bánnak fizetendő zsolozsma alól.²⁵

Ugyancsak gyakori magyar kifejezések a szőlő, illetve bor adójára utaló szóalakok. A csöbrökre, csöboradóra utal II. Andrásnak a szentkereszti apátság legentő népeinek szabadságairól és terheiről szóló 1222. évi oklevelében a *chibriones* szó,²⁶ későbbi oklevelekben pedig a *chybriones* és *cibriones* alakok is megtalálhatók. III. András pozsonyi hospeseknek adott 1291. évi privilégiumában pedig a csöbör magyar szinonimája is megtalálható, amennyiben a király úgy rendel, hogy e hospesek „akókat, amit közönségesen csöbröknek mondanak, se tartozzanak adni és fizetni” (*nec akones, qui uulgariter chibriones dicuntur [...] dare et soluere teneantur*).²⁷ 1270-ben V. István a Sopron vármegyébe telepített íjászokat mentesíti a bor után fizetendő vám szolgáltatása alól, amelyek a *ko-ro-cheber* kifejezéssel jelöl.²⁸

További adójellegű szolgáltatásokra utalnak az alábbi források. I. Géza 1075-ből fennmaradt oklevelében a tiszai sóvámot és a zabos lóvásár (*zobus louvasar*) vámját a – garamszentbenedeki – Szent Benedek apátságnak adja.²⁹ IV. Bélának a győri népek kiváltságait tárgyaló 1240. évi adománylevele úgy rendelkezik, hogy „ezeknél az embereknél ne szálljon meg az ispán, sem szabadok dénárjait, sem ökröt, sem füstpénzt (*fistpenz*) tartozatlanul a száznagynak ne fizessenek”.³⁰ Ugyancsak IV. Bélának az iharosberényi hospesek kiváltságait tárgyaló 1265. évi adománylevelében olvasható: „a királynak évente egyszer ajándékot adni tartozzanak, és takarmányt, amelyet közönségesen vámszabnak neveznek (*pabulum, quod vulgo dicitur vamzab*)”.³¹

Az adójellegű szolgáltatások közönséges nyelven történő megjelölése alighanem arra vezethető vissza, hogy a jogosultak és kötelezettek e szolgáltatásokat, azok pontos tartalmát mint csöbrök, vámszab, füstpénz stb. ismerték, így a bonyolultabb latin körülírás helyett célszerű és egyben elégséges volt azok közönséges megnevezésének feltüntetése.

Mértékegységek

A mértékegységeknek az oklevelekben való egyik legtipikusabb – de nem kizárólagos – előfordulása részben ugyancsak az adójellegű szolgáltatásokhoz köthető, ugyanis a jogosultságok és kötelezettségek terjedelmét lehetett így meghatározni. Ebből adódóan a mértékegységek közönséges nyelven történő írásos feltüntetésének indoka is megegyezhet az előző fejezetben írtakkal, ezek voltak az általánosan ismert értékmérők.

A kereskedelem és a vámszedés rendjének fontos megismerési forrása Imre 1198-ból fennmaradt, az esztergomi káptalant illető kereskedelmi tarifákról szóló vámszabása, amelyben egyebek között az alábbi szabályok olvashatók: *de curru, mása vocato, salsorum piscium minorum vel maiorum luciorum et posardorum, unciam dant* (a kisebb vagy nagyobb sózott hallal, csukával vagy pontyral rakott szekér után, amelyet mázsának neveznek, egy

unciát adjanak), *item de masa vel centenario cupri duos frisaticos* (hasonlóképpen a mázsa vagy száz réz után két frisaticust) *item de masa vel centenario plumbi unum frisaticus* (hasonlóképpen a mázsa vagy száz ólom után egy frisaticust).³² A mázsa kifejezés eszerint – ha a latin *massa* (tömeg) szóra vezethető is vissza – ekkor már a közönséges nyelvbe beépült, és a százszoros értéket jelző mértékegység.

Ugyanebben a kereskedelmi rendtartásban olvasható a *in viuariis quae vulgariter barka vocantur* (közönségesen bárkának nevezett haltartó) szókapcsolat.³³ Ezzel összefüggésben érdekességként megemlíthető, hogy a *Magyar Néprajzi Lexikon* a bárka meghatározásánál ugyancsak annak kereskedelmi jellegzetességére utal, eszerint a bárka: rövid, széles, lapos fenekű fedeles hajóféle, amelyet például só szállítására is használtak; míg a tökök bárka: a hal tárolására, esetleg vízi úton való szállítására szolgáló, lyuggatott oldalú, csónak alakú fahajó.

A győri népek előbb már hivatkozott 1240. évi kiváltságlevelében IV. Béla úgy rendel, hogy „valamennyi manzió után a győri ispánnak húsz bolgár köből bort (*uiginti cubulos bulgaricos de uino*) adjanak”.³⁴ *Bogdán* István a hazánkban a középkor óta használt mértékegységeket taglaló munkájában azt rögzítette, hogy a bolgár köbőlről további adat nem áll rendelkezésre, és utalt arra, hogy annak mértékét *Hóman* Bálint sem tudta megállapítani.³⁵ Való igaz, *Hóman* sem közöl több adatot e mértékegységről, megjelenési forrásaként pedig ő is csak a győri népek kiváltságlevelét említi.³⁶ Egyikük sem utal rá, de a szóalakok hasonlósága alapján nem zárható ki, hogy az oklevél elírás tartalmaz, és valójában közönséges köbőlről (*cubulos vulgaricos*) szól a rendelkezése. Jóllehet, sem *Bogdán*, sem *Hóman* nem említi a köből típusainál a „közönséges köből”, további adatok hiányában azonban ez sem tűnik ésszerűtlenebbnek, mint a „bolgár köből”, a közönséges jelző ugyanis akár arra is utalhat, hogy az adott területen általában használt köbölmérték az irányadó.

Végezetül V. Istvánnak a csóti Szent Euszták prépostság alapítólevelét megerősítő 1272. évi kiváltságlevelébe emelhető ki, amelyben a király annyi erdőt biztosít a monostornak, amennyi egy napra két, bárdnak nevezett fejszére elegendő (*lignis quae possunt sufficere ad duo dolabra, quod bard nominatur, vno die*).³⁷ Ehelyütt tehát a bárd szó a meghatározott idő alatt adott eszközzel ki-termelhető fa mennyiségéhez igazodó, végső soron terület-mértékegység.

Státuszok, tisztségek

Egyes státuszok, tisztségek vélhetően hasonló okból kerültek közönséges nyelven feltüntetésre az oklevelekben, mint a bemutatott adójellegű szolgáltatások és mértékegységek: a széles körben ismert – közönséges – megnevezéshez tartozó jogállás elemeivel, a főbb jogosultságokkal és kötelezettségekkel bizonyára tisztában voltak azok, akiket illetett, vagyis a jogosultak és a kötelezettek. Erre tekintettel egyszerűbb lehetett az élőbeszédben szokáso-

san használt szóalakok feltüntetése, mint azok latin körülírása.

Szent László úgynevezett III. (véltetően 1077–1083 között keletkezett³⁸) dekrétumának első cikkelyében elrendeli, hogy a tolvajok felkutatása és megbüntetése érdekében a király követe a vármegyébe menvén gyűjtse össze azoknak századosait és tizedeseit, akiket közönségesen öröknek (*ewrii*) neveznek.³⁹

1265-ös keltezésű az oklevél, amelynek tanúsága szerint IV. Béla az ipolysági premontrai rendi kolostor kiváltságait megerősíti, és a kolostorhoz tartozó egyes személyek jogállását úgy írja le mint „*iobbagones equestres, qui vulgariter luoslegen nuncupantur*” (lovass jobbágyok, akiket közönségesen lovaslegénynek mondanak).⁴⁰

Konkrét példák idézése nélkül is megállapítható, hogy számos XIII. századi királyi oklevelében megtalálható a jobbágy kifejezés (*iobagio, iobbagio* alakokban), leggyakrabban az ebből képzett további státusmegjelölés, a várjobbágy (*iobagio castri*) szóösszetételben. Ugyancsak gyakran előforduló státusmegjelölés az Árpád-kori oklevelekben az udvarnokok (*udvornici*) szóalak.

1231-től kezdődően a király az előkelőinek szűkebb körét, tisztségviselőt a korábbi jobbágy megjelölés helyett mindinkább báróknak nevezi. Erre példa IV. Béla 1244. évi, bizonyos csallóközi udvarnokoknak nemességet adó oklevelének érdemi rendelkezéseit bevezető alábbi gondolata: *nos Budae existentes, cum fidelibus baronibus regni nostri* (amidőn Budán tartózkodtunk országunk hű báróival).⁴¹

Amint arról előbb már szó volt, a korabeli okleveleknek gyakori eleme a *series dignitatum*, a méltóságok sora, vagyis annak felsorolása, hogy az oklevél keletkezésekor kik viselték az országban a jelentősebb tisztségeket (nádor, ispánok, püspökök, stb.). E felsorolásokban nem ritkán szerepel a tárnokmester (*magister tavernicorum*) és a királyi pohárnokmester (*magister pincernarum*) is. Utóbbi esetében érdekesség, hogy a történelmi-jogtörténeti szakirodalomban a pohárnok elnevezés terjedt el annak ellenére, hogy a *magister pincernarum* kifejezés alighanem szorosabb kapcsolatban áll a „pince” és „pincér” szavainkkal.

Végül, érdekességgént álljon itt egy vitatott keletkezési idejű, nem királyi oklevél. *Fejér* György 1096-os keltezéssel közli a milkói egyház rendfőnökének, Lőrincnek részben hiányos levelét, amelyben a székelyek két rendjének magyar megnevezése, a *loohfeu* (lófő) és *giharlog* (gyalog) szavak olvashatók.⁴² Nem cáfolja e forrás esetleges XI. századi eredetét *Degré* Alajos megállapítása, miszerint a székelyek eredete vitás, azonban a székelység a magyarsághoz még a honfoglalás előtt csatlakozott törzs lehetett, és kétségtelen, hogy már a honfoglaláskor magyarul beszéltek.⁴³ Ezzel szemben a Székely Oklevéltárban a forráshoz fűzött kritikai meg-

jegyzések szerint az oklevél valójában 1396-ban keletkezhetett, és későbbi átíratában sérülhetett a keltezése.⁴⁴ Megint más forrás az oklevél hitelességét is kétségbe vonja, és véleményét a Lőrinc rendfőnök levelét megerősítő, 1386-os keltezésű, Mária és Erzsébet királynék nevében írt oklevél hamisságát részletesen bizonygatva közvetett módon ugyancsak alaposnak tűnő érvekkel támasztja alá.⁴⁵

Egyéb jogi jelentőségű kifejezések

Egy 1222-ből fennmaradt levél tanúsága szerint II. András – egyéb kedvezmények mellett – a német lovagrendnek adott tizenkét hajóra való, aknáknak is nevezett sóbányákat (*salis fodinas, quae akana vocantur*), amelynek jogi jelentőségét a királynak a sóregáléről való részleges lemondása mint a lovagoknak biztosított kiváltság adja.⁴⁶

Szintén II. Andrástól származik az 1228-as keltezésű oklevél, amelyben a király bajnóvást ítél, és azt rendeli, hogy a perben közömbös (távolmaradó) fél fizessen kétszeres díjat, amit követségnek mondanak (*neutra pars iudicium dupli, quod vulgo kovetsegh dicitur [...] pretium [...] persolvere teneretur*).⁴⁷

Egy évvel később II. András megerősíti Bors ispánnak a borsmonostori apátság részére tett adományait, egyebek között azt a kedvezményt, hogy az apátság népeit nem kényszerítik a gyepűn történő munkavégzésre (*ne populi ipsorum compellantur ire ad incidendas indagines, id est gepü*).⁴⁸ A borsmonostori apátsággal kapcsolatos más, korabeli oklevelekhez hasonlóan e forrással kapcsolatban is felmerült, hogy hamisítvány lehet, *Szentpétery* Imre azonban a témát tárgyaló terjedelmes munkájában ezt az oklevelet valódinak és hitelesnek bizonyítja, és konkrétan utal arra is, hogy a *gepü* szóalak e korai megjelenése sem hat a hitelesség ellen.⁴⁹

1251-ből maradt fenn IV. Béla oklevele, amelyben megerősíti II. Andrásnak a Vegliai – krk-i – ispánnak szóló adományait és annak kötelezettségeit rögzítő oklevelét, miszerint az ispán egyebek mellett gályát (*galea*) köteles adni a királynak, ha az személyesen menne a tengerre.⁵⁰

A különböző népelemek, közösségek katonaállítási kötelezettségének szabályai között több korabeli forrásban megtalálható a páncélosokra utaló *panceratum* kifejezés, ilyen forrás például IV. Bélának a turóci jobbágyok (nemeselek) katonáskodásával kapcsolatos 1255. évi levele.⁵¹

Legvégül, nem konkrét határjelként, hanem telek határvonalaként (*limes terrae*) utal több forrás a mai mezsgye szavunkra, például 1269-ben *mege*, 1294-ben *mesdgye* szóalakban.⁵² E telekhatár jogi jelentősége azonos a határjelekről írtakkal.

Jegyzetek

- ¹ fohász, címzés, üdvözlés, arenga, közzététel, elbeszélés.
- ² megerősítés, aláírás, keltezés, méltóságok sora, záró fohász.
- ³ Béli Gábor: *Árpád-kori törvényeink. JURA 1–2*, 2000, 45. p. Szentpétery Imre: *Magyar oklevéltan*. Budapest, 1930, 19–20. p.
- ⁴ Béli 2000: i.m., 36. p.
- ⁵ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* Ed. Georgius Fejér. Buda, 1829–1844, II. 198–199. p.
- ⁶ *Árpád-kori új okmánytár* Szerk. Wenzel Gusztáv. Pest-Budapest, 1860–1874, III. (87.) 126. p.
- ⁷ ÁÚO VI. (351.) 559. p.
- ⁸ ÁÚO II. (70.) 115. p.
- ⁹ CD II. 95-99. p. CD V/1. 300. p. CD IV/3. 12. p. CD X/3. 283. p.
- ¹⁰ CD IV/1. 59. p. CD III/1. 365. p. CD VII/2. 256. p.
- ¹¹ CD III/1. 156. p. CD VII/1. 224. p. CD IV/1. 106. p. CD IV/3. 208. p. CD IV/3. 447. p. CD V/2. 558. p. CD V/3. 99. p.
- ¹² CD III/1. 360. p. CD IV/3. 143. p. CD V/1. 245. p. CD V/3. 155. p.
- ¹³ CD III/1. 207. p. CD III/2. 126. p. CD VI/2. 262. p.
- ¹⁴ CD V/2. 194. p.
- ¹⁵ CD II. 149. p. CD III/2. 122. p.
- ¹⁶ CD III/2. 63. p. CD V/2. 556. p. ÁÚO XI. (288.) 413. p. CD IV/3. 516. p. CD V/3. 114. p. CD IV/3. 516. p. CD IV/2. 316. p. CD V/2. 542. p. CD V/3. 24. p. CD VI/2. 262. p. CD V/2. 542. p. CD IV/3. 516. p. CD IV/2. 52. p. CD III/1. 87. p. CD III/1. 215. p. CD III/2. 61. p. CD III/2. 136. p. CD VI/2. 377. p. CD IV/2. 41. p. CD V/1. 327. p. CD III/1. 88. p. CD III/2. 122. p. CD V/1. 218. p. CD V/3. 252. p. CD III/2. 122. p. CD IV/3. 195. p. CD V/3. 162. p. CD V/3. 227. p. CD III/2. 123. p. CD II. 200. p. CD III/2. 122. p. CD III/2. 136. p. ÁÚO XI. (161.) 228. p. CD IV/2. 316. p.
- ¹⁷ CD IV/2. 502. p. CD V/3. 198. p. ÁÚO VII. (11.) 20. p. ÁÚO III. (87.) 126. p. CD VI/1. 370. p. CD XI. 420. p. CD V/2. 301. p. CD V/1. 76. p. CD III/2. 140. p. ÁÚO III. (87.) 125. p. CD IV/2. 502. p. CD IV/3. 181. p. CD VI/1 377. p. CD V/3. 115. p. ÁÚO III. (87.) 126. p. CD VI/1. 346. p. CD VII/1. 236. p. CD IV/3. 181. p. CD VI/1. 371. p. CD IV/2. 502. p. CD VII/5. 475. p. CD VI/1. 347. p. CD IV/2. 344. p. CD IV/3. 181. p. CD IV/3. 539. p. CD VII/2. 248. p. CD III/1. 359. p. CD VI/2. 100. p. CD IV/3. 129. p. CD V/1. 76. p. CD IV/2. 86. p. ÁÚO III. (127.) 195. p. CD VII/3. 99. p. CD V/2. 160. p. CD III/1. 267. p.
- ¹⁸ CD III/2. 125. p. CD III/2. 122. p. CD IV/2. 301. p. CD V/1. 220. p. CD V/3. 162. p.
- ¹⁹ CD V/1. 312. p. CD IV/3. 452. p.
- ²⁰ CD IV/2. 89. p. CD IV/2. 258. p. CD V/3. 155. p. CD VII/2. 247. p.
- ²¹ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről 215. §, 220. §.
- ²² 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről 177. § (2a) bek.
- ²³ *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana* Ed. Stephanus Ladislaus Endlicher. Sangalli, 1849, 443. p.
- ²⁴ CD IV/3. 506. p.
- ²⁵ ÁÚO IX. (73.) 116. p.
- ²⁶ ÁÚO I. (104.) 183. p.
- ²⁷ MA 623. p.
- ²⁸ CD V/1. 23. p.
- ²⁹ CD I. 437. p.
- ³⁰ MA 448. p.
- ³¹ MA 506. p.
- ³² CD VII/5. 145. p.
- ³³ CD VII/5. 145. p.
- ³⁴ MA 448. p.
- ³⁵ Bogdán István: *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*. Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó, 221. p.
- ³⁶ Hóman Bálint: *Magyar pénztörténet 1000–1325*. Budapest, 1916, Magyar Tudományos Akadémia, 482. p.
- ³⁷ CD V/1. 225. p.
- ³⁸ Béli 2000: i.m., 35. p.
- ³⁹ *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae 1000-1301. The laws of the medieval Kingdom of Hungary*. Ed. János M. Bak, Leslie S. Domonkos, James Ross Sweeney. California, 1999, Idyllwild, 17. p.
- ⁴⁰ CD IV/3. 277. p.
- ⁴¹ CD IV/1. 334. p.
- ⁴² CD II. 17. p.
- ⁴³ Degré Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet. Készült: Dr. Degré Alajos egyetemi tanár 1950/51. tanévben tartott előadásai nyomán*. Szerk. Béli Gábor. Pécs, 2009, IDRResearch Kft. / Publikon Kiadó, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 54. p.
- ⁴⁴ *Székelv Oklevéltár I. 1211–1519*. Szerk. Szabó Károly. Kolozsvár, 1872, Magyar Történelmi Társulat, 2. p.
- ⁴⁵ *Székelv Oklevéltár 1219–1776*. Ed. Barabás Samu. Budapest, 1934, Magyar Tudományos Akadémia, 411–424. p.
- ⁴⁶ CD III/1. 372. p.
- ⁴⁷ CD III/2. 147. p.
- ⁴⁸ CD III/2. 191. p.
- ⁴⁹ Szentpétery Imre: *A borsmonostori apátság Árpád-kori oklevelei*. Budapest, 1916, Magyar Tudományos Akadémia, 67–95. p.
- ⁵⁰ CD IV/2. 100. p.
- ⁵¹ CD IV/2. 295. p.
- ⁵² CD IV/3. 524. p. CD VII/2. 247. p.

Szerelmes barátaim, imádkozunk ezen szegény ember lelkéért, kit az Úr ezen a napon ennek a hamis világnak tömlőcéből kimentett! A felszólítás szövege az 1192 és 1195 között keletkezett egyik legrégebb kéziratos nyelvemlékünk, a *Halotti beszéd és könyörgés* egy mondatának szabad átírása. Az eredeti textus világos bizonyosságát adja annak, hogy tömlőc szavunk a 12. század végén már része a hétköznapi beszédnek is. („kit vr ez nopun ez homus világ timnucebevl mente...”) ²² A tömlőc tartalmi jellemzői e rövid mondatban is egyértelműek és világosak: a fogság, bezártság, korlátozás egyfelől, a szabadulás/szabadítás, kimentés, mentés valami rosszból másfelől. Az összsláv „sötét” melléknévből származtatható, a különféle szláv nyelvekben szereplő temnica, tamni-

Mezey Barna¹

A magyar börtönügyi (büntetés-végrehajtási) szakterminológia kialakulása

ca, tyemnyica (= sötétség) ősi jövevényszóként igazodott bele már a korai magyar jogi szaknyelvbe is.³ A középkorban a tömlőc kifejezés megerősödött, és több bizony-

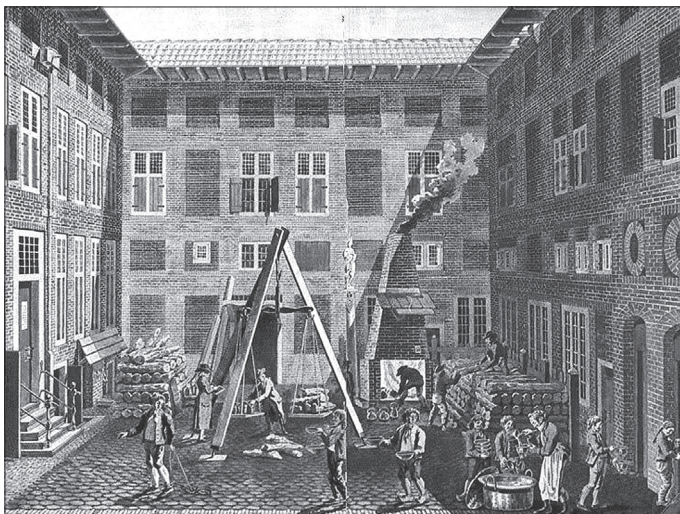
ság szerint is állandó elemévé vált a büntetőpraxisnak, a jogi szakterminológiának. Kovács Ferenc összefoglalásában több hivatkozását olvashatjuk, melyben a carcer szinonimájaként jelenik meg. Mint például az ún. schlagli magyar szójegyzékben⁴ (carcer – temlecz [tömlöc]) vagy a gyöngyösi latin–magyar szótöredékben⁵ (thömlöch – Carcer; tömlöchöz való eszköz – Carcerarius quid ad carcerem pertinet; az tömlöche – „Carcerarius, quod est carceris). A büntetés-végrehajtási praxis megerősítette az olyan fordulatokat, mint a „themlechbe vetet” (1550), „az tömlöcbe tartotta” (1555), „tömlöchbe wetnek” (1556), „az thömlöchben zakad az nyakam” (1556) és „themlechbe zakazthom nyakokath” (1557) kifejezések esetében.⁶ A 19. századra a tömlöc általánosan használt kifejezéssé vált, a szabadságfosztás helyének és végrehajtásának különféle elemeit is tükrözve. Így az őrszemélyzetre bevett a tömlöctartó (carceris custos), a letartóztatásra, fogva tartásra a tömlöcözés, tömlöcöztetés (incarceratio). Még 1868-ban is gyakorlatban voltak a tömlöc, tömlöcöz, tömlöcbe zár, tömlöcre ítéel kifejezések a börtön, fogház (bebörtönöz, börtönbe zár stb.) szinonimájaként.⁷ A reformkorban általánosan használt kifejezés volt a tömlöc, tömlöcök, sokkal kevésbé az egész épület, mint inkább a fogva tartó hely vonatkozásában, melynek oka lehet, hogy a tömlöc a vármegyeháza részeként funkcionált, tehát a házon belüli egység megjelölésre alkalmazták. „Önállósodása” akkor konstatálható, amikor az új építkezések megindulnak, s ettől fogva az új tömlöc szinonimájává válik az új épületnek, jóllehet „az újonnan építendő új tömlöcök” megjelölés is fennmarad az iratokban. A tömlöcgyakorlat terminológiája már megelőlegezte a fogházjavító mozgalom eredményeképpen kibontakozó börtönügyi szaknyelv árnyaltsá-

gát, miközben vele párhuzamosan erősödött meg a börtön kifejezés. Majd a bírói függetlenségről szóló törvény⁸ végrehajtásával,⁹ az ügyészségek felállításával¹⁰ és az első magyar büntető törvénykönyvvel¹¹ került csak lomtárba¹² a magyar büntetés-végrehajtás nyolcszáz esztendőös kulcsszava, melynek szívósságát jelzi, hogy napjainkban konstatálható csak végeleges elavulása.¹³

A tömlöc (és ezzel egy időben a carcer) jelenléte a büntetőpraxis nyelvezetében egyfajta bizonyosság amellett, hogy a börtön intézménye nem a 18. század terméke. (A „carcer” már az első Árpádok dekrétumaiban megjelent.¹⁴) A fogva tartás gyakorlata (legyen az eljárási vagy végrehajtási) a kriminális mindennapok része már a középkorban is. A magyar börtönügy kezdetei tehát nem előzmény nélkül, nyugati forrásból táplálkozó újdonságként rögzíthetők a 18–19. században, hanem egy félévezredes gyakorlatra épülő tapasztalat és ennek megfelelő terminológia állt a fogházjavítók törekvései mögött.

A börtön nyelvi értelme sokszínűen alakult az idők folyamán. Az árnyalásra lehetőséget adó kifejezések sokszor egymásba mosódnak, szinonimaként bukkannak fel a szóhasználatban. A 15. századig a magyar nyelvben a börtön szó még a „berten azaz preco, pareco, proszlo” értelemben használatos.¹⁵ A börtön szó eredetéként a nyelvtudomány a „kikiáltó, kihirdető (bordó, bördő)” gyököt fogadta el, miután sok helyen a hirdetésmenyeket általában felolvasó, kikiáltó hirdette ki az ítéleteket is. Gyakran a bördő egyben tömlöctartó is volt. Az 1860-as években e tisztség Érsekújvárott még létezett.¹⁶

Ebből a funkcionális kapcsolatból eredt, hogy a börtön és a hóhér (berten) fogalmak is lefedték egymást, a hóhért is e néven szólították, ami nyilván a hóhér egyik funkciója (a foglyok őrzése, tortúra végzése) nyomán alakulhatott ki.¹⁷

Amszterdami fenyítőház

A börtön, a kivizsgálandó ügy gyanúsítottjának őrzőhelye adott otthont a kínzókamráknak is, a börtön gyakran a tortúra színhelye is lett. Sokhelyütt a tömlőc a hóhér kezelésébe került. Miután a tömlőc sok esetben a hóhér házában volt, nem véletlen, hogy a magyar *börtön* elnevezés is e gyakorlatból származik: a hóhér, a „berten” kölcsönözte nevét az általa őrzött helyiségnek.¹⁸ A börtön elnevezése a 17. századra vált általánossá, igaz, ekkor még csak a bakó szinonimájaként.¹⁹ A tömlőcöt felügyelő „berten” elnevezése idők folyamán azonossá vált magával a helyiséggel.²⁰ Így a börtön kifejezés megfelelője (akárcsak a tömlőcé, a carceré) az a hely, zárt tér, ahová a rabot bezárják, s ahol a bakó vagy a berten őt őrzi. (Kassán 1646-ban már „az bertenházban levő felház” megépítéséről döntöttek a város urai.²¹)

Igaz ugyan, hogy az 1847-es Törvénytudományi Műszótár²² szerint a tömlőc, börtön, rabház, sőt fogház jelentése még ugyanaz, s a magyar nyelv még 1868-ban is azonos értelemben alkalmazta a börtön, a fogház és a tömlőc kifejezéseket,²³ de a büntetés-végrehajtással kapcsolatos fordulatok gazdagsága megelőlegezte a majdani árnyalt tartalom kifejezésrendszerét.

A vármegyei reformkori hivatalos szóhasználatban meglehetősen egységes terminológiával találkozhatunk. Az épületet, melyben a rabokat fogva tartották két, egymással egyenértékű kifejezéssel határoztak meg: a „fogház” és a „tömlőc” szavakkal. A két terminus semmiféle további tartalmat nem hordozott, s alkalmazásuk nem kötődött sem formai, sem tartalmi szempontokhoz. Ugyancsak nem tettek kifejezésbeli különbséget a vármegyei, illetve az uradalmi tömlőcök között. Zala vármegyében a munkavégzés céljára újonnan emelt, s a közmunkán éveken át dolgozó rabok elhelyezésére szolgáló épület megnevezése éppúgy „tömlőc”, mint a várban fennálló megyei intézményé.²⁴ A Vas vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek és iratok tanúsága szerint a börtön szó hivatalos felbukkanása csak 1840-ben rögzíthető. Addig általában rabokról, a rabok ügyéről, rabok kápolnijáról szóltak. A fogvatartottak egyöntetű megnevezése „rab”, „rabszemély” volt, függetlenül attól, hogy elítélt vagy ítéletre váró, hogy rövidebb időre került börtönbe, vagy tizenöt esztendő büntetését töltötte. (Nyelvünkben a rab török hódoltság kori jövevényszó, szláv eredetű ’rob’ = rabszolga, szolga értelemben, jelentése: fogoly, börtönbe zárt személy.)²⁵ A személyzet megjelölésére nem alakult ki egységes terminológiai fordulat, de úgy tűnik, a tömlőc felügyeletét általában hajdúk látták el, megkülönböztetve az „úti hajdútól”, „a botos embertől”, a pandúrtól és a főispán, illetve az alispán rendelkezésére álló vármegyei katonáktól. A korabeli szóhasználatában a bertenés (börtönös), rabvigyázó, tömlőctartó, fogházőr is előfordult.²⁶

Azután megjelentek az új színek és szóváltozatok, ahogyan a javítóházi mozgalom eredményeként a megyékben megkezdődött a börtönök reformjának kora. Megjelentek a rabmunkáltató házak, dolgozó házak, előfordult a ’dolgoztató ház’, ’dolgozó intézet’, ’fenyítő dolgozóintézet’, a ’munka intézet’, a ’Megyei Munka Ház’, ’rabok dolgozóháza’ is, mely a tömlőchöz kapcsolódó műhelyek, műhelyház neve volt.²⁷ A változó terminológia egyértelműen

jelöli a bizonytalan szóhasználatot és a helyét kereső gyakorlatot.

A börtön szó a magyarban csakúgy, mint a legtöbb nyelvben, lassan lelte meg stabil jelentését. Ennek eredményeként a börtön volt általában az az épület, hely, ahová valakit bezárnak, de börtön lehet a megnevezése a büntetésnek is, melyre valakit elítélnék, sőt a büntetés-végrehajtási szaknyelvben a szabadságvesztés-büntetés realizálásának egyik fokozataként is megjelent. (A köznyelvben pedig szinonimájává vált általában a szabadságfosztásnak.)

1770. augusztus 20-án kelt levelében Gróf Esterházy Ferenc kancellár szempci birtokain található telkét és épületeit ajánlotta fel egy országos fenyítőintézet alapításához.²⁸ A tömlőrendszer ellenében létesítendő fenyítőház Magyarországon nem helyi megoldásként bukkant fel, hanem tipikusan a központi elképzelések részeként. A tömlőc a vármegye, az uradalom és a város szerves része, a fenyítőház a Helytartótanács kísérleteinek egyike volt. Miután a fogház, fegyház, börtön, tömlőc fogalmak a hagyományos büntetés-végrehajtás által többnyire foglaltak voltak, a fenyítőház, javítóház, alkalmanként a nyugati minta után dologház (és ezek keverékeként meghatározott) elnevezésekkel igyekeztek kifejezni a börtönügyi szakírók és fogházreformerek azt a modellt, mely a modern börtönügyi tudományosság eszméit és alapelveit volt hivatva meggyökereztetni az országban.

A fenyítőház, javítóház kifejezések rapszodikusán jelennek meg a szóhasználatban, erős a bizonytalankodás az ekkor még csak kialakulófélben lévő szakterminológiában. A szempci, tallósi és szegedi intézetek iratanyagában leggyakrabban a *Fenyítő Ház*, *Királyi Fenyítőház*²⁹ megjelölést alkalmazták, mellette a *Büntető ház*,³⁰ *Javítóház*,³¹ *Királyi Javító Ház*, *Jobbitó Ház*,³² *Megjobbító Ház*,³³ *Jobbulásra Rendelt Ház*,³⁴ *Fenyíték Ház*,³⁵ *Császári és Királyi Fenyíték Ház*,³⁶ *Domus Correctoria*,³⁷ *Domus Carresterialis*, *Korrektionshaus*, *Korrektionshof*³⁸ bukkant fel nagyobb rendszerességgel. Ritkábban a *Zucht- und Arbeits Haus*.³⁹ Oláh Miklós azt írja, hogy a nyolcvanas évek közepétől az uralkodó rendelkezése alapján „a *Zuchthaus Szegedin*” és a „*Szegedi Fenyítőház*” megnevezés is gyakorlatban volt.⁴⁰

*

A tudományos nyelv a szaktudományok nyelvéből táplálkozik. A szaktudományok (különösen a társadalomtudományok) művelésének előfeltétele a megfelelő árnyaltságú és elvontságú nyelvi kifejezésmódok birtoklása, mely csak akkor lehetséges, ha a szaknyelv tárgyául szereplő jelenség megköveteli a saját terminológiát és annak mélységét, részletességét. Vagyis, ha a társadalom érintett zónája igényli a saját kifejezési eszközök megkeresését és alkalmazását. Nemcsupán szűk körben, kevesek kirekesztő ismereteként, hanem széles körben értett és alkalmazott nyelvként. A börtönügy terminológiájának kibontakozása alkalmas példa ennek bizonyítására. A magyar börtönügy (mai nevén büntetés-végrehajtás) szaknyelve a 19. század húszas, harmincas éveiben teljesedett ki, de alapjai messze visszamutatnak a múltba.

- ¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Magyar Állam-és Jогtörténeti Tanszék. ORCID ID: 0000-0002-2234-9452
- ² MOLNÁR JÓZSEF – SIMON GYÖRGYI: *Magyar nyelvemlékek*. 3. bővített kiadás. Budapest, 1980., Tankönyvkiadó, 27. o.
- ³ ZAICZ GÁBOR (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest, 2006, Tinta Könyvkiadó, 860. o.
- ⁴ SZAMOTA ISTVÁN: *A schlagli magyar szójegyzék a XV. század első negyedéből. A szójegyzék fényképével*. Budapest, 1894, Magyar Tudományos Akadémia, 47. o. 1042.
- ⁵ *A gyöngyösi latin–magyar szótár-töredék*: VERESS IGNÁCZ másolata felhasználásával közrebocsátotta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta MELICH JÁNOS. Budapest, 1898, Magyar Tudományos Akadémia, 3890–92.
- ⁶ KOVÁCS FERENC: *A magyar jogi terminológia kialakulása*. Budapest, 1964, Akadémiai Kiadó, 154. o.
- ⁷ BALLAGI MÓR (szerk.): *A magyar nyelv teljes szótára*. Pest, 1868, Heckenast Gusztáv, Emich Gusztáv Magyar Akadémiai Nyomdánál, 657. o.
- ⁸ 1869:4. tc. a bírói függetlenségről.
- ⁹ 1871:31. tc. az első folyamodású bíróságok rendezéséről.
- ¹⁰ 1871:33. tc. a királyi ügyészségről.
- ¹¹ 1878:5. tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a büntetkekről és vétségekről. 20. § A büntetések.
- ¹² MEZEY BARNÁ: *A magyar polgári büntönügy kezdetei*. Budapest, 1995, Századvég Kiadó, 190. o.
- ¹³ ZAICZ 2006, 860. o.
- ¹⁴ László II. 8. „Si quis edtracto gladio jugulaverit hominem, regali iudicio tradatur in carcerem ...”
- ¹⁵ KOVÁCS 1964, 154. o.
- ¹⁶ CZUCZOR GERGELY–FOGARASI JÁNOS: *A magyar nyelv szótára*. A Magyar Tud. Akad. megbízásából készítették ~, Pest 1862–1867. 805. o.
- ¹⁷ VAJNA KÁROLY: *Hazai régi büntetések I–II.*, Budapest, 1906–1907, Lőrintz János „Univers” könyvnyomdája, II. 225. o.
- ¹⁸ VAJNA 1907, 225. o.
- ¹⁹ SZARVAS GÁBOR, SIMONYI ZSIGMOND: *Magyar nyelvtörténeti szótár: A legrégebbi nyelvemlékektől a nyelvújításig*. A Magyar Tud. Akadémia megbízásából szerkesztették ~. Budapest, 1890/1906., Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése., A börtön Molnár Albertnél carnifex (1604), illetőleg hóhér (1630), Pápai Páriz Ferencnél, Bod Péternél „henger vagy berten” (1767), Csanaki Máténál custos carceris, kerkermeister, tömlőcztartó (1634) 313. o.
- ²⁰ VÖ. SZÖLLÖSY OSZKÁR: *Magyar büntönügy A szabadságvesztés-büntetések végrehajtása*. Budapest, 1935, Révai Testvérek Irodalmi Intézet, 7. o.
- ²¹ *Corpus Statutorum. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*. Összegyűjtötték, felvilágosító összehasonlító és utaló jegyzetekkel ellátták KOLOSVÁRI SÁNDOR ÉS ÓVÁRI KELEMEN I–V. Budapest, 1885–1902. II/2. 222.o.
- ²² *Törvénytudományi műszótár*. Közre bocsátja a Magyar Tudós Társaság. Pesten 1847. Eggenberger J. és Fia Acad. Könyvárúsnál (továbbiakban: Törv. Tud.1847.), 52. o.
- ²³ BALLAGI 1868, 135. o.
- ²⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára. IV. 1. b. 1826. N° 1157
- ²⁵ ZAICZ 2006, 675. o.
- ²⁶ *Törvénytudományi műszótár*, 48.
- ²⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára IV. 1. a. 1838. 2106.
- ²⁸ VAJNA 1906, 27–28. o.
- ²⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára VII. 101. 16. [1812–13] Mind Szent hava 11^{dik} napján 1813^{dik} Esztendőben.
- ³⁰ MNL CsmL VII. 101. 1. [1785–86] Anno 1785 die 15^a Mensis Junii in oppido Szala Egerszegh in Comitatu Szaladien. Deliberatum est.
- ³¹ MNL CsmL VII. 101. 16. [1812–13.] 4^{dik} Januar 1874.; Xber hónapnak 24dik napján 1819 Esztendőben.
- ³² MNL CsmL VII. 101. 16. [1812–13] 1812^{dik} Esztendőben Szent Iván Hava 13^{dik} napján.
- ³³ MNL CsmL VII. 101. 16. [1812–13] 1811^{dik} eszt. ben September hónapnak 12^{ik} napján Pétsváradon.
- ³⁴ MNL CsmL VII. 101. 1. [1785–86] In Causa Fiscii Magustrualis Cotus Weszprimiensis Contra Andream Érsek. Deliberatum est.
- ³⁵ MNL CsmL VII. 101. 16. [1812–13] 4^{dik} Januar 1874.
- ³⁶ MNL CsmL VII. 101. 16. [1812–13] Széll jegyzés azon Raboknak Nevekrül mellyek az Császári Királi Szegedi Fenyíték Házbul tavali Esztendőben Ki szöktek. Anno 1813.
- ³⁷ MNL CsmL VII. 104. CsML VII. 101. 3. [1789–90] Tabella Captivorum Domus Correctoriae Szegediensis.
- ³⁸ MNL CsML VII. 101. 16. (1812–13) Sammlung der bestehenden Voschriftenwegen Vergütung der Fuhr- und Ehrungskosten für die in Commission reisenden Beamten.
- ³⁹ MNL CSML VII. 104. 2. [1785–86]. Plan. In das alhiesigen zucht und arbeits Haus.
- ⁴⁰ OLÁH MIKLÓS: *Fejezetek a Szegedi várbörtön történetéből. Domus Carceristialis Szegediensis. 1784–1832*. Szeged, 2000, Bába és Társai Kiadó, 12. o.

Nagy Janka Teodóra

Jogi alapfogalmak a magyar népnelvben és tükröződésük a népi jogtudatban az 1939–1948 közötti népi jogélet kutatás forrásanyaga alapján¹

A tanulmány a népnelvben és a népi jogtudatban vizsgálja a modern hazai jogrend néhány alapfogalmának és jogelvének megjelenését. Példák so-

rán keresztül kívánja érzékelteni azt az adatgazdagságot, amellyel az 1939–1948 közötti népi jogélet kutatás gyűjtései hozzájárulhatnak a szimpózium által görcsö alá vett téma vizsgálatához.

Egy rövid kutatástörténeti áttekintést és a forráscsoport bemutatását követően a vizsgált fogalmak, jogelvek áttekintése következik a gyűjtés kérdőpontjai és konkrét példák alapján. A tanulmány a szokás/hagyomány, a jogszokás/szokásjog, a törvény fogalmak használatát elemzi a népi jogélet kutatás forrásanyagában, kitérve ezeknek a népi jogtudatban történő megjelenésére, tükröződésére is.²

A kutatásról, a forráscsoportról

Magyarországon a harmincas években a Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, illetve az annak keretében működő Országos Táj- és Népkutató Intézet ve-

zetője, Györffy István kezdeményezésére az igazságügyi minisztérium támogatásával jogi néphagyománykutatás kezdődött. A kutatás „*a tételes jog mellett vagy annak ellenére a nép köztudatában élő jogelvek, szokások és eljárások*” összegyűjtését tekintette céljának.³ A résztvevők és az érintett községek számára vonatkozóan eltérő adatok ismertek: Papp László 1943 júniusában még csak „82 gyűjtőtől 113 elkülönült részre oszló 95 db jelentésről” írt, ugyanezen időszakban jelentésében Hofer J. Miklós több mint 140 gyűjtőről szolt, a rendelkezésére álló anyagot áttekintve Tárkány Szücs Ernő pedig 120 résztvevőt említett.⁴ Az érintett gyűjtők és települések pontos számát azért sem volt egyszerű meghatározni, mert előfordult, hogy ún. gyűjtőközösség több települést, járást is érintő munkájuként jelent meg egy-egy beküldött anyag. Papp László szerint „137 község, továbbá 10 járásbíróság, 3 vármegye, 5 táj területére vonatkoznak a jelentések,” Tárkány Szücs Ernő pedig hozzávetőlegesen 340 községre kiterjedőnek tartotta a forráscsoportot.⁵

A kutatásokat kezdeményező Györffy István professzorral történő megismerkedését követően Bónis György, a neves jogtörténész professzor⁶ mind gyakrabban foglalkozott cikkeiben, tanulmányaiban a jogi néphagyományok kutatásának elméleti és módszertani kérdéseivel.⁷ A közel egy évtizedig tartó adatgyűjtés során egyre inkább jogtörténeti kötődéseit hangsúlyozta, míg Györffy István munkatársa, Papp László a kutatási eredmények a magánjogi kódifikáció folyamatába illesztésének lehetőségét emelte ki.

A népi jogélet kutatására 1939 elején Bónis György és Papp László – majd Viski Károly, Hofer J. Miklós, Fél Edit és Szendrey Ákos – részvételével alakult munkaközösség a szakmai ajánlások mellett a Tagányi Károly által megfogalmazott kérdőpontok, valamint René Maunier munkája⁹ alapján kérdőívet állított össze. Az öt fejezetre osztott, a magánjogra (I. család- és öröklési jog, II. dologi jog, III. kötelmi jog) és a büntetőjogra kiterjedő 95 pontos kérdőívet Bónis György véglegesítette, majd egy nyolc pontból álló gyűjtési útmutatóval kiegészítve meg is jelentette és gyűjtései során maga is ezt használta.¹⁰

Érdeemes idézni a gyűjtők számára röviden összefoglalt útmutatóból, amely külön is kitér a tárgyunk szempontjából kiemelkedő jogi vonatkozású *népnyelvi kifejezések* lejegyzésének fontosságára.

„VI. Ne alkalmazzuk a tételes jog éles megkülönböztetéseit a nép jogára (pl. személyi és dologi jog: a nép megismerésére a dolgokat is; tulajdon – birtok – birtalat: a szokásjog elmosza a határokat.) A néphagyományban éppen ezek hiányoznak, hiszen élőszóban él tovább; csak meghamisítjuk a törvény és a joggyakorlat szavaival! Ne riadjunk vissza a körülírásoktól, laikus kifejezésektől, ragaszkodjunk az egyszerű ember szavaihoz. A magunk jogi véleményét tegyük /szögletes/ zárójelbe a felelet végére, ha magyarázatul szükségesnek tartjuk.”¹¹

...
VIII. Minden jogintézménynél különösen ügyeljünk arra az elnevezésre, amelyet a nép használ. Mindig igyekezzünk a tárgyunkra vonatkozó közmondásokat, szólásokat, versikéket is összeszedni.”¹²

Tartalmi szempontból rendkívül fontos a családjog (I) öröklésjogi témakörét felvezető első kérdés, amely a jogi alapfogalmak tisztázására hívja fel a figyelmet.

„I. A jogszokás értéke és ereje. Tisztelik-e a szokást, a hagyományt, hogyan beszélnek róla? Vannak-e erre közmondások, szólások? Mit jelent a „törvény” szó („ráteszi a törvényt”)? Nem jelent-e szokást? A törvénnyel való összeütközés esetén hogyan járnak el, hogyan vélekednek erről? Mikor, miért térnek el a törvénnyel ellenkező szokástól? Hogyan gondolkoznak jogszokás követésének biztosítékairól, szankcióiról? Ha van nép- igazságszolgáltatás, mi az ereje, tekintélye az ilyen határozatnak? Mi a felfogás az „igazságról”. Mikor emlegetik a szokást (az új asszony megígéri a falu határában, hogy régi falujának szokását elhagyja, az újat követi)? Tulajdonítanak-e a tényleges szokásnak jogi jelentőséget? (Ezt a kérdést akkor is vessük fel, ha nem dolgozzuk ki az egész kérdésanyagot.”¹³

A továbbiakban a Bónis-féle 1. sz. kérdőív fenti, I.1. kérdőpontjára adott válaszok alapján elemezzük a népnyelvben a szokás/hagyomány,¹⁴ jogszokás/szokásjog¹⁵ és a törvény kifejezések előfordulását, értelmezését, népi jogtudat formáló erejét, szerepét. Ezen túl kitérünk az említettekkel a válaszadások során is érintkező *igazság* fogalmak vizsgálatára, a népi jogtudatban való megjelenésére.

Bónis György a népi jogéletkutatás során használt kérdőív összeállítójaként az útmutatóban felhívja a figyelmet arra, hogy a népi jogtudat és a népnyelv a tételes jogtól eltérően nem különíti el élesen, sőt, inkább összemosza, mint szétválasztja az egyes „jogi” fogalmakat, intézményeket, elveket. A kérdőpontokra adott válaszokat elemezve még cizelláltabban fogalmazhatunk: *jogszokás, szokás/hagyomány és törvény* esetében nemcsak a népnyelvi megnevezés, de a mögöttük álló értelmezések egymáshoz való viszonyulása sem egységes, s ezen túl flexibilitásukban is eltérő mintázatokat mutatnak. Mindezek alapján a kutatás számára hasznosnak tartjuk, ha nem csupán egyszerű forrásrészközlésekre szorítkozunk, hanem a népnyelvhasználat és a népi jogélet a gyűjtés folyamatában feljegyzett megnyilvánulásai, továbbá ezeknek a népi jogtudatban történő tükröződései alapján rendszerezésükre is kísérletet teszünk.

Az 1939–1948 közötti népi jogéletkutatás gyűjtői jogi végzettségű vagy ilyen gyakorlattal rendelkező személyek voltak, akik számára lehetőség nyílt a teljes 95 pontos kérdőív, vagy annak egy-egy fejezete, illetve kiválasztott kérdőpontjainak megválaszolására is. Legtöbbször az öt fejezet közül a magánjog család- és öröklési jog 46 kérdőpontját, vagy annak pontjait választották. A módszertani útmutató a gyűjtők ismerhették és használhatták. Az általunk elemzett I.1. kérdés – direkt vagy indirekt formában – a gyűjtők által gyakran megválaszoltak között szerepelt.

Az 1939–1948 közötti népi jogéletkutatás forráselemzésének eredményeként három népi jogtudat mintázatot különítünk el. Jellemzőiket a Bónis-féle 1. sz. kérdőív I.1. pontjára adott válaszok példáival mutatjuk be, figyelemmel a gyűjtő fogalmazására, nyelvhasználatára. A for-

rásszöveget („...”) és a forrásban a gyűjtő által idézett népi nyelvhasználatot (‘...’) külön is jelöljük. Amennyiben szükségesnek tűnt további értelmezés vagy szövegbe-
li, illetve más pontosítás, azt a tanulmányban szövegesen tesszük meg.

A népi jogtudat mintázatai (szokás/hagyomány, jogszokás/ szokásjog, törvény)

1. Archaiikus (erősen hagyományörző) népi jogtudat, amelyben a szokás megegyezik vagy közel azonos a tör- vényvel (szokás=’törvény’)

Jellemzői:

1.1.) „A szokást, hagyományt tisztelik, követik, és hoz-
zá ragaszkodva megszólják és elítélik az attól való elté-
rést.”¹⁶ (szokás=törvény)

1.2.) *A tényleges szokásnak törvényszerű ereje van (szokás-törvény)*

Vághosszúfaluban például több esetben még a gyűjtés időszakában is a régi helyi „szokás volt a törvény.” E szerint jártak el pl. a szülői ház elosztása során: „a legkiseb-
bel kezdik, az első szobánál, a többiek hátrafelé egy-egy szobát kapnak, a legidősebb a leghátsót”¹⁷. Izsóf Mária gyűjtőként megjegyezte, hogy még a negyvenes években is visszasírták azt az időt, amikor a közösség büntette meg a törvénynek tekintett szokás megszegőjét... például kimuzsikálással a táncra őt felkérő legényt visszautasító leányt. És „ilyenkor sóhajtának, milyen jó is volt régen, amikor nem avatkozott bele a törvény az ilyen ügyekbe, hanem elintézték azt a régi szokás szerint”¹⁸.

Znakovszky József betétszerkesztő-telekkönyvvezető szintén a szokások meghatározó szerepére hívta fel a figyelmet gyűjtésében. „A Heves megye és Borsod északi részén lévő magyar községekben a nép életében a szokásoknak olyan nagy szerepe van, hogy azt valóságos törvénynek tekintik. Sok esetben attól eltérni nem akarnak. A szokás’ a szülőkről, nagy- és dédszülőkről szállott át a gyermekekre, unokákra, akik ahhoz görcsösen ragaszkodnak az élet különböző megnyilvánulásaiban.”¹⁹ Példaként kiemelte a névadási szokásokat, amelyek területén a közösségi szokás a keresztszülők nevére elnevezés volt – az újszülött neméhez igazodóan. „Akadt nem egy plébános, aki e szokással szembehelyezkedve a gyermeket más névre keresztelte, pl. arra a névre, amely nevet a nap-tár a születés, vagy esetleg a keresztelés napján mutatott. Ezzel a néppel, illetve a család mit sem törődve, csak azon a néven nevelte a gyermeket, amelyikre keresztelni szándékozott, ti. a keresztszülő nevére. Hogy e fonákságot megakadályozzák, a község népe előbb kérelemmel járult az illető lelki pásztorhoz, s mikor ez nem használt, panasszal fordultak az illető egyházmegyei főhatóságához, de a szokásnak érvényt szereztek.”²⁰

A csíkszeredai és a csíkszépvízi járásban gyűjtött adatok között olvashatjuk, hogy a nép a köznyelvben a szokást a törvénytől ugyan megkülönbözteti – „tisztában van-

nak azzal, hogy más a törvény és más a szokás”²¹ –, de erősen ragaszkodnak szokásaikhoz, és azokat tiszteletben tartják. Csíksomlyó községben például 1919 őszén a magyarok ki- és a románok bevonulását követően ’a lakosság egy nagyobb népgyűlésen egyhangúlag elhatározta, hogy peres ügyeiket az általuk választott községbeliekkel testvériesen fogják elintézni” – és így is tettek. A gyűjtő feljegyezte, hogy „a szokásnak nagy jogi jelentőséget tulajdonítanak”, és ha „valaki veszélyezteti az általuk bevett és követett szokást, ezen szokás védelmében perre mennek, ’ügyvéd kézre’ adják” az ügyet. Azt tartják, „’inkább az ügyvédek egyék meg’, minthogy a másíknak maradjon valami haszna a szokás megsértéséből.”²²

2.) Átmeneti (változóban lévő) népi jogtudat, amelyben a jogi jelentőségű szokás (jogszokás) és az olyan jog, melynek alapja, ereje a szokásban van (szokásjog) csak a törvényvel vagy rendelettel nem szabályozott viszonyban él.²³

Jellemzői:

2.1.) A legplasztikusabban Quiricó Pál betétszerkesztő bíró foglalja össze szentgáli gyűjtésében a változófélben lévő népi jogtudat sajátos vonásait. Számos példát említ, amelyekből kirajzolódik – és nemcsak az említett Veszprém megyei kisnemesek lakta településen –, hogy „az életviszonyokat szabályozó törvények és fontosabb általános jelentőségű rendeletek lassan, de biztosan átmennek a köztudatba és kiszorítják az esetleg ellenkező szokást, illetve az ilyen alapuló szokásjogi szabályt”²⁴.

2.2.) Felhívja a figyelmet arra is, hogy vannak olyan helyzetek, időszakok és történések, amelyek sajátosan befolyásolják a változás folyamatát. „Természetes, hogy nem mennek át a köztudatba az újabb viszonyok, különösen a mostani háborús rendkívüli jogviszonyok rendezésére szükséges, szinte ’gyárilag’ készülő és csak ideiglenes jellegű és jelentőségű, túlnyomóan közigazgatási szabályozó rendeletek. Egyébként is ezek a mindennapi viszonyokat nem nagyon érintik, de amelyek érintik – így például a termés beszolgáltatási és árszabályozási rendelkezések –, azokat hamarosan megjegyzik, de csak túrt és kényszerítő szabálynak tekintik.”²⁵ S bár Quiricó megjegyzi, hogy az ilyen és ehhez hasonló szabályok tovább korlátozzák a közösség szokásjogának érvényesülését, mégis hisznek abban, „hogy a különleges, kivételes körülmények elmúlása után ismét visszaáll a régi rend, a nagyobb szabadság, szabadabb rendelkezési jog, és ezzel együtt jogviszonyaiknak a saját maguk által jónak tartott szabályozása – lehetőleg úgy, amint ők szokták, és amint ők tartják megfelelőnek”²⁶.

2.3.) Ennek az átmenetiségnek sajátos jellemzője, hogy a „lent” közösségi szokásrendje bár már nem kizárólagos, illetve folyamatosan veszít dominanciájából a „fent” joggal szemben, még mindig számottevő és meghatározó. A törvények és a fontosabb rendelet elsőbbségét például már elfogadják saját szokásaikkal szemben, viszont még

az „állami vagy önkormányzati hatóságok által hozott jogszabályokkal nem szabályozott viszonyaikban a szokást tartják elsősorban követendőnek”.²⁷ Bár ezek „kötelező erejét is elismerik – mind magukra, mind másra kötelezőnek tartják az ily szokást –, sőt, ebből lassan és nehezen engednek még akkor is, amikor közhatalmi rendelkezés más, és a szokással ellenkező szabályt hoz”.²⁸

2.4.) „A fent írt viszonyokban saját elsőfokú közigazgatási és bírói jogot gyakorló hatóságaik gyakran ítélkeznek, illetve határoznak a fennálló szokás figyelembevételével. Szerintük a helyes és szükséges szokásjog követése: szinte becsületpróba. Tisztességes és becsületes ember belátja az ily szokás helyességét, alkalmazkodik a többséghez még akkor is, ha esetleg neki egyénileg nem kedvező az adott esetben, de belátja, hogy a köz érdekében éri a szokás szerinti cselekvés vagy eltérés, vagy tartózkodás.”²⁹

2.5.) Az átmenetiségre jó példa, hogy a Zala megyei Tormaföldén, amint azt Németh József betétszerkesztő bíró feljegyezte, „a törvénnyel ellenkező szokástól csak akkor térnek el, ha a törvény az esetleg helytelen szokást megszünteti és további gyakorlását büntetni rendeli. Ha – mint mondani szokták – a törvény csak papiros, a szokások pedig célravezetőbbek, úgy megmaradnak azok mellett.”³⁰

3. Modern (már nem hagyományörző) népi jogtudat, amely a jogi jelentőségű szokást (szokást, jogszokást) általában nem értékeli, és annak jelentőségét csak igen kis mértékben tulajdonít.

Jellemzői:

3.1.) Quiricó Pál jó szemmel veszi észre, hogy a Veszprém megyei, nemesek lakta Szentkirályszabadján a közösségi jogszokásokat a gyűjtés időszakában már teljesen háttérbe szorítják a jogszabályok. „A szokás jelentőségét csak a társadalmi életben ismerik el, de ott is csak addig a határig, amíg nem ellenkezik az általános erkölcsi felfogással. A szokás sohasem válhat törvényerejűvé, kötelezővé.”³¹

3.2.) „Felfogásuk a jogszokás tekintetében: mindenre van törvény és szabály, amire mégsem volna, abban döntsön a törvényes bíróság, vagy pedig hozzon a törvényhozás szabályt.”³²

3.3.) „A szokásnak felfogásuk szerint csak éppen annyi a jelentősége, hogy az lehet egyesek vagy többek érdekében álló, de sohasem lehet valakinek, valaminek a megtevésére vagy eltérésére kötelezni csak azért, mert mások szokás szerint cselekedtek, vagy szokás szerint eltértek valamit.”³³

3.4.) Mindezekből következően általános vélekedés, hogy a jogi jelentőségű szokásnak szankciója nem lehet.³⁴

Már maga Quiricó is kereste a választ a modern, a hagyományörzötől nyilvánvalóan elhatárolódó, a szokás szerepét és közösségi szankcionálását tagadó álláspont okára, okaira. Magyarázata szerint a község lakóinak nemesi

jogállása, kiváltságaikhoz, illetve annak emlékeihez ragaszkodása magyarázza, hogy községi, egymás közötti viszonyaikban is kitüntetett szerepet játszott a „fent”, általuk jól ismert törvényes szabályozási rendje: „szigorúan ragaszkodnak jogaikhoz, ennek sérelme vagy vélt sérelme esetén a mindenkori bírói hatósághoz fordulnak igazságtételért.”³⁵

Törvény és igazság

A törvény kitüntetett szerepet kapott a forrásanyagban. Mint láttuk, elsősorban a törvényhez való viszonyulása szabta meg a szokás/hagyomány, a jogszokás/szokásjog helyiértékét a népi jogtudatban. De mint láttuk, a törvény fogalmának értelmezése igencsak eltért a népi jogtudat egyes mintázataiban: tradicionálisan a törvény a szokással egyezett meg, vagy ahhoz igen közelálló volt, az átmeneti időszakban igen változatos magyarázatok születtek törvény és szokás elkülönülésére, eltávolodásukra, egymáshoz való viszonyuk értelmezésére, míg a modern népi jogtudat számára már magától értetődő a törvénynek a szokások szabályozására is törekvő dominanciája.

Mégsem minden tanulság nélküli áttekinteni a törvényről és a kapcsolódó jogelvekről alkotott elképzeléseket az 1939–1948 között gyűjtött jogi néphagyományok anyagában. Két forráshelyet emelnék ki: az egyik a Duna mente polgárosodó városa, Dunaföldvár és környéke polgárosodó községeinek jogtudatáról ad hírt, a másik pedig két nemesek lakta település modernségében hagyományörző jogtudatáról nyújt pillanatfelvételt.

Sárközi Sándor 1943-ban a Duna Tolna megyei szakaszán Dunaföldváron, Bölcskén, Madocsán és Solton gyűjtött jogi népszokásokat. A fiatal jogász alaposan kikérdezte adatközlőit, és a kérdőívben javasolt útmutatónak megfelelően részletesen, a népnyelvi fordulatokat, szólásokat, közmondásokat lejegyezve válaszolta meg az egyes kérdőpontokat – a törvényre vonatkozóan írottakból érdemes kissé hosszabban idézni.³⁶

„A nép értelmezése szerint a 'törvény' szó kényszerű jelent, amelyet teljesíteni kell. Legtöbb esetben a törvény kényszerítő eszközt jelent. A törvényre való hivatkozás és a törvény említése félelmet idéz elő a népben. Előfordul, hogy öregek ilyesféle kijelentést tesznek: „Hhej, régen bizony más szokás volt, nem volt ennyi fránya törvény, mégis jobban forgott a világ kereke”.³⁷

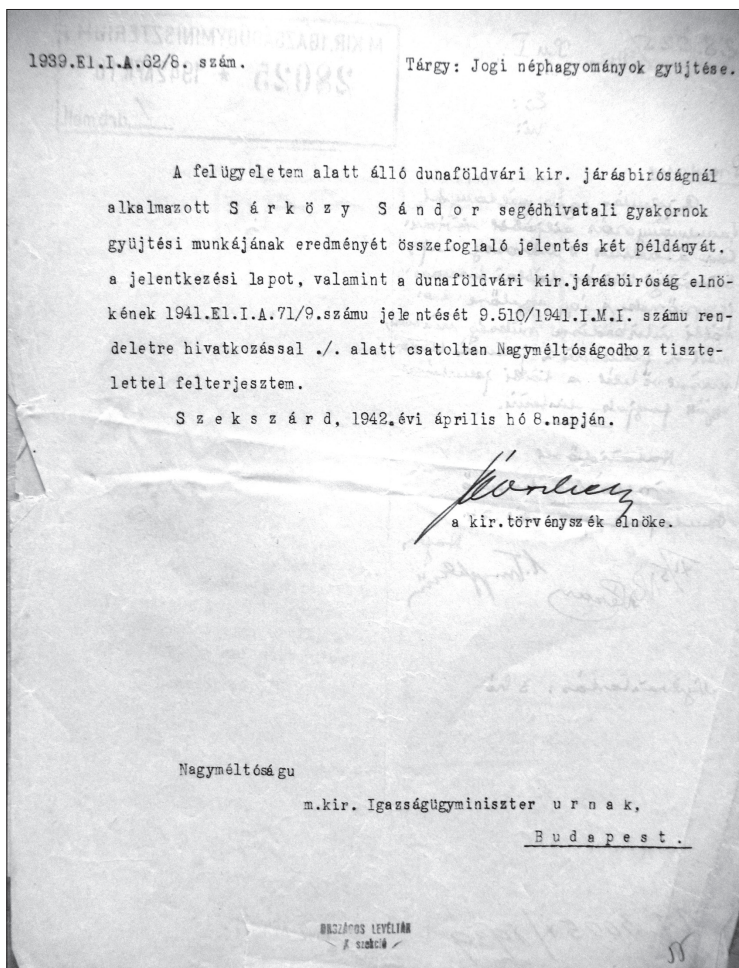
„A tárgyalt községek mindegyikében kérdést intéztem, észrevétlenül, beszélgetés közben idősebb emberekhez, hogy vajon hogyan is keletkezhettek a törvényeink: a válszok általában azonosak voltak. Kétféleképpen... Amikor még a királyok maguk vagy a nádor személyesen tettek igazságot, a legjobb emberi belátás szerint döntöttek a vitás ügyekben, s ha hasonló esetben ugyanaz a döntés adódott, úgy az biztosan igazságos ítélet volt. Amikor aztán jött a papiros, a nyomda, ezeket a bölcs dolgokat írásba foglalták. Nem úgy van ám a nagykönyvben megírva! kijelentéssel Werbőczy Hármaskönyvére gondolnak... A másikfajta törvény a 'mostani törvény' pedig úgy készül, hogy a képviselők nagy ráértükben azon török a fejü-

ket, hogy mivel lehetne az emberiség életét megnehezíteni. A mai törvénnyel szemben teljes a bizalmatlanság, amit azzal indokolt egy idős ember: *'Könnyű ennek az oka, mert a mostani törvények nem alapvetők, mint az örökösödési vagy végrehajtási, avagy a váltótörvények.'*

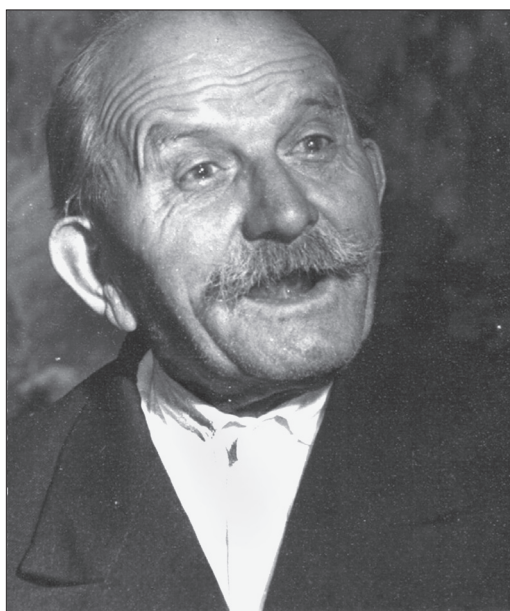
Mert körülbelül e három törvény van közvetlen kapcsolatban a néppel, leginkább ezeket ismeri a gyakorlatból. E törvények közül is az örökösödési törvény a legismertebb a nép között, s a legjobban ezt ismerik, mert ez biztosít örökséget, vagyont. Az új törvények viszont nem alapvetők, azokból a népre jó – legalább is közvetlenül – a legtrikább esetben származik.³⁸

„Például csodálkoztak az öreg madoccai és solti gazdák, hogy mire valók a hazát védő törvények. *'Magyar ember előtt az úgyszólván szent, kár hát a papírért.'*³⁹ „Általában a nép nem érti meg a törvény nyelvét, a sok szakaszban és szövegben szerintük *'huncutság'* van, mert ahogy mondják, *'az igazság az mindig rövid, de hogy ki lehessen valamit játszani, azt köntörfalazva kell megcsinálni.'*⁴⁰ „*Nem tesznek különbséget a törvény és a rendelet között.* Mindegy, hogy főbíró, alispán, miniszter hoz rendeletet, mert ha muszáj, úgy is engedelmeskedni kell neki, akárki csinálja. De amíg nem muszáj, jólesik a törvényt is kijátszani.⁴¹

A nemesek lakta Veszprém megyei Szentgál és Szentkirályszabadja községekben Quiricó Pál gazdag anyagot jegyzett fel a törvény fogalmának értelmezéséről. *'A törvény' szó tágabb fogalmat jelöl, mint amit a jogtudomány törvény alatt ért. Törvény minden kényszerítő erejű jogszabály.'*⁴²

A szekszárdi törvényszéki elnök, Sarközy Sándor gyűjtését továbbító levele

„A szokás volt régen nekünk a törvény...” – emlékeztek még az 1960-as években is Tolnában

Azaz a 'törvény' a 'szokás' mellett a 'fent' jogalkotását, a jogszabályt is jelentette. Quiricó leírja, hogy Szentkirály község „nyugalmozott jegyzője említi, hogy az elődjének még volt egy régi kiadású könyve, mely az érvényes és fennálló törvényeket és szabályokat tartalmazta a maga kiadása idejében. Ez a könyv valóságos jogi kútforrás volt a községben. Vitás esetekben ezt nyitották fel, és keresték benne az eligazító szabályt. Erre hivatkoztak, de az, akinek a szabály nem kedvezett, nem restelt utána járni az ügyvédi körökben, hogy időközben nem változott-e meg a törvény.”⁴³

A népnyelvben a 'törvény' fogalmába a 'szokás', a 'jogszabály' mellett mind gyakrabban beleértették a 'jogszolgáltatást' is. „Akit a törvényszékre, járásbíróra, szolgabíróra, vagy más hatóság elé idéznek, az azt mondja *'törvénybe idéztek'*. Egyes konkrét esetekben nem is jelölik meg a szankciót kiszabó hatóságot, mikor az esetet említik, hanem azt mondják *'így ítélték felőle a törvényen'* (lett legyen az ítélező vagy határozatot hozó hatóság a szűkebb értelemben vett bíróság – járásbíró, törvényszék, tábla és kúria – vagy rendőri büntető bíróság, szolgabíró, pénzügyigazgatóság vagy akár a helybeli 'törvény őr').⁴⁴ A beidézett személy Öregcsertőn és Tápén is a *'törvénybe megy'*.⁴⁵ Csíkbán a *'törvényre menni'* a járásbíróra, a *'nagy törvényre menni'* a törvényszéket jelenti.⁴⁶

Ha valaki nehéz helyzetbe került, úgy beszéltek róla, hogy szegényt *'nyomja a törvény'*, ha pedig elítélték, azt mondták: *'ráteszik a törvényt.'*⁴⁷

A 'törvény' azonban mindezek mellett még 'rendet' is jelent. A Heves megyei Egegen mondták: „Ez a dolognak a 'törvénye', vagy 'Törvényt csinállok vele – rendet teszek.’⁴⁸ Óriszentpéteren úgy tartják: „Ha törvény nem volna, jaj volna a rendnek.”⁴⁹ A törvény Tormaföldén is a 'rendet' jelenti,⁵⁰ de azért azt is hozzátesszük: 'Az urak és a rendek annyi sok törvényt csinálnak, hogy a kocsiderékban sem fér már el.’⁵¹

Összegzés

Az 1939–1948-as gyűjtés anyagában vizsgáltuk a jogi alapkielvezések megjelenését, elkülönítve a népi jogtudat archaikus, átmeneti és modern mintázatát. A gyűjtés során a kisebb falvak zárt közösségeiben még megfigyelhetőek voltak a népi jogtudat archaikus sajátos vonásai, hiszen a közösség saját szokásrendje szerint szervezte mindennap-

jait. Többségben azonban a népi jogtudat átmeneti mintázataival találkozhatunk, amelyek jellemzőjeként a helyi közösségi szokásokat mindinkább háttérbe szorítják a kialakuló polgári társadalom újraértelmezett jogforrásai: a törvények és a rendeletek. A gyűjtött anyagban rögzítésre kerülnek – bár többször éppen a sajátos történeti hagyományokra alapozva a jogismeret területén előzményekkel bíró társadalmi csoportok körében – a modern népi jogtudat mintázatai is.

A népi jogtudat e szembevetendő differenciálódása (archaikus, átmeneti, modern mintázatai) háttérben – mint arra a tápéi gyűjtés értékelése során Bónis György is felhívta a figyelmet – az első világháború és az azt követő évtizedek rendkívüli gazdasági, társadalmi változásai állnak, amelyek jelentősen átforgalmazták az írásbeliség, a civilizáció és az individualizmus révén magát a népi társadalmat, a népi kultúrát – és ennek részeként alapjaiban megváltoztatták a népi jogtudatot is.⁵²

Jegyzetek

¹ A tanulmány az OTKA 109191. sz. pályázat támogatásával készült.

² Mezey Barna: Szokásjog és szokás határán: jogszokások. In Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (Szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből* Budapest, 2009, 13–25. p.; Homoki-Nagy Mária: Az okozott kárért való helytállás a jobbágy-parasztság mindennapjainak joggyakorlatában. In u.o. (383–404. p.)

³ A kutatás történetéről részletesen: Köhegyi Mihály – Nagy Janka Teodóra: Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez. *Cumania* 14, 1997, 207–223. p.; Köhegyi Mihály, Nagy Janka Teodóra: *Bónis György és társai jogi népszokás gyűjtése Tápén. I. Forrásközlés* (Studia Ethnographicae: A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1, 1995, 195–249. p.); Köhegyi Mihály, Nagy Janka Teodóra: *Bónis György és társai jogi népszokás gyűjtése Tápén. Forrásközlés. II.* (Studia Ethnographicae: Móra Ferenc Múzeum évkönyve 2, 1998, 185–234. p.); Köhegyi Mihály, Nagy Janka Teodóra: *Bónis György és társai néphagyománykutatása Tápén. Forrásközlés. III.* (Studia Ethnographicae: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 4, 2003, 244–245. p.); Nagy Janka Teodóra: *A községi bíraskodás az 1911. évi I. törvény szabályozásában és a joggyakorlatban: Bónis György és tanítványai jogi néphagyománygyűjtése Tápén.* In Szerk. Homoki-Nagy Mária: A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon: V. Szegedi Jogtörténeti Napok (Szeged, 2013, 177–188. p.); Nagy Janka Teodóra: *A magyar népi jogéletkutatás és az erdélyi gyűjtések (1939–1948)* (Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 22, 2014. 95–108. p.)

⁴ EA 13.300. 2; Papp László: *Vezérfonal a népi jogéletkutatásához* (Budapest, 1948); OL K 579 IM 17443/1943; Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások* (Budapest, 1981, 16. p.)

⁵ EA 13.300. 4; Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások* (Budapest, 1981, 16. p.)

⁶ Bónis György: *Pályám emlékezete* (Közreadja: Ruszoly József) (Szegedi Műhely, 46:3–4., 2007. 101–148. p.) (Különnyomat: Közlemények a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Bónis György szemináriumából 1.), Stipta István: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve* (Szeged, 2015. 160–161. p.); Kajtár István: *Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe* (Budapest–Pécs, 2004)

⁷ Bónis György a jogi népeletkutatással foglalkozó publikációi: *Riasanovskij, V. A.: Customary law of the Mongol tribes: Mongols, Buriats, Kalmucks. Harbin, 1928. (Memoirs of the Faculty of Law in Harbin, 8.). Ismertetés* (Századok 67:7–8, 1933, 326–329. p.); *Künssberg, Eberhard von: Flurnamen und Rechtsgeschichte. Weimar, 1936. Ismertetés* (Századok 72:7–8, 1938, 399–400. p.); *Schwerin,*

Claudius von: Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte. München, Leipzig, 1934. Ismertetés (Századok 72:1–3, 1938, 70–72. p.); *I. sz. kérdőív a magyar jogi néphagyományok összegyűjtéséhez* (Budapest, 1939); *Magyar népi jog* (Magyar Szemle 36, 1939. június. 6. sz., 121–126. p.); *Egyke és jogszokás a Garam völgyén* (Társadalomtudomány 21:3, 1941, 287–309. p.); *Törvény és szokás a Hármaskönyvben* (Kolozsvár, 1941); *Magyar jog-széki jog* (Kolozsvár, 1942); *Magyar törvény-magyar lélek* (Hitel, 1942. október, 410–421. p.); *Népi jogéletkutatás – levél a szerkesztőhöz* (Társadalomtudomány 22, 1943, 278–281. p.); *Jogtörténet és művelődéstörténet* (Magyar Jogi Szemle 24, 1943, 288–293, 341–346. p.); *Papp László: Kiskunhalas népi jogélete. Budapest, 1941. Országos Táj- és Népkutató Intézet. 72. (A magyar táj- és népismeret könyvtára 2.). Ismertetés* (Századok 77:7–10, 1943, 522–523. p.); *Előszó.* In Tárkány Szücs Ernő: *Mártély népi jogélete* (Kolozsvári Egyetem Jogtörténeti Szeminárium – Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok 1, 1944, 3–5. p.); *Népi szemlélet és jogalkotás* (Puszták Népe, 1948. 15–23. p.); *A népi jogszokás-kutatás mérlege. Az MTA Néprajzi Főbizottsága előtt 1956. október 18-án tartott előadás sokszorosított szövege* (Kézirat MTA Néprajzi Kutatóintézet Könyvtára, 1956); *Tárkány Szücs Ernő: Vázárhelyi testamentumok. Ismertetés* (Acta Ethnographica, 1962. 218–220. p.); *Középkori jogunk elemei. Római jog, kánonjog, szokásjog* (Budapest, 1972); *Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981. Ismertetés* (Ethnographia 93, 1981, 158–159. p.); *Pályám emlékezete* (Közreadja: Ruszoly József) (Szegedi Műhely, 46:3–4., 2007. 101–148. p.) (Különnyomat: Közlemények a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Bónis György szemináriumából 1.); *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban* (Budapest, 2003)

⁸ Papp László: *A magyar népi jogéletkutatása* (Budapest, 1948)

⁹ Maunier, René: *Introduction au folklore juridique*. (Paris, 1938.)

¹⁰ A későbbiekben a Bónis által meg is jelentett kérdőívet a szakirodalom az "1. sz. kérdőív a magyar jogi néphagyományok összegyűjtéséhez" címen ismeri. Bónis ezt használta a Garam menti és a kalotaszegi kutatások során, valamint még a Papp László által a gyűjtések tapasztalatai alapján kiegészített 595 pontos kérdőív megjelenését követően is, amikor a szegedi egyetem jogtörténész professzoraként 1948. szeptember 1. és október 15. között tanítványával Tápén folytatott gyűjtést. Köhegyi Mihály – Nagy Janka Teodóra: *Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez. Cumania* 14, 1997, 210. p.

¹¹ Bónis 1939, 2. p.

¹² u.o.

- ¹³ u.o.
- ¹⁴ A kérdőívben nem volt elkülönített, illetve következetes a szóhasználat *szokás/hagyomány* vonatkozásában, egymás szinonimájaként használták mindkettőt. Bónis 1939, 2–4. p.
- ¹⁵ A kérdőív *jogszokás/szokásjog* esetében sem tett különbséget. Első pontjaiban a jogszokás kifejezés háromszor fordult elő (I.1., I.4. pont), az útmutatóban és a további pontokban a kérdőív a szokásjog megjelölést hétszer használta, együtt egyszer sem.. A jogszokás kifejezés az általunk elemzett I.1. pont esetében kétszer is szerepelt, így a kérdőpontra adott válaszok esetében is felülreprezentált és a szokásjoggal váltva használt. Bónis 1939, 2–4. p.
- ¹⁶ EA 1186 Öregcsertő (Pest m, Belágyi József kalocsai törvényszéki tanácselnök, 1941)
- ¹⁷ EA 1193 Vághosszúfalu (Nyitra vm, Izsóf Mária, 1942)
- ¹⁸ u.o.
- ¹⁹ EA 1197 Mezőkövesd (Borsod vm, Znakovszky József betétszerkesztő telexkönyvvezető, 1941)
- ²⁰ u.o.
- ²¹ IMK 579. Csíkszeredai és Csíkszépvízi járás (Csík vm, Dr. Puskás Levente és társai, 1942)
- ²² u.o.
- ²³ EA 1179 Szentgál (Veszprém vm, Dr. Quiricó Pál betétszerkesztő bíró, 1944)
- ²⁴ u.o.
- ²⁵ u.o.
- ²⁶ u.o.
- ²⁷ u.o.
- ²⁸ u.o.
- ²⁹ u.o.
- ³⁰ EA 1189 Tormafölde (Zala vm, Németh Pál ktv-i betétszerkesztő bíró, é.n.)
- ³¹ EA 1200 Szentkirályszabadja (Veszprém vm, Quiricó Pál betétszerkesztő bíró, 1943)
- ³² u.o.
- ³³ u.o.
- ³⁴ u.o.
- ³⁵ u.o.
- ³⁶ EA 1180 Dunaföldvár, Bölske, Madocsa (Tolna vm.), Solt (Pest vm.) (Sárközi Sándor kir. járásbíróági shiv. gyakorlók, 1942)
- ³⁷ u.o.
- ³⁸ u.o.
- ³⁹ u.o.
- ⁴⁰ u.o.
- ⁴¹ u.o.
- ⁴² EA 1179 Szentgál (Veszprém vm, Quiricó Pál betétszerkesztő bíró, 1943)
- ⁴³ EA 1200 Szentkirályszabadja (Veszprém vm, Quiricó Pál betétszerkesztő bíró, 1943.): Általában azonban a törvényt nemcsak úgy tisztelték, mint amelyet egy felsőbb hatalom hozott meg és hatalmával biztosítja annak alkalmazását, hanem mint olyan szabályt, melynek hozatalába maguk is beleszólhattak, amelyet közvetve maguk is alkottak azáltal, hogy mint nemes emberek, majd később mint választópolgárok alkotmányos jogaikat gyakorolták.”
- ⁴⁴ EA 1179 Szentgál (Veszprém vm, Quiricó Pál betétszerkesztő bíró, 1943)
- ⁴⁵ EA 1186 Öregcsertő (Pest-Pilis-Kiskun vm, Belágyi József törvényszéki tanácselnök, 1941); EA 2133 Tápé (Bónis György és társai, 1948)
- ⁴⁶ IMK 579. Csíkszeredai és Csíkszépvízi járás (Csík vm, Dr. Puskás Levente és társai, 1942)
- ⁴⁷ EA 1180 Dunaföldvár, Bölske, Madocsa (Tolna vm.), Solt (Pest vm.) (Sárközi Sándor kir. járásbíróági shiv. gyakorlók, 1942)
- ⁴⁸ EA 1188 Egeg (Hont vm, Fischer János ktvezető, 1941)
- ⁴⁹ EA 1184 Óriszentpéter (Vas vm, Wolf János, 1947)
- ⁵⁰ EA 1189 Tormafölde (Zala vm, Németh Pál ktv-i betétszerkesztő bíró, é.n.)
- ⁵¹ u.o.
- ⁵² Köhegyi Mihály – Nagy Janka Teodóra: *Bónis György és társai jogi népszokás gyűjtése Tápén. I. Forrásközlés. Studia Ethnographicae. A Móra Ferenc Múzeum évkönyve 1, 1995, 195–249. p.*; Nagy Janka Teodóra: „Mint a repeszgránát”: az I. világháború hatása a népi jogéletre (avagy a népi jogszokások dinamikája). In Szabóné Bognár Anikó – Tombáczné Végh Katalin (Szerk.): *Megtizedelt évek. Az első világháború kitörésének centenáriumi évében rendezett kecskeméti konferencia tanulmányai*. Kecskemét, 2015. 49–56. p.

Nagy Noémi

A nemzetiségi törvény kétes öröksége

Adalékok a dualizmus kori magyar nyelvjoghoz

„Azon kor, mely a polgári jogok teljes egyenlőségét mondotta ki, mely minden vallásfelekezeti különbség nélkül a vallásoknak egyenlő szabadságát állapította meg, az a polgároknak nyelvök használatára nézve is hasonló szabadságát követeli.”

(Báró Eötvös József)¹

Bevezetés a magyar nyelvjogi szabályozáshoz

A nyelvhasználatot a magyar törvények – szemben a nyugat-európai országokkal – egészen a 18. század végéig nem szabályozták. A közszférában *de*

facto a latint használták, bizonyos nyelvhasználati színtereken és főleg szóban a magyart és más vernakuláris nyelveket is. A német nyelvet Mária Terézia vezette be az oktatásban, míg a latin uralmát a közigazgatásban II. József 1784-es német nyelvrendelete törte meg, amely egyben az első tudatos nyelvpolitikai intézkedésnek tekinthető hazánkban. Ezzel kezdődött a magyar hivatalos nyelv bevezetése iránti küzdelem, amely 1790-től 1844-ig több lépcsőben, az uralkodótól nyert engedmények sorozataként valósult meg. A magyar államnyelvi pozíciójának kivívásáért folytatott harc az osztrák monarchiával vívott hatalmi csatározások részeként értelmezhető és eként érthető is, ugyanakkor az egyéb nyelvek negligálása egy olyan történelmi korszakban, amikor a nem magyar nemzetiségek az ország lakosságának többségét alkották,² nem aratott osztatlan sikert. Az ország nyelvi sokféleségét a lehető legteljesebb mértékben elismerő 1849-es képviselőházi határozat a szabadságharc bukása miatt nem kerülhetett végrehajtásra. A neoabszolutizmus két évtizede alatt a német nyelv hegemoniája érvényesült, emellett a nemzetiségi egyenjogúsítás programja a magyar nyelv pozíciójából visszalépést, a nemzetiségi nyelvek szem-

pontjából előrelépést jelentett. Az 1849-es képviselőházi határozat szellemisége nem tűnt el nyomtalanul a történelem süllyesztőjében: a német hivatalos nyelv mintegy húszévnyi uralma után visszatért hozzá az 1868. évi nemzetiségi törvény.

Nyelvi egyenjogúság a nemzetiségi törvényben

A nemzetiségi egyenjogúság tárgyában született 1868. évi XLIV. törvény tárgyi meghatározásából („a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve a következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni”), valamint abból, hogy összes rendelkezése a nyelvhasználatra vonatkozik, egyértelműen következik, hogy *nyelvtörvényről* van szó. Ez nem véletlen: a magyar politikusok zöme a nemzetiségi kérdésnek szinte kizárólag a nyelvi – kisebb mértékben a vallási – vonatkozásait vette figyelembe, bárminemű területi vagy politikai autonómiáról, a nemzetiségek külön nemzetként való elismeréséről (a horvátok és az erdélyi szászok kivételével) hallani sem akart,³ miközben erre vonatkozó igényeiket a legnagyobb nemzetiségek képviselői már 1848/49-ben megfogalmazták.⁴

A nemzetiségi törvény kiindulópontját a magyar politikai nemzet képezte:

„Magyarország összes honpolgárai [...] politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja... [E]zen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik.” (kiem. tőlem)

A törvény tehát nemcsak a nemzetiségi, de a *nyelvi egyenjogúság* talaján állt, és kizárólag a közéletben engedte korlátozni az egyes nyelvek szabad használatát. Noha *expressis verbis* kimondta, hogy Magyarország államnyelve a magyar, rendelkezései jóval tágabb teret engedtek a nemzetiségi nyelvek használatának, mint amit a kortárs nyugat-európai országokban az államnyelv-kisebbségi nyelvek viszonyában tapasztalhatunk. Az Egyesült Királyság, Franciaország és Spanyolország nyelvhasználatra vonatkozó szabályozásának vizsgálatából világosan kitűnik, hogy a nevezett országok nyelvi homogenizációra törekedtek. Náluk az államnyelv kizárólagos használatát előíró, valamint a kisebbségi nyelvek használatát tiltó, olykor büntető rendelkezések a birodalmi törekvések eszközeként már az abszolutizmus korában megjelentek, majd a nyelvi asszimiláció a 18–19. századi nemzetállami ideológiához jól illeszkedő, az „egy nemzet – egy nyelv” koncepciójára építő restriktív szabályozásban csúcsosodott ki. Ehhez képest a nyelvi homogenizáció igénye hazánkban csak a 19. században jelentkezett, és akkor is mind eszkö-

zeiben, mind hatásában messze elmaradt a nyugati államok gyakorlatától.⁵

A nemzetiségi törvény a három fő hatalmi ág szerint csoportosítva az alábbi részletszabályokat tartalmazta a nyelvhasználatról. 1.) *Törvényhozás*: Az országgyűlés tanácskozási és ügykezelési nyelve a magyar. A törvények magyar nyelven alkotatnak, de minden nemzetiség nyelvéen hiteles fordításban kiadandók. 2.) *Végrehajtás*: a) *A kormány* hivatalos nyelve a kormányzat minden ágában (tehát a megyei és helyi szintű *államigazgatási* szerveknél is) a magyar. A kormányhoz intézett beadványait mindenki anyanyelvéen nyújthatja be,⁶ a beadványokra hozott magyar végzéshez a beadvány nyelvéen készült hiteles fordítás csatolandó. b) *Törvényhatósági* (azaz megyei szintű önkormányzati) igazgatás: A jegyzőkönyvek és a belső ügyvitel nyelve az államnyelv, de mindazon nyelvek is használhatók, melyeket a képviselők együtöde jegyzőkönyvi nyelvéül óhajt. A gyűléseken mindenki anyanyelvéen szólalhat fel. A tisztviselők a törvényhatóság területén a községekkel, magánosokkal, egyesületekkel stb. való hivatalos érintkezéseikben lehetőleg ezek nyelvéet használják. c) *Községi* (azaz helyi szintű önkormányzati) igazgatás: A községi gyűlések maguk választják meg jegyzőkönyvük és ügyvitelük nyelvéet; ezen kívül azt a nyelvet is használni kell, amelyet a szavazóképes tagok együtöde kíván. A tisztviselők a községbeliekkel azok nyelvéet kötelesek használni. A községi gyűléseken mindenki anyanyelvéen szólhat. 3.) *Igazságszolgáltatás*: a) *Előfokú bíróságok*: Saját községi bírósága előtt mindenki anyanyelvéet, más községi bíróság előtt az illető község jegyzőkönyvi nyelvéet, saját járási bírósága előtt saját községének jegyzőkönyvi nyelvéet, más bíróságok előtt pedig azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvéet használhatja, amelyhez az illető bíróság tartozik. A tanúkihallgatást és egyéb bírói cselekményeket a bíró a perben álló felek/kihallgatott személy nyelvéen eszközli. A tárgyalási jegyzőkönyv és bírói határozat nyelve a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyike lehet (20%-os szabály). b) *A kormány által kinevezett bíróságok* (azaz a fellebbviteli és a felsőbbbíróságok) nyelve a magyar.

Mivel az oktatásról részletesen külön törvény rendelkezett,⁷ a nemzetiségi törvény csupán annyit szögezett le e tárgyban, hogy a közoktatási miniszter köteles „az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidékek közelében anyanyelvéükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik” (17. §). Emellett ezentúl is fennállt bármely nemzetiségű polgároknak, községeknek és egyházaknak „saját erejükkel vagy társulás útján” iskolákat alapítani (26. §). Az egyházak továbbra is autonómiát élveztek, így maguk határozhatták meg az általuk működtetett intézmények, testületek nyelvéet (10, 14, 15, 25, 26. §).

A törvény még egy nyelvi diszkriminációs klauzulát (27. §) is tartalmazott:

A hivatalok betöltésénél jövöre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul; valakinek nemzetisé-

ge ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos bírói és közigazgatási hivatalokra, s különösen a főispánságokra, a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak.

Nem sokkal a nemzetiségi törvény törvény születése után átszervezték a bírósági rendszert. Elválasztották a közigazgatást az igazságszolgáltatástól, a községi, járási és törvényhatósági bíróságok helyébe pedig a kir. járásbíróságok és kir. törvényszékek kerültek. Noha a bíróság teljes egészében állami intézménnyé vált, ez nem jelentette azt, hogy az igazságszolgáltatás nyelve kizárólag a magyar lett (bár értelemszerűen most már minden tagjától megkövetelték az államnyelv ismeretét). Az 1869. évi IV. tc. 6.§-a kifejezetten kimondta, hogy a nemzetiségi törvény 13.§-a⁸ „ezentul is csak a felsőbb bíróságokra értetik”. A községi bíróság ugyan megszűnt, de a kir. járásbíróságok és a kir. törvényszékek nyelvére vonatkozóan továbbra is érvényben maradt a 20%-os szabály. Ennek érdekében az 1869. évi IV. tc. előírta, hogy „a bírói állomások betöltésénél különös figyelem fordítandó arra, hogy a kinevezések [...] az illető törvényszéki kerületben lakó különböző nemzetiségi egyénekre való méltányos tekintettel történjenek” (4. §). Bírói hivatalt csak olyan személy viselhetett, aki a nemzetiségi törvény „rendeleteinek megfelelni képes” (6. §). Ez utóbbit elvárták az ügyészekől is (vö. 1871:XXXIII. tc. 15. §). A nemzetiségi nyelvek használatát a bírósági eljárásban a fentiekén kívül tolmács előírásával biztosították.⁹

A nemzetiségi törvénynek való megfelelést a közigazgatásban is megkövetelték: a közjegyzőktől (vö. 1874:XXXV. tc. 2. §), a törvényhatósági tisztviselőktől (vö. 1870:XLII. tc. 68.§; 1886:XXI. tc. 82.§), valamint a községi tisztviselőktől is (vö. 1886:XXII. tc. 77. §). A törvényhatósági és községi igazgatásban semmit sem változtattak a nemzetiségi törvény rendelkezéseiben. Egy 1907-es belügyminiszteri rendelet előírta, hogy „azok a vármegyei tisztviselők, akik a néppel hivataluknál fogva folytonos és sűrű érintkezésben vannak, tehát elsősorban a járási főszolgabírák és szolgabírák, az illető járás lakosságának nyelvét bírják, vagy legalábbis oly mérvű nyelvismerettel rendelkezzenek, hogy a néppel akadálytalanul érintkezni, annak előadását megérteni, saját intézkedéseiket pedig megértetni képesek legyenek.”¹⁰ A jogalkotói akarat őszinteségéhez a fentiek alapján nem férhet kétség. Mivel a végrehajtás maga a községek és a törvényhatóságok hatáskörébe tartozott, így a gyakorlat persze községről községre, megyéről megyére változott.¹¹

A nemzetiségi törvény értékelése és jogalkalmazási tapasztalatai

A törvény szövegét elolvastva bárki elfogultság nélkül megállapíthatja, hogy széleskörű nyelvhasználati jogokat tartalmazott, és kiállja az összehasonlítás próbáját az

1867-es osztrák alkotmánnyal.¹² A kontraszt a korabeli angol, francia és spanyol szabályozással viszont óriási: ezek az országok nemhogy nem engedélyezték, de adott esetben még kifejezetten tiltották is az államnyelven kívül más nyelvek használatát. A nemzetiségi képviselők azért nem voltak meglepődve, mert ők a magyarokéhoz hasonló, politikai jogosítványokat magába foglaló, területiális-közjogi alapú, nemzeti autonómiát szerettek volna. Egy „szűkkeblű” nyelvtörvény ezeknek az igényeknek vajmi kevésbé felelt meg.¹³ (Bár pozitívumait később az eleinte szenvedélyesen tiltakozó nemzetiségi képviselők is felismerték.)

Az talán inkább magyarázatra szorul, hogy miért kezeli méltatlanul, sőt, megvetéssel a törvényt a legtöbb – bár nem az összes¹⁴ – mai szerző. Véleményem szerint ennek két oka van. Egyrészt, a törvény kortárs kritikusaik érvrendszerére támaszkodva, a nemzetiségi kérdés tágabb kontextusától elszakadni képtelen módon, „a gyereket a fürdővízzel kiöntve” figyelemre se méltatják a nyelvi jogi szempontból valós értékeit. Másrészt, ha el is ismerik a szabályozás példamutató oldalát, rögtön semmissé teszik a kijelentésüket azzal, hogy a törvényt egyébként sem hajtották végre.¹⁵ A probléma az, hogy alig áll rendelkezésünkre olyan empirikus bizonyíték, amely alapján a kérdést eldönthetnénk. A magyar nacionalista sajtó és néhány túlbuzgó politikai magyarosító, nemzetiségek ellen szító nyilatkozatait nem lehet tekintetbe venni annak megítélésénél, hogy a törvényt végrehajtották-e vagy sem. Ugyanakkor a nemzetiségi képviselők folyamatos panaszkodása és az általuk közölt adatok bizonyítják, hogy a törvény bizonyos rendelkezéseinek gyakorlatba ültetése biztosan csorbát szenvedett.¹⁶ Mindazonáltal úgy vélem, hogy ez alapján nem lehet a nyelvhasználat számos közösségi színterét szabályozó jogszabályról egy az egyben kijelenteni, hogy nem hajtották végre. Szisztematikus levéltári kutatásra van szükség, amely pontosan feltérképezi, hogy az egyes hatóságok ügyforgalmában milyen arányban jelentek meg a magyar és a nemzetiségi nyelvek.

Értekes adatokat szolgáltathatnak a városi és törvényhatósági közgyűlési jegyzőkönyvek, a községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek, a községek közt folyó hivatali érintkezés iratai, a jogszolgáltatási matéria, a felekezettekkel kapcsolatos hivatali érintkezések dokumentumai, az egyházi anyakönyvek, a cégiratok, a sajtó termékei stb. Nyilván legegyszerűbb maguknak az iratoknak a nyelvét számba venni, de az iratok az eljárás során használt egyéb nyelvekről is tudósíthatnak. A levéltári kutatás kapcsán természetesen nem csak az a kérdés, hogy milyen szervek iratait érdemes vizsgálni, hanem sajnos az is, hogy ezek az iratok fennmaradtak-e a levéltárakban.

Ami Baranya megyét illeti, Herger Csabáné (a PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszékének habilitált egyetemi docense) személyes közlése alapján példának okáért tudomásom van arról, hogy a baranyai német nemzetiség a királyi közjegyzőkről szóló első, 1874-es törvényig használta saját nyelvét házassági szerződéseik elkészítésekor, hozomány átvételét igazoló nyugták kiállításakor, vagy családi egyezségek, végrendeletek készítésekor, míg ugyanerre más nemzetiségek körében a dualizmus időszakában nem

talált példát. 1862-ben Udvardon még hol magyar, hol német nyelven töltötték ki a német nyelvű haláleset felvételéről szóló jegyzőkönyv-formanyomtatványt, míg Herger Csabáné a későbbi évekből a Pécsi Királyi Törvényszék fennmaradt iratanyagában nem találkozott ilyen példával. A bíróság előtti nemzetiségi nyelv használatára egy példát tudott csak említeni nekem az 1880-as évekből, egy büntetőperből. A magam részéről áttekintettem Pécs „szab. kir.”, illetve thj. város összes közgyűlési és tanácsulési jegyzőkönyvét, valamint Baranya vármegye közgyűlési jegyzőkönyveit a nemzetiségi törvény hatályba lépését követő egy évtizedből (1869–1879). A bőséges iratanyag kizárólag magyar nyelvű, holott a városban és a megyében is szépszámu német és horvát nemzetiség élt.

Ezen adatok nem perdöntő jellegűek, hiszen a vizsgálódás térben és időben is korlátozott volt, de joggal vezethetnek bizonyos következtetések levonására. Arra biztatom a tudományos közönséget, hogy folytassák a levéltári kutatásokat, hogy végre teljes valójában álljon előttünk a nemzetiségi törvény öröksége!

Jegyzetek

- ¹ Báró Eötvös József vallás-és közoktatásügyi miniszter beszéde a nemzetiségi törvényjavaslat általános tárgyalásakor. In Kemény G. Gábor: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918. I. kötet.* Budapest, 1952, Tankönyvkiadó, 138–141. p. at 140. p.
- ² A 19. század közepén Magyarország 13 millió lakosából mindössze 5,4 millió fő, tehát a népesség mintegy 40%-a volt magyar nemzetiségű. A „maradék” 60%-ból 2,5 millió a román; 1,8 millió a szlovák; 1,5 millió a német; 1 millió a szerb; 0,5 millió a ruszin; 0,5 millió pedig egyéb nemzetiséghez tartozott. Balogh Sándor: *A magyar állam és a nemzetiségek: a magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai, 1848–1993.* Budapest, 2002, Napvilág Kiadó, 5. p.
- ³ Természetesen ellenpélda is akad: köztudomású, hogy például Eötvös az önkormányzatiság híve volt.
- ⁴ Katus László: Nemzetiségi kérdés, nemzetiségi politika 1848–1849-ben. *Kisebbségkutatás*, 11, 2002. 1. sz. <http://www.epa.oszk.hu/00400/00462/00013/6.htm>. letöltés: 2017. augusztus 29.
- ⁵ Lásd hozzá: Nagy Noémi: *A hatalom nyelve – a nyelv hatalma: Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében.* Doktori értekezés. Pécs, PTE ÁJK Doktori Iskolája, 2015. <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/nagy-noemi/nagy-noemi-vedes-ertekezes.pdf>. Letöltés: 2017. augusztus 29.
- ⁶ A beadványok anyanyelven való benyújtásának jogát a törvény 23. §-a a saját község, egyházi hatóság és törvényhatóság vonatkozásában is kimondta.
- ⁷ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatásról.
- ⁸ „Az államkormány által kinevezett minden bíróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar.”
- ⁹ A bírósági nyelvhasználat részletes áttekintését lásd Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika.* Kolozsvár, 1944, Minerva, 360, 399–405. p.
- ¹⁰ A m. kir. belügyminiszter 1907. évi 152 635. sz. körrendelete valamennyi vármegyei törvényhatósághoz a vármegyék járási tisztviselőitől megkívánandó nyelvismeretről. In Balogh Sándor: i. m. 201. p.
- ¹¹ Katus László: József Eötvös and Ferenc Deák: Laws on Nationalities. In Ignác Romsics – Béla K. Király (szerk.): *Geopolitics in the Danube Region. Hungarian Reconciliation Efforts 1848–1998.* Budapest, 1999, 133–160. p. at 156. p. Ahogy Jászi mondta, „a tör-

Összegzés

A nyelvi jogi szabályozás alapja az egész dualista korszakban az 1868-as nemzetiségi törvény volt. A törvény az egységes magyar politikai nemzet koncepciójából kiindulva a magyart tette államnyelvvé, ugyanakkor széleskörű nyelvhasználati szabadságot biztosított, a nemzetiségi nyelvek használatát a hivatalos élet minden színterén lehetővé tette. A törvény a magyar nacionalistáknak túl sok, a nemzetiségeknek túl kevés volt; napjainkban általában a végrehajtás állítólagos anomáliáira hivatkozva negatívan ítélik meg. A jogalkalmazási tapasztalatok szisztematikus számbavétele még várat magára, akkor is, ha ezek esetleg nem kecsegtetnek pozitív eredménnyel. A nemzetiségi törvény nyelvhasználatra vonatkozó szabályozásának értékeit azonban nem lehet elvitatni, különösen a kortárs nyugat-európai példák fényében.

vényhozó olykor bölcsőbb és humánusabb lehet, mint az a közélet és apparátus, mely elvei keresztülvitelére rendelkezésre áll.” Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés.* Budapest, 1912, NAP, 220. p.

- ¹² Az 1867. évi alapjogi alkotmánytörvény 19. cikke kimondta: „Az állam minden néptörzse egyenjogú, és minden néptörzsnek sérthetetlen joga van nemzetiségének és nyelvének megőrzésére és ápolására. Az állam elismeri a tartományokban szokásosan használt nyelvek (*landesüblichen Sprachen*) egyenjogúságát az iskolákban, a hivatalokban és a közéletben. Azon tartományokban, ahol több néptörzs él, a nyilvános oktatási intézményeket úgy kell létrehozni, hogy egy második tartományi nyelv (*Landessprache*) kényszerű tanulása nélkül minden néptörzs megkapja a szükséges eszközöket a saját nyelvű képzéshez.” Staatsgrundgesetz vom 21. Dezember 1867 über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder (R.G.Bl. 142/1867).

- ¹³ „[A] meglévő nemzetiségi törvény nem más, mint sérelmeink törvényesítése... Ha egyáltalában a mostani magyar szabadság – méz, amit azonban úgy hiszem, csak a kormánypárt állít, akkor mi még ezt a mézet is [...] csak a nemzetiségi törvény üvegén keresztül nyaljuk.” – Pauliny-Tóth Vilmos javaslata a nemzetiségek egyenjogúsításáról: A nemzetiségi kérdéshez, 1870. okt. 23. In Kemény G. Gábor: i. m. 238–241. p. at 239. p. „Nem az a kérdés uraim: vajon szabad-e folyamodványt szerb, tót, román vagy szász nyelven járásbírókhoz benyújtani? Hanem az a kérdés, hogy az önkormányzat alapján a községek, városok, a megyék egyes nemzetiségnek típusát viseljék: úgy, hogy minden magyar honpolgár, szerb, tót, román, szász otthon érezze magát, hogy ne legyen idegen saját hazájában.” – Polit Mihály beszéde az 1875. évi válaszfelirati javaslat tárgyalásakor, 1875. szept. 16. In Kemény G. Gábor: i. m. 500–504. p. at 501–502. p. Vö. Jászi Oszkár: i. m. 340–341, 348. p.
- ¹⁴ A szabályozás pozitívumait emeli ki pl.: Andrassy György: A kisebbségi nyelvek helyzete nemzetközi jogi szempontból. 1. rész. *Magyar Nyelv*, 109, 2013. 3. sz., 257–274. p. at 258. p.; Katus László: József Eötvös and Ferenc Deák... 156–157. p.; Péter László: Law XLIV of 1868 ‘On the Equality of Nationality Rights’ and the Language of Local Administration. In Miklós Lojko (szerk.): *Hungary’s Long Nineteenth Century: Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective. Collected Studies of László Péter.* Leiden and Boston, 2012, 343–354. p. at 343. p.

¹⁵ Vö. Balogh Sándor: i. m. 9–10, 95. p.; Cieger András: Liberalizmus és hatalmi érdek. A szabadságjogokra vonatkozó politikusi dilemmák a dualizmus kori Magyarországon. *Magyar Kisebbség*, 14, 2009. 1–2. sz. 81–92. p.; Csernicskó István: *Allamok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2013, 66, 72–73. p.; Kemény G. Gábor: i. m. (A közölt dokumentumokhoz fűzött megjegyzések.) Egy vélemény a külföldi szakirodalomból: „Ezek [...] papíron nagylelkűnek és haladónak tünnek – sőt, abban az időben ezek voltak a legfejlettebb ilyen jellegű intézkedések, amelyeket Európában valaha is elfogadtak. Azonban a szépen kimunkált rendelkezések [...] a gyakor-

latban nem működtek. [...] Úgy tűnik – habár ebben a kérdésben nem áll rendelkezésünkre részletes kutatás –, hogy a törvény cikkelyeit a hatóságok széles körben kijátszották egy nyíltan nacionalista program szolgálatában.” Evans, R. J. W.: Language and state building: the case of the Habsburg monarchy. *Austrian History Yearbook*, 35, 2004, 1–24. p. at 17. p. A magyar nemzetiségpolitika leghíresebb külföldi bírálója a Scotus Viator álnéven publikáló skót Robert Seton-Watson: *Racial Problems in Hungary*. London, 1908, Archibald Constable and Co. Ltd.

¹⁶ Vö. pl. Kemény G. Gábor: i. m. 216–217, 238–241, 281–286, 463–466, 476–481. p.; Jászi Oszkár: i. m. 458–464, 471–477. p.

Szádeczky-Kardoss Irma

A vérszerződés tradicionális szimbolikája (és annak megjelenése egyes Árpád-kori hatalmi jelvényeinken)

Anonymus szerint Álmos vezér az ungi áldozati szertartáson azt kérte, hogy Isten adja nekik *mindörökre* ezt a földet, ... vagyis nagyjából a Kárpát-medencét. A honfoglalásra (avagy honvisszafoglalásra) készülő Hétmagyar Törzsszövetség létrehozásának és a vezéri elit vérszerződésének ez volt a tárgya, lényege, célzata.

Anonymus szavai megerősítik azt, ami a történelmi körülményekből is következtethető, hogy a hétmagyarok a honfoglalási program véghezvitelére kötött szövetségi szerződésük vérükkel való megpecsételésekor minden lehetséges emberi és minden lehetséges transzcendens erőt mozgósítottak a siker érdekében.

A honfoglalási cél szolgálatába állítottak minden lehetőséget: személyes képességet, tervet, felkészülést, el-

szántságot; kultúrájuk és kultuszuk minden eszközét, a varázslatot, a mágiát, a hitük szerinti égi kapcsolatot, vezérlést, támogatást és oltalmat, s mindezek kísérő tényezőjét, a mindezt kifejező szimbolikát is.

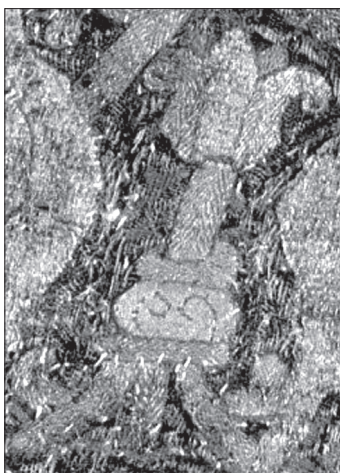
Itt csak vázlatosan tudjuk ismertetni azokat az antikvitásokat, amelyek meggyőznek arról, hogy a Hétmagyar Törzsszövetség vezéri elitjének a kor kultikus légkörében teremtett speciális hatalmi szimbólumrendszere volt. Része ugyan egy őskortól tartó, és a szkíta, szarmata, hun, avar művészetben is nyomot hagyó tradicionális folyamatnak, de olyan karakteres jegyekkel, amelyek a korábbiaktól és a környezettől is határozottan megkülönböztették.

I.

Három olyan tárgyi emlékünkhöz van, amelyek kétségtelenül

- magyar kincsek;
- a korai Árpád-korból származó hatalmi jelvények;
- államalapító királyunk személyéhez kapcsolódnak;
- s vélhetően *hitelesek* a korabeli hatalmi,
- esetleg dinasztikus jelképek tekintetében is.

Tehát biztos alapjául mutatkoznak a hatalmi szimbólumokat, és azok eredetét célzó kutatásnak. E három tárgyi emlék: a *koronázási emlékérem*; a *koronázási palást*; a

Szent László korában készült emlékérmé, illetve annak valószínű tervezete. (Ez utóbbit nevezhetjük szenttéavatási emlékéremnek is.)
A koronázási érme (olykor Szent István „pénzeként” is nyilvántartott nagyharsányi lelet)

koronázási érme. Szent István szentté avatása fölött megoszlanak a vélemények. Egyes álláspontok szerint nyugati mintára készült forgalmi pénz, melynek egyik oldala keresztény templomot ábrázol, másik oldala pedig a hatalom jelvényeként Szent István kezében tartott zászlós lándzsát. Más vélemények szerint a „templomábrázolás” valójában egy korona szimbolikus képe. Álláspontunk szerint ezen az érmén egy jelképes korona látható, mégpedig az új államforma, a koronás királyság Szent István által tradicionális szimbólumelemekből konstruált jelképeként¹. Erre utal az a tény is, hogy az érmét nem „Stephanus Rex” szignálja (miként a forgalmi pénzeit), hanem a királyi államra, mint kibocsájtóra utaló REGIA CIVITAS körirat.

A numizmatika ennek az éremnek, illetve a szimbolikus éremképnek legközelebbi rokonát egy honfoglalás kori *kistokaji női ruhadisz*ben látja.

Egy nagykorú, honfoglalás kori harcos sírjából került napvilágra a kistokaji női ruhadisz vitézi párja, egy pompázatos fegyverövön. Húsznál is több verettel, melyek a kistokaji korongéval rokon lombozatú fát ábrázolnak, avval a különbséggel, hogy bár emennek lábazata is kétágú, úgy van kiképezve mint gyökérzet, amely újabb sarjakat nevel.

Az öv csatja és szíjvégverete viszont sajátos, a koronázási éremre is emlékeztető tulipánforma növényeket mutat, de nem az övveretekhez hasonló tövel, hanem a kistokaji korong fájához hasonlító, úgynevezett „tönkös” lábazattal.

A régészet ezt a több változatban is ismert sajátos lábazatot, a két vastos tönkből – avagy szétágazó kettős gyökérről – kinövő, „terpeszállású” („örállású”) absztrakt növényi ábrázolást tekinti az Urál és a Kárpát-medence közötti tér egyedülálló, párhuzam nélküli, honfoglalás kori nővumának számító, jellegzetesen magyar díszítmények egyikének².

A *koronázási palástmak* fent az első képsorban középütt látható „életfája” ugyanezt az absztrakt ábrázolást követi. A tulipánlombú életfa törzsét úgy formálva, mint valami ácsolatot, a nagykorú övcsat és szíjvég „életfájának” tönkös lábazatához hasonló lábakkal. És olyan ötosztatú tulipán fejjel, amit az ugyancsak honfoglalás kori *Tiszaesztlár-bashalmi karperec* egyik medaillonja mutat.

Harmadik kincsünk a *szentté avatási érem*, melynek tulipánformájú jogarfeje csaknem pontos

Az ábra egy leginkább viráglombú (modern szemmel „ufőfejű”), két lábon álló, ennek folytán antropomorf jellegű szimbolikus fa.

mása a *koronázási palást indás-palmettás virágai* itt látható egyikének.

De ezen a *Tiszaesztlár-bashalmi honfoglalás kori női hajfonatkorong* is a szentté avatási érme jogarának hasonmásaként tűnik fel: a tulipánfejű ló mögött terpeszkedő lábú fa lombján.

Mindezen ábrázolatok közös jellemzői:

- a *keverék* jelleg, ami ugyan a sztyeppe korábbi népeinek díszítőművészetét is jellemzi, de nem annyira növényi elemekkel, mint inkább emberi és állati lényekkel (bennük ötvözve az állatok vagy ember és állat célszerűen legjobb tulajdonságait – a segítségüket garantáló mágikus szimbólumokban³);
- a (részleges vagy teljes) „*életfa*” jelleg;
- a virág-, főleg *tulipánlombozat* (a koronázási érem tulipánkontúros változatában is), mely a sztyeppe-i legegők tavaszi virágszönyege, s olykor tobzódóan dús ábrázolása a termékenységnek (mint létalapnak), és a vegetációs körforgásnak, a folyton megújuló vitalitásnak, az újjáéledésnek, mint például a nagyszentmiklósi kincs egyik korsájának gallérdíszé is.
- S végül a különleges törzs és lábazat.

Mi az a természeti forma, amely ennek a különleges törzsnek és lábazatnak természetes növényi előképe lehetett?

Erre a kérdésre egy néprajzi műben kaptam választ. Lükő Gábornak a régiség mágikus tulajdonságokkal felruházott kultikus fájáról, az ÉGERFÁRÓL szóló tanulmányában⁴.

Elsőül a két obiugor nemzetségiel (tamga) vonja magára a figyelmet, melyek mintha a koronázási palást életfájának vonalrajzos skiccei volnának. Lükő az ábrázolatot az égerfával, annak szimbolikus képeként azonosítja, melynek tulajdonságai, némi lexikális kiegészítéssel, nagyjából így foglalhatók össze: a nyírfélék családjába tartozó fa, láperdők sudár égis érő fája. A vízben légzőgyökereket ereszt, amelyek a szárazulatokon mintegy lábakként támasztják, a fának antropomorf alakzatot kölcsönözve. Szívós, szinte kiirthatatlan onnan, ahol megtelepszik. Tönkjéről s gyökeréről is sarjad, de magról is telepíthető. Faanyaga vízben *örökéletű*: Velence és Amsterdam századok óta áll égerfa-cölöpökön. Középkori okleveleinknek is gyakran emlegetett, a gyakorlatban is kedvelt kipusztíthatatlan határjele.

Kistokaji női ruhadisz egy honfoglalás kori harcos sírjából

Kultikus szerepét népnyelvi nevei jelzik: ÉGER = *ég-ember, égember fája, ég fája, égúrfa, istenfa, lélekfa, (isten) női változatban asszonyfa, és ami tanulmányunk tárgyává avatja: VÉRFA!*

Ugyanis az égerfa kérgéből és faanyagából a művelet mikéntjétől függően vörös, kék vagy fekete festék főzhető.

Egy hagyományörző, a színmágiát jól ismerő kirgiz népművész ma azt mondja, hogy a legfontosabb szín a *vörös*: az élet, a fiatal, életerős vér színe. A másik legfontosabb szín a *kék*, a gyász és az öreg, fáradt vér színe. Mindkettőt a testünkben hordjuk⁵. Eszerint az égerfa az életnek, az élet különböző stációinak is jelképe; praktikus tulajdonságai révén egyben a vitalitása, a *kipusztíthatatlan örök tartósságé*, az örök életé.

Mit is kért Anonymus szerint Álmos az ungi áldozati szertartáson? Hogy adja nekik Isten immár *mindörökre* ezt a földet! ...

Tulajdonságai révén az Égerfa alkalmas volt arra, hogy az égi kapcsolatnak, a honfoglalás végleges örökérvényűségének, a Hétmagyar Törzsszövetség mindent túlélő vitalitásának jelképe és kultikus garanciája legyen. És mint ilyen, minden porcikája a hétmagyarokat és honfoglalási tervüket, fegyvereiket óvó-védő, segítő szimbólummá vált.

A fülönfüggők az éger barkavirágzatát mintázzák. A hármastoboz termések is mágikus szimbólummá lettek, mint a magyar bordűr elemei, vagy mint koronaágak, például a szenttéavatási érmén. A fa kerekded levelei pedig palmettás, félpalmettás levélcsoportokba szedve lettek

szertartási eszközök mágikus díszei, miként a korobcsinói vezérsír tálkáján vagy a szépséges kétpói csészén⁶.

Az égerfára jellemző, és azt „égúr”-rá avató lábazat pedig absztrakt formában is a *honfoglaló szövetségre szerződött hétmagyarok politikai programját szimbolizálja elvésezthetetlen egyediséggel*.

Lükő egy honfoglalás kori szakonyi leletű női ruhadíszben is az égerfát azonosítja. (Ugyanezt az alakzatot például egy érsekújvári sír lószerszámveretén is megtaláljuk.) Szemmel láthatóan közeli rokonok a kistokaji női ruhadísz és a nagykörűi övveretek életfájával, és egy szintén hazai honfoglaló sír lószerszámveretével. Ha melléjük tesszük Posta Béla pontusi sztyepei gyűjtéséből egy hagyományos „életfás” korongot, akkor nyilvánvalóvá válik a szimbolikus rokonság, de tapasztalhatjuk azt a sajátos és egyelőre titokzatos indukú differenciálást is, amit a tönkről illetve gyökérről sarjadt, avagy – mint a paláston is – a mesterséggel ácsolt változatok mutatnak.

És újra a kérdés: honnan ered ez az emberi kézzel ácsolt forma? ...

A nyomok ezúttal a dinasztikus szabir „*sabartoi asphaloi*” kapcsolat révén a Kaukázusba vezetnek ... De maradjunk egyelőre az uráli régióban, a pontusi és Aral-környéki sztyeppén. Az égerfa a mérsékelt égövi sztyeppi szent fájának, a nyírféléknek családjába tartozik. Létfeltételeit feltehetően a jégkorszakokat követő olvadás változó vízviszonyai alakították szinte kétlaki, szárazon s vízen is fennmaradó életképességre. Így lett tönkje és gyökérzete is sarjadóképes. Tönkjéről olykor több sarj ered, közülük az ember választja ki a legerősebbet, ... ám a vadon nőtt többszörű változatok is sajátos facsoportokat alkotnak. A *Képes Krónika* miniatűrái például leggyakrabban hármas facsoportot ábrázolnak. De a sztyepei népek ismernek „*hétlombú szent nyírfát*” is. Sajátos módon ábrázolja

a sztyepei művészet ezt a mágikus többlombúságot: az egyetlen törzsön vagy közvetlenül a lábazon egymásra halmozott emeletességben, mint a nagykörűi övcsaton s síjvégen, vagy némely Bolsie Tigani sírlelet hosszú törzsből kiágazó lombocskáival.

A tönkről sarjadt éger ma ismert legszebb szimbolikus ábrázolását a honfoglalás kori kámamenti cserdinyi szertartási tálkán láthatja az Ermitázs látogatója. Számunkra is különös értékű, mert szinte az egész hétmagyar hagyományt úgy jeleníti meg, mint valami képregény. Látható rajta az ég akaratát a földiekhez közvetítő turul-féle madár; a nagyszent-

miklósi kincs korsóiról is ismerős égerberagadási jelenet, mely Emese álmára is emlékeztet; és a honfoglalók útját egyengető anonymusi fejszéseket és íjászokat megjelenítő két kis alak is; mindez pedig a két oldalról magasba törő, nemzetségeket, törzseket természeti és emberi erőket szimbolikusán is egyesítő vérszerződési jelkép, a bimbókkal együtt éppen hétlombú, tulipánfejű, egy-egy metszett tönkről sarjadt, vagy inkább kiválasztva sarjastott mágikus éger védelmében.

Itt áll tehát előttünk az égerfa, tradicionális magyar néven *égúrfa, istenfa, asszonyfa, lélekfa és VÉRFA*, és több változatban is annak speciális szimbolikai mása, mint a honfoglalásra készülő Hétmagyar Törzsszövetség politikai programját kifejező és isteni oltalommal biztosító garanciális szimbólum. S legyen bár a sztyepei kultikus hagyományban minden idők s népek mágikus égerfája, szimbolikai változatainak karakteresen absztrakt jegyei a hétmagyar vérszerződés jellemzőjévé avatják.

Az égerábrázolás különböző típusú változatai az Urál és a Kárpát-medence közötti tér honfoglalás kori gazdag vezéri sírjait jellemzik.

Lükő egy honfoglalás kori szakonyi leletű női ruhadíszben

Minden jel arra utal, hogy a honfoglalási célú Hétmagyar Törzsszövetség mindent egy lapra tett fel. Minden emberi alkalmasságot, felkészültséget, szellemi, tárgyi és kultikus eszközt, égi és földi segítséget: a varázslatot, a mágiát, a testükön, ruházatukon, lovaikon, szerszámaikon, eszközeiken viselt szimbólumaikat a vérszerződés véraldozatával megszentelt szövetségi cél sikerének, a Kárpát-medence el vagy visszafoglalásának szolgálatába állítottak.

II.

Nem mulaszthatjuk el annak bemutatását sem, hogy miként élt tovább ez a honfoglalási készüléket mágiával segítő sztyepei vérszerződési szimbolika a honfoglalás sikere és az államalapítás utáni Árpád-korban: ekkor már a királyság tartósságának biztosítékaként.

Legfőbb hatalmi jelvényünk a Szent Korona

Az abroncson és a kupola csúcsán trónoló Jézus két oldalán egy-egy fa áll. Mindegyikük a vérfa színeiben tündököl. Ősi transzkaukáziai örökségű kultikus jelképű ciprusok ugyan, de itt, s a sztyepei népe számára valójában égerfák. Mert a fiatal, életerős földi Jézus fain: *vörös lomb kék kontúrban*. A földi mivoltában halott, de feltámadt Jézus (egyések szerint s szerintünk is az Atya, az Öregisten) fain: *kék lomb, vörös kontúrban!* A hangsúly kedvéért: egyik lomb se zöld, pedig a zöld szín mindkét képen jelen van!!! Kétségtelen tehát, hogy a színmágia eszközeivel is élő szimbolikus ábrázolásról van szó. És kétségtelennek látszik, hogy a mágikus tulajdonságokkal felruházott égerfa, a vérfa áll előttünk ezeken a képeken is.

Feltevésünket erősítik azok a több honfoglaló sírban is fellelt lószerszámveretek, melyek egyike ezúttal is kék kontúrba foglalt vörös lombú fát formáz, másutt több községes, színezetlen ezüst változatban is megjelenítve a Szent Korona istenképeinek éger lényegű ciprusait.

Kiemelkedő jelentőségét látjuk annak, hogy a kupola-csúcsán – amiként az orkhoni türk felirat mondja: az „ég csúcsán” – trónoló istenképet *vércsepp alakú vörös ékkövek és hófehér igazgyöngyök* keretezik. A vércsepp a vér, a vitalitás, a vérfa jele és a vérszerződésre utaló szimbólum; az igazgyöngy pedig fehér színével az isteni tökéletességet, a tisztaságot jelzi. Eredete szerint az égerfa örök tartósságát biztosító víznek is jelképe. A két szín együtt a dinasztikus árpádsávok színeivel jellemzi a koronát. Nemcsak az Atyaisten képét, de a kupolának az abroncshoz lefutó négy ágát is ez a szegély keretezi.

A négyágú lábazat is különös figyelmet érdemel. Egy-szerre mintázza a tradicionális világképnek megfelelő négy világtájrát is mutató égboltozatmodell (égi szférát) és a mágikus égerfának (ég fájának) és abroncson (földi szféra) terpeszkedő lábazatát. Következésképpen a többjelentésű sztyepei szimbolika jegyében.

Ugyanezt a világgépet hasonlóan örökítik meg egyes sámánkoronák, ► melyeknek az égi kapcsolatú, új honba vezérlő szarvast is szimbolizáló hagyományos szerkezetére épült a mi Szent Koronánk is. Amely így két kultúra, a sztyepei onogur és a kaukázusi szabir hagyomány keverése: az önmagában is szimbolikus nyelvű és kultikus hagyományú sámánisztikus konstrukcióra telepített, ösvallási jelképeket is használó keresztény ikonográfiával.

Ez a szimbolikai tartalom egyben azt is jelenti, hogy a Szent Korona bárhol, bármikor, bárki számára vagy megrendelése szerint; egyszeri egyedi konstrukcióban avagy egymástól független részekből applikálva készült, a kontinens keletéről származó ősi sztyepei kultuszú, kaukázusi mívű és szellemű hagyományt ötvöz a királyság speciálisan magyar nyugati kereszténységével.

Másik hatalmi jelvényünk, a koronázási jogar

Ugyancsak a vérfa-szimbolika jegyeit viseli. Nyele mogyorófa, szintén a vízben örökéletű nyírfélék családjából. A nyél foglalatja a közismert aranyműves filigránpalást, melyben a szívpalmetták kettős jelentést kapnak: a keret a különleges tartósságot biztosító (fodrozó) víz szimbolikus jelsorozata, ám a „vízjelek” (miként az összetett rovásli-gatúrák) magukba foglalnak egy-egy istenre – ezúttal már a kereszténység Istenére – mint a királyi hatalom eredetére utaló belső kiegészítést is. Az égernek örök tartósságot biztosító víz jele a palást „életfájának” törzsén is látható.

Úgy tűnik tehát, hogy a kereszténység jelképei a királyságnak e két hatalmi jelvényén a törzsszövetségi és vérszerződési programban fogant tradicionális szimbólumokkal együttesen vannak jelen.

Harmadik hatalmi jelvényünk, a koronázási palást

Az ókori Transzkaukázia világát alaposan ismerő Oppenheim szerint⁷ az ottani hitéletben „az istenséget szobrában jelenvalónak tekintették, ...” De tiszteltek olyan nem emberszabású kultikus tárgyakat is, amelyekben az istenség jelenlétét látták, és bizonyos körülmények között a hagyományos szobrot helyettesítették.

A vérszerződési szimbolika jelentőségét és jogtörténeti időhatározó szerepét is megvilágító ezen oppenheimeri megállapítás témánk egyik legfrappánsabb újkori tudományos bizonyítéka.

Ezt a kaukázusi szabir szellemiséget látjuk megjeleníteni a koronázási paláston, amelynek a keleti szőnyegek hagyománykonzerváló szegélyszávjában megjelenített Szent István mellett az a bizonyos pogány rítusú „életfa” talán nem is életfa, mert magát az Atyaistent jeleníti meg: tradicionális szimbolikus formában. Tehát valójában istenfű (avagy asszonyfa) melyben az ősi hagyomány isteni személyisége lakozik Lükő Gábornak a sztyepei égerre vonatkozó adatai egyike szerint is⁸. Mégpedig a keresztény térítési aktualitást kifejező palásttükörben, az angyalok

és szentek körében „személy szerint” megjelenített Jézus illetve az Atyaisten társaságában! Ez a szomszédság ellenbizonyítéka is annak az igaztalan és panelszerűen működtetett feltevésnek, hogy Szent István hagyománypusztító király lett volna. Mert amit a paláston látunk, az a hagyomány és a modernitás, a keresztény ikonográfia és az ősvallási „pogány” szimbolikus ábrázolás egységében, egy zseniális uralkodónak utódaira testált, a vérszerződési programot következetesen folytató, hagyománytisztelettel párosult, évszázadokra szóló, papkirályi programja.

A dinasztikus hagyománytisztelet bizonyítékául álljon itt a sztyepei kultúra két korszakának egymástól elkülönülő stílusában megfogalmazott teoretikus antikvitás: a Szent Korona Atyaisten-képe, és a Kubán folyó mentéről egy Kaukázus-vidéki kelemeszi leletű szkíta kardhüvely ezüstlemezen megformált szertartási jelenet: a palást úgynevezett „életfáját” is istenfaként hitelesítő párhuzam bizonyosságául.

A koronaképen Isten trónol égitestek (Nap, Hold, csillagok) és az örök élet, a tudás, igazság és égi hatalom kultikus fáin között. A szkíta ábrán egy szimbolikus faragott istenfá áll a középpontban, égitesteket jelképező rozetták, ciprus formájú fák és angyalok között. S mivel az imént idézett ősi szemlélet szerint, miként a szobrokban, az istenfában is maga az Isten lakozik, a két kép transzcendens tradicionalitása ugyanazt fejezi ki. Azonos tartalom, azonos kompozíció. Tehát a szkíta kardlemez központi ábrájának jelentése is Isten.

És ha a kelemeszi szkíta kard faragott istenfáját összevetjük a koronázási palást ácsolt lábú és törzsű, tulipánlombú „életfájával” is, a szimbolikus tartalmi azonosság, s abban a közös szellemi tartalom itt is, tehát mindhárom képen nyilvánvaló.

Ez az egyistenhitű szkíta istenfábra köti össze a Szent Korona Atyaisten-képét a palást istenfájával, maga pedig párhuzamban áll külön-külön mindkettővel.

A magyar korona és a kelemeszi szkíta lelet párhuzamának felfedezése nem a miénk, hanem Csomor Lajos igazságügyi ötvösszakértőé, aki a koronát vizsgáló bizottság tagjaként folytatott ötvöstitörténeti kutatásait könyvben is összefoglalta. Abból vettük át e párhuzamot bemutató rajzokat. Csomor Lajos felfedezését a magunk részéről – Oppenheim nyomán – a faragott kelemeszi szkíta istenfának a magyar koronázási palást rendszerint életfának

tekintett ácsolt törzsű és lábazatú istenfájával való párhuzammal egészítjük ki.

E párhuzamokat erősíti a dnyepermenti Litoj-kurgán kardlelete, melynek hüvelydíszen a kelemeszihez hasonló istenfá jelzi az ábrázolási konvenciót.

Mindkét kard az egykori királyi szkíták Kaukázustól északra fellelt hagyatéka, de jellegzetes angyalaikkal Kaukázuson túli, urartui ezüst övlemezekon fennmaradt kultikus előzményekre mutatnak.

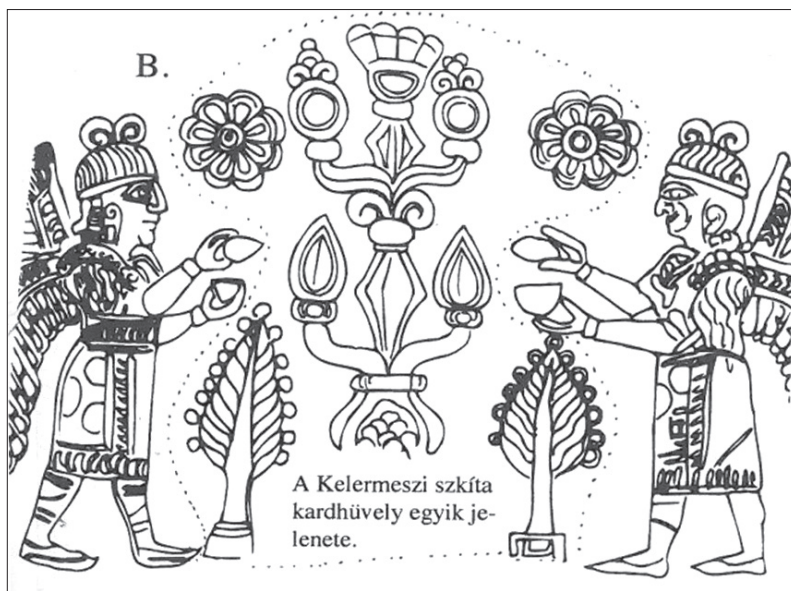
Az égeri vérfa-kultusz és a vérszerződési szimbolika valóságának bizonyosságául a *Képes Krónikára* is hivatkozunk. Közismert tény, hogy annak miniatúra kiválóan ismerte a magyar hagyományokat, és képei némelyikével

tartalmilag is kiegészítette a krónika szövegét. Ezek között Szent Imre és Szent István temetését úgy ábrázolta, ahogyan azt a kultikus hagyomány és a színmágia diktálta. Imre temetésének *kék* gyászkeretű képén az apa gyászát is *mélykék* palást jelzi. Szent Istvánt pedig már mint elaggott korú halottat helyezik sírba, ugyancsak *kék* (de differenciálva gyász és öregség *kékje* között, világosabb árnyalatú *kék*) ruhában. Viszont Vazul,

akit a fogdmegek Imre temetésének képén Nyitra várának kapujában épp megvakítanak, *vörös* öltözetű, és a kép harmadik tér- és idősíkjának sávjában külföldi (gyepűn és gyepűlün túli) biztonságba menekülő fiainak egyike is *vörös* köpenyt visel⁹. *Nota bene*: ők ketten, Vazul és Béla herceg, a későbbi I. Béla király *éltették* tovább Géza nagyfejedelem illetve Szent István ágának kihalása után a dinasztit, biztosítva annak a XIV. századig nyúló regnálását.

A *Képes Krónika* példájával együtt a témánkhoz tartozó kései adalékul tesszük még hozzá mindezekhez, hogy a margitszigeti és a (feltehetően az Árpádok kincstárából származó) palermói női koronák – mindkettő sírlelet – drágakövei is jellemzően *kék*, illetve *kék*, *vörös* és *fehér* avagy *víz(!)* színűek. Domináns motívumuk pedig a tavaszi megújulást jelző „asszonyifa” alakzatú liliomos-íriszes virágforma. Bár más ceremóniális utalásaik is lehetnek¹⁰, jelzik, hogy a dinasztia híven a vérszerződési koncepcióhoz, mindvégig megőrizte annak ősi, vérfa-kultuszon alapuló mágikus szimbolizmusát.

Hasonló jelentősége van a kaukázusi eredetű szkíta/szabir hagyomány sztyepei kultuszba való beépülését jelző kései szimbolizmusnak, amely a Szent László hagyó-

Szkíta ábra

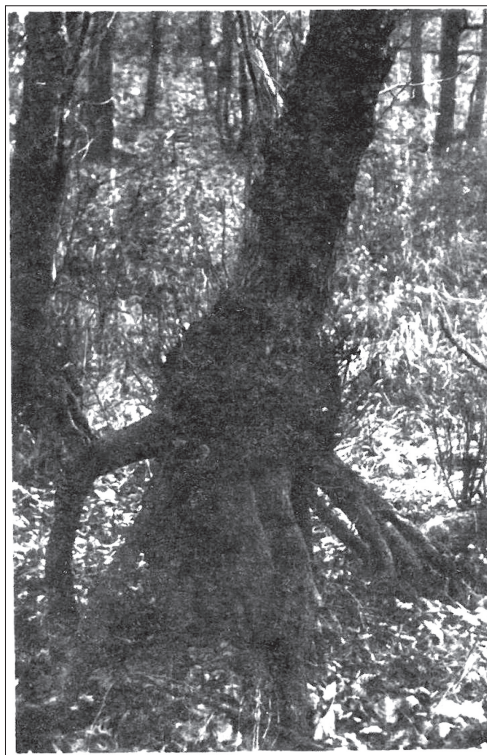
mány révén, a Szent Korona égi eredetét bizonyítandó, egyszersmind a koronának, mint Isten jelenvalóságának, s ekként a korona szentségének kultikus bizonyítékát, Urartu szkíta istenfá körül serénykedő angyalait a *Képes Krónika* miniatúráin is megjeleníti.

A koronázási palást ácsolt törzsű s lábú tulipánja pedig Szent István hagyománytisztelő szándéka szerint istenfaként – vagy talán mint asszonyfa – őrzi évezreden át a hétmagyarok tradicionális istenképét. Vajon a véletlen törvényszerűsége-e, hogy ma épp a koronázási palást szimbolikus égerfája láttán képzelhetjük el, hogy milyen is lehetett az az őshitünk tradíciói szerint tisztelt alkotás, a nyugati kereszténység által pogány bálványként megvetett „istenfa”, melyet Géza fejedelem püspök vendége, prágai (Szent) Adalbert a hagyomány szerint Esztergomban lerombolt.

*

Állami létünk első hatalmi jelvényei tehát a speciális vérszerződési szimbolikát viselik. Bizonyosságul a vérszerződés államalapítás és európai királyság létrehozása után is töretlen joghatályának, és annak, hogy modern állammá, európai királysággá válásunk is a vérszerződést, valamint a Hétmagyar Törzsszövetség végleges honfoglalási koncepcióját követte. Szisztematikusan kiterjesztve azt Nyugat-Európa római katolikus kereszténységéhez való csatlakozásra is.

Ez a vérszerződési mágikus szimbolika a királyság hatalmi jelvényein vált végérvényesen hatalmi, tehát jogi, joghatályos, legitimációs, ennél fogva speciálisan magyar, jogtörténeti jelentőségű szimbólumegyüttessé, vagyis *hungaricum*má.

Égerfa töve Lükő Gábor könyvéből. Balsay Endre – Balsay Sándor: *Hansági égeresek c. könyvében több égeres felvétel is látható.*

A korona és a koronázási palást pedig néhány egyéb tanulság mellett azt is tanúsítja, hogy Szent István korában a magyar kultúra élő kultikus hagyományelemei – ahogyan László Gyula állítja – Eurázsia több tája felé mutattak. Fő jellemzőik sztyeppei és kaukázusi eredetűek, de a Kaukázuson túli ókori Kelet karakteres vonásait is viselik.

A palást mint vitathatatlanul Szent István uralkodói programjába illeszkedő, s azt szimbolikus kifejező történelmi emlék, számunkra azt is jelenti, hogy Szent István uralkodói bölcsessége megtalálta a módját annak, miképp szóljon

- az európai beilleszkedésben határozott, de
- toleránsan térítő,
- a magyar sajátosságokat megtartó,
- az ősi hagyományokat őrző

Uralkodói programjáról, a még *többszokású ország* valamennyi alattvalójához, egyben a kritikus európai környezethez: a hatalmi jelvények szimbólumainak meta-nyelvén. Amiképp ezt a taktikát az Intelmekben is ajánlja: *a görögökkel a görög szokások szerint, a latinokkal a latin szokások szerint!* ...

*

Mindaz, amit ehelyütt előadtam, nóvum. Számot vettem azzal, hogy a Koronát illető mondandóm érinteni fogja a koronakutatást, annak tárgyi vonulatát és talán a Szentkorona- tan történetét is. Ezért igyekeztem fokozott körültekintéssel eljárni e téma előadásában, és ezt teszem majd a további kutatásban is.

A tanulmány és a képek forrásai

Sudár Balázs – Petkes Zsolt (Szerk.): *A honfoglalók viselete (Magyar őstörténet I.)* Budapest, 2014, MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport – Helikon K. .

Anonymus: *Gesta Hungarorum – Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről.* Hasonmás kiadás Pais Dezső fordításában. Budapest, 1977, Magyar Helikon.

Balsay Endre – Balsay Sándor: *Hansági égeresek: a Nagy Kapuvári Égererdő, a Figurák, a Töllös-erdő és a Vesszős-erdő.* Kapuvár, 2010, Fertő–Hanság Nemzeti Park Igazgatósága.

Csomor Lajos: *Őfelsége, a Magyar Szent Korona* Székesfehérvár, 1996, . Magánkiadás.

Érdy Miklós: A koronázási palást szegélyén a daru, a tulipán és István király bal keze. (KlNy.)

In *Történelem, régészet, néprajz. Tanulmányok Farkas József tiszteletére.* Debrecen, 1991, Ethnica Alapítvány, 405–441. pp.

Halikova, Elena Alexandra: Ósmagyar temető a Káma mentén, Magna Hungaria kérdéséhez. *Archaeologiai Értesítő* 1976. KlNy. Akadémiai Nyomda.

Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György: *Jelképtár.* Szerk: Hoppál Mihály. 6. kiadás. Budapest, 2000, Helikon.

Kádár István: *Urartu és az ókori Közel-Kelet magyar öröksége.* Budapest, 1998, Magyar Ház.

- Kádár István: *Urartu, emlékek, memorabilia*. Budapest, 1996, Püski.
- Képes Krónika*. Hasonmás, Ford.: Bellus Ibolya. Budapest, 1964, Helikon.
- Kovács Éva – Lovag Zsuzsa: *A magyar koronázási jelvények*. Én., Corvina.
- László Gyula: Jegyzetek a nagyszentmiklósi kincsről. *Acta Archaeologica*, 1957/9.
- László Gyula – Rácz István: *A nagyszentmiklósi kincs*. Budapest, 1977, Corvina
- Lükő Gábor: Égerfa: az ég fája. In Lükő Gábor: *Gyökereink 5–6*. Magánkiadás, 1993.
- Oppenheim, A. Leo: *Az ókori Mezopotámia. Egy holt civilizáció portréja*. Gödény Endre fordításában. 2. jav. kiadás, a kiadást gondozta Komoróczy Géza. Budapest, 1982, Gondolat.
- Pallós Lajos – Torbágyi Melinda – Tóth Csaba: *A magyar pénz története a kezdetektől napjainkig*. Budapest, 2013, Kossuth Könyvkiadó – Magyar Nemzeti Múzeum.
- Pósta Béla: *Régészeti tanulmányok az Oroszföldön*. Budapest–Lipcse, 1905.
- Szádeczky-Kardoss Irma: A hatalmi szimbolika keresztény köntösű tradicionalitása egyes Árpád-kori pénzeinken. In: *Szokás-jog és jogszokás* Szerk.: Nagy Janka Teodóra. Szekszárd, 2016, PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar 325–334.pp.
- Szádeczky-Kardoss Irma: A koronázási palást „pogány” szimbolikájának jogtörténeti vonatkozásai. In *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Szerk.: Mezey Barna. Budapest, 2004, Gondolat, 491–523. pp.
- Szádeczky-Kardoss Irma: *Jogéletünk őstörténete*. 3. javított és bővített kiadás. Budapest, 2014, Heraldika K.
- Terdzsüman, Mahmud: *Tárh-i Üngürisz – Magyarország története*. Ford.: Blaskovics József. Léva, 1996, ERDEM.
- Torbágyi Melinda – Tóth Csaba: Árpád-kori pénzeink. *BBC History*, 2013:11.
- Vágó Ádám: *A Kárpát-medence ősi kincsei. A kőkortól a honfoglalásig*. Budapest, 2015, Magyar Nemzeti Múzeum – Kossuth Könyvkiadó.
- A KÉPEK a felsorolt forrásművekből valók, továbbá az INTERNET honfoglalás kori régészeti kincseinket bemutató képanyagából.
- Itt mondok köszönetet az Országos Széchényi Könyvtár munkatársainak, különösen Rohács Ivánnak ahhoz a felbecsülhetetlen támogatásért, amellyel az internetes képanyag felkutatásában és kezelésében a segítségemre volt.*

Jegyzetek

- ¹ Szádeczky-Kardoss Irma: Jogéletünk őstörténete (főleg a 125–149. p.) & A hatalmi szimbolika keresztény köntösű tradicionalitása egyes Árpád-kori pénzeinken. In *Szokások és jogszokás I-II*. (II/325–334. pp.)
- ² A honfoglalók viselete: 123. p. – Egyebek, például gyöngyorcscüngös fülbevaló, magyar bordűr, gyöngykeret.
- ³ A nagyszentmiklósi kincs egyes darabjain több emberarcú állati lény látható.
- ⁴ Lükő Gábor: Égerfa: az ég fája. In uő.: *Gyökereink 5-6*. 58-73.pp.
- ⁵ A honfoglalók viselete: 123. p.
- ⁶ A honfoglalók viselete: 56/57.pp. (Korobcsino, Kétpó) & Vágó Ádám: *A Kárpát-medence ősi kincsei*: 498.p. (Kétpó).
- ⁷ Oppenheim: *Az ókori Mezopotámia* 233, 249. pp.
- ⁸ Lükő, im. 62. p.
- ⁹ A három menekülő egyike kék öltözötű, s vélhetően ő az utód nélkül elhunyt Levente herceg. Gézát pedig mint hármuk közül elsőként királlyá lett trónvárományos herceget feltehetően az aranyos színű ruha jelöli.
- ¹⁰ Lehetséges, hogy kifejezetten temetési ékszerek voltak, de nem zárható ki, hogy a dinasztia nőtagjainak a termékenység (vegetációs ciklusok) rítusaiban való szerepét (is) jelölik, s ilyenként kerültek a túlvilági lét – az örök élet, az ottani megújulás – garanciájaként a sír-ékszerek közé. (A palermói korona eredete ugyan még tisztázatlan, de ha nem az Árpádok kincstárából való is, a szimbolizmus tekintetében a sztyeppei hagyomány emléke.)

Takács Péter

A király nélküli királyság

A király nélküli királyság¹ mind a monarchikus államforma, mind Magyarország története szempontjából különleges jelentőséggel bíró kifejezés. Az előbbi vonatkozásban azért, mert valami olyasmit nevez meg, ami nem egyeztethető össze a monarchia természetével, a kifejezés mégis arra utal, az utóbbiban pedig azért, mert úgy jellemezzük vele a ma-

gyar nemzet és állam történetének egyik fontos korszakát, hogy nem tudjuk pontosan megmondani, mi is az. Hiszen egy király nélküli királyság – mondhatja bárki – nem igazi királyság, de nem is (igazi) köztársaság! Egyesek nem használják e kifejezést, mert szemantikailag tévesnek, sőt megtévesztőnek tartják, mások pedig csak idézőjeles formában írnak róla, hogy éreztessék különleges, „nem hivatalos”, sőt nem-is-valóságos jellegét. A kifejezéshez – az ezáltal jellemzett kor, a Horthy-korszak megítélése okán – sokak szepejoratív mellékjelentés társul, ami – a kritika kritikájaként adott ellenreakciókkal együtt – tovább bonyolítja a kérdés megítélését.

Az államforma szempontjából a formula önmagában csak annyit mond, hogy hosszabb távon nincs betöltve a trón. A folyamatosságot és az állandóságot su-

galló államforma esetén (vö. *Le roi est mort, vive le roi*: Meghalt a király, éljen a király!) ez valami szokatlanságra utal. Tudjuk persze, hogy az üres trón csak valami rendkívüli dolog, amit a közjog – abban az esetben, ha betöltője ismert, de nem gyakorolhatja a hatalmat – különböző megoldásokkal orvosolni tud. Ilyen intézményi megoldás például a *régens*, a *kormányzó* (Magyarországon *gubernator*), a *nádor*, a *helytartó*, a *homo regius* és így tovább.

Ezeket itt csak röviden tekintem át.² Az uralkodó kiskorúságának, esetleg betegségének vagy hosszabb távollétének idején a középkorban és a késő középkorban annak jogait a *régens*, olykor *régenstanács* gyakorolta, aki tulajdonképpen az uralkodó „helyettesítője”, de nem helyettese volt. Régens volt például Franciaországban Medici Mária saját fia, a későbbi XIII. Lajos kiskorúsága idején négy évig a XVII., vagy Nagy-Britanniában IV. György, apja, III. György betegsége miatt kilenc évig a XVIII. században. Magyarországon a *kormányzónak*, például Hunyadi Jánosnak vagy Szilágyi Mihálynak hangsúlyosan katonai és politikai igazgatási teendői voltak. Egyes álláspontok szerint a kormányzói tisztségnek később, így például Kossuth Lajos esetén – akit a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása és a Habsburg-ház trónfosztása napján, 1849. április 14-én „kormányzó-elnökké” választottak – inkább rendkívüli államelnöki jellege volt. A *helytartó* egy meghatározott területen – annak a központtól való távolsága vagy nagysága miatt – képviselte az uralkodót. E tisztségnek a középkorban több megfelelője is volt; a régi frankoknál például az *örgróf*. Magyarországon a király helyettese 1000-tól 1848-ig a *nádor* volt; e tisztség azonban 1848-ban tragikus körülmények között betöltetlen maradt, s mivel nem lehetett összeegyeztetni a parlamentnek felelős kormányzattal, 1867 után jogilag is megszűnt.³ Végül, a *homo regius* – a kormányzó és a helytartó speciális XX. századi keveréke – a király bonyolult ügyek megoldásával megbízott bizalmas embere. Ilyen volt Habsburg–Lotharingiai József Ágost főherceg és tábornagy – a XVIII–XIX. századi József nádor unokája –, aki 1918. október 26-án IV. Károly „teljhatalmú magyarországi helytartója” lett. Ő nevezte ki miniszterelnöknek Károlyi Mihályt, majd – miután 1919. augusztus 7-én Magyarország kormányzójává (*Reichsverweser*) nyilvánította magát – a Peidl-kormányt puccs-szerűen leváltó Friedrich Istvánt is. Pozíciójáról pár nap múlva lemondott, és támogatta a Budapestre bevonuló Horthy Miklós „volt cs. és kir. altengernagyot”, akit aztán a nemzetgyűlés 1920. március 1-én kormányzóvá választott.

1. A terminusról

A kifejezést akkor használjuk, ha a trón azért áll üresen hosszabb távon, mert nem lehet tudni – ti. nincs eldöntve –, hogy kinek kellene vagy lehetne betöltenie. Ha ez a helyzet sokáig tart, az nem rendkívüli, hanem rendhagyó, nem szokatlan, hanem normálistól eltérő, nem paradox, hanem ellentmondásos. Az ellentmondásos jelleg már a kifejezés egyik első – még nem államformakénti – használatakor is megfigyelhető volt: Adolf Beer Lengyelor-

szág első felosztásáról szóló könyvében e kifejezéssel jellemezte az „elárvult politikai állapotot”.⁴ Államformaként először Magyarországra alkalmazták az 1920 és 1944 közötti korszakra, kritikailag, enyhén pejoratív és – a magyarok számára ezen túl – kissé fájdalmas (mert Trianont idéző) mellékjelentéssel, ráadásul ironikusan. Egy állítólagos anekdota szerint a magyar állam „király nélküli királyság, amelyet egy flotta nélküli tengernagy kormányoz, egy tengerpart nélküli országban.”⁵ A XX. században egyébként – nem számítva egy francia kuriózumot⁶ – kétszer fordult elő, amikor a trón – többnyire a politikai erők mozgására visszavezethetően, vagy egyenesen akaratából – viszonylag hosszabb ideig betöltetlenül állt: először Magyarországon 1918/21 és 1946 között, aztán Spanyolországban 1947-től és 1975-ig. Az egyik Horthy-, a másik Franco-rendszerként került be a történelemkönyvekbe. Van, aki szerint a spanyolok tőlünk vették át. Ha így van, rejtélyes utakon juthatott el oda. Az viszont érdekes, hogy mindkettőhöz sajátos politikai struktúra társult, s azok is hasonlítottak egymásra.⁷

A hivatalos álláspont az, hogy Magyarország államformája 1920 és 1946 között is *monarchia* volt,⁸ ahol az uralkodó legtöbb jogát a kormányzó gyakorolta (akit 1942 után a kormányzóhelyettes helyettesíthetett). A trón azonban két és fél évtizedig *de facto* nem volt betöltve, ezért a korszak közjogi viszonyait többen – megértően, bár kissé ellentmondásosan – „provizóriumnak” mondták.⁹ Ez azonban itt ellentmondásos kifejezés, mert a monarchia a *folymatosság* államformája, a provizórium pedig *ideiglenes, átmeneti* állapot. A szegedi nemzetközi jogász, Buza László közjogi előadásaiiban a 1939/40. tanévben úgy fogalmazott, hogy „a monarchia és a provizórium fogalma szükségképpen kizárják egymást. A monarchia sohasem lehet provizórikus monarchia”.¹⁰ Ezt az ellentmondást fejezte ki az is, hogy Magyarország tényleges államformáját sokan „király nélküli királyságnak” mondják, de – mint ha szégyenkezni kellene miatta – mindig hozzátézik: ez csak amolyan nem hivatalos kategória.

A terminus szélesebb körben és kritikai éllel 1945 után terjedt el,¹¹ bár ismert volt már 1945 előtt is. A kifejezés külföldről került át a magyar közbeszédbé. Az *Irodalom-történet* című lap egyik szerzője például, egy 1923-as német nyelvű világirodalom-történet magyar fejezetét ismertetve, 1929-ben így fogalmazott: „Most még az is tiltva van Magyarországon, hogy [az 1918-as forradalom költőjének, Ady Endrének] a nevét kiejtsék. Szigorú cenzúra köti gúzsba a szellemi életet. A köztársaságiak nélküli köztársaságot király nélküli királyság követte.”¹² Egy szakágazati közlöny 1932-ben arra hívta fel a figyelmet, hogy az amerikai *National Geographic* néhány évvel korábban megjelent írása a Magyarországról szóló cikkében két hungarikumot említett: „az ikervárost” (Budapestet) és a „király nélküli királyságot” (magát Magyarországot).¹³

1945 előtt itthon inkább a „magyar királyi köztársaság” kifejezést használták, ami egyfelől a lengyel *Rzeczpospolita Polska*-ra emlékeztetett, másfelől volt némi szarkasztikus jellege. Propper Sándor szociáldemokrata nemzetgyűlési képviselő például az 1924. január 10-i felhatalásában így fogalmazott: „Keresem a konszolidáci-

ót alkotmányjogi téren, – mert végre ez is fontos – és milyen eredményre jutok? Nincsen államformánk; királyság vagyunk, király nélkül. Egy külföldi lapban olvastam a múltkor, hogy tréfásan így nevezték Magyarországot: magyar királyi köztársaság. Király nincs, a köztársaság érdekében propagandát kifejteni nem szabad, mert ezért elítélik az embert másfél esztendőre – Veér Imre esete – és elviszük a fogházba.”¹⁴

2. Kérdések és problémák

A *de jure* és *de facto* meghatározott államforma különbsége, sőt ellentéte – a dolog unikális voltán és paradox jellegén túl – három vonatkozásban vetett fel nehézségeket. Egyrészt IV. Károly trónigénye miatt, másrészt az államfői tisztséget ellátó kormányzó közjogi hatáskörének expanzív szabályozása okán, harmadrészt politikai okokból. Az adott korban az ezekkel kapcsolatos ellentmondások sokak számára azért nem voltak elviselhetetlenek, mert a helyzetet ideiglenesnek tekintették. Ez az „ideiglenesség” azonban – ahogyan az ezen a történelmi tájon később is meg-megtörtént néhányszor – két és fél évtizeden át tartott. A dolog paradox voltát az egykori legitimista jogász, Farkas Tibor (1883–1940) gondolatával érzékeltetem, mely szerint a monarchia esetében az intézmény és a személy a *dolog természete* szerint összetartozik. A király nélküli királyságot – fogalmazott Farkas – ugyanúgy nem lehet elképzelni, ahogy az aranypengő sem képzelhető el arany nélkül, vagy „nemzeti egység a lelkek egysége nélkül”.¹⁵

2/a. IV. Károly trónigénye és az azzal kapcsolatos problémák

Ami az első nehézséget, a trónra vonatkozó igényt illeti, az csak konkrét történeti kontextusban ítéltető meg, amit részletezni kell. A nehézséget e tekintetben az Osztrák–Magyar Monarchia I. világháborús veresége, széthullása és az azzal egyidejűleg teret nyert forradalmi hullám idézte elő. IV. Károly egy 1918. október 16-i kiáltványban¹⁶ szövetségi állammá akarta ugyan átalakítani a monarchiát, az azt alkotó erősebb nemzetek, így a csehek, szlovákok és horvátok állammá szerveződő politikai közösségei azonban október végén kiváltak a Monarchiából, és megalakult az önálló Ausztria is. Budapesten 1918. október végén ki-

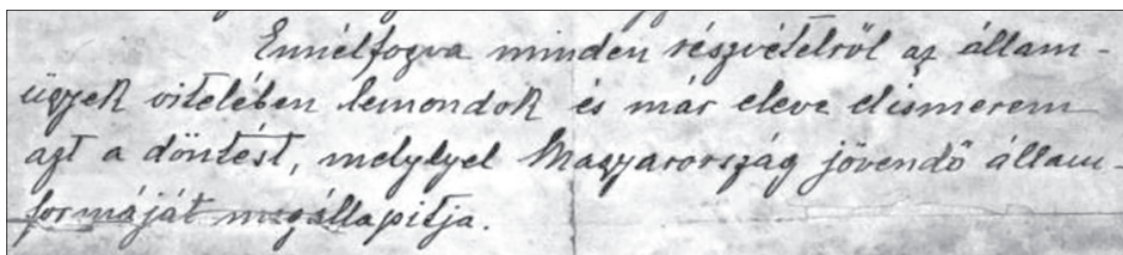
tört az őszirozsás forradalom.¹⁷ A királyt teljhatalommal helyettesítő *homo regius* (kormányzó) ekkor visszavonta Hadik János három nappal azelőtti miniszterelnöki kinevezését, és Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnöknek, aki a Magyar Nemzeti Tanács három pártjának képviselőiből „népkormányt” alakított, és még október 31-én ünnepélyesen letette kormányfői esküjét. Ugyanezen a napon egy katonai különítmény, máig rejtélyes körülmények között meggyilkolta Tisza István egykori magyar miniszterelnököt, Károlyi fő politikai ellenfelét.

Forradalom zajlott Bécsben is, ahol az osztrák nemzetgyűlés – miután Károly 1918. november 11-én egy nyilatkozatban, melynek megtételére gyóntatója beszélte rá, lemondott az „osztrák államügyekben való minden további részvételtől”, kijelentve: „előre elismer[em] azokat a döntéseket, amelyeket az osztrák nép a jövő államformájáról hozni fog”¹⁸ – 1918. november 12-én kikiáltotta az Osztrák Köztársaságot. Másnap, egy magyar küldöttség felkereste az uralkodót az eckertsauai vadászkastélyban, aki e delegáció előtt is nyilatkozatot tett. Eszerint „[t]rónra lépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb a háború borzalmaitól megszabadítsam, amely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet fejlődésének, mely iránt változatlanul szeretettel vagyok áthatva. Ennélfogva minden részvételtől az államügyek vitelében visszavonulok és már eleve elismerem azt a döntést, mellyel Magyarország jövő államformáját megállapítja.”¹⁹

Három nap múlva, 1918. november 16-án a Nemzeti Tanács „néphatározatot” (törvényt) hozott, melyet az Országház előtti téren hirdettek ki, majd tettek közzé az Országos Törvénytárban.²⁰ Eszerint „Magyarország minden más országtól független és önálló népköztársaság”. E köztársaság – melynek ideiglenes elnöke 1919. január 11-én Károlyi Mihály lett – az azt létrehozók (nemzetközi viszonyokkal is összefüggő) politikai erőtlensége okán négy hónap múltán tanácsköztársasággá alakult (1919. március 21.),²¹ ami viszont 133 nap után megbukott.

Az 1919 őszén és telén konszolidált hatalmi viszonyok között a közjogi rend alapjait az 1920 januárjában lebonyolított választások alapján összeült Nemzetgyűlés első és második törvénye alakította ki, aminek egyértelmű jelentését a miniszterelnök 2394. számú rendelete adta meg.

A 1920. évi I. törvénycikk – címe szerint is *ideiglenes jelleggel* – „rendezte” „az állami főhatalom gyakorlását”, és – saját értelmezése szerint – „helyreállította” az alkot-

Az eckarstauai nyilatkozat részlete a Magyar Nemzeti Levéltár honlapjáról
A Kormányzó felhivatalos iratai, K 589 I–A–1.

mányosságot. Preambulumában megállapította, hogy „a királyi hatalom gyakorlása” 1918. november 13-án, az 1910-ben összehívott országgyűlés „működése” pedig 1918. november 16-án „megszűnt”. A jogalkotó ezt a helyzetet – a ravasz ügyvédek konstruktív módszereire emlékeztető módon – úgy értelmezte, hogy mindezek miatt „az állami főhatalom gyakorlása az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált”,²² ami kizárta annak felvetését, hogy vajon nem az alkotmány rendes formái mondták-e fel a szolgálatot. Kissé körülményesen, de megállapította, hogy ami addig „feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul” (*indivisibiliter ac inseparabiliter*) össze volt kötve, vagyis az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlott, tehát Magyarország független lett, s megválasztott képviselők nemzetgyűléssé alakultak. Ezek után „a nemzetgyűlés a magyar állami szuverénitás törvényes képviselőjének” nyilvánította magát, mely – mint fogalmazott – „alkotmányunk értelmében” jogosult rendezni „az államhatalom gyakorlásának további módját is”. Ezen az alapon semmisségi rendelkezést is tartalmazott: „az úgynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindennemű rendelkezései – mondta ki a 9. §-a – érvénytelenek,” ezért azokat az Országos Törvénytárból törölni kell.

A szöveg legjelentősebb problémája az volt, hogy e törvény az akkori „alkotmányunk értelmében”, amennyiben azon a történeti alkotmányt értenénk, nem tekinthető törvénynek. Ehhez ugyanis a magyar történeti alkotmány bármely értelmezése szerint kellett volna egy főrendiházi jóváhagyás és egy királyi szentesítés is. A „király és népképviselő a szent korona tana szerint az állami főhatalom legmagasabb megnyilvánulásának egyaránt mellőzhetetlen alkotóelemei” – fogalmazott pár évvel később Molnár Kálmán, a legitimista alkotmányjogász.²³ Azt, hogy az 1920. évi I. törvénycikk lényegében alkotmányellenes helyzetet hozott létre, nemcsak a legitimisták hangsúlyozzák, hanem a szociáldemokraták is. Propper Sándor például az imént említett 1924-es beszédében erre alapozta a Nemzetgyűlés törvényességét megkérdőjelező álláspontját.²⁴

Az 1920. évi II. törvénycikk preambuluma megállapította, hogy a Nemzetgyűlés Horthy Miklóst az „1920. március 1-jén tartott ülésén Magyarország kormányzójává választotta”, s miután ő a kormányzói esküt „a nemzetgyűlés színe előtt” letette, hivatalába be is iktatta. A törvény ún. rendelkező része ezek után már csak ennyit mondott: „A nemzetgyűlés nagybányai Horthy Miklós úrnak Magyarország kormányzójává történt megválasztását ezennel törvénybe iktatja” (1. §), majd megállapította javadalmazását. Vagyis e törvényt nem volt nagyon bőbeszédű. Azt, hogy ez a kormányzó „rendkívüli államelnök” volt-e vagy „a király képviselője”, esetleg megbízottja (s ha az utóbbi, akkor melyik királyé), mindmáig nem sikerült eldönteni. E törvényt sem az uralkodó „szentesítette”, hanem az erre a Nemzetgyűlés által felhatalmazott kormányzó maga írta alá, és látta el kihirdetési záradékkal.

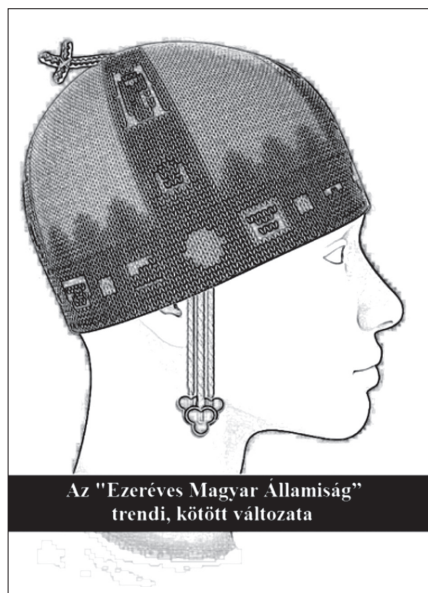
Az államforma mibenlétével 1920. évi I. törvénycikk szövege nem foglalkozott, még csak nem is utalt rá; pusztán az idézett semmisségi rendelkezést tartalmazta, va-

lamint meghatározta a kormányzó jogait (12–18. §-ok). Annak jogi formát öltő megállapítására (és részben – jogszabályok esetén szokatlan – „megmagyarázására”), hogy Magyarország államformája királyság, a 2394/1920. M. E. számú rendeletben került sor.

Megjegyzem: egyesek szerint az 1920. évi I. törvény – az én fentebb jelzett álláspontommal ellentétben – állást foglalt az államforma kérdésében, mert egyrészt a „történeti alkotmány szerinti” alkotmányosságot állította helyre (márpedig a szerint Magyarország 1918-ig monarchia volt), másrészt indokolásában, illetőleg a vitájában utaltak az államformára. Az első szemponttal kapcsolatos ellenérvem ez: a törvény nem a történeti alkotmányosság helyreállítása volt, hanem annak megsértése és *egy új alkotmányosság* megteremtésének első lépése. Már csak ezért is nyíltan állást kellett volna foglalnia az államforma kérdésében. A másik érv megítélése olyan jogértelmezési problémákat vetne fel, amelyeket itt nem részletezhetek, de ehhez talán egy kérdés is elég: milyen jogi állásfoglalás az, amit nem írnak bele a törvény szövegébe, hanem az indokolásban rejtegetik?²⁵

A szóban forgó rendeletet a Horthy által kinevezett Simonyi-Semadam Sándor mint „m. kir. miniszterelnök” írta alá 1920. március 18-án. E rendelet szerint az 1920. évi I. törvénycikk „csupán a királyi hatalom gyakorlásának bekövetkezett tényleges megszűnése folytán rendelkez[ett] az államfői teendők ideiglenes ellátásáról arra az időre, amíg az államfői hatalom gyakorlásának mikéntje véglegesen rendeztetni fog, s erre az időre a nemzetgyűlés a [törvény] 13. §-ában megszabott korlátok között a kormányzóra ruházta a királyi hatalomban foglalt jogok alkotmányos gyakorlását”. A rendelet – egy csaknem háromnegyed éves bizonytalankodás után²⁶ – az államforma ügyében egyértelműen kimondta a tutit: „Magyarország törvényes államformája a királyság marad”.²⁷

IV. Károlyt viszont – aki az eckartsauai nyilatkozat kapcsán már azt hangsúlyozta, hogy azt kényszer hatására tette meg, tehát az érvénytelen – nem hívta Magyarországra senki. Ebben nyilvánvalóan az antant játszotta a legnagyobb szerepet, ami Közép-Európában nem akart komoly nagyhatalmat látni, jóváhagyólag szemlélte, hogy az önállósulni kívánó nemzetek szétépték az Osztrák–Magyar Monarchiát, de az évszázados múlttal rendelkező Habsburg-hatalom feldarabolásának hatásait még csak ízlelgette. Ilyen körülmények között IV. Károly 1921-ben két alkalommal is kísérletet tett arra, hogy visszatérjen legalább a magyar trónra,²⁸ illetve – koncepciótól függően – arra, hogy elfoglalja a (trianoni) Magyarország trónját. Először tavasszal, tárgyalásos módon, másodszor ellenkormányt alakítva és fegyveres csapatok élén, amelyeket egy pár száz egyetemistából álló zászlóalj az ún. budaörsi csatában (október 23.) könnyűszerrel legyőzött. Ezt követően a Nemzetgyűlés 1921. november 6-án kimondta uralkodói jogainak megszüntét.²⁹ Ezzel Magyarország a törvények szintjén is választási monarchiává vált: „a királyválasztás előjoga a nemzetre visszaszállt” – fogalmazott a trónfosztási törvény. E joggal azonban a nemzetnek két és fél évtizeden át nem sikerült élnie. Igaz, meg sem próbálta. Talán azért, mert nem is olyan nagyon akarta.

Az "Ezeréves Magyar Államiság" trendi, kötött változata

Rejtett kapcsolatok: 1. Sütő A. és Turai B.: *Kötött téli sapka formaterve* (2016) – 2. Yasmin Rahmani: *Könyvborító-terv F. Tapon könyvéhez* (2012) – 3. M.Blunt karikatúrája a spanyol politikáról (2012)

2/b. A kormányzó közjogi hatáskörének szabályozása

A második nehézséget az jelentette, hogy a kormányzó közjogi hatásköreit – a tisztség *vegyes* jellege miatt – lehetetlen volt homogén módon szabályozni; s az egyébként spontánnak tűnő szabályozásban kizárólag az autoriter rendszer kiépítésére irányuló hatalmi szempontok domináltak.

A kormányzó – mivel a trón már nem volt betöltve – nem a király személyét helyettesítette, hanem a királyi intézményt „jelenítette meg” (mint aki saját jogán államfő). Ehhez – mai alkotmányjogászok által használt kifejezéssel élve – eleinte „gyenge”, később „közepes” hatalommal járó államelnöki jogokkal ruházták fel. Jogállása ugyanakkor két szempontból mégsem hasonlított a köztársasági elnökök jogállására: megbízatása nem határozott időre szólt, s az alkotmány vagy a törvények megszegése miatt – 1937 után legalábbis – nem lehetett felelősségre vonni.³⁰

Az 1920. évi I. tc. alapján a kormányzó hatáskörének még inkább azok az elemei voltak jellegzetesek, amelyek megkülönböztették egy királytól: nem adományozható nemességet (bár „címekeket”, kitüntetések és rendjeleket igen), nem volt törvényszentesítési joga, csak (a köztársasági közjogból ismert) kihirdetési joggal rendelkezett, nem gyakorolhatta a királyt a római katolikus egyházzal szemben megillető főkegyúri jogot, csak az országgyűlés hozzájárulásával gyakorolhatta a hadüzenet jogát,³¹ s – mindennek tetejébe – nem illette meg a „felség” megszólítás. Személye ugyanakkor sérthetetlen volt, és ugyanolyan büntetőjogi védelem alatt állt, mint a királyé. Később azok az elemek kerültek előtérbe, amelyek egy király hatáskörét idézték. A felsőház visszaállítása (1926) után mint államfő, abba eleinte 40, később 87 személyt élethossziglanig kinevezhetett, amivel befolyásolhatta az országgyűlés összetételét is. A törvényalkotás során vétó-

joggal rendelkezett, amit 1937-ben kibővítettek. Az országgyűlést bizonyos feltételek esetén elnapolhatta és feloszlathatta, s az ezzel kapcsolatos korlátozásai 1933-ben megszűntek. 1937 után a kormányzói tisztség megüresedése esetére „utódajánlási joga” lett, 1942-ben pedig létrehozták a kormányzóhelyettesi tisztséget, amelynek betöltője megbízottjaként is eljárhatott. E helyettes – akinek 1942-ben a kormányzó fiát, Horthy Istvánt választották meg – a kormányzói tisztség megüresedése esetén a jog szerint (bizonyos korlátozással, például az utódjelölést kivéve) elláthatta a kormányzó hatásköreit is.³²

Mindebből esetleg úgy tűnhet, mintha előkészítették volna a trónnak egy nemzeti királlyal való betöltését, amelynek kapcsán felvetődött magának Horthy Miklósnak vagy valamelyik fiának, esetleg unokájának a neve is.³³ Ez azonban megalapozatlan következtetés. Horthynek ugyanis mint reformátusnak, nem volt komoly esélye egy „apostoli királyság” trónjára, amit – a korabeli közfelfogás szerint – csak katolikus tölthetett volna be. (Ezért volt, aki szerint a kormányzói tisztséget *fejedelemnek* kellett volna nevezni.) A királyválasztás szempontjából az adott korban többen is „szóba jöttek”, olykor egyenesen „szóba hozták magukat”. Egyikük Habsburg-Tescheni Albert főherceg, vagyis Albrecht királyi herceg volt, aki azonban – a frankhamisítási ügybe történt belekeveredésén (1925), válásán és *mésalliance* második házasságán túl – azért nem rendelkezett igazi eséllyel, mert nem lett volna nemzeti uralkodó, amit a királyválasztók többsége szeretett volna. Horribile dictu felmerült még egy román–magyar perszonálunió lehetősége is valamely hagyományos uralkodócsaláddal, például a Savoyai-ház tagjával vagy valamely olasz herceggel, ám ezeknek akkor sem volt realitása, még ha tervük egy-egy diplomáciai levélváltásban vagy más módon esetleg nyomot is hagyott. Szóba került egy Teck herceg is, akinek bizonyos fokig magyar vér csörgedezett

az ereiben, ti. mert Rédey-utód volt, s rokoni kapcsolatban állt az angol királyi családdal is, ám valószínű, hogy ezt a szálat is inkább a korabeli *spin-doctorok* erőltették, semmint a komoly politikusok.

2/c. Politikai problémák

Az 1920 és 1944 közötti helyzettel szervesen együtt járó nehézségek, harmadszor, politikaiak voltak. Ezek részben abban álltak, hogy a korszak amúgy is bonyolult politikai palettáját a legitimisták és a szabad királyválasztók ellentétei is színezték. Akik amúgy a legtöbb dologban egyetértettek volna, különböző politikai csoportokhoz csatlakoztak.

Ennél is fontosabb, hogy az államforma rendezetlensége nem tette lehetővé a rendszer alkotmányjogi konszolidálását, sőt – tekintettel arra is, hogy az ideológiában az autoritás és rend összefüggéseit, a Szent Korona-tant, valamint a monarchikus elv jelentőségét hangsúlyozták – egyenesen *delegitimációs* nehézségekhez vezetett. Mert hát micsoda királyság az, ahol – miközben fel kívánják használni a monarchia évezredes legitimációs potenciálját – a szó szoros értelmében elkergetnek egy királyt! Nem egyszerűen „király nélküli”, hanem „királyellenes” királyság – mondhatná valaki. S amit mondani lehet, azt – valahol, valaki – szinte biztosan ki is mondja.³⁴

Az államforma 1920–1944 közötti konkrét *mibenlétét* illetően végső soron két jellegzetes álláspont létezett, és létezik ma is.

Az egyik szerint a magyar állam az adott korban *monarchia* „maradt”. Ezt fogalmazták meg a törvények, és ezt sugallták az állami hivatalok és intézmények is. A legtöbb korabeli közjogász Magyarországot királyságként jellemezte, s ma is ez tekinthető többségi véleménynek. Ezen álláspont jogi igazságértékéhez szükség volt az ún. semmisségi törvényben foglalt jogi fikcióra; történeti-szociológiai értelmű kezeléséhez pedig e fikciós feltételezés valóságként való elfogadására: „tegyünk úgy, mintha 1918. október 15. és 1920 januárja között nem történt volna semmi!” E nézet némileg módosított formája az lett volna, hogy az államforma 1920-ban, illetőleg törvényi szinten 1921-ben *újra monarchia* „lett”, amennyiben a detronizációs törvény kétségtelenül elkötelezte magát a monarchia mellett. Ez utóbbi nézet – álláspontom szerint – egy ideig vállalható és tartható lett volna; de beszédes ténynek gondolom, hogy – tudomásom szerint legalábbis – ezt akkor senki nem képviselte.

Annak eldöntése, hogy Magyarország államformája 1920/21-ben monarchia „maradt” vagy az „lett”, a *jogfolytonosság* kérdésében való állásfoglalástól függ. A korabeli közjogi irodalom ezt intenzíven tárgyalta, de az alaki és anyagi jogfolytonosság (megítélésem szerint téves kritériumokon nyugvó) megkülönböztetésével. Az előbbi szerint – melyet például Molnár Kálmán képviselt – az ország közjogi viszonyait „csupán az alkotmány értelmében arra hivatott tényezők” változtathatják meg, *az előírt rend szerint*. Az utóbbi – többségi, bár bizonytalan lábakon álló – nézet szerint (melyet például Egyed István és

Tomcsányi Móricz hangsúlyozott) a változásoknak a történeti alkotmány *szellemének* kell megfelelnie, az alakiságok azonban nem fontosak.³⁵ Mivel a jogfolytonosság meg nem szakadásának tézise 1920/21-ben IV. Károlynak kedvezett, az utóbbiak – kimondva vagy kimondatlanul – azzal vádolták az előbbieket, hogy a Habsburg-pártiak, ami azért volt túlzás, mert az előbbiek szerint az alaki jogfolytonosság alapján el lehet jutni bármilyen uralkodói házhoz, sőt akár a köztársasághoz is, csak éppen a formai követelmények betartásával. A forradalmak persze, mint tudjuk, nem nagyon tisztelik a jog formásgait. A vita középpontjában – akkor – az eckartsui nyilatkozat érvényessége állt. A legitimisták szerint ugyanis az nem volt a monarchia megszüntetésének vagy az ahhoz való hozzájárulásnak tekinthető, de még csak a trónról való érvényes lemondásnak sem, mert mindehhez a formai kellékeken (például az ellenjegyzésen) túl a magyar országgyűlésnek is hozzá kellett volna járulnia.³⁶

Akár monarchia lett, akár az maradt a magyar állam 1920/21-ben, tény, hogy (a trónfosztás után) király nem volt a láthatáron, sőt még csak reális esélye sem volt annak, hogy a trónt – már ha megvolt még egyáltalán³⁷ – „komolyabb politikai konfliktusok nélkül, széles társadalmi konszenzus alapján betöltsék”.³⁸ Ezért ezt az álláspontot differenciálni kellett. E differenciálás körébe tartozott a *de jure* és a *de facto*, illetőleg a „jogi” és a „politikai értelemben vett” államforma megkülönböztetése, a „kvázi monarchia” és „kvázi köztársaság” kifejezések használata, valamint az a különös álláspont, hogy a kormányzó jogállását a „meg nem koronázott király” jogállásából lehet levezetni.³⁹ Gyakori volt a probléma elméleti elmaszatoztatása is; például amikor az államformára vonatkozó kérdésre a kormányforma meghatározásával válaszoltak, vagy egyáltalán nem válaszoltak.⁴⁰

A másik álláspont az volt, hogy Magyarország a szóban forgó korszakban valójában *köztársaság* volt. Ez kétségtelenül radikális pozíció. A hazai szerzők között nem is akadt senki, aki kimondta volna. A kívülről jött elemző azonban nem udvariaskodott: az *államfő jogállását* vizsgálva az osztrák köz- és közigazgatási jogász, Adolf Merkl egyértelműen kijelentette, hogy „a mai [1925] Magyarországot az államfő jogállásának törvényes szabályozása alapján a köztársaságok közé kell soroznunk”. Később ugyanezt rögzítette általános jelleggel is: „Magyarország jelenleg [1925-ben] – tekintet nélkül monarchikus múltjára s talán ugyancsak monarchikus jövőjére – tiszta, hamisítatlan köztársaság.”⁴¹ Merkl, aki Kelsen tanítványként különbséget tett az állam szociológiai és jogási fogalma között, ezt nyilvánvalóan a szociológiai államfelfogás alapján rögzíthette, hiszen a törvények 1921 óta mást mondtak.

E nézetnek ma is vannak hívei. Kende Péter – egy részben ugyancsak kívülről jött, mert sokáig emigrációban élt elemző – úgy fogalmazott, hogy a „realista szemlélet” „Horthyt korlátozás nélküli időre megválasztott köztársasági elnöknek tekinti”. Eszerint „az, hogy Magyarországnak ez időben királyi törvényszékei, magyar királyi vasújtjai és [királyi] postája volt, nem tekinthető perdöntő bizonyítéknak azzal a lényeges körülménnyel szemben,

hogy a király helyét közemberi sorból jött, választott államfő foglalta el.⁷⁴²

Egyesek megpróbálták a két nézet közötti közvetítő vagy áthidaló megoldást keresni. Már a fenti *kvázi ez / kvázi az* és a *de iure ez / de facto* az megkülönböztetések használata is e törekvésre utalt. Ezeknél leleményesebben – egyfajta kiegészítő elmélet révén – oldotta meg a problémát a később szerencsétlen sorsú miskolci jogászprofesszor, Zsedényi Béla, aki szerint a forradalmak egy jogilag üres teret, *vacuum iurist* hoztak létre. Ez a *vacuum iuris* – szerintem (bár Zsedényi ezzel talán nem értene egyet) – közjogi *joghézag*nak mondható, s addig tart, amíg az új rend legerősebb hatalmai, gyakorlatilag illegitim módon, meg nem alkotják azt az új jogot, ami az új jogrendszer alapja lesz.⁴³ Ebben – a Georg Jellinek és Somló Bódog elméleteire emlékeztető – érvelésben az hangsúlyozódik, hogy vannak helyzetek, amikor az alkotmányozás vagy az alkotmányozó jogalkotás *új legalitást* teremt. Azt azonban Zsedényi nem mondta ki, amire én hajlanék, hogy ez *egy új* – a háborús és forradalmi összeomlás után újr alapított – *állam legalitása* lehet. Ahhoz persze, hogy az legyen, ennek az új államhatalomnak *legitimnek* is kell lennie, mégpedig történeti tendenciája szerint, azaz hosszútávon, hiszen e tekintetben csakis a legitimitás alapozhatja meg a legalitást.

3. Összegző javaslat

Amíg eldöntjük, hogy a szóban forgó korszak államhatalma legitim volt-e (hiszen széles körű konszenzus sajnos ez ügyben sincs),⁴⁴ addig szerintem – akár hivatalos kontextusban is – használhatjuk a *király nélküli királyság* kategóriáját mint államforma-meghatározást. Ezt nem úgy kell felfognunk, hogy „királyság, kormányzóval az élen”, hanem úgy, hogy „monarchia, kormányzóval a király helyén”. Az így értelmezett király nélküli királyság tényleg egyedi jelenség; olyasmi, ami azelőtt egyetlen más népek sem jutott eszébe soha. E tekintetben osztom Gábor Gyula régi megállapítását: „arra a fonák közjogi helyzetre, amelyben Magyarország az államfői kérdés tekintetében ma [1932-ben] létezik, nemcsak hazánk történetében, de sehol a világon precedens nincsen.”⁴⁵ A király nélküli királyság mint államforma használatával persze azt a *tényt* is elismerjük, hogy a magyarok két és fél évtizeden keresztül nem tudtak – talán nem is akartak – királyt választani. Nos, ez az a tisztázatlan ambivalencia – mondhatjuk így is: a gránitszilárdságú elvek és a dagonyázó pragmatizmus⁴⁶ közötti vergődés –, amire másutt⁴⁷ utaltam.

Jegyzetek

- ¹ Ez az írás az OTKA K 108790. számú, *A modern állam változásai – Történeti perspektívák és a jelenkori kihívásokra adott válaszok* című projektje keretében és támogatásával készült, s az államok rendszertanát és tipológiáját tárgyaló nagyobb terjedelmű, tervezett monográfia része. A kézirattal kapcsolatos szakmai észrevételekért köszönettel tartozom Kelemen Rolandnak, Schweizer Gábornak és Rác Lajosnak; a szövegben maradt esetleges hibákért természetesen a szerző felel.
- ² A király helyettesítéséről általános jelleggel lásd Magyar alkotmánytörténet. Szerk. Mezey Barna. Budapest, 2003, Osiris, 100–105.
- ³ Az egyik legnevezetesebb magyar nádor Habsburg-Lotharingiai József főherceg (1776–1847) volt; akit István főherceg követett (1847–1848); őt azonban lemondatták a tisztségről. Ezután az uralkodó Franz Philipp von Lamberget nevezte ki ideiglenes nádorrá, akit viszont Pestre érkezésekor a forradalmi tömeg meggyilkolt (mint Petőfi fogalmazott: „Lamberg szívében kés, Latour nyakán | -Kötél, s utánok több is jön talán...” Petőfi Sándor: *Akasszátok föl a királyokat!*), így nem is vehette át megbízatását magyar miniszterelnöktől.
- ⁴ Ez az állapot olyan – mondta –, mint a „szülőföld szülő nélkül, királyság király nélkül, szenátus vezető nélkül, jogar kéz nélkül, alattvaló úr nélkül, köztársaság lélek nélkül”; vö. Beer, Adolf: *Die Erste Teilung Polens*. Bécs, Carl Gerold's Sohn, 1873. 1. kötet, 106. p. E fordulatok alapján egyébként egy régi francia szólásra asszociálhatunk: *Imagine un royaume sans roi, une main sans doigts, un chanteur sans voix, un pays sans lois, une vie sans joie c'est sûrement moi loin de toi* (kb. A király nélküli királyságot úgy képzelheted el, mint a kezét ujjak nélkül, az énekest hang nélkül, egy országot törvények nélkül, vagy az életedet örömök nélkül.)
- ⁵ Megtalálható számos kiadványban, mindig anekdotikus értelemben. A legutóbbi évekről lásd például Tapon, Francis: *The Hidden Europe. What Eastern Europeans can teach us*. h.n., 2012, Thomson Press, 224. p. és Kazmierzak, Dawn: *Time to Chose. Growing up under Hitler and watching history repeat itself*. Bloomington, Ind., 2014, West Bow Press, 4. p. Az újabb történeti szakirodalomban a kifejezést viszonylag gyakran használják, de csak figyelemfelkeltő

jellege miatt. Egy német történész például hét tényleges, bár rövid lengyel interregnumot írt le vele (vö. Rhode, Maria: *Ein Königreich ohne König. Der kleinpolnische Adel in sieben Interregna*. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag – Deutsches Historisches Institut Warschau, Quellen und Studien 5, 1997.), egy angol történész pedig egy ilyen című gyűjteményben adta ki az 1688-as átmeneti kormány iratait és jegyzőkönyveit (vö. Beddard, Robert: *A Kingdom without a King. The Journal of the Provisional Government in the Revolution of 1688*. Oxford, 1988, Phaidon,.)

- ⁶ A franciák néha e kifejezéssel (*un royaume sans roi*) utalnak az egyik tengerentúli területük, a Wallis- és Futuma-szigetek speciális közjogi állására. Itt a Francia Köztársaság – egy 1887-es nemzetközi szerződés alapján – elismeri a területen működő három helyi királyságot (Uveát, Sigavet és Tu'át), valamint azt, hogy a polgári ügyekben a hagyományos királyi intézmények döntenek, de királyait annak ellenére sem, hogy a helyi közgondolkodás számon tartja őket. Ez a rendszer persze, már ha nevet keresnénk neki – valójában nem király nélküli, hanem „köztársasági királyságnak” volna mondható.
- ⁷ A politikatudomány ezt tekintélyuralmi rendszernek (autoriter rezsimnek) mondja; ennek jellemzőit hely hiányában nem tárgyalhatom itt.
- ⁸ A jogszabályi rendelkezések szintjén a monarchiát egy 1920. március 18-i miniszterelnöki rendelet, majd egy 1921. november 6-i törvény deklarálta (az 1920. évi I. törvény nem). Az ún. Horthy-korszak vége (a nyilas puccs: 1944. október 15. és a kormányzó lemondása: 1944. október 16.) nem jelentette az államforma megváltozását, csupán azt, hogy azután nemcsak a trón, hanem a kormányzói tisztség sem volt betöltve. 1945. „április 4.” után unikális közjogi helyzet jött létre, amennyiben az államfői jogkört 1946. február 1-jéig hivatalosan az 1945. április 17-én megalakult háromfős Nemzeti Főtanács gyakorolta. A házelnökből, miniszterelnökből és egy nemzetgyűlési képviselőből álló testületnek – a tagok gyakori váltakozása miatt – néhány hónap alatt 8 tagja volt: Gerő Ernő, Miklós Béla, Nagy Ferenc, Révai József, Szabó Pál, Tildy Zoltán, Zsedényi Béla, Varga Béla. Számos államfői jositvány ugyanakkor, főleg kinevezési ügyekben, megoszlott az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnöksége,

az Ideiglenes Nemzeti Kormány, a miniszterelnök és a Nemzeti Főtanács között. (Lásd erről Föglein Gizella: Az államfő intézménye és az Ideiglenes Nemzetgyűlés. = *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány*. Szerk. Feitl István. Budapest, 1995, Politikatörténeti Alapítvány, 137–151. p.) Mindezzel párhuzamosan a pápa által 1945. szeptember 8-án szertergomi érseknek kinevezett, október 7-én beiktatott Mindszenty József IV. Károly fia, Habsburg Ottó régensének tekintette magát.

- ⁹ Lásd például Molnár Kálmán: *Alkotmányos jogrendünk és a közjogi provizórium*. Pécs, 1926, Dunántúl Rt. Egyetemi Nyomdája és *A két világháború közötti provizórium közjogi mérlege*. Pécs, 1945, Karl L.; Túri Béla: *Mai közjogi berendezkedésünk természete*. Budapest, 1928, Stephaneum, 49–63. p.: „Az 1920. I. tc. és a közjogi provizórium”. (A provizórium kifejezést magyar vonatkozásban korábban csak a Habsburg udvarhoz hű szerzők használták két történeti korszakra: a *Bach korszakra*, 1850–1859, hogy ne kelljen azt önkényuralomnak nevezniük, és az abszolutizmus Anton von Schmerling általi ideiglenes visszaállítására, 1861–1865, nagyjából ugyanezért.)
- ¹⁰ Buza László: *Magyar közjog* (Buza László előadásai alapján összeállította Beller István). Szeged, 1939. Kézirat. Idézi: Schweitzer Gábor: *Közjogi provizórium, jogfolytonosság, új közjogi irány*. Az 1919/1920–1944 közötti magyarországi alkotmányjog-tudomány vázlata. 1–2. rész. = *Közjogi Szemle*. 7. évf. 2014/1–2. szám (8–16. és 9–20. p.) 15. p. Lásd még e kérdéshez Buza László: *A királykérdés nemzetközi jogi vonatkozásai*. Budapest, 1928, Pallas Ny. (Külföldi nyomat a *Magyar Jogi Szemle* 1928/10. számából).
- ¹¹ Vö. Kardos József: A király nélküli királyság a szent korona jegyében. = *A magyarországi polgári államrendszerek*. Szerk.: Pölöskei Ferenc és Ránki György. Budapest, 1981, Tankönyvkiadó, 438–469. p. Lásd még ehhez Samu Mihály: A Horthy-korszak államformája és jogrendszere. = *Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról*. Szerk.: Sarlós Márton. Budapest, 1958, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, ELTE ÁJK, 7–43. p. A későbbi szakirodalomból lásd még Pomogyi László: *Király nélküli királyság*. = *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézikönyvtár*. Budapest, 2008, M-érték Kiadó, 590–591. p.
- ¹² Lásd *Irodalomtörténet*. 17. évf. 1929. 142. p. Az ismertetett mű –, ami egyébként Horthy *Reichsverweser*-ként említi – Klabund, vagyis Alfred Henschke: *Geschichte der Weltliteratur in einer Stunde* című kötete (Padeborn, 1923, Salzwasser Verlag) volt, vö. 100–103. p. A külföldi publicisztikát illetően lásd még Csekey, István: *Das Königreich ohne König*. = *Reichspost* [Bécs]. 1925. február 25.
- ¹³ *Vasúti és Közlekedési Közlöny*. 1932. 51. szám, 488. p.
- ¹⁴ *Nemzetgyűlési napló*. XIX. kötet. Budapest, Athenaeum, 1924. 90. p. Lásd még a képviselőház 1933. június 9-i ülésének anyagát; az *Országgyűlés képviselőházának naplója*. XVII. kötet. Budapest, Athenaeum, 1933. 182. p.
- ¹⁵ *Zalamegyei Újság*. 1935. március 13. Idézi Paksy Zoltán: *Nagypolitika kicsiben: parlamenti választás és társadalmi háttér Zalaegerszegen 1935-ben*. = *Korall. Társadalomtörténeti folyóirat*. 2004. 17. szám, 93. p.
- ¹⁶ Ez az 1918. október 16-i kiáltvány – mely szerint Ausztria olyan „szövetséges állam” lesz, „amelyben minden néptörzs saját külön állami közösséget alkot, letelepülési területén” – arra szólította fel a különböző nemzeti közösségeket, hogy alakítsák meg saját nemzeti tanácsukat. Budapesten erre tekintettel alakult meg Károlyi Mihály elnökletével a Magyar Nemzeti Tanács október 24-én. A nagyhatalmi politikának és a nemzetiségi kérdésnek az Osztrák Magyar Monarchia felbomlásában játszott szerepéről lásd Fejtő Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria-Magyarország szétrombolása*. Budapest, 1990, Atlantisz Könyvkiadó és Jászi Oszkár: *A Habsburg-Monarchia felbomlása*. Ford.: Zinner Judit. Budapest, 1982, Gondolat Könyvkiadó.
- ¹⁷ Ez ekkor lényegében ennyit jelentett: az utcákon összegyűlt, szállításra váró (a sapkarózsáik helyére őszirózsát tűző) katonák a már napok óta tüntető forradalmi tömeggel együtt megakadályozták a menetszázadok indítását, elfoglalták a főváros néhány stratégiailag

fontos pontját és kiszabadították a politikai foglyokat. A nagypolitikai forradalom – mely 1919. március 20-ig a jogszerűség formáinak betartására törekedett (manapság talán így mondanák: „jogállami jellegű” volt) – a belvárosi palotákban és az Országházban zajlott. Ugyanebben az időben forradalmak törtek ki több német tagállamban (1918. november elején Bajorországban, majd Berlinben kikiáltották a köztársaságot).

- ¹⁸ Az osztrák nyilatkozat szövege valójában egy gondosan kimódolt kompromisszum eredménye volt; Ausztria kormánya ugyanis csaknem egy napig tárgyalta a kérdést. Mivel a miniszterek többsége nem értett egyet a detronizációval, azt az álláspontra fogadták el, hogy az uralkodó ne a trónról mondjon le, hanem csak az államügyek vitelében történő részvételtől.
- ¹⁹ A nyilatkozatot a másodlagos források olykor eltérő szövegezéssel közlik. A legjelentősebb szövegtérítés az, hogy néhány kiadványban a „visszavonulok” helyett „lemondok” áll. (A legkomikusabb e tekintetben egy Wikipédia-oldal, vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Eckartsau_i_nyilatkozat, ahol a html-szövegben „visszavonulok” áll, az ahhoz csatolt jpg-képfájlból pedig „lemondok” áll.) Később IV. Károly azzal érvelt, hogy a nyilatkozat érvénytelen, mert azt kényszer hatása alatt írta alá.
- ²⁰ Az *Országos Törvénytár*-ban (korábbi neve szerint *Corpus Juris*) az 1918. évi november hó 22-én jelent meg, a 16. számban. A törvényt több jogtörténeti gyűjtemény – így például az *1000 év törvényei* című internetes adatbázis (Wolters Kluwer, 2015), melynek 1918–1929 közötti anyaga 1920-ban kezdődik – ma nem közli.
- ²¹ Minden történeti részlet nélkül is plasztikusan érzékelteti ezt, és az ezt követő a folyamatot Reményik Sándor *Hulló csillagok* című verse (1919. március 31-én írt): „Először a Dicsőség hullott le, | Aztán a Hatalom. | Aztán a Korona. | A kettős-kereszt s a Hármashalom; - | Aztán a Szabadság, | Azután a Hit, | Aztán a Remény, | Nyomán a lefutott csillagzatoknak | Maradt a Csend. | S a Sötétség az égbolt peremén.” A kérdés államformatani vonatkozásairól lásd Takács Imre: *Az államforma változásai a polgári demokratikus és proletárforradalom államában*. = *A tanács hatalom jogpolitikája 1919-ben*. Szerk.: Kovács Kálmán. Budapest, Magyar Jogász Szövetség. *Jogtörténeti Értekezések*, 1979. 16–32. p.
- ²² A szövegezés törvény-előkészítés során is felvetődő finomságait – így például a „gyakorlása szünetel”, „megszűnt”, „nem gyakoroltatik” különbségeit illetően lásd Szabó István: *Az államforma kérdése 1919/1920 fordulóján*. = *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, Gondolat, Bibliotheca iuridica, 2006. 585–597. p. Lásd még Szabó I.: *Az alkotmányosság helyreállítása 1920-ban*. = *Győri Tanulmányok*. 1998. 20. szám, 90–96. p.
- ²³ Molnár Kálmán: *A szent korona-tan kifejlődése és mai jelentősége*. Pécs, Dunántúl Egyetemi Nyomda. 1927. 10. Molnár Kálmánról és a közjogi egyetemi oktatásának erkölcsi nehézségeiről lásd Schweitzer Gábor: *Molnár Kálmán és a két világháború közötti alkotmányjogtudomány dilemmái*. = *MTA Law Working Papers*. 2015/33. szám.
- ²⁴ Lásd *Nemzetgyűlési napló. idézett kiadás (1924)*, ugyanott. (A szociáldemokraták egyébként már az első Nemzetgyűlés törvényességét is kétségbe vonták, mondván, hogy ilyen intézményt az akkori magyar közjog nem ismer; illetőleg annak nem volt joga a szuverenitás letéteményesének tekinteni önmagát.) A kérdéssel kapcsolatban lásd továbbá Wiener György *Jogfolytonosság és megszakítotttság a történeti alkotmányosság rendjében*. = *A szabadságszerető embernek – Liber Amicorum István Kukorelli*. Szerk. Chronowski Nóra – Pózsár-Szentmiklósy Zoltán – Szabó Zsolt – Smuk Péter. Budapest, 2017, Gondolat Kiadó, 391–403. p., ahol a szerző a történeti alkotmányról való első jelentős eltérésként értékeli a törvényt. Egy további álláspont –, melyet magam is osztok, de terjedelmi okból itt nem részletezhetek – a jogfolytonosság megszakadásának másik oldalát és kiegészítését hangsúlyozza. Eszerint e törvény egy új magyar állam, a „trianoni Magyarország” (kis-Magyarország) közjogi konstrukciója megteremtésének, vagyis *egy új állam megalapításának* első lépése volt. Lásd ehhez kiindulópontként Szilágyi Ákos: *A sivatag törvénye. Auschwitz és Trianon*. = 2000 [Kétezer]. 27. évf.

- 2015/1–2. szám, 3–8. p. Ha ez védhető álláspont, akkor – kissé tréfásan – akár azt is mondhatjuk, hogy „az új államalapítók” a monarchiát is megpróbálták újraalapítani, bár erről, „nem szóltak senkinek”, ezért az nem is sikerülhetett nekik. A kérdés komolyabb történeti és nemzetközi vonatkozásairól (az ittenitől eltérő tartalommal) lásd Halász Iván: *Az állam összeomlása és újjáépítése*. Budapest, 2014, NKE, 140–177. p. (kül. 162. sk.).
- ²⁵ Érdekesség: hasonló, mint a 2011-es Alaptörvény Alapvetése A) cikkének az állam nevével kapcsolatos állásfoglalása, amely „hazánkat” nevezi Magyarországnak, s nem az államot, s csak az indoklásban jelzi, hogy a „hazánk” a magyar „államot” jelenti, tehát az A) cikk végül is az államot nevezte át. Lásd erről Takács Péter: *A rózsza neve: Magyar Köztársaság. Az államok nevééről és a magyar állam átnevezéséről*. Budapest, 2015, Gondolat, 94–109. p.
- ²⁶ Ezen azt értem, hogy a korszak kezdetén a kormányok – természetesen rendeletekkel – gyakran „tamperolgtatták” az államformát és „maszatolgtatták” az állam nevével: a Tanácsköztársaság bukását követően Peidl Gyula kormánya már másnap, augusztus 2-án a kommunizmus előtti államformát (*Magyar Népköztársaság*) deklarálta, amit Friedrich István kormánya augusztus 8-án *Magyar Köztársaságra* „nevezett át”.
- ²⁷ Lásd *Magyarországi Rendeletek Tára*. 54. évf. 1920. 140–142. p. A rendelet szerint az állami hatóságoknak, hivataloknak és intézményeknek „a magyar királyság hatóságai[ként], hivatalai[ként] és intézményei[ként]” kell megjelenni, ezért „elnevezésükben Magyarország fennálló államformáját kell kifejezésre juttatniok”, s ehhez képest azokat „a »királyi«, illetőleg a »magyar királyi« jelzővel kell megjelölni”, és „a magyar állam címerein a magyar állami főhatalom jelképeül a szent koronát kell alkalmazni”. A „maszatolgtatás” ugyanakkor egy területen ezután is fennmaradt: a bírósági ítéleteket –, melyeket 1918-ig *Őfelsége nevében*, 1918/19-ben a *Köztársaság nevében* hozták – 1920 után nem a király, hanem a *Magyar Állam nevében* hirdették ki, amiről 1930-ban áttértek a *Magyar Szent Korona nevében* fordulatra. (Ettől az állami bíróságok 1945-ben, az 539/1945. M. E. rendelet alapján tértek vissza *Magyar Állam nevében* fordulatra; miközben a népbíróságok az 1945. évi VII. tc. 1. sz. melléklete alapján *A magyar nép nevében* hozzák ítéleteiket. Az 1946. évi I. tc. mindkét esetben *A Magyar Köztársaság nevében* írta elő.)
- ²⁸ Az antilegitimista érvelés szerint erre nem volt joga, mert az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnésekor – legalábbis szerintük – hatályát veszítette a Pragmatica Sanctio. (Hogy ez így történt-e, azt az államutódlás kontextusában lehetne vizsgálni, amire itt nincs hely. Lásd erről Száva Ferenc: *Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának következményei. Az államutódlás kérdései*. Pécs, 2004, Pro Pannónia, Pannónia Könyvek; általános jelleggel: Ganczer Mónika: *Állampolgárság és államutódlás*. Budapest – Pécs, 2013, Dialóg Campus Kiadó.)
- ²⁹ A 1921. évi XLVII. törvénycikk szerint „IV. Károly király uralkodói jogai megszűntek” (1. §), az 1723-as Pragmatica Sanctio hatályát veszítette „és ezzel a királyválasztás előjoga a nemzetre visszazállt” (2. §), s a „nemzet a királyság ősi államformáját változatlanul fenn tartja, de a királyi szék betöltését későbbi időre halasztja” (3. §). A legitimitástik szerint a trónfosztó törvény sem volt érvényes, többek között azért, mert Horthy Miklós, a „király kormányzójaként” hirdette ki. (A törvények királyi szentesítés nélküli kihirdetéséről egyébként – a történeti alkotmánnyal ellentétesen – az 1920. évi I. törvénycikk rendelkezett.)
- ³⁰ A kormányzói jogkör jellegéről, általános jelleggel is, lásd Gábor Gyula: *A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban*. Budapest, 1932, Athenaeum, Egyed István: A királyi helyettesítése és a nádori intézmény felújítása. = *Jogállam*. 20. évf. 1921/8. 281–291. és Mezey, Barna: Staatspräsident und Reichsverweser. Republik oder Monarchie? Der Weg der Staatsform in Ungarn 1919–1920. = *Das Staatsoberhaupt in der Zwischenkriegszeit*. Szerk.: Brauneder, Wilhelm – Szabó István. Budapest, 2011, Pázmány Press, 11–22. p.
- ³¹ A kormányzóknak a katonai szervezet vonatkozásban és azon belül gyakorolható jogait illetően lásd Kelemen Roland: *A katonai igaz-*
- ságszolgáltatás Magyarországon 1867–1949*. Budapest, 2017, Gondolat, 180–181. p.
- ³² A kormányzói jogkör kiterjesztéséről már a korban hatalmas szakirodalom született. Lásd – egyebek mellett – Bölöny József: *A kormányzói jogkör kiterjesztésének kérdéséhez*. Budapest, 1936, Gergely és *Az 1937. XIX. t.-c. a kormányzói jogkör kiterjesztéséről és a kormányzóválasztásról*. Budapest, 1937, Gergely; Buza László: *A kormányzói jogkör kiterjesztése*. = *Jogállam*. 36. évf. 1937/3–4. 109–115. p., Téglássy András: *Utóhang a kormányzói jogkör kiterjesztésének kérdéséhez*. Szerencs, 1937, Farkas E.; Csekey István: *A kormányzói jogkör reformja*. = *Acta Litterarum et Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscosephinae* [Szeged]. Sectio Jur.-Pol. Tom. X. Fasc. 5. 105–161. p.; Zsedényi Béla: *A kormányzói jogkör kiterjesztése*. = *Magyar Jogi Szemle*. 18. évf. 1937/3. sz. 81–101. p.; Tihanyi Lajos: *A kormányzói jogkör kiterjesztése és a királykérdés*. = *Magyar Jogi Szemle*. 18. évf. 1937/2. sz. 3–77. p.; Ottlik László: *A kormányzói intézmény reformja*. = *Magyar Szemle*. 1937/3. szám, 215–230. p. A kormányzóhelyettesről Egyed István: *A kormányzóhelyettes*. = *Magyar Szemle*. 1942/6. (178.) szám, 281–283. p. A későbbi szakirodalomból lásd Szabó István: *A kormányzó jogállása 1920–1944*. = *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica*. [Miskolc] 1996. 117–172. p.
- ³³ Hogy Horthynak valóban voltak-e dinasztikus tervei, ezt ma már lehetetlen eldönteni. Valószínű, hogy a „dinasztiaalapítási gondolat” nem tőle származott, ő csupán nem tiltakozott ellene. A trónbetöltés lehetőségeinek kérdéseiről lásd Speidl Zoltán: *Végállomás: Madeira. Királykérdés Magyarországon (1919–1921)*. Budapest, 2012, Kairosz Kiadó. Lásd még *Serédi Jusztinián, hercegprímás, feljegyzései 1941–1944*. Szerk.: Orbán Sándor és Vida István. Budapest, 1990, Zrínyi Kiadó., különösen 29, 91 és 115. p.
- ³⁴ Vö. Orbán Krisztián: *Száz év szorongás. = Hegyemenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Szerk.: Jakab András és Urbán László. Budapest, 2017, Osiris, 78. p.
- ³⁵ Lásd erről Schweitzer: *i. m.* (2014) és Wiener: *i. m.* (2017).
- ³⁶ Érdeemes megjegyezni, hogy a jogfolytonosság megszakadása időpontjának – tekintettel arra, hogy az 1918/19-es megszakadás–folytonosság kérdése máig lezáratlan – az Alaptörvény deklarációja (az állami önrendelkezés 1944. március 19-i elvesztése és 1990. május 2-i „visszaállása”) miatt újra alkotmányos jelentősége van. Lásd ezzel kapcsolatban Sente Zoltán: *A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szentkorona az új Alaptörvényben*. = *Közjogi Szemle*. 2011/3. szám, 1–13. p. és Orbán Endre: *Az alaptörvény paradoxonjai – átmenetből? átmenetbe!* = *Közjogi Szemle*. 2013/2. szám, 51–58. p. Megjegyzem még, hogy ismereteim szerint a 1944. március 19-i dátumot először Mindszenty József fogalmazta meg az amerikai külügyminiszter-helyetteshez írott 1958. január 10-i levelében: „A jogfolytonosság alapján ehhez [ti. 1944. március 19-éhez] kell visszatérnünk. Csakis 1944-et tekinthetjük »normális« évnek.” Idézi Balogh Margit: *Mindszenty József primás-érsek és az államforma kérdése 1945–1946-ban*. = *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. 2010/3–4. szám, 119. p.
- ³⁷ A budai királyi várban természetesen volt trónterem (kettő is: egy királyi és egy királynői), az 1920-as évekből fennmaradt fényképek alapján azonban az ott elhelyezett ülőalkatlatosság inkább egy bálterem kényelmes karosszékének tűnik, semmint baldachinos trónusnak.
- ³⁸ Püske Levente: *A Horthy-korszak 1920–1941*. Budapest, 2013, Kosuth Kiadó, 261. p.
- ³⁹ Lásd Faluhelyi Ferenc: *Magyarország közjoga*. Pécs, 1926, Karl Konyvesbolt, 2. kötet, 6. A kérdést elemezve Schweitzer Gábor így fogalmazott: az egyetemi közjogászok közül „Faluhelyi Ferenc volt az egyetlen, aki – még ha nagyon visszafogott formában is – Magyarország kvázi köztársasági államformája mellett foglalt állást”, mondván Magyarország államformája „ma [1926-ban] ténylegesen a köztársasági államformájú államokéhoz hasonló”. Ezzel szemben Egyed István „egyáltalán nem tartotta szerencsésnek annak hangoztatását, hogy hazánk államformája a köztársasági államformához hasonlatos. Álláspontja szerint ugyanis a kormányzó jogállását a »meg

nem koronázott király« jogállásából lehet levezetni”, Schweitzer: *i. m.* (2014) 13. Lásd még ehhez Schweitzer Gábor: A „magyar királyi köztársaságtól” a magyar köztársaságig. = *Acta Humana. Emberi jogi közlemények.* 5. évf. [új folyam] 2017/1. szám, 27–38. p.

⁴⁰ Zsedényi Béla szerint például „államformánk ma is alkotmányos, parlamentáris monarchia”, vö. Zsedényi Béla: A magyar alkotmány-jog fejlődése 1918-tól 1938-ig. Miskolc, 1939, Ludvig, 3. p. Ruzsánák Rezső pedig *A kormányformák értelme és tartalma.* Budapest, 1928, Pfeifer című könyvecskéjében – miközben a magyar alkotmányt is elemzi – egyetlen helyen sem tesz említést arról, hogy Magyarországnak (bármilyen) államformája is lenne.

⁴¹ Merkl, Adolf: A mai Magyarország államformájának kérdéséhez = *Jogtudományi Közöny.* 60. évf. 1925/1. szám (33–35.) 34. p. Merkl szerint továbbá az államforma kérdése az államutódlás kérdésével is összefügg: „Magyar földön ennél fogva 1918 óta az államforma megváltozásával háromszor megszűnt a jogászai értelemben vett állam azonossága is; a monarchiára három, lényege szerint különböző köztársaság következett: a demokratikus, a bolsevista és a jelenlegi royalista színezetű arisztokratikus köztársaság”; vö. *ugyanott.*

⁴² Kende Péter: A reszpublika a magyar történeti tudatban. = *Még egyszer a párizsi toronyból.* Budapest, 2003, Új Mandátum Könyvkiadó, 217. p.

⁴³ Zsedényi, Béla: *A vacuum iuris.* Miskolc, 1928, Magyar Jövő, Miskolci Jogászetel Könyvtára, 34. p. és *A magyar alkotmányjog fejlődése 1918-tól 1938-ig.* Miskolc, 1939, Miskolci Jogászetel Könyvtára. Lásd ehhez Ruszoly József: *Három borsodi örökhagyó.* Miskolc,

1992, Felsőmagyarországi Kiadó, 117–171. p. és Stipta István: Zsedényi Béla alkotmányjogi nézetei. = *Tanulmányok Zsedényi Béla születésének 100. évfordulója tiszteletére.* Szerk.: Csíki Tamás. Miskolc, 1995, Hermann Ottó Múzeum, 17–23. p.

⁴⁴ A Horthy-korszak egészének értékeléséről az utóbbi évek szakirodalmából lásd Turbucz Dávid: *Horthy Miklós.* Budapest, 2011, Napvilág Kiadó; Püski Levente: *Demokrácia és diktatúra között. A Horthy-rendszer jellegéről.* = *Mitoszok, legendák, tévhitek a XX. századi magyar történelemről.* Szerk.: Romsics Ignác. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 206–233.; Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemizmus Magyarországon.* Pécs, 2012, Jelenkor; Zetényi Csukás Ferenc: *Horthy.* Budapest, 2014, HK Hermanos Kiadó.; Nemeskürty István: *Búcsúpillantás. A Magyar Királyság és kormányzója 1920–1944.* Budapest, 2014, Szent István Társulat; ; Horel, Catherine: *Horthy.* Budapest, 2017, és Romsics Ignác: *A Horthy-korszak.* Budapest, 2017, Helikon Kiadó.

⁴⁵ Gábor Gyula: *i. m.* (1932), 185.

⁴⁶ Azt, hogy mit is értek valójában „dagonyázó pragmatizmuson”, konkrét kontextusban jól szemlélteti Magyar László András egyik „nagyapás története”; lásd Magyar László András: *Nagyapám történeteiből. Hogyan lett Horthy Miklós Magyarország kormányzója?* = *Holmi.* 24. évf. 2012/1. szám, 72–73. p.

⁴⁷ Lásd Takács P.: *A rózsza neve* (2015) idézett kiadás, *passim* és *Az államok rendszertana és tipológiája* [megjelenés előtt].

Tisztelt elnök Úr! Tisztelt Hallgatóság!

„Csak anyanyelvemen lehetek igazán én.” – mondta Kosztolányi Dezső, s meg kell találnunk a saját Én-ünket, ahhoz, hogy valóban részei legyünk a sokszínű európai és egyetemes kulturális világnak, amelyben – szintén Kosztolányit idézve, „Erős várunk a nyelv” s a református zsoltár szerint: „Erős várunk nekünk az Isten”. „Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkodom és írok, életem legnagyobb eseménye... Nem külsőséges valami, ... Mélyen bennem van, vérem csöppjeiben, idegeim dúcában, metafizikai rejtélyként.” – ezekkel a sokatmondó Kosztolányi-gondolatokkal köszöntöm a kedves hallgatóságot a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, itt Pécsen, e csodás városban, amelynek falai, utcái sok-sok történelmet és hagyományt őriznek. Megtisztelő és öröm számomra, hogy nemcsak hungarológusként (ugyanis a Bukaresti Egyetem Hungarológiai Tanszékén végeztem egyetemi tanulmányaimat), hanem a romániai Tanügyminisztérium Kisebbségi Oktatásért felelős Államtitkári Kabinetje nevében is tehetem ezt, ahol szinte 10 éve dolgozom együtt kollégáimmal, a kisebbségi, elsősorban a magyar anyanyelvű oktatás minél magasabb szintre való emelése érdekében. (S el szeretném mondani itt önöknek, hogy engem még gyermekkoremomban, családommal, Nagyváradról sodort az élet Bukarestbe, ahol, hála Istennek, akárcsak Erdélyben, működik magyar tannyelvű iskola óvodától érettségiig, s tavaly ünnepeltük a magyar nyelvű oktatás és a református egyház 200 éves évfordulóját a román fővárosban.) Hiszen Nagy László szavaival élve: „Nem elég magyar anyanyelvűnek születnünk, tanulnunk kell magyarul a

Nagy Éva

„Csak anyanyelvemen lehetek igazán én.”

Magyar diákok a romániai oktatásban

sírig.” A magyaron kívül talán nincs még egy nyelv a világon, amely annyira foglalkoztatná azokat, akik mint anyanyelvüket beszélnek azt. Fennmaradásunk záloga.

Nálunk az anyanyelv még szorosabban összefügg a közösség lelki állapotával, még fontosabb a túlélés szempontjából, mint más nemzeteknél. Nyelvünk egybefonódik önazonosságunk tudatával, mert – Széchenyi Istvánt idézve: míg a nyelv fennmarad, addig a nemzet is él...

Itt és most is az a cél, az információ átadása mellett, hogy kezet nyújtsunk egymásnak, és minél jobban megismerjük társainkat. Ebben a kölcsönös megismerésben pedig fontos szerepet játszik az anyanyelv, a jogszabály, a kultúra, melyek üzenetével egymást gazdagíthatjuk.

Ilyen alkalmakkor figyelmünk különösen ráirányul szellemi-kulturális örökségünk és nemzeti identitásunk alapját jelentő magyar nyelvre, mert Szilágyi Domokost idézve, „mindennek oka, célja, s valami haszna van, s az ember dolgozik... Aki alkot visszafele nem tud lépni...”. Mi sem léphetünk vissza, tisztelt hallgatóság. ...

De megmaradni és maradandót alkotni csak úgy lehet, ha megőrizzük értékeinket, ha van elképzelésünk a jövőről, ha

összefogunk. Amennyiben ezt mindannyian megteesszük, pedagógusok, diákok, szülők, nemzetünk apraja-nagyja, akkor nem marad el a siker.

A nyelvek kultúrák hordozói. A nyelv világot teremt, amelyhez az ember alkalmazkodik... Minden népnek, minden kisebbségnek joga van a saját nyelvén való önkifejezéshez, saját kultúrájának és hagyományainak megőrzéséhez és ápolásához. A nyelv nemcsak a beszéd „eszköze”, hanem a „lét” kifejeződése is. A magyar nyelv képes volt megmaradni a legnehezebb történelmi pillanatok ellenére is. Ha ápoljuk, cserében megadja nekünk az egymáshoz tartozás tudatát, a közösségtudatot.

„A tudomány gyökere keserű, gyümölcse pedig gyönyörűsége” – vallotta a magyar művelődés, tudományosság és nevelésügy úttörője, a *Magyar Encyclopaedia* szerzője, Apáczai Csere János. Bessenyei Györgyöt idézve pedig: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós...”, és közismert, hogy lélekszámunkhoz képest nekünk, magyaroknak van a világon a legtöbb Nobel-díjasunk.

A páratlan szellemi teljesítmények titka pedig anyanyelvünk teremtő és logikai-gondolati ereje és a színvonalas oktatás, s ugyanilyen végtelenek nyelvünk képi-zenei lehetőségei is. Mezzofanti, olasz bíboros, aki 60 nyelvet ismert, 1836-ban ezt mondta: „a leginkább dallamos és a verses szemponjtjából leginkább fejlődésre képes a magyar nyelv...”. George Bernard Shaw magyarul is tudó, angol drámaíró ezt vallotta: „Ha a magyar lett volna az anyanyelvem, az életművem sokkal értékesebb lehetett volna... mert ezen a különös, ősi erőttől duzzadó nyelven sokszoronta pontosabban lehet leírni az érzelmek titkos rendüléseit.”

Tisztelt Hallgatóság! Búzdítanunk kell gyermekeinket, diákjainkat, a jövő generációt arra, hogy olvassák, hasznosítsák nagy íróink, költőink, szellemi példaképeink műveit, hogy ők is felfedezzék az anyanyelvünkben rejlő teremtő erőt, s kövessék nagyjaink példáit, hogy minél több Nobel-díjjal és más rangos kitüntetéssel gazdagítsák majd kultúránkat.

Romániában az Alkotmány és a Tanügyi Törvény szellemében magyar nyelvű oktatás működik óvodától az érettségi lezárásáig, valamint különböző felsőfokú állami és magán tanintézményekben, reál és humán szakokon.

Új szelek: 1990 után Romániában azt reméltük, javul a helyzetünk. Sok szempontból így is történt, mert a civilizáció vívmányai, melyek a 80-as évek Romániájából szerre eltűntek, lassan újra teret nyertek. ... A kisebbségi oktatás szempontjából azonban újból kezdődött a harc. A 90-es évek első felében azt hangoztatták, hogy előjogaink vannak. Pedig csak évszázados iskoláinkat sikerült a Székelyföldön, a Párciumban, a Bánságban és Közép-Erdélyben visszazerezni. (Pontosabban magyar nyelvűekké visszaváltoztatnunk, mert a visszazérésre még várni kellett.) Kivételt az aradi Csiky Gergely és a marosvásárhelyi Bolyai középiskolák képeztek. Ezeknek még jó tíz esztendőtt kellett várniuk, amíg visszanyerték egynyelvű státusukat.

Újra indultak nagy múltú egyházi iskoláink. A magyarul tanuló óvodások és iskolások száma az 1989 előtti 190 000-ról, 1990-re, majdnem 250 000-re nőtt. Itt persze nem olyan

tanulókról van szó, akik iskoláskorúaknak születtek, hanem azokról, akiket 1989 előtt a központi, a megyei vagy a helyi pártszervek román iskolába kényszerítettek. Ma már érdekességnek számít, ami akkor kemény valóság volt. Nevezetesen az, hogy 1983-tól 1989-ig a magyar középiskoláink számára a beiskolázási számokat a legfelsőbb pártszervek hagyták jóvá, és küldték le a tanügyminisztériumnak.

Romániában a magyar oktatás fejlesztésében elért eredményeink nem mindenkinek voltak az ínyére. Amint már említettem, a 90-es évek első felében egymást érték a támadások. Például a bukaresti magyar iskola helyzete is borzasztó volt. Az állandó zaklatások miatt az iskola pedagógusai és tanulói csaknem egy hónapig a református Calvineumban voltak kénytelenek óráikat megtartani.

1991-ben a Románia Liberă cikkírója azzal vádolt meg bennünket, hogy a romániai magyar fiatalok részvételi aránya a romániai egyetemisták 20%-át teszik ki. A válaszadás jogán írásban reagáltunk a megjelent feltevésekre, és számadatokkal támasztottuk alá azt, hogy a cikkíró logikája hibás, mert a romániai magyar egyetemisták részaránya alig haladja meg a 4%-ot, anyanyelvükön pedig ennek a 4%-nak is csak a valahány százaléka tanul. Megjegyzésünkre a lap szerkesztői betartották a törvényes kereteket, és lehozták a válaszunkat.

A Külügyminisztérium 1992-es *Fehér könyv*ében részletes tanulmányban számolt be oktatási (elő)jogainkról. Erre is van példa. Hogyan nyilvánult meg a csúsztatás, a számszintika a *Fehér könyv*ben?

Íme: az 1991–1992-es tanévben 222 826-an tanultak Romániában magyarul, írja a könyv. Helyesen, tesszük hozzá. Csakogy ez a szám önmagában nem képez viszonyítási alapot. A szerző elfelejti hozzátenni, hogy abban az iskolai évben Romániában a közoktatásban összesen 4 556 610 óvodást és iskolást tartottak számon. Vagyis Románia összes tanulójának csak a 4,89%-a tanult magyarul, pedig az akkori hivatalos népszámlálás adatai szerint Románia összlakosságának 7,1%-a volt magyar. Nézzük az 199–1992-es tanév beiskolázási számait kissé részletesebben: Vagyis, az adatok szerint, amint a tanulóink magasabb oktatási fokozatba iratkoznak, a magyarul tanuló gyerekek száma és nyilván az országos tanulólétszámhoz viszonyított arányszám is úgy csökken. Míg az óvodákban még 6,4% a magyar gyerekek beiratkozási aránya, addig a középiskolákban már csak 4,29%, hogy a szakiskolákban már csak 1,61%-ot regisztráljunk.

Másik példa: A *Fehér könyv* szerzői szerint a magyarság számára biztosított az a jog, hogy anyanyelvükön tanuljanak az ország egyetemlein, viszont ez a jog, mind a mai napig, csak néhány állami egyetemen biztosított Romániában. Tény, hogy 1991-ben összesen 164 507 egyetemistát jegyeztek. Ebből 7091 volt magyar nemzetiségű. Vagyis az ország egyetemistáinak a 4,3%-a. Hangsúlyozom, hogy a magyarság részaránya ekkor Romániában 7,1% volt.

Fontos tudni azt, hogy Romániában 17 nemzeti kisebbség élt, és ma is él azzal a joggal, hogy államilag finanszírozott oktatási formákat válasszon, és azokba iratkozzék.

Az új tanügyi törvény

2005-ben, vagy még valamivel előbb indult el az a folyamat, amely 2011-ben az új tanügyi törvény (1/2011-es Tanügyi Törvény) kihirdetéséhez vezetett. Ebben a folyamatban a tanügyminisztérium szakemberei a tervezet kisebbségi oktatásra vonatkozó fejezetével foglalkoztak leginkább, amelybe hosszas erőfeszítések eredményeként sikerült bevinni a legfontosabb iskolahálózatot, beiskolázást, pedagógusok jogait szabályozó cikkelyeket.

A közoktatás mellett a felsőoktatás kisebbségi vonatkozásai is hozzánk tartoztak. Az új tanügyi törvény születésének nehézségeit, a maguk sajátos vonatkozásaiban Murvai László: *Körkép a romániai magyar oktatásról* című kötetének (Bukarest, 2007, Didaktikai és Pedagógiai Kiadó.) tanulmányai bontják ki. A romániai magyar pedagógusok, meg a tanügy iránt érdeklődő olvasók a munka menetének több változatát is megismerhették belőlük. A törvény alkalmazásának illetve nem alkalmazásának a történetét szintén Murvai László: *Oktatásunk háza táján* című könyvében lehet megtalálni (Csikszereda, 2014, Magister Kiadó).

2012 áprilisától aztán, sürgősségi kormányrendeletek által, folyamatos visszarendeződésnek voltunk a tanúi. Az új tanügyi törvény 365 cikkelyéből mára kb. 150 hatályát veszítette.

Továbbá az *Oktatásunk háza táján* című kötet egyik legtöbbet emlegetett, idézett, vitatott tanulmányára hívom fel a figyelmet. Van még 25 évünk? – kérdezi a tanulmány címe. Indulásból azt kell tisztáznunk, hogy a választott címmel sokkolni akarta a szerző az olvasót.

A tanulmány szövege aztán tisztázza ezeket a kérdéseket. Leszögezi, hogy nem is a szórványról magáról beszél, hanem csak a szórványban föllelhető magyar oktatásról. Vagyis oktatásunk egy részéről. Sajnos, a magyarság a Kárpát-medence jelentős részében szórványosodik. Továbbá már a szórvány fogalmának a meghatározása sem éppen könnyű feladat. Szórvány oktatásról abban az esetben beszélhetünk, ha egy megye összes magyar iskolájának, illetve a magyarul tanuló diákjainak a megye iskoláihoz/tanulóihoz viszonyított számaránya 10 (tíz) százalék alatt marad. Vagyis mennyiségi mutatókról beszélünk. Persze, ez sem vezet minden esetben eredményre, mert pl. Fehér megye iskolái és magyarul tanuló diákjai nem érik el a tíz százalékot. De ha a nagyenyedi Bethlen Kollégiumra gon-

dolunk, akkor máris sántít a dolog, mert az nem sorolható a szórvány oktatás kategóriájába.

Lássuk, hogy az utóbbi húsz évben hogyan alakult a szórványoktatás iskolahálózata és melyek voltak a beiskolázás adatai. Az iskolahálózatot most itt nem részletezem! Az összehasonlítás megkönnyítése végett az 1994–1995-ös és a 2013–2014-es tanévek megyékre lebontott oktatási adatai szerint 1994–1995-ben azokban a megyékben, amelyekben a magyar nyelvű iskolahálózat nem érte el a 10%-ot, 248 tanintézetünk volt. Húsz év alatt az iskoláink száma ezekben a megyékben 127-re csökkent, ami 48,7%-os esés.

Nézzük a beiskolázási adatokat.

Húsz év alatt a csökkenés 7846 tanulót tesz ki, ami 34,7%. Vagyis aritmetikai szempontból a fenti megyékben körülbelül 25 évig létezik még magyar oktatás, de bár ne lenne a számoknak igazuk. Bármennyire fájdalmas, mégis ki kell mondanunk, hogy ott, ahol a magyar tannyelvű oktatás a kritikus 10% alá süllyed, óhatatlanul bekövetkezik a szórványosodás, és csak idő kérdése a megmaradás.

Esetleg abban reménykedünk, hogy a fokozott odafigyelés, a figyelmes intézkedések, a segítőkészségek, a társadalmi mozgásformákat pozitívan befolyásolják/befolyásolhatják. Persze azt is tudjuk, hogy segíts magadon, s Isten is megsegít. Ezért dolgozunk és ennek érdekében minden nap próbálunk valamit tenni...

Az anyanyelv lelki és szellemi hazánk, meghitt otthonunk. „Íme itt állunk és beszélünk ezen a gyönyörűségesen zengő magyar nyelven. ...

Itt vagyunk itthon, Európa kellős közepén...”, hangsúlyozta Móricz Zsigmond 1929-es tiszacsécsei beszédében, kinek gondolatait így folytathatnánk ma: igen ITT vagyunk, most éppen a híres történelmi Pécs városban, hungarológusok a világ különböző részeiről, hogy innen is tovább vigyük jelképeink szellemiségét és anyanyelvét”.

Ezekkel a gondolatokkal kívánok további sikeres munkát minden tisztelt résztvevőnek, s azt, hogy erővel, egészséggel induljanak el egy újabb tanév útján, és minden lépésükkel járuljanak hozzá anyanyelvünk ápolásához, magyar nyelvű oktatásunk eredményesebbé, Apáczai szavával, „hasznosabbá” tételéhez, hiszen Szent-Györgyi Albert szavaival élve, „Olyan lesz a jövő, mint amilyen a ma iskolája.”

Forrás: Murvai László tanár, egykori vezérigazgató, kabinetigazgató, tanácsos *Kulcsok és zárok* valamint *Oktatásunk háza táján* című könyvei.

2014–2015-ös tanügy-minisztériumi adatok

Oktatás szintje	Tanulók száma a magyar a kisebbségi oktatásban		
	Tanulók, akik magyar anyanyelven tanulnak (magyar iskolába vagy osztályba járnak)	Tanulók, akik magyar anyanyelvet tanulnak (román iskolába vagy osztályba járnak, és heti 3-4 órában tanulják a magyar nyelvet)	Összesen
óvodai oktatás	34 001	–	34 001
elemi oktatás	52 421	1525	53 946
gimnáziumi oktatás	40 610	1721	42 331
líceumi oktatás	28 219	350	28 569
szakoktatás	3559	71	3630
posztliceális oktatás	745	–	745
ÖSSZESEN	159 555	3667	163 222

E SZÁMUNK SZERZŐI

Andrássy György, CSc, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogbölcseleti és Társadalomelméleti Tanszék; **Béli Gábor**, PhD, habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **Domaniczky Endre**, PhD; **Falus Orsolya**, PhD, főiskolai docens, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vallástudományi, Társadalomtudományi és Romológiai Tanszék; **Gerencsér Balázs Szabolcs**, PhD, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Közigazgatási Jogi Tanszék; **Homoki-Nagy Mária**, PhD, tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Jogtörténeti Tanszék; **Király Lajos**; **Kobolka István**, PhD, egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar; **Korsósné Delacasse Krisztina**, PhD, adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **László Balázs**, tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi; **Mezey Barna**, DSc, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Nagy Éva**, hungarológus, államtitkári kabinetigazgató; **Nagy Janka Teodóra**, PhD, intézetigazgató főiskolai tanár, Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, Szociális Munka és Szociálpolitikai Intézet; **Nagy Noémi**, óraadó, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék, egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék; **Sasvári Gábor**; **Szádeczky-Kardoss Irma**, tiszteletbeli tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Takács Péter**, CSc, tanszékvezető egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogelméleti Tanszék; **Vízkelety Mariann**, államtitkár, Igazságügyi Minisztérium

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
JUBILEUM 650
UNIVERSITY OF PECS JUBILEE

E számunk megjelenését a Pécsi Tudományegyetem támogatta

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jogtörténeti Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en az agihorvath@ajk.elte.hu vagy az losoncz.eszter@gmail.com címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 íves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

- a szöveget World programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;
- a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurzíválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását;
- az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;
- az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;
- az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;
- nem lábjegyzetet, hanem végjegyzetet kérünk;
- a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;
- az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;
- a végjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A Tanulmány, Műhely, Előadások, Disputa című rovatokban megjelenő cikkekhez, tanulmányokhoz rövid, kb. 1200–1800 leütés terjedelmű **összefoglalót kérünk német nyelven.**

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredetiként postai úton, esetleg személyesen kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

INHALT

VORWORT I

VÍZKELETY Mariann – Die rechtliche Regulation der sprachlichen-ethnischen Frage in Ungarn	1
ANDRÁSSY György – Wie viele offizielle Sprache hat Ungarn nach Gesetz Nr. XLIV. aus dem Jahr 1868 gehabt?	1
BÉLI Gábor – Lateinische und ungarische Rechtsterminologie bis zum Mitte der XIX. Jahrhundert	4
DOMANICZKY Endre – Die ungarische Zerstreuung im Australien in dem 20. Jahrhundert	12
FALUS Orsolya, KIRÁLY Lajos, KOBOLKA István, SASVÁRI Gábor Testament von Zrínyi – eine „ex tunc“ Wirkung ohne Beispiel und das Epos „Der Fall von Sziget von Zrínyi“	18
GERENCSÉR Balázs Szabolcs – Zusammenlebende Sprachen und Unterricht auf der Sprache den Minoritäten in dem Karpatenbecken-Probleme Karte-Skizze	25
HOMOKI-NAGY Mária – Bedarf an einen neuen nationalen Kodex: Bemerkungen zu der Geschichte der Kodifikation des Zivilrechtes	40
KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina – Auf die Grenze des Rechtes und Literatur: die Beziehung der juristischen Fachsprache und der literarischen Fachsprache in dem XIX. Jahrhundert – auf die Spur von Jókai	45
LÁSZLÓ Balázs – Ungarische juristische Ausdrücke in den königlichen Urkunden aus dem Árpád-Zeitalter	49
MEZEY Barna – Die Herausbildung der ungarischen Fachterminologie der Gefängnisse (der Strafvollstreckung)	55
NAGY Janka Teodóra – Juristische Grundbegriffe in der ungarischen Volkssprache und dessen Spiegelung in dem völkischen Rechtbewusstsein nach der Ressource der Forschung des völkischen Rechtslebens zwischen 1939–1948	61
NAGY Noémi – Die zweifelhafte Erbschaft der Nationalitätsgesetzes – Beiträge zu dem ungarischen Sprachrecht des Zeitalters des Dualismus	70
SZÁDECZKY-KARDOSS Irma – Traditionelle Symbolen der Blutvertrag (und dessen Erscheinungen in manchen Zeichen der Macht der Árpád-Zeitalter	74
TAKÁCS Péter – Königreich ohne König	80
NAGY Éva – „Ich kann wirklich sein nur auf meine Muttersprache“ – Ungarische Studenten in dem rumänischen Unterricht	89

Auf der Titelseite: Die, für das 650. Jubiläum aufgestellte Statute der Universität Pécs
über König Lajos den Große und über Vilmos.

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn),
Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkiĉ (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice),
Prof. Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Redaktionskollegium: Dr. Barna Attila, Prof. Dr. Béli Gábor, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Prof. em. Dr. Máthé Gábor,
Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Stipta István, Prof. Dr. Szabó Béla

Chefredakteur: Prof. Dr. Mezey Barna

Redakteurin: Dr. Losonczy Eszter

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18
ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Debrecen, Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der Eötvös-Loránd-Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli-Gáspár-Universität der Reformierten Kirche, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc, Lehrstuhl für Staats- und Verwaltungsgeschichte der Nationalen Universität der Öffentlichen Dienste, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Pécs, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi-István-Universität, Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität zu Szeged

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna
Verlag: Gondolat Kiadó

VÁROSI SZOKÁSJOG AZ ARS NOTARIA ALAPJÁN

Béli Gábor

Jelen munka az Ars Notariának csak egy vékony szeletét, a városok 14 cím alá rendezett oklevélmintáinak agyagát dolgozza fel. A városi minták különös jelentőségét elsősorban az adja, hogy segítségükkel érdemben pótolhatók a XIV. század közepéig keletkezett városi iratok hézagai, és ennek köszönhetően lehetővé válik a korabeli városi szokásjog lényegi elemeinek, sajátosságainak megbízhatóbb kimutatása. Az Ars Notaria bevett formulaelemek felhasználásával íródott sablonjai nagyban hozzájárulnak a városi magisztrátus hivatali működésének megismeréséhez is. Igazi értéküket mégis a város hatósága előtt folyó per megörökítése adja, ugyanis a Szerkesztő úgy kíséri végig aktusról aktusra az eljárást a korabeli gyakorlatnak megfelelően készült iratminták bemutatásával, hogy a szokásos rendezhez ragaszkodva, ott, ahol a peres felek szóba jöhető perbeli magatartása, cselekményei, nyilatkozatai miatt elvárt és szükséges, kitér a per minden lehetséges kimenetelére. Ezzel együtt, példák sokasága révén, megelevenednek a gyűjteményben a korabeli városi élet mindennapjai, új színekkel gazdagítva az okleveles emlékek kihűvelvezésével megfesthető képet.

ISBN: 978-615-5457-28-9, Publikon Kiadó, Pécs, 2014, 216 o.

A REJTÉLYES TISZAESZLÁRI PER

Blutman László

Egy kis tiszzaeszlári cselédlány, Solymosi Eszter eltűnése a 19. század végén egy felkavaró, ősi indulatokat és izzó konfliktusokat gerjesztő bűnperhez vezetett. Százharminc év sem volt elég, hogy az ügyvel kapcsolatban kialakult szellemi és érzelmi görcsök oldódjanak. Sokan hinni vélik, hogy már minden tisztázódott, pedig a lány sorsa rejtély maradt, s ezt a rejtélyt további, máig megmagyarázatlan események övezik. Nehezen hihető, de két résztvevőt leszámítva, a leghíresebb magyar bűnper részleteiben jogász eddig nem dolgozta fel a peranyagok alapján. Ezt most a könyv szerzője megtette. Ezután az ügyről már nem lehet úgy gondolkodni és beszélni, ahogy eddig lehetett.

ISBN: 978-963-2762-93-7, Osiris Kiadó, Budapest, 2017, 736 o.

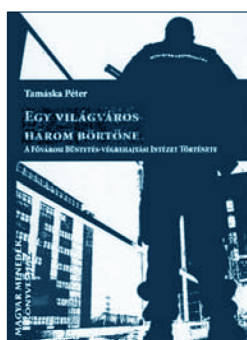
AZ NEM LEHET UGYANIS, HOGY SÚLYOS BŰNTETT NE LEGYEN BÜNTETHETŐ

Jogi fejezetek a magyarországi igazságtétel és kárpótlás történetéből

Szerkesztette: Máthé Áron

Igazságtétel, igazságszolgáltatás, jóvátétel, elégtétel, kárpótlás – vajon mit jelentenek, mit jelentettek ezek a fogalmak a szovjet rendszer bukását követő negyedszázad során Magyarországon? Egyáltalán, vajon államszocializmusról és represszióról helyes-e beszélnünk, vagy inkább kommunista diktatúráról és bűncselekményekről? Milyen politikai küzdelmek és jogi intézkedések alakították a magyarországi kommunista diktatúra áldozatainak rehabilitációjára és kárpótlására irányuló szándékot? Milyen törekvések voltak a bűncselekmények elkövetőinek felderítésére és felelősségre vonására? Lehetséges-e évtizedekkel korábbi sérelmeket jóvátenni, vagy akár csak a történeket a jog nyelvére lefordítani? Kötetünk jogtörténeti szempontból nyújt átfogó képet arról a folyamatról, amelyet összefoglalóan „igazságtétel” néven emlegetünk.

ISBN: 978-615-5656-01-9, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, Budapest, 2017, 736 o.

EGY VILÁGVÁROS HÁROM BÖRTÖNE

A fővárosi Büntetés-Végrehajtási Intézet Története

Tamáska Péter

Az országos nagy letöltő házak után ezúttal a főváros, Budapest előzetes házainak 125 éves történetét írtam meg. Az első, a Markó utcai, a Budapesti Királyi Törvényszék Nagy Ignác utcai fogháza a belváros szívében, amelyet 1892-ben adtak át, a második a Pestmegyei Királyi Törvényszék börtönépülete 1921-ből a Gyorskocsi utcában, a harmadik pedig a kőbányai, Venyige utcai munkásszállásokból kialakított modern börtönkomplexum, amely 2000-ben nyílt meg. [...] Hogy miért érdemes – mondhatni „hely- és üzemtörténeti”, pontosabban „börtönológiai” szempontokon túl – a börtönök történetével szélesebb, kortörténeti keretbe ágyazva is foglalatkoskodni? Nelson Mandela Dél-Afrika legismertebb hőse jut eszembe. Mandela huszonhét évet töltött börtönben, mert kiállt az emberi jogokért, s azért, hogy Dél-Afrika ne posztgyarmati államalakulat, hanem szabad köztársaság legyen. „Azt mondják, addig nem ismerhatsz teljességében egy nemzetet, amíg nem voltál a börtönében” – jelentette ki.

ISBN: 978-615-5084-39-3, Unicus Kiadó, Budapest, 2017, 213 o.

ÜNNEPI KÖTET A 70 ÉVES JANZA FRIGYES TISZTELETÉRE: LIBER AMICORUM IN HONOREM FRIDERICI JANZA SEPTUAGENARII

Szerkesztette: Boda József, Felkai László, Patyi András

„A könyv Dr. Janza Frigyes ny. á. rendőr vezérőrnagy, címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára készült. Tisztelői, barátai, volt és jelenlegi munkatársai, vezetői és beosztottai fogtak össze, hogy a köszöntés jegyében méltassák életútját, életművét, emberségét és szakmai elkötelezettségét. A kötet a Belügyminisztérium, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a rendészeti szervek vezetőinek köszöntőivel indul, és több mint negyven tanulmányt foglal magába a rendszertudomány és a kapcsolódó tudományterületek művelőinek tollából. A kerek 70. Életév egy apró szójátékra is lehetőséget ad, mondhatjuk, hogy az ünnepelt egy „hetvenkedő” rendőr, de a „hetvenkedő” rendőr mundérijában egy szerény, elkötelezett, szorgalmas és nagy munkabírású, hihetetlenül művelt, valójában minden dicsekvés nélküli, jó ember található, aki sokunknak nem csak kolléga, hanem barát is egyben. Ez a kötet legyen tehát tisztelgés a Tudós, a rendőr Tábornok és a Barát előtt. Boldog születésnapot kívánunk!” (Részlet a szerkesztők előszavából.)

ISBN: 978-615-5680-44-1, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 598 o.